AVAYeBUF.com

بەناوی نەریت

توێژینەوەیەکی گشتگیر سەبارەت بە خەتەنەی ژنان

لەگەڵ تازەترین ڕاپۆرتێک ناوخۆیی

لەسەر خەتەنەی ژنان و پێشەکەییەک سەبارەت بە خەتەنەی کوڕان یا پیاوان

کامیل ئەحمەدی

بەناوی نەریت

توێژینەوەیەکی گشتگیر سەبارەت بە خەتەنەی ژنان لە ئێران

و

گریمانەی ڕوو لە گۆڕان

ڕاپۆرتێکی ناوخۆیی لەسەر خەتەنەی ژنان / شێواندنی کۆئەندامی زاوزێی ژنان - کچان لە ئێران
لەگەڵ پێشەکییەک سەبارەت بە خەتەنەی منداڵان / شێواندنی زاوزێی کوڕان - پیاوان لە ئێران

کامیل ئەحمەدی

چاپخانەی ئاڤای بووف 1401 هەتاوی / 2022 زایینی / 2722 کوردی

© AVAYE BUF - 2021

AVAYeBUF .com avaye.buf@gmail.com

بەناوی نەریت

توێژینەوەیەکی گشتگیر سەبارەت بە خەتەنەی ژنان لە ئێران

و

گریمانەی ڕوو لە گۆڕان

ڕاپۆرتێکی ناوخۆیی لەسەر خەتەنەی ژنان / شێواندنی کۆئەندامی زاوزێی ژنان – کچان لە ئێران
لەگەڵ پێشەکییەک سەبارەت بە خەتەنەی منداڵان / شێواندنی زاوزێی کوڕان – پیاوان لە ئێران

کامیل ئەحمەدی

چاپخانەی ئاڤای بووف
١٤٠١ هەتاوی / ٢٠٢٢ زایینی / ٢٧٢٢ کوردی
© AVAYE BUF - 2021

AVAYeBUF .com   avaye.buf@gmail.com

به ناوی نەریت
سەرپەرشت و ڕێکخەر :
کامیل ئەحمەدی

کاروباری تەکنیکی و
بڵاوکردنەوە: قاسم قەرەداغی
چاپخانەی : ئاڤای بووف

In the name of tradition
A Comprehensive Research Study On Female genital mutilation/Cutting (FGM/C) In Iran & Male genital mutilation or cutting (MGM/C)
By: kameel Ahmady

Publication Technician: Ghasem Gharehdaghi
Publisher: Avaye Buf

ISBN: 978-87-94295-23-9
©2021 Avaye Buf
avaye.buf@gmail.com - www.avayebuf.com

هەموو مافەکانی ئەم بەرهەمە پارێزراوە. بڵاوکردنەوە بە هەر شێوەیەک بە مەرجێک کە ئاماژە بە سەرچاوە بکرێ کێشەی نییە.
بۆ هاواهەنگی کەڵکوەرگرتن لەم بەرهەمە بە هەر شێوەیەک (چاپ، بڵاوکردنەوە، و وەرگێڕان و هەر بەکارهێنانێکی دیکە) تکایە نامە بۆ ئەم ئیمەیلە بنێرن: avaye.buf@gmail.com
لینکی دەستڕاگەیشتنی ئۆنلاینی بە بەرهەمەکان: www.AVAYEBUF.COM

سەرپەرشت و ڕێکخەر	: کامیل ئەحمەدی
ناو و ناوی نووسەر	: بە ناوی نەریت [کتێب] / توێژینەوەیەکی گشتگیر سەبارەت بە خەتەنەی ژنان لە ئێران و لەگەڵ پێشەکییەک سەبارەت بە خەتەنەی منداڵان / شێواندنی زاوزێی کوڕان – پیاوان لە ئێران / سەرپەرشت و ڕێکخەر: کامیل ئەحمەدی
زانیارییەکانی چاپخانە	: دانیمارک
	: ئاڤای بووف
	١٤٠٠ هەتاوی، ٢٠٢٢ زایینی / ٢٧٢٢ کوردی
کاروباری تەکنیکی و بڵاوکردنەوە:	: قاسم قەرەداغی
زانیارییە ڕووواڵەتییەکان	: ٣٨١ ل.؛ ٢١×١٤/٥ سم.
ژمارەی ئەسپاردن	: چاپخانەی ئەنتەرنێتی:
پێڕستنووسی: بە پێی زانیارییەکانی فیبا	978-87-94295-23-9
بابەت	: ئامار/ کۆمەڵناسی / زمانی کوردی
DK5	30.13:
ژمارەی کتێبناسیی نیشتمانی	: 978-87-94295-23-9

- **ناوی کتێب:** بە ناوی نەریت
- **سەرپەرشت و ڕێکخەر:** کامیل ئەحمەدی
- **چاپی یەکەم:** ١٤٠٠ هەتاوی / ٢٠٢١ زایینی / ٢٧٢١ کوردی
- **تیراژ:** چاپخانەی ئەنتەرنێتی
- **چاپەمەنییەکان:** ئاڤای بووف - دانیمارک
- **ژمارەی ئەسپاردن:** 978-87-94295-23-9
- **نرخ:** بێبەرامبەر
- **فایل:** EPUB + PDF

سەرپەرشت و ڕێکخەر: کامیل ئەحمەدی

وه رگێر: نه سیم غوڵامی

هاوکاران و یاریدەدەرانی کاری مەیدانی: فاتمە کەریمی، بـەهارە عەلـەوی، نەسـرین فەسـیحی، مـوراد ڕەمـەزانی، مەهسـا تـوولابی، ڕوونـاک ئازەربـەگ، نەسـرین ئەحمـەدپوور، عـەلی ڕەحمـانپوور، شـیرین ئەکبـەری، شـیوا ڕەسـتگاری، نەسـرین قارەمانی، شەفەق ڕەحمانی، زارا دەریانەوەرد، ڕایەحە مزەفـەریان، فەهیمـە مینـایی و محەمەد عەزیزی

یاریدەدەر و ڕێکخەری نووسینگەیی: بەهارە عەلەوی و مەنسوور حاجی خزری

هەڵەچنانی ئینگلیزی: حومەیرا ناز و دکتۆر توو‌بی لۆڤێن ڤۆن گوڵجن

دووبارەخوێندنەوەی دەق: موراد ئەسڵانی، مورتەزا ڕازپیشە

ڕازێنەری بەرگ: چیا سه رسپی

شیکاریی داتاکان، داڕێژەری خشتە و چارتەکان: سەعید ئیسماعیلی

دووبارەخوێندنەوەی دەقی کوردی: چنوور موڕادی

نیگارکێشی ڕووبەرگ: Godfrey Williams

پەڕبەندی: ئومید موقەددەس

پێڕستی بابەتەکان

یاداشتی بڵاڤکەر 9
سوپاسگوزاری..13
پوختە 17
پێشەکی 19
بەشی یەکەم: خەتەنەی ژنان لە جیهاندا 27
خەتەنەی کچان، چەمک و پێناسەکان 28
هۆکار و زیانەکانی خەتەنەی کچان......................32
مێژووی خەتەنەی کچان...................................34
باوبوونی خەتەنەی کچان لە جیهان 36
سیاسەتی خەتەنەی کچان: ئەنگێزە و پاساوەکان......38
ڕەوتی دابەزینی خەتەنەی کچان 42
بەشی دووهەم: باوبوونی خەتەنەی کچان لە ئێران 47
پرسی خەتەنەی کچان لە ئێران...........................47
هەندێ توێژینەوە سەبارەت بە خەتەنەی کچان لە ئێران..51
پێشینە و بواری لێکۆڵینەوە 64
پانتای جوگرافیایی لێکۆڵینەوە...........................67
ئاراستەی لێکۆڵینەوە 69
شێوازی لێکۆڵینەوە.......................................70
ئاماری چەندایەتی خەتەنەی کچان......................72
ئیماراتی یەکگرتووی عەرەبی...........................76
بابوونی خەتەنەی کچان بە پێی تەمەن 82
ڕەوتی خەتەنەی کچان لە ناو نەوە جیاوازەکاندا 84
کاریگەری هۆکاری خوێندن 87
کاریگەری ئایین 89
کاریگەری دۆخی ئابووری بنەماڵە 90

ڕۆڵی ڕوانگەی پیاوان و ئافرەتان بۆ خەتەنەی کچان
92...
کاریگەری جۆری خەتەنەچی...........................94
ئافرەتانی خوێندەواری لایەنگری خەتەنەی کچان....96
کورتەی دەرەنجامەکان...................................98
دەستێوەردانە تاقیکارییەکان...........................101
بەشی سێیەم..105
چاوخشاندنێک بە مێژووی خەباتی دژ بە خەتەنەی
کچان...105
یاسا نێودەوڵەتییەکان 111
لاوازیی یاسانی ڕێگری لە خەتەنەی کچان لە سەر
ئاستی خۆرهەڵاتی ناڤین و ئێران 112
هۆکارە سەرەکییەکانی خەتەنەی کچان..............118
کۆمەڵێ خاڵی دیکە لە ڕوانگەی پیاوانەوە سەبارەت بە
خەتەنەی کچان...121
ئایین: دژبەر یان ڕازی بە خەتەنەکردنی کچان....123
فتوای دەروەست بە خەتەنەی کچان لە هەرێمی
کوردستان..128
ئایینزاکان و خەتەنەی کچان: ئاڵۆزییە ئایینییەکان لە
وڵاتی ئێران 129
ڕوانگەی زانایانی ناسراوی ئایینی....................132
قەرەبووکردنەوەی یاسایی خەتەنەی کچان 139
بەشی چوارەم: ئەنجامەکان، ڕاهێنانەکان و پێشنیارەکان
141...
دەستکەوت 141
کۆمەڵێ فێرکاری لە لێکۆڵینەوە و گەلاڵەی تاقیکراوەی
تاقیگەیی...146
ڕێگەی داهاتوو: پێشنیارەکان 149
سەرچاوە: 228

یاداشتی بڵاوکەر

لە کۆمەڵگا جۆراوجۆرەکاندا هەمیشە ئەوەمان بینیوە ئەوەی ڕۆژێ لە ڕۆژان وەک نەریتی کۆن لە قەڵەم دەدرا و هەتا ئەو پەڕی پیرۆزایەتی ڕێزی لێ دەگیرا، لە کات و شوێنی جیاوازدا بە سووکایەتی و وەک دیاردەیەکی هەڵە سەیری کراوە. چەندین جار بینیومانە زۆر ئەخلاقی کردنی بابەتێک، «بە ناوی نەریت»ەوە چ ڕووداگەلێکی زیانبەخش و نەهامەتیگەلێکی گورچکبڕیان بە سەر ئێمە و کەسانی دیکە هێناوە. ئەو نەریتەی وا بە بێ ئەوەی ئاخێزگە و هۆی بوونەکەی ڕوون بێ، بۆ پاراستن و مانەوەی چەندین قوربانی لێ کەوتووەتەوە.

ئێستا ئەم نەریتە تێکەڵ بە بەهایەکی دیکە بکرێ، تێهەڵکێشی کەلتووری کۆمەڵگایەک دەبێ و چەمکی «تابۆ» بەدی دێنێت. بە باوەڕی زیگمۆند فرۆید تابۆ ئەو ڕفتار و گوتار و کاروبارە کۆمەڵایەتییانەیە کە بە پێی داب و نەریت یان ئایین، قەدەغە یان سەرکۆنە دەکرێت.

لە هەر کەلتوور و کۆمەڵگایەکدا کە خاوەن داب و نەریتی ئایینی تایبەت بە خۆیەتی، بەزاندنی سنوورە «تابۆ»ییەکان شیاوی سزایەکە کە هەر خەڵکی ئەو کۆمەڵگایە بە هەڵسووکەوتی خۆیان جێبەجێی دەکەن. قەدەغەیی و سنووردارییە تابۆییەکان سنوورە ئەخلاقی و ئاینییەکان تێدەپەڕێنن؛ ئاخێزگەیان نادیارە و بە پشتبەستن بە خۆیان نەبێ هیچ سەرچاوەیەکی ئاسمانی و خودایی و هیچ بەڵگەیەکی لۆژیکیان نییە. سەیر لەوەدایە کە ئەو کەسانەی وا لە ژێر ڕکێفی ئەودا دەژین ئەم دیاردەیان بە

لاوە تەواو سرووشتی و ڕەوایە.
بەڵام ئەو تابۆیەی کە لەم کتێبەدا تاوتوێ دەکرێ، خەتەنەی کچانە لە ئێران. بابەتێک کە ئەگەر ئێستا چەند و چۆنییەکەی لە کچانی شارنشین بپرسین سەرسام دەمێنن کە مەگەر وەها شتێک بوونی هەیە؟ (ئەگەرچی کچانی خۆجێیی ناوچەکە بیستوویانە) بەڵام لە هەمان کاتدا ئەم پرسیارە دێتە زەینەوە کە چ پرۆسەیەک وا دەکات کە جۆری ڕوانگە بۆ ئەم قەدەغە کۆمەڵایەتییە بگۆڕدرێ و ببێتە هۆی نەریتشکێنی؟ و چ بەستێنێکی کەلتووری دەبێتە هۆی ئەم جیاوازییە واتایی و بەهاییە کە بە دوایدا هەیمەنە ساختەکەی تێکدەشکێت؟
بە خۆشحاڵییەوە لە هەموو کۆمەڵگایەکدا کەسانێک هەن کە بۆ داب و نەریتی سەردەمی ژیانی خۆیان کاردانەوەی ئەرێنیان نییە، بە چاوی گومانەوە لێی دەڕوانن و بۆ گۆڕینی، خۆیان دەخەنە مەترسییەوە. ئەم کەسانە ئەوەی وەک نەریتی دایک و باوکان دەیناسن هەمیشە وەک هەڵگری بەهای هەتاهەتایی یان پیرۆز لێی ناڕوانن و بە گوێرەی زانستی ڕۆژ و ئاگاداری خۆیان شی دەکەنەوە و ڕەخنەی لێ دەگرن. لە ئێستادا بەتایبەت لە ناو بەرەی نوێدا زۆرێک لە ڕفتارە کۆمەڵایەتییەکان هۆگرییەکیان بۆ نەریتسڕینەوە هەیە. ئەم ئاراستە بەرهەمی کارتێکەری خواستە ڕاستەقینەکانی کۆمەڵگا مۆدێرنەکان و هەروەها گۆڕانکاری لە پەیوەندییە کۆمەڵایەتییە مۆدێرنەکان و هۆشیارییەکە کە دەبێتە گۆڕانکاری لە بەهاکان. ڕەوتی پیرۆزیی سڕینەوە و تابۆشکێنی کە هێدی هێدی بە هۆی ڕۆشنبیری لە دیاردەی خەتەنە بەدی دەکرێ – دیاردەیەک کە بە بێ بڕ و بیانوو پێشتر لە ناو خەڵکدا باو بووە – پیشاندەری گەشە و ئاگادارییەکە کە خەڵک سەبارەت بە تاکایەتی و مافە تاکایەتییەکانی خۆیان پێی گەیشتوون.
خۆپاراستن لە درێژەدان بەم نەریتانە لە لایەن نەوەی

نوێوە، ئاگادارییەکی نەوتراو و نادیارە لە کەلتووری زاڵی بەهادانی لەبەینچوو و نەفامانەیە کە بە سەر جەستەی مێینەدا دەسەپێندرێت. دایکە گەنجەکان ئامادە نین کچەکانیان خەتەنە بکرێ چوونکە چیتر نایانهەوێ جەستەی کچەکانیان بکەنە قوربانی پێشداوەری سەقەتی کۆمەڵگایەکی نەفام. چوونکە ئێستا باش دەزانن ئەم پێشداوەرییانە و ئەم ڕوانینە شەرمێونانە بۆ سەر جەستەی ئەو، دەستپێکی چەوەساندنەوەیەکی بێبڕانەوەیە. تەنانەت پیاوانی نەوەی نوێش پرۆسەی بەهادانان و فریو تێکدەشکێنن. پرۆسەیەک کە لە ژێر ناوی «داوێن پاکی»، «پاکیزەیی»، «کچێتی»، «ناموس» و ... مێیینەکان لە مافەکانی مرۆڤبوونیی نامۆ دەکەن و لە چەق و پەیوەندییە هەڵە و نایەکسانەکاندا بەندی دەکەن.

ئەو جۆرە بیرکردنەوە و سیستەمەی کە بیهەوێ ژنان تەنیا لە ڕۆڵی کچ و دایک و منداڵ بەخێوکردن و مێرداریدا سنووردار بکاتەوە، بێگومان لە لایەن کچانی ئێستا تێک دەڕووخێ و بێگومان بزووتنەوەی ئەوان کاردانەوەیەکە لە پێناو بەرەنگاربوونەوەی کۆمەڵایەتی لە دژی ئەو بەهایانەی (نۆڕم) وا خەریکە لە ناو دەچن. ئەم ڕاستییە کە ترس هێشتا بوونی هەیە نیشاندەری هێزی تابۆیە و هەروەها لاوازی پێکهاتەی ئەو بنەماڵانە پیشان دەدا کە خۆیانیان بەڕۆژ نەکردووەتەوە و لەگەڵ زەمەن نەچوونەتە پێش و لە ڕووی ناچارییەوە پەنا دەبەنەوە بەر کەلتوورە کۆنەکان.

لێرەدا بە واتای گشتی قسە لە سەر ئازاری ڕەگەزی نییە، چوونکە ئەمە باسێکی جیا هەڵدەگرێت. قسە لە سەر سەپاندنی ئازار یان توند و تیژی ڕەگەزییە کە بە داخەوە لە لایەن ژنانەوە دژ بە ژنان ئەنجام دەدرێت. سەرباری ئەوەی ڕەچەتە تیۆرییەکەی لە لایەن پیاوانەوە ئامادە کراوە؛ ئەم ژنانە کە پارێزەری نەریتە پیاوتەوەرەکانن ئەم ستەمە دژەژنییە بەرهەم دەهێننەوە. قسە لە سەر ئاگاداری ئەو کچە

گەنجانەیە کە گەرەکیانە جەستە و لەش و ژیانیان لە ژێر ڕکێفی خۆیاندا بێ و خۆیان پێداچوونەوە بە پێوەر و بەهاکان بکەن نە لە ڕوانگەی سەقەت و شەرمێونانەی ئەویتری. بەهاداوەری مرۆڤێک لە چکۆلەکردنەوەی بۆ ئەندامێکی چکۆلە، سەرچاوەی دژەنۆڕم و دەرکەوتنی دژەبەهاکانە.

و دیسانیش جێی دڵخۆشییە کە ئەم توێژینەوە کە هەڵگری «تابۆ»یەکی زۆرە لە لایەن پیاوێکی توێژەرەوە ئەنجام دەدرێ کە وێڕای تابۆشکێنی لە بێدەنگی باو و بەهێزی پیاوانە، لە هەمان کاتدا جۆرێک کاردانەوەیە بۆ نەریتێکی نەزانانە لە ناو خزم و کەس و کاری خۆی. واتە بە لە ناوبردنی هەیمەنە و دەسەڵاتی ساختەی «بە ناوی نەریت» لە تێڕامانی ڕوو لە فەوتانی خەتەنە، بە بێ پێشداوەری و لە چوارچێوەیەکی زانستی هەوڵی داوە گرێی وەهمی ئەم کێشە کە زەینی کۆمەڵێکی بە خۆوە سەرقاڵ کردووە، بکاتەوە.

زیبا جەلالی نایینی

سوپاسگوزاری

ئەم کتێبە ئەنجامی کۆتایی توێژینەوەیەکی بەربڵاوە سەبارەت بە خەتەنەی مێینە لە سەر ئاستی ئێران؛ ئەم توێژینەوە لە ساڵی 1384 دەستی پێکرد و لە ساڵی 1394 کۆتایی پێهات. لە ماوەی ئەم دە ساڵەدا زۆربەی کەسایەتییە پەیوەندیدار و ناپەیوەندیدارەکان لە بەرەو پێشچوونی ئەم پڕۆژە هاوکاریان کردووم کە لێرەدا پێم خۆشە سپاس و دەستخۆشی خۆمیان ئاراستە بکەم.

بەشی هەرەزۆری ئەم توێژینەوە بریتییە لە کاری مەیدانی واتە کۆکردنەوەی زانیاری و ڕاهێنانی مەیدانی و ئەمە بە بێ پشتیوانی و هاوکاری نەدەڕەخسا. بۆ ئەم مەبەستە پێم خۆشە دەستخۆشی بکەم لە بەهارە عەلەوی، فاتمە کەریمی و هاوکارەکانی دیکە: نەسرین فەسیحی، موراد ڕەمەزانی، مەهسا توولابی، ڕووناک ئازەربەگ، نەسرین ئەحمەدپوور، عەلی ڕەحمانپوور، شیرین ئەکبەری، شیوا ڕەستگاری، نەسرین قارەمانی، شەفەق ڕەحمانی، زەهرا دەریانەوەرد، فەهیمە مینابی و محەمەد عەزیزی کە لە بەرەو پێشبردنی ئەم لێکۆڵینەوە و پیشاندانی ئەم نەریتە زیانبەخشە لە هیچ یارمەتییەک کۆتاییان نەکرد.

دەستخۆشی تایبەتیم بۆ ئەو کەسانەیە وا ئەو گێڕانەوەیان شی کردەوە و ئامادەیان کرد و وەک لە زانستە مرۆییەکاندا پێی دەوترێ سیپانەسازییان کرد و و هەتا ئەم ئاستە گەیاندیان کە توانرا لە چوارچێوەی ڕاپۆرتێکی گشتگیردا بخرێتە ڕوو. لە ناویاندا زۆرترین سپاسم بۆ حومەیرا نازە کە ساڵانێکە دوورادوور لە پەیوەندیداین، پێشتر لە پاکستان و لەم ماوەی دواییشدا لە ئۆسترالیا. ناوبراو لە هەموو قۆناغانەکانی ئەم توێژینەوە لەگەڵم مایەوە و وەک

ڕاوێژکارێکی وردبین بووە هۆی ئەوەی ئاستی کوالێتی ئەم لێکۆڵینەوە باشتر بێت.

هەروەها جێی خۆیەتی لەبەر خەمخۆرییە باوکانەکەی دەستخۆشی بکەم لە باوکی خوالێخۆشبووم و ئەندامانی بنەماڵە و هاوڕێ نزیکەکانم کە سەرەڕای ئەو کۆسپ و کێشانەی کە لە ماوەی ئەم پڕۆژە توێژینەوەییەدا توشی دەبووم پاڵپشتییان وای کرد ئەم کارە بگەیێنمە کۆتایی. هەروەها شەفەق ڕەحمانی کە لە کاتە سەختەکاندا لەگەڵم بوو سپاسی دەکەم و هەروەها ئەو کەسانەی دیکە کە سەرباری هاوکاری و بوونیان لە ڕاپەڕاندنی ئەم کارەدا پێیان باش بووە ناویان نەهێنرێت.

سپاسی ڕووناک ڕەزایی دەکەم کە هەر کات پێویست بووە هەندێ بابەتی لە فارسییەوە وەرگێڕاوەتەوە بۆ سەر زمانی ئینگلیزی. سوپاسی موسلیم نازمی دەکەم بۆ یارمەتی دان لە شیکاری داتاکان و هێڵکارییەکان، سەعید ئیسماعیلی بۆ دیزاینی خەریتە و هێڵکارییەکان و بۆ ڕاوێژکاری یاسایی سپاسی شیرین تەلندە، مەنسوور ئیسکەندەری و دکتۆر شامعی. هەروەها سپاس و دەستخۆشی لەو کەسانە دەکەم کە بە جۆرێک کە ئەگەریش کەم بێ گیرۆدەی ئەم توێژینەوە بوون و لە قۆناغە جۆراوجۆرەکاندا بە شێوەی بڕگەیی هاوکاریان کردم و پتر لە هەموویان پەخشان عەزیزی، هێرۆ زوبێری، ئیلهام ماندگاری، ئینا گالۆڤیان، مێهرنووش پاکزادە، شیلا عەزیزی، ژینا مودەڕس گورجی، سەحەر تەباک، ڕایەحە مزەفەریان، مورای ڕەمەزان، فاتمە دەریایی، کەژاڵ پاداش و ئاوات.

مارک کلارکسۆن، دکتۆر یاسر ئەلحیمادی، دکتۆر ماریا موولینرۆ فرێناندێز، تووماس دانیشتووی پارێزگای ئۆستان، تینی، نادیا، جێسی، حەکاتی پاپاداکی، ئارۆید وێرمان، فەلاح موراد، واریس دەیری و ئەندامانی نوسینگەکەی و هەروەها کاربەدەستانی یوونیسێف و سندووقی جەماوەری ڕێکخراوی

نەتەوە یەکگرتووەکان (UNFPA) لە نیویۆرک و تاران، دکتۆر سارا کیلێر، کیز وان لە زاندن، پائۆلین ڤێن نۆرڵ، لووک کووپمانس، ئیبراهیم سەمین عەلی، ئەندامانی گرووپی مرۆڤناسی دیپارتمانەکانی زانکۆی کۆنت لە کانتربێری بەریتانیا و زانکۆی تاران، ئەندامانی گرووپی توێژینەوەی ڕەگەزی زانکۆی توێژینەوەی ڕۆژهەڵات و ئەفریقا (SOAS)ـی لەندەن و بەرپرسانی بەشی ڕاگرتنی کتێبخانەی بریتیش لایبراری و کتێبخانەی نیشتمانی ئێران. ئەم کەسانە بە ڕێنوێنی و یارمەتی لێهاتووانە و پسپۆڕی خۆیان هاوکار و سەرچاوەی ئیلهامی ئەم توێژینەوە بوون.

هەروەها دەستخۆشی لە هەموو زانایانی ئایینی، ناوەندە ئایینییەکان و دیکەی ئەو کەسایەتییە ناسراوانە دەکەم کە لەم توێژینەوەدا هاوکارم بوون لەوانە: حاجی مەلا محەمەد حەسەن واژی، مەولانا عەلیڕەزا ئیلخانی فەرەح ئابادی، مەلا عومەر بەستەکی، نوسینگەی مەولانا عەبدولحەمید ئیسماعیل زێهی، مەولانا قاسم نوری، مەولانا محەمەد قێشمی، مەولانا زاهید لەنگەیی فەراهانی، مەلا عوسمان موکریانی، حەوزەی عیلمییەی قوم و مەشهەد، نووسینگەی زانایانی ئایینی ناسراوی پارێزگاکانی کوردستان، ئازەربایجانی ڕۆژئاوا و هورموزگان.

بە ئەرکی خۆمی دەزانم کە دەستخۆشییەکی زۆر لە دکتۆر هێلێن کار لە زانکۆی ئاکسفۆرد بکەم بۆ ئەو دۆستایەتییە و هەروەها ئەو هاندان و ڕێنوێنییە لێهاتوویانەی و هەروەها دکتۆر هیلاری براژ و کەتایون ئێحسانی بە پێدانی زانیاری، خوێندنەوەی دەق و دەربڕینی ڕای خۆیان دەورێکی کارامەیان لە پێگەیاندنی ئەم توێژینەوەدا هەبوو. هەروەها سپاسی پێداچوونەوەی ڕیچارد لیم دەکەم.

هەروەها لە پشتیوانی، میوانگری، ڕێنوێنی و زانیاریبەخشی دۆستان و ئاشنایان و هەروەها خەڵکی پارێزگاکانی ئازەربایجانی ڕۆژئاوا، کوردستان، کرماشان،

ئـیلام و سیسـتان و بەلووچسـتان کـە هاوکـاری ئەنـدامانی گرووپیـان کـرد و میوانـداریان کـردن، بەتایبـەت مەنسـوور ڕەحمـانی، کـاوە کرماشـانی، بـەلال مرادوەیسـی، گوڵاڵـە بـەهرامی، سـەعدی و ئەسـمەر، سـامان ڕەحمـانی، نەسـرین حوسـەینی، دیـاکۆ عەلـەوی، ئەسـمەر و ئیبـراهیم، نەسـرین نوسـرەتی، مریـەم مـەولایی، لـەیلا عینایـەت زادە، ئەحمـەد حوسەینی، پەروین فەرهەنگ، سیامەک فەرهەنگ، حەسـەن فشارەکی، ئەحمەد بەخت ئاوەر، جەمیلـە هاشمیان، خەدیجـە قەمەر، شیرین گەنجێر، لالە یۆرت سوارە، کـاوە ڕەحمـانی، شەهلا نەجەفی سوپاس و دەستخۆشی دەکەم.

کامیل ئەحمەدی

پوختە

ئەم توێژینە گشتگیرە دەڕوانێتە لێکدانەوە، شرۆڤە و تاوتوێکردنی خەتەنەی کچان لە سەر ئاستی ئێران و دەریدەخات کە جۆری یەکەمی ئەم کارە (بە پێی ستانداردی ڕێکخراوی تەندروستی جیهانی) لە سەر ئاستی هەر چوار پارێزگای هورموزگان، کرمانشان، کوردستان و ئازەربایجانی ڕۆژئاوا باوە. خەتەنەی کچان نەریتێکی زۆر کۆنە کە سەرەڕای پێشێلکردنی دیوە جیاوازەکانی مافە ڕەگەزییەکانی منداڵان و ژنان ئێستاش هەر باوە. هەندێ باوەڕ، بەها، ڕوانگە و سیستەمی سیاسی و ئابووری لە مانەوەی ئەم نەریتە دەوریان هەیە. پێشتر سەبارەت بە پەرەسەندنی خەتەنەی کچان لە ئێران کۆمەڵێ زانیاری کۆ کرابوونەوە، بەڵام لە ئاستێکی سنوورداردا بوو. ئامانج لەم توێژینەوە دابین کردنی داتاگەلێکی ورد و گشتگیر لە مەڕ خەتەنەی کچان لە ئێران و بەم شێوە دابین کردنی کەرەسەی پلانێکی هەمەلایەنە بۆ بنەبڕکردنی خەتەنەی کچان لە ئێران بوو، بڕیار وابوو ئەم بزووتنەوە لە پلانی کاری جیهانیشدا بگوونجێنرێت. کۆمەڵگا خۆجێییەکانیش دەتوانن لە پێشنیارەکانی ئەم توێژینەوە سوودمەند بن و لە هەمان کاتدا دەوڵەت، ڕێکخراوە نادەوڵەتییەکان و کەسانی دیکەش بۆ یەکەم جار دەتوانن سەبارەت بە خەتەنەی کچان لە ئێران داتای متمانەپێکراو و بەڕۆژیان لە بەر دەست بێت. ئەنجامەکانی ئەم توێژینەوە لە دوو ڕووی دیکەشەوە گرینگن: یەکەم ئەوەی کە بۆ خوێندنەوە و لێکۆڵینەوەکانی داهاتوو لە ئێران، کە زۆریش گرینگە، بنەمایەک دابین دەکات و ئەوەی کە ئاستی ئاگاداری سەبارەت بە بوونی خەتەنەی کچان لە ئێران بەرز دەکاتەوە. هەروەها لە

پێوەرێکی بەربڵاوتردا، ئەم توێژینەوە ئەم باوەڕە کۆنە ڕەت دەکاتەوە کە ئەم دیاردە تەنیا لە وڵاتی ئەفریقا باوە و بەڵگەی تەواو ئامادە دەکات کە ناتوانرێ چیتر نکۆڵی لە بوونی خەتەنە لە ئێران بکرێت. ئاشکراکردنی ئەم ڕاستییە، یارمەتی کۆمەڵگای ئێران، کۆمیتەکانی پارێزەری مافی منداڵان و ڕێکخراوە نێودەوڵەتییەکان دەدا کە ڕووبەڕووی هۆکارەکانی خەتەنەی کچان ببنەوە و وێڕای بە فەرمی ناسینی ئەم کردەوە لە دژی بووەستنەوە.

پێشەکی

خەتەنە[1]ی کچان بابەتێکی باسبزوێنە لە سەر ئاستی هەموو جیهان و زۆرێک لە گرووپەکان بنەبڕکردنی، بە ئامانجی خۆیان دەزانن، لە پارێزەرانی مافەکانی ئافرەت، چالاکڤانانی مافەکانی مرۆڤ و چالاکە کۆمەڵایەتییەکانەوە بگرە تا دەگاتە ڕێکخراوە نێودەوڵەتییەکانی وەک یوونیسێف و هەڵبەت هەندێ لەو حکوومەتانەی وا لە سەر جێبەجێکردنی پابەندییە نێودەوڵەتییەکان سوورن.

هەر بەم پێیە، ئەم لێکۆڵینەوە پتر لە دە ساڵ بەر لە ئێستا بە مەبەستی ناسینی چەندی و چۆنی خەتەنەی کچان لە ئێران و هەروەها هاویشتنی هەنگاوێک لە دژی ئەم کارە ئەنجام درا. لەو کاتەوە هەتا هەنووکە وزەیەکی زۆر تەرخان کراوە بۆ ئەوەی سەبارەت بە خەتەنەی کچان لە ئێران زیاتر بزانین و بە شێوەی تاقیکاری بۆ بەرهەڵستکردنی هەندێ دەستێوەردانم هەبێ. تێگەیشتن لە بەسەرهاتی خەتەنەی کچان لە ئێران، وڵاتێک کە تێیدا ئەم کارە بە شاراوە ئەنجام دەدرێت، پرسێکی زۆر ئاڵۆز و دژوارە و بنەبڕکردنیشی لە خۆی ئاڵۆزتر.

وەک ئاماژەمان پێدا دەستپێکی ئەم توێژینەوە دەگەڕێتەوە بۆ ساڵی 1384ـی هەتاوی کە پاش چەند ساڵ لە ئەورووپا گەڕامەوە بۆ زێدەکەم واتە کوردستانی ئێران بۆ ئەوەی زیاتر سەبارەت بە خەتەنەی کچان بزانم. بەر لەوەی بگەڕێمەوە بۆ ئێران ماوەی چەند ساڵ لە هەندێ لە ڕێکخراوە نادەوڵەتییە مرۆڤدۆستەکان لە ئەفریقا چالاکیم

---

1. Cirumcision : (بڕینی ئەندام) شێواندنی ئەندامی زا و زێ

کـردووە و ئـەم هەلـەم بـۆ ڕەخسـا کـە لـە مـەڕ هەنـدێ لـە پڕۆژەکـانی ڕێکخـراوی نێودەوڵـەتی بـۆ بەرەنگاربوونـەوەی خەتەنەی کچان لە وڵاتانێکی وەک سومالی، کنیـا و سـوودان ئاشـنا بـم. مـن کـە بیرەوەرییـەکانی منـداڵیم نـاڕوون و لـێڵن گوزارشتن لەوەی کـە لـە بەشـگەلێک لـە کوردسـتانی ئێـران کچان خەتەنە یان «سونەت» دەکرێن، بڕیارم دا لـەم بـارەوە توێژینەوەیەکی سەرەتایی ئەنجام بدەم. بـەم پێیـە، ئیشـەکە لـە بنەماڵە و خزم و کەسی خۆمەوە دەست پێ بکەم و بەو پەڕی سەرسـامییەوە بـۆم دەرکـەوت کـە خەتەنـەی کچـان لـە ناوچـەکانی موکریـان[1] نـەریتێکی دێرینـە و نـەنک، دایـک و خوشکی خۆشم ئەم دیاردەیان بە سەردا سەپاوە. بە ڕاستی لە ئێران لە ناو خەڵکی ئەو ناوچانەی وا خەتەنـەی کچـانی تێـدا باو نییە، بە دەگمەن کەس دەزانێ کە لە هەندێ لە ناوچەکانی وڵاتەکـەیان کچـان خەتەنـە دەکـرێن. پیـاوبوون و هـەروەها نانەریتخواز بوونم، بە هـۆی ئـەوەی لـە ئـەورووپا ژیـاوم لـە لایـەک و هەسـتیاری لـە ڕادەبـەدەری بابەتەکـە لـە لایـەکی دیکـەوە وای دەکـرد گەڵاڵـە کردنـی هەنـدێ پرسـیاری ورد سەبارەت بە بڕینی تایبەتیترین بەشی لەش ئەویش مێیینـەکان بەرهەڵستی هەندێ کەس ببزوێنێت. بۆم دەرکەوت هەندێ لـە دانیشـتووانی ناوچەکـە، بەتایبـەت پیـاوان ئیشـەکەم بـە هەنـد وەرنـاگرن و گرینگـی پـێ نـادەن. هەنـدێک کـەس، لەوانـە هەندێ لە خـزم و کەسـەکانی خـۆم، لـەو بـاوەڕەدا بـوون کـە

---

1. موکریان میرنشینی هۆزەکـانی کـوردی مـوکری بـووە لـە سـەدەی 9 هەتا 13ـی کۆچی کـە دەکەوێتـە بـاکووری ڕۆژئـاوای ئێـران لـە باشـووری زەریاچەی ورمێ. سنووری ئـەم ناوچـە لـە درێـژەی مێـژوودا گـۆڕانی بـە سـەرداهاتووە و لـە بـەرفرەوانترین حاڵەتـدا لـە بەشـگەلێک لـە بـاکوور و باکووری ڕۆژئاوای پارێزگای کوردستان و باشوور و باشووری ڕۆژئاوای ئازەربایجانی ڕۆژئاوای هەنووکەی لە خۆ گرتووە. موکریـان ئێسـتا بریتییـە لە بۆکان، پیرانشار، نەغەدە، مەهابـاد، شـنۆ، سـایینقەڵا، تکـاو، میانـدواو و بەشێکی بچووک لە شاری سەقز.

ئیشکردن لە سەر وەها بابەتێک لە ئاستی پیاوێکی خوێندەواردا نییە و هەر چۆنێک بێ تاوتوێکردنی ئەم بابەتەیان بە کارێکی «پیاوانە» نەدەزانی. لێرەدا دەبێ یادێک لە خوالێخۆشبووی باوکم بکەم کە سەرەڕای زەخت و گووشاری بیری گشتی ناوچەکە و تەنانەت زەختە دەوڵەتییەکان لە درێژەی ئەم ماوەدا پشتیوانی لێ کردم.

تا دەهات پانتای توێژینەوەکە بەرفراوانتر دەبوو و من ناچار دەبووم لە ناوچە جۆراوجۆرەکانی ئێراندا بگەڕێم؛ لەم ڕێگەدا وەک لە بەشی سوپاسگوزاریشدا وتم، هەم لە کاری مەیدانی و هەمیش لە شیکاری و تاوتوێکردنی داتاکاندا زۆر کەس کۆمەک و هاوکاریان کردم. بەرهەمی ئیشەکە ئەم کتێبەیە کە بۆ یەکەم جار وێنەیەکی گشتگیر لە پەرەسەندنی خەتەنەی کچان لە سەرتاسەری ئێران دەخاتە ڕوو، سەرەڕای پەرەسەندنی ئەم کارە لە هەندێ بەشی ڕۆژئاوایی و باشووری وڵات تیشکی سەرنجی ئەم کتێبە لە سەر هەر چوار پارێزگای ئازەربایجانی ڕۆژئاوا، کوردستان، کرماشان و پارێزگای هورموزگان و دوورگەکانیەتی.

وێڕای بەرەوپێشبردنی کاری توێژینەوەکە فیلمم لە هەندێ لە چالاکییەکە وەک لێدوان و یان وتاربێژییەکان هەڵدەگرتەوە و بەم شێوە سەبارەت بە خەتەنەی کچان پێکهاتەی سەرەکی فیلمێکی دیکۆمێنتاری لە ئێران دابین بوو. یەکەمین و هەڵبەت تەنیا فیلمێکی دیکۆمێنتاری کە هەتا ئێستا سەبارەت بە خەتەنەی کچان لە ئێران چێکراوە فیلمێکە لە ژێر ناوی «بە ناوی نەریت» کە هەڵگری ڕوانگەی دانیشتووانی خەڵکی گوند و ناوچە کوردنشینەکانی سەر بە شاری مەهاباد و هەندێ گوند و دێی دەوروبەری پارێزگای کوردستان و هەورامانە (ناوچەیەک کە دەکەوێتە نێوان کرماشان و کوردستان) کە خۆم فیلمم لێ هەڵگرتن. نموونەی ئەم دواییەی دیکۆمێنتاری خەڵکناسی بریتییە لەو لێدوانانەی وا لە هەندێ لە ناوچە و گوندەکانی پارێزگای کرماشان و

هورموزگان لەوانە لە دوورگەگەلی وەک قیشم، هورموز و کیش ئەنجام داوە. ئەم دیکۆمێنتارییە جیا لە دوواندنی ژنان و خەتەنەچیە خۆجێییەکان (بێبییەکان)، بیر و باوەڕی پیاوان، کاربەدەستانی بەشی تەندروستی و پزیشکی و هەروەها زانایانی ئایینی ئەو ناوچانەش کۆ کراوەتەوە و بەم شێوە بەڵگەیەکی وێنەیی بگۆ لە خەتەنەی کچان، لە هەندێ لە ناوچەکانی ئێران بەتایبەت ئەو گوندانەی وا کەس نەچووەتە ئەوێ، دەخاتە ڕوو.

به ڕای من خەتەنە کردنی کچان و باوەڕە شاراوەکانیان لە کۆنەوە مافەکانی مرۆڤ بە گشتی و مافەکانی ژنان و منداڵانیان بەتایبەتی پێشێل کردووە. و لەم باوەڕەدام کە دەبێ هەمووان هەوڵ بۆ بنەبڕکردنی ئەم دیاردە بدەن. لە هەمان کاتدا جێی هیواداری و دڵخۆشییە کە ڕێژەی خەتەنەکردنی کچان لە سەر ئاستی هەموو جیهان ڕووی لە دابەزینە و ئەم ڕەوتە ئەو ناوچانەی ئێرانیش دەگرێتەوە وا بە شاراوە ئەم کارەی تێدا دەکرێت. بەو حاڵەشەوە، بۆ بەتەواوەتی بنەبڕکردنی خەتەنەی کچان هێشتا ڕێگەیەکی دوور و درێژمان لە بەرە و بۆ ئاگادارکردنی تاکەکان دەبێ هەنگاوی زیاتر بهاوێژرێت. پاش چەند ساڵ توێژینەوە و لێکۆڵینەوە سەبارەت بە خەتەنەی کچان و هەروەها بەرهەڵستی کردنی ئەم کارە گەیشتمە ئەم ئەنجامەی کە کۆکردنەوەی ئەم کارە شتێکی هەر وا ئاسان نییە مەگەر بە هاوکاری هەمەلایەنەی کەسانی دەستێوەردەر و کاریگەر. هەر بۆیە دەبێ داوا لە خاوەن ڕاکانی دەوڵەت و بڕیاردەرانی ئەم بوارە بکرێ کە وێڕای ددان نان بە گرینگی خەبات لە دژی خەتەنەی کچان شان بە شانی چالاکڤانان و ڕێکخراوە نێودەوڵەتییەکان و بە هاوکاری ئەنجامدەرە ناوچەییەکان هەوڵ بۆ سڕینەوەی ئەم کارە بدەن. لە ماوەی ساڵانی ڕابردوو من و کۆمەڵێکی دیکە ئەو پەڕی هەوڵی خۆمان خستە گەڕ بۆ ئەوەی بە مەبەستی نەهێشتنی ئەم کارە پشتیوانی وەزارەتخانە بەرپرس و

بەڕێوەبەرە کاتییەکانی ناوچە گیرۆدەکان بۆ هاوکاری لە پلانێکی هاوبەش وەدەست بێنین. بەڵام ئەم ئەنجامانە بە گشتی ئەنجامێکی ئەوتۆی دەست نەخست و دەوڵەت گرینگی پێنەدا. بەو حاڵەشەوە من و کۆمەڵێ لە توێژەرە هاوبیرەکانی دیکەم هاتینە سەر ئەم ڕایەی کە لەم پێناوەدا سەرنجی هەموو ڕێکخراوە پەیوەندیدارەکان و دیکەی کەسانی خاوەن ڕا بۆ هەستیاری و گرینگی ئەم بابەتە ڕابکێشین بۆ ئەوەی بە هاوکاری ئەوان بزاڤێکی یەکپارچە درووست ببێت. بزاڤێک کە ئامانجەکەی ئاگادارکردنەوەی خەڵکە سەبارەت بە خەتەنەی کچان، چوونە ناو ئەو کۆمەڵگا و گرووپانەی وا ئەنجامدەری خەتەنەی کچانن، و وتووێژ لەگەڵ ئەنجامدەرانی دەستێوەردەر و کاریگەرەکانی ئەم کارە و هەروەها هاوئاهەنگ کردنی هەر چەشنە پلانێکی چالاکی بەئەزموون و لە چوارچێوەی پابەندییە جیهانییەکانی مافەکانی مرۆڤ بێت. بۆ هەڵسووکەوت لەگەڵ وەزارەتخانە و ڕێکخراوە بەرپرسەکان لە ئێران لەوانە ڕێکخراوەکانی بەڕێوەبەری تەندروستی و لەشساغی، پەروەردە و ڕاهێنان و خزمەتگوزارییە کۆمەڵایەتییەکان[1] و هەروەها زانکۆ پزیشکییەکانی ئەم بابەتە گرینگە لە سەر بنەمای ئەزموون، زانست و زانیارییەکانی پەیوەست بەو پارێزگایانەی وا خەتەنەی کچانی تێدا ئەنجام دەدرێ کە بەرهەمی ئەم چەشنە

---

1 - هەتا بەر لە ساڵی 1383 زۆر ناوەند و ڕێکخراو لە ئێراندا بەرپرسی خزمەتگوزارییە کۆمەڵایەتییەکان بوون. پاش ئەوە یاسای سیستەمی گشتگیری دابینکردنی کۆمەڵایەتی لە لە ساڵی 1382 لە پەرلەمانی خولی شەشەم پەسند کرا. وەزارەتی خۆشگوزەرانی و دابینکردنی کۆمەڵایەتی ئێران بە مەبەستی کۆکردنەوەی ئەم ناوەند و ڕێکخراوانە لە پەرلەمانی حەوتەمدا دامەزرا. ئەم وەزارەتخانە لە پووشپەڕی 1390 لەگەڵ دوو وەزارەتخانەی دیکە بە ناوەکانی تەعاون (هەرەوەرزی) و کار و کاروباری کۆمەڵایەتی تێکەڵ بوو و بەم شێوە وەزارەتی هەرەوەرزی، کار و خۆشگوزەرانی کۆمەڵایەتی دروست بووە.

توێژینەوانەیە.

لەوانە پابەندێتی واژۆکەران کە دەرەنجامی ئەم چەشنە توێژینەوانەیە، پەیمانە نێودەوڵەتییەکانی مافەکانی منداڵ راپەڕاندنی ئەم پلانانەیە وەک:

1- هاوکاری و بەشداری دەستڕۆیشتووان و کەسانی کاریگەری ناوچەکە (بە هۆی شووناسی هەستیاری ئەم بابەتە لە سۆنگەی کەلتورییەوە).

2- لە پاڵ پرسی دیکەی هەڵکشاندنی ئاستی زانیاری سەبارەت بە مەترسییەکانی خەتەنەی کچان بەرنامەی راهێنانی نیشتمانی و پارێزگاییش لە خۆ بگرێ و هەروەها.

3- جێبەجێ کردنی یاسای نوێ بۆ بە تاوان ناساندنی خەتەنەی کچان.

دەوڵەت بۆ بەرەنگاربوونەوەی خەتەنەی کچان لە ئێران دەتوانێ ئەزموون و سەرکەوتنی هەمەجۆری نێودەوڵەتی بقۆزێتەوە، بۆ وێنە سوودمەندبوون لە پلانەکانی یوونیسێف و هەروەها توانا شاراوەکانی رێکخراوە نادەوڵەتییەکان (NGO) و رێکخراوە سەر بە کۆمەڵگا خۆجێییەکان (CBO) لە ئێران پاڵپشتێکن بۆ ئەوەی لە دژی خەتەنەکردنی کچان خەباتەکەی بە ئەنجام بگەیێنێ. بە باوەڕی من تەنیا هیوامان بە هاوکاری هەمەلایەنەی دەوڵەت، چالاکڤانان، رێکخراوە نێودەوڵەتییەکان و خەڵکی ناوچەکەیە بۆ ئەوەی خەتەنەی کچان لە ئێران بنەبڕ بکرێت.

ئەم کتێبەم لە چوارچێوەی چوار بەشی سەرەکی ئامادە کردووە. لە بەشی یەکەم، پاش کورتە پێشەکییەک پێناسەیەکم لە خەتەنەی کچان و شرۆڤەی چەمکەکانی ئەم بابەتە دەبێ و ئاماژە بە جۆرەکانی خەتەنەی کچان دەکەم. ئینجا تیشک دەخەمە سەر بنچینە مێژووییەکانی و هەروەها ئاماژەیەکم بۆ هەندێ هۆکاری دەستێوەردەر لە دروستبوون و پەرەسەندنی ئەم کارە دەبێت. لە هەنگاوی دواییدا وێنەیەک لە

پەرەسەندنی لە سەرتاسەری جیهان پیشان دەدەم و لە کۆتاییدا هەندێ بەڵگە لە سەر ڕەوتی دابەزینی ئەنجامدانی ئەم کارە دەخەمە ڕوو. لە بەشی دووهەم لە پێشدا پەرەسەندنی خەتەنەی کچان لە ئێران و پێشینەی توێژینەوە ئەنجامدراوەکان تاوتوێ دەکەم. ئینجا توێژینەوەکەم دەناسێنم و دەستکەوتەکانم دەخەمە ڕوو و ئەوەی کە خەتەنەی کچان لە کام ناوچەی ئێراندا باوە. ناوی هەندێ لەو گوندانەی وا ئەنجامدانی ئەم کارەی تێدا باوە دێنین و لە بارەیانەوە کۆمەڵێ زانیاری بڵاو دەکەینەوە. لە هەنگاوی دواتر بۆ پاساوی ئەم کارە فاکتەرە کاریگەرەکانی خەتەنەکردنی کچان و هۆکار و باوەڕە جیاوازەکان دێنمە بەر باس و لە کۆتاییدا باس لەو هەڵمەتانە دەکەم کە هەتا ئێستا لە هەر ناوچەیەکدا بۆ بەرەنگاربوونەوەی ئەم نەریتە ئەنجام دەدرێ و هەروەها تیشک دەخەمە سەر دەستێوەردانە تاقیکارییەکانی خۆم. بەشی سێیەم سەرەتا چاوخشاندنێکە بە مێژووی خەبات لە دژی خەتەنەی کچان و ئەو هەنگاوە یاساییانەی کە بۆ ئەم مەبەستە لە سەر ئاستی جیهان ئەنجام دەدرێت. هەنگاوی دوایی سەبارەت بە بارودۆخ و بواری یاسایی لە ئێرانە، سەبارەت بە مەسەلەی خەتەنەی کچان و هەندێ ڕوانگەی فێقهی پەیوەندیدار بە خەتەنەی کچان دەخەمە ڕوو. لە بەشی کۆتاییدا بە پشبەستن بە هەندێ ئەنجام و ڕاهێنانەکانی ئەم توێژینەوە و هەروەها بە پشتیوانی ئەزموونەکانی دیکە، کۆمەڵێ پێشنیار بۆ ئەو کۆمەڵگایانەی کە ئەم کارەیان تێدا باوە و هەروەها بۆ بەرپرسانی دەوڵەتی و وەزارەتخانە بەرپرسەکانی تەندروستی، پەروەردە و ڕاهێنان و خزمەتگوزارە کۆمەڵایەتییەکان لە پێناو بنەبڕکردنی خەتەنەی کچان لە ئێران دەخەمە ڕوو.

بەشی هەرەسەرەکی ئەو داتایانەی کە لەم توێژینەوە کۆ کراوەتەوە، هێشتا پێویستی بە شرۆڤەی زیاترە. بەڵام بڕیارم دا هەر بەم شێوەی کە هەیە بە زمانەکانی ئینگلیزی، فارسی

و کـوردی لـە دووتـوێی کتێبێکـدا بـڵاو بکەمـەوە. پـاش ئـەم کارانە بە نیازم لە مەڕ هاوسەرگیری منداڵان لە ئێرانیش کـە چەند ساڵ بەر لـە ئێستا توێژینەوەیـەکم هاوکـات لەگـەڵ ئـەم توێژینەوە دەست پێکرد بڵاو بکەمەوە.

لـە کۆتاییـدا پێویسـتە ڕوونـی بکەمـەوە باشـتر وایـە بـۆ خوێندنەوەی زانستی ئەم توێژینەوە و کەڵکوەرگرتن لێـی، لـە هەر چەشنە داوەرییەک بە پێی پێش زەینییـەتی کەلتـووری و بـە زەینێکـی کـراوەوە ئـەنجام بـدرێت. هـەروەها پێشـوازی دەکەم لە هەموو جۆرە پێشنیار و ڕەخنەیەک بۆ تـەواوکردنی زانیارییەکان.

بەشی یەکەم: خەتەنەی ژنان لە جیهاندا

«هیوادارم ژنان نە بەسەر پیاوان بەڵکوو بە سەر خۆیاندا زاڵ بن.»
مێری وۆڵستن کرافت، بەدیهێنانی مافەکانی ئافرەت، 1772

خەتەنەی کچان نەریتێکی کۆنە کە هەندێ لایەنی بنەڕەتی مافە ڕەگەزییەکانی ژنان و منداڵان پێشێل دەکات. ڕاپۆرتی ئەم دواییەی یوونیسێف دەرخەری ئەوەیە کە لە ئێستادا نزیکەی 130 ملیۆن ژن و کچ لە سەر ئاستی جیهاندا دەژین کە قوربانی یەکێک لە شێوازەکانی خەتەنەن و ساڵانە نزیکەی 2 ملیۆن کەس بەم ئامارە زیاد دەبێت.[1] لێکۆڵینەوەکانی دیکە دەریدەخەن کە 92 ملیۆن کەس لە کچانی خەتەنەکراو ژوور تەمەنی دە ساڵانن و زۆربەیان لە وڵاتی ئەفریقا دەژین. بە پێی ڕاپۆرتی فەرمی ڕێکخراوی نێونەتەوەیی لە ئێستادا لە سەر ئاستی 29 وڵات کە زۆربەیان کەوتوونەتە بەشی ڕۆژئاوا، ڕۆژهەڵات و باکووری ئەفریقا و هەروەها لە هەندێ ناوچەی خۆرهەڵاتی ناڤین و ئاسیا ئەم دیاردە باوە. هەروەها خەتەنەی کچان لە ناو هەندێ لە گرووپە پەنابەرەکانی دانیشتووی ئەورووپا، ئەمریکای باکوور و ئوسترالیاش ئەنجام دەدرێت.

بە گوێرەی هەواڵەکان لە هەندێ لەم وڵاتانە پتر لە 80 لە

1

سەدی کچان خەتەنە دەکرێن. بە هۆی هەمەجۆری کەلتووری خەتەنەکردنی کچان، نازانین ئەم کارە ڕاست لە چ تەمەنێکدا ئەنجام دەدرێت، بەڵام زۆربەی ئەو کچانەی وا خەتەنە کراون تەمەنیان لە نێوان 4 بۆ 12 ساڵانە، ئەگەرچی لە هەندێ لە کەلتوورەکاندا کچان هەر لە ساواییەوە خەتەنە دەکرێن و لە هەندێ کەلتووری دیکەشدا بەر لە هاوسەرگیری.

خەتەنەی کچان، چەمک و پێناسەکان

خەتەنەی کچان بریتییە لە نەهێشتنی بەشێک یان کۆی بەشە دەرەکییەکانی ئەندامی زاوزێی کچان. لە زمانی ئینگلیزی لە سەرەتادا بە بەراوردکردنی شیکاری مانای خەتەنەی پیاوان، شیکاری بۆ مانای خەتەنەی کچان بە کار دەبرا. بەڵام بە هۆی خەباتی چالاکڤانانی مافەکانی ژن لە دژی ئەم ڕەوتە، ئێستا بە ناوی ئێف. جی. سی (FGC) یان ئێف، جی. ئێم (FGM) ناوبردەی دەکەن کە کورتکراوەی Female Genital Cutting و Famle Genial Mutilation ـن. لە زمانی فارسیدا تێگەیشتن لە خەتەنە، تێگەیشتنێکی جێکەوتووە بەڵام وێڕای ئەم بزاڤە جیهانییە لە دژی توندوتیژی چەمکی نووسراو لەم تێگەیشتنانە ئێستا بڕینی ئەندامی زا و زێی ژنان (هاوواتای FGC) و قرتاندنی ئەندامی زا و زێی ژنان، نووقسانکردنی ڕەگەزی ژن یان خراپکردنی ڕەگەزی ژن (هاواتای FGM)ـیش بە کار دەبرێت.[1]

1- نووسەر تێگەیشتنی خەتەنەی کچانی لە خەتەنەی ژنان پێ باشترە. خەتەنەی ژنان لە بنەڕەتدا لە بەرامبەر خەتەنەی پیاواندا بەکار دەهێنرێت؛ لەم شێوازەدا گرینگ جیاوازی چەمکی نێوان ژن و پیاوە. خەتەنەی کچان لەو ڕووەوە بۆ من سەرچاوەیە کە وەبیرهێنەرەوەی تافی کچۆڵەییە کە تێیدا خەتەنە ئەنجام دراوە. کەواتە هەڵوێستی ڕەخنەگرانەی نووسەر لە بنەڕەتدا دەڕوانێتە ئەو نەریتە بێپاساو و ناڕەوایەی کە بە سەر کچۆڵەکاندا

←

باوترین و پەسندکراوترین پۆلێنبەندی خەتەنەی کچان پۆلێنبەندی ڕێکخراوی تەندروستی جیهانییە کە چوار جۆری لێک جیا دەکاتەوە. ئەم چوار جۆرە بریتین لە:

جۆری یەکەم کە سووکترین جۆری خەتەنەی کچانە بریتییە لە لابردنی پێستی دەوروبەری بەلۆکە / یان بە بێ لابردنی بەشێک لە بەلۆکە یان هەر هەمووی. کەواتە جۆری یەکەم دوو حاڵەت لە خۆ دەگرێت. حاڵەتی یەکەم کە سووکترین حاڵەتە و بە دەگمەن ڕوو دەدات بریتییە لە لابردنی تەنیا کلیتۆڕال هوود (پێست داماڵین) کە هەمان پێستی جیڕ و داپۆشەری بەلۆکەیە. حاڵەتی دووهەم بریتییە لە لابردنی بەشێک یان کۆی بەلۆکە و کلیتۆرال هوود بەم کارە دەڵێن کلیتۆریدکتۆمی یان کلیتۆرکێتۆمی (WHO, 2008)

جۆری سێیەم کە توندترین جۆری خەتەنەی کچانە بریتییە لە هەڵگرتنی بەشەکانی دەرەوەی ئەندامی زا و زێی مێینە و داخستنی شەرمگەی ژنان، لەمەدا تەنیا کونێکی بچوک بۆ

دەسەپێندرێت، ئەویش لە دۆخێکی زۆر ناتەندروست، ئازاربەخش و بە بێ چاودێری دواتر. نووسەر تیشکی ڕەخنەکانی ناگوازێتەوە بۆ ئەو نەشتەرگەرییە پزیشکییەی کە لە سەر ئەندامی زا و زێی کچان و ژناندا ئەنجام دەدرێ و ڕەخنەش لەو ژنانە ناگرێ کە خۆویستانە بە ئاگاداری و هەڵبژاردنەوە (بۆ نموونە نەشتەرگەری جوانکاری) ئامادەن ئەندامی زا و زێیان دەخەنە بەر نەشتەرگەری.

باسەکەی سەرەوە دەروانێتە کارکردی وشەی ژن یان کچ لەم تێگەیشتنەدا. لە لایەکی تریشەوە هەندێ لە ڕەخنەگران ڕەخنەیان لە بەکارهێنانی وشەی خەتەنە بۆ ژنان گرتووە. ئەم دوابەڵگەیە پەرەسەندنی تێگەیتشنی خەتەنە بۆ ئەو کارەی کە لە سەر ئەندامی زا و زێی کچان و زنان ئەنجام دەدرێ دەخاتە بەر بۆردوومانی ڕەخنە. ناوەڕۆکی ئەم بەڵگەهێنانەوە ئەوەیە کە بە خەتەنە ناوزدەکردنی ئەم دیاردە، ئەمە گرێ دەداتەوە بەو تێگەیشتنەی وا لە خەتەنەی پیاوانمان هەیە و بە بۆچوونی ئەوان جیاوازی گرینگی ئەم دووانە دەشارێتەوە. وەک دەزانین بڕینی ئەندامی زا و زێی کچان لە ڕووی ئامانج، شێوازی ئەنجامدان، ڕەهەند و لێکەوتەکانی بە تەواوەتی لەگەڵ خەتەنەی پیاوان جیاوازە. هەر بۆیە ڕەخنەگران ڕۆحی بەکارهێنانی وشەی خەتەنە بۆ بڕینی ئەندامی زا و زێی ژنان بە توند و تیژییەکی زمانی و چەمکی لە قەڵەم دەدەن کە بە جێکردنەوەی ئەم دیاردە قێزەونە توند و تیژبوونەکەی دەشاردرێتەوە. ئەم ڕەخنەگرانە پێشنیاری ئەوە دەکەن کە هەر چەشنە هەنگاوێک لە دژی ئەم دیاردە دەبێ سڕینەوەی وشەی خەتەنە لە دێڕی خەتەنەی ژنان یان کچان بخاتە بەرنامەی سیاسەتی زمانییەوە.

میزکردن و خوێنی سووڕی مانگانە بە کراوەیی دەهێڵنـەوە.[1]
جـۆری سـێیەم دوو حاڵـەت لـە خـۆ دەگرێـت. بـە دەر لـە هەڵگرتنی بەلۆکە، لە حاڵەتی یەکەمدا لچی چکۆلە هەڵدەگرن و دایدەخەن و لە حاڵـەتی دوو هەمـدا لچـی گـەورە لادەبـەن و دایدەخـەن. هەلومـەرج و کەرەسـەی ئـەم کـارە ئێشـێکی لـە وەسف نەهاتووە کە بە سەر قوربانیانیدا دەسـەپێندرێت. پـاش ئەنجامدانی ئەم کارە، بە مەبەستی چارەسەر هەر دوو قـاچی قوربانییەکان بۆ مـاوەی 2 بـۆ 6 هەفتـە پێکـەوە دەلکێـنن. بـە پێی ڕاپـۆرتی ڕێکخـراوی تەندروسـتی جیهـانی «سـەرباری ئـەو ئافرەتانـەی وا خەتەنـە دەکـرێن 15 لـە سـەد بـۆ 20 لـە سەدیان جۆری سێیەمی خەتەنـەیان بـە سـەردا دەسـەپێت، لـە هەندێ وڵاتی وەک جیبۆتی، سومالی و سوودان 80 لـە سـەد بـۆ 90 لـە سـەدی ژنـان بـە شـێوەی جـۆری سـێیەم خەتەنـە دەکرێن» (WHO, 2008).
جــۆری ســێیەمی خەتەنـــەی کچــان، بـــە ڕەهەنـــدێکی سنوردارترەوە لـە بەشـگەلێک لـە میسـر، ئێریتـرە، ئێتیـۆپی، گامبیا، کنیا و مالی باوە و ڕەنگە لە ناوچەکانی دیکەشـدا بـاو بێـت؛ ئـەو ناوچانـەی وا ئێمـە زانیاریمـان لێیـان نییـە یـان زانیارییەکی ئەوتۆمان لە بارەیانەوە نییە. (WHO, 2008).
جــۆری چــوارەم بریتییـــە لـــە هـــەر چەشـــنە کـــارێکی مەترسـیداری دیکـە لـە سـەر ئەنـدامی زا و زێـی مێینـە بـە مەبەســتێکی ناپزیشــکی، لەوانــە: ڕووشــاندن، کــونکردن، دەرزی لێدان، قڵیشاندن و هتد. خەتەنە کردنی کچـان هەنـدێ دەرهاویشـــتەی نـــەخوازراوی بـــۆ تەندروســـتی جەســـتە و

[1] - ئەم کارە پێی دەڵێن Infibulation، چەمکێک کە بنچینەکەی دەچێتـەوە بۆ ڕۆمای کۆن. لە ڕۆمای کۆن بە مەبەستی ڕێگری لە دووگیـانبوونی ژنـە کۆیلەکان بە تەلێکی لوولدراو (Fibula) شەرمگەیان دەدوورییەوە.

دەروونــی کچــان هەیــە؛ ئــەم کــارە هەنــدێ جــار لــە ژیــان بێبەشیان دەکات و هەندێ جـاریش لێکەوتـەکانی بـۆ هەمیشـە دەمێنێتەوە. بـەو پێیـەی خەتەنـەی کچـان بـە بێهۆشـکردن و ڕەزامەندی ئەوان ئەنجام دەدرێت تووشی ئێش و ئـازارێکی زۆر دەبنەوە. زۆر جار ئەم کارە لـە شـوێنێکی ناتەندروسـت لە سەر ئەو کچۆڵانە ئەنجام دەدرێت کـە تەمـەنیان 4 بـۆ 12 سـاڵانە و لــە لایـەن خەتەنــەچیە نەریتخوازەکانــەوە ئـەنجام دەدرێت. زۆریان ئافرەتانێکن کە لەم بارەوە هیچ ڕاهێنـانێکی پزیشــکیان نــەبینیوە و تــەنیا پاڵپشــتیان بــۆ ئــەم ئیشــە ئــەو ئەزموونەیە وا لە ماوەی چەند ساڵ وەدەستیان هێناوە. ئـەوان بۆ بڕین کەڵک لە کەرەسەی وەک تێغی ڕیشتاشین، مقەست یان چەقۆ وەردەگرن و پاش برینکاریش شـوێنی برینەکـە بـە پـەت و هەنـدێ جـار بــە سـیم دەدوورنــەوە. خــاڵی گرنــگ لێرەدایــە کــە بــە هــۆی ئــەوەی خەتەنــەی کچــان وەک نەشتەرگەری پزیشکی نایەتە هەژمار نەک لـە نـۆرینگە یـان نەخۆشخانە بەڵکوو لە شوێنێکی بـە بێکەرەسـتە و ئـامراز و ناتەندروست لە گوندەکاندا ئەنجام دەدرێت. ئەم کارە نە تـەنیا هــیچ پاســاوێکی پزیشــکی نییــە، بــەڵکوو بــە پێــی جــۆر و توندییەکـەی، زیـان بـە هەنـدێ لـە کـارکردە سـەرەکییەکانی لەشــی ژنــان دەگــەیێنێ و وەک وتــرا لــە درێــژەی ژیانــدا لێکەوتـەی مەترسـیداری بـۆ سـەر تەندروسـتی جەسـتە و دەروونیــان هەیــە، لەوانــە ئــازارێکی کوشــندە، هــەوکردن، ئاســەواری خــراپ لــە ســەر زک و زا، دژوار میزکــردن، دژواری لە سێکس، دابـەزینی زۆری ئـارەزووی سێکسـی و خەسارەتی ڕۆحـی و دەروونـی زۆر، کـە ئەمـەش خـۆی لـە ژیانی ئافرەتێکدا زیانی دیکـەی لـێ دەکەوێتـەوە. (Toubia, 1995)

پۆلێنبەندییـەکی دیکـەش هەیـە کـە جیاوازییـەکی کـەمی لەگــەڵ پۆلێنبەندییەکــەی ســەرەوە هەیــە. بــە پێــی ئــەم پۆلێنبەندییـەی دوایـی خەتەنـەی کچـان و ژنـان سـێ جـۆرە:

خەتەنەی نەریت، بڕینی ئەندامی زا و زێی مێینەکان و خەتەنەی فیرعەونی کە دەتوانین بە هاوچەشنی جۆری یەکەم هەتا سێیەمی پۆلێنبەندی پێشوو بزانین[1].

هۆکار و زیانەکانی خەتەنەی کچان

خەتەنەی کچان بە بێ بێهۆشکردن یان بێهەست کردن و بە بێ ڕەزامەندییان ئەنجام دەدرێت هەر بەم هۆیە، تووشی ئێش و ئازارێکی زۆر دەبنەوە. زۆر جار ئەم کارە لە شوێنێکی ناتەندروست لە سەر ئەو کچۆڵانە ئەنجام دەدرێت کە تەمەنیان 4 بۆ 12 ساڵانە. ئەم کارە لە لایەن خەتەنەکەرە نەریتخوازەکانەوە ئەنجام دەدرێت؛ زۆریان ئافرەتانێکن کە لەم بارەوە هیچ ڕاهێنانێکی پزیشکیان نەبینیوە و تەنیا پاڵپشتیان بۆ ئەم ئیشە ئەو ئەزموونەیە وا لە ماوەی چەند ساڵ وەدەستیان هێناوە. ئەوان بۆ بڕین کەڵک لە کەرەسەی وەک موزی ڕیشتاشین، مقەست یان چەقۆ وەردەگرن و پاش برینکاریش شوێنی برینەکە بە پەت و هەندێ جار بە سیم دەدوورنەوە. خاڵی گرینگ لێرەدایە کە بە هۆی ئەوەی خەتەنەی کچان وەک نەشتەرگەری پزیشکی نایەتە هەژمار نەک نە لە نۆرینگە یان نەخۆشخانە بەڵکوو لە شوێنێکی بێئامراز و ناتەندروستی لە گوندەکاندا ئەنجام دەدرێت.

لە لایەکی تریشەوە خەتەنەکردنی کچان لێکەوتەی مەترسیداری بۆ تەندروستی جەستە و دەروونیان هەیە؛ ئەم

1. بۆ ڕوونکردنەوە، لە خەتەنەی نەریت کچان بە شێوەیەک خەتەنە دەکرێن کە لە ڕووکێشی بەلۆکە ڕێژەیەکی کەمی خوێنڕێژیمان هەبێت یان تەنیا چەند بەش لە ڕووکێشی بەلۆکە هەڵدەگرنەوە. ئەم شێوەی خەتەنەی کچان هاوشێوەی خەتەنەی پیاوانە، بە هۆی ئەوەی ئەنجامدانی ئەم کارە وردەکاری زیاتری دەوێ و ئەگەری دەرکەوتنی هەڵەشی لە هی خەتەنەی پیاوان زیاترە. بەشی دووهەمیش واتە قرتاندنی بەشێک لە ئەندامی زا و زێی ژنان دەتوانێ بریتی بێ لە قرتاندنی بەلۆکە هەتا قرتاندنی بەلۆکە و لەگەڵ لچە بچووکەکانی شەرمگە و لچە گەورەکانی شەرمگە. لە دوایین بەش یان هەمان خەتەنەی فیرعەونی بەلۆکە لەگەڵ لچە بچووکەکانی شەرمگە و لچە گەورەکانی شەرمگە دەقرتێنرێ و ئینجا شەرمگە دەدوورێتەوە، بە جۆرێک کە تەنیا کونێکی بچووک بۆ دەرچوونی میز و خوێنی سووڕی مانگانە دەهێڵنەوە.

کارە هەندێ جار لە ژیان بێبەشیان دەکات و هەندێ جار زیانەکانی هەتا کۆتایی تەمەن دەمێنێتەوە. بە پێچەوانەی ئەو باوەڕانەی کە لە سەر بنەمای سوودمەندبوونی ئەم کارە بۆ تەندروستی کچان و ژنانە، ڕێکخراوی تەندروستی جیهانی، یوونیسێف، یوونسکۆ، مافەکانی مرۆڤ، ڕێکخراوی نەتەوە یەکگرتووەکان و دیکەی ڕێکخراوەکانی سەر بە ڕێکخراوی نەتەوە یەکگرتووەکان لە ڕاگەیاندنێکی هاوبەش کە لە دژی نووقسانکردنی ئافرەتان بڵاو بۆتەوە، ڕاشکاوانە ڕایانگەیاندووە کە نەک هیچ سوودێکی پزیشکی لە خەتەنەی کچاندا نەدۆزراوەتەوە، بە پێچەوانەوە دەرکەوتووە کە ئەم کارە لە زۆر ڕووەوە بۆ ژنان و کچان زیانبەخش و مەترسیدارە. خەتەنەی جۆری سووک و ڕەواڵەتی واتە زیاتر جۆری یەکەم کە تێیدا بەلۆکە هەڵناگیرێتەوە، ئەمە کەمتر زیانی لاوەکی لێ دەکەوێتەوە، بەڵام جۆری زۆری خەتەنەکردنی کچان زیانی زۆری بۆ تەندروستی جەستە و دەروونی ژنان هەیە، لەوانە ئازارێکی کوشندە، هەوکردن، ئاسەواری خراپ لە سەر زک و زا، دژوار میزکردن، دژواری لە سێکس کردن، دابەزینی بەرچاوی ئارەزووی سێکسی و خەسارەتی ڕۆحی و دەروونی زۆر[1] هەروەها بڕینی کۆئەندامی زا و زێی ژنان ئەگەری توشبوون بە جۆرەکانی هەوکردن بەرز دەکاتەوە و دەبێتە هۆی هێپاتیتی جۆری ب، ئێچ ئای ڤی و گواستنەوەی هەوکردن لەوانە گواستنەوەی ڤایرۆس. ئەو ژنانەی وا خەتەنە کراون زۆر تووشی هەوکردنی کوڵۆک دەبنەوە و ئەمەش لەوانەیە کاریگەری لە سەر زک و زایان دابنێت. لە ڕووی ئامارییەوە، ڕێژەی ژنانی نەزۆک لە ناو ئەو کەسانەی کە بە شێوەی جۆری سێیەم کۆئەندامی زا و زێیان قرتێنراوە

1- Toubia, 1995

زیاترە.

سەرباری ئەوەی بۆ تەواو قەرەبووکردنەوەی زیان لێکەوتوویی قوربانییەکانی ئەم کارە چارەسەرێک بوونی نییە، لەم ماوەی دواییدا بۆ سارێژکردنەوەی زیانمەندبوون و گەڕاندنەوەی بەشێک لە هەستیاری سێکسی شێوازی نەشتەرگەری پلاستیک بە کار دەبەن. بەو پێیەی تەنیا چەند سەنتیمەتر لە بەلۆکە لە دەرەوەی لەش و لە بەردەم بڕینە، دەتوانرێ بەشی ناوەوەی بەلۆکە بە کار بهێنرێ و تا ڕادەیەک ژنانی خەتەنەکراو چارەسەر بکرێن، هەڵبەت دەبێ ئەوەش زیاد بکرێ کە هەستیاری سێکسی ئەم بەشەی ناوەوەی بەلۆکە بە قەت بەشی دەرەوە نییە. لە هەمان کاتدا ئەم چارەسەرکردنە ئەگەر لە لایەن کەسانی ناشارەزاوە ئەنجام بدرێ بێگومان مەترسیدار دەبێت.

مێژووی خەتەنەی کچان

سەرچاوەی مێژوویی ورد بۆ خەتەنەی کچان ناڕوونە؛ سەرباری هەموو ئەمانە، مێژووزانان و خەڵکناسان توێژینەوەی زۆریان ئەنجام داوە بۆ ئەوەی لەم بارەوە کۆمە ڕاستی لە ناو دڵی مێژوو دەربکێشن. ئەم توێژەرانە ئاخێزگەی جوگرافیایی ئەم کارە دەگەڕێننەوە بۆ دەورووبەری ڕووباری نیل لە میسری کۆن و مێژووەکەشی دەبەنەوە بۆ 2 هەزار ساڵ بەر لە ئێستا. وادیارە ئەم نەریتە لەم ناوەندەوە بۆ ناوچەکانی دەوروبەر پەلی هاویشتبێت. مێژووناسان ئیدیعا دەکەن کە لە سەردەمی فیرعەونەکانەوە خەتەنەی کچان ئەنجام دەدرا و بەم پێیە دەبێ ڕیشەی ئەم کارە لە سەدەی پێنجەمی بەر لە زایین لە میسر بێت. بەم شێوە هەندێ جار باوبوونی تێگەیشتنی «خەتەنەی فیرعەونی»[1] لە گوتاری خەڵکدا پشت ڕاستکەرەوەی ئەم

1. Pharaonic circumcision

ئیدعایەیە. تاقمێک لە توێژەران هۆی ئـەنگێزەی ئـەم کـارەی میسرییەکان بە ڕێگری لـە دووگیـانبوونی ژنـان و بەتایبـەت دوگیـانبوونی ژنـانی کۆیلـە دەزانـن و هەندێکیشـیان ئەمـە دەگەڕێننـەوە بۆ تـەگبیری ئەفریقییـەکانی چاخی بـەردین بۆ ئەوەی کچە عازەبەکان لـە هەمبـەر دەستدرێژی بپـارێزرێن.[1]

شارسـتانییەتە سـەرەتاییەکانی ڕۆمـا و عـەرەب خەتەنـەی کچانیان گرێ دەداوە بە پـەردەی کچێتـی و پاکداوێنییـەوە؛ لـە ڕۆمای کۆندا ئافرەتە کۆیلـەکانیان خەتەنـە دەکـرد بۆ ئـەوەی بەم شێوە کـردەوەی سێکسیان سـەرکووت بکـەن و نرخیـان گران بکەن.

جیـا لـە بابـەتی سـەرچاوەی خەتەنـەکردنی کچـان، بـاش دەزانـین کـە لـە درێژایـی مێـژوودا لـە ناوچـە جیاوازەکـانی جیهاندا ئەم کارە باو بووە و تـەنیا لـە ئـەفریقا و خۆرهـەڵاتی ناڤیندا سنووردار نەکراوەتەوە. ئەم کارە لـە نـاو دانیشـتووانی خۆجێیی ئوسترالیا، خەڵکی فینیقییە، هاییتی، ئێتیۆپی، هەندێ لە گەلانی ئامازۆن و هەندێ ناوچـەی هیندوسـتان، پاکسـتان، مالێزیا، ئەندۆنسیا و هەروەها فیلیپین بـاو بـووە. تەنانـەت لـە سـەدەی نۆزدەهـەم، لـە ئـەورووپا و ئـەمریکاش ئـەم کـارە ئەنجام دەدرا؛ بە پێی ئەم توێژینەوانە، هەندێ لە پزیشکان بە مەبەسـتی چارەسـەر یـان بـۆ ڕێگـری لـە خۆڕەحـەتکردن و هاوڕەگەزخوازی ژنان و تەنانەت بۆ ڕێگری لـە نەخۆشـی دەرونـی وەک هیسـتری دەسـت دەدەنـە کلیتـۆدێرمی.[2] لـە ڕاستیدا هەتا دەیەی 1970 لە ئەمریکا کچان خەتەنە دەکران.

خەتەنەکردنی کچان نەریتێکی دێرینـە کـە بـەر لـە ئـایینی ئیسلام، مەسیحییەت یان جوولەکە بوونی هەبووە، سـەرباری ئەمانە زۆرێک لەم گوتارانە خەتەنەی ژنـان گـرێ دەدەنـەوە

1. Lightfoot-Klein, 1983
2. Brown, 1866

بە ئایین و بە یەکێک لە پێویستییەکانی ئایین و بەتایبەت ئایینی ئیسلامی دەزانن.[1]

باوبوونی خەتەنەی کچان لە جیهان

وەک وترا خەتەنەی کچان لە کەلتووری زۆر جیاوازەکاندا بەدی کراوە، لە هۆزە خۆجێییەکانی ئوستڕالیاوە بگرە هەتا دەگاتە کۆمەڵگە هەمەجۆرەکانی ئەفریقا. بە پێی ڕاپۆرتی یوونیسێف، لە ئێستادا خەتەنەی کچان لە 29 وڵات کە زۆربەیان کەوتوونەتە بەشی ئەفریقا، هەندێ لە وڵاتانی ئاسیا و خۆرهەڵاتی ناڤین و هەروەها لە ناو هەندێ لە گرووپە پەنابەرەکانی دانیشتووی ئەمریکای باکوور، ئوستڕالیا، خۆرهەڵاتی ناڤین و ئەورووپا باوە.[2] هیچ بەڵگەیەک لە بەردەستدا نییە کە پشت ڕاستکەرەوەی باوبوونی ئەم کارە لە هەندێ بەشی باشووری ئەفریقا یان لە وڵاتانی عەرەب زمانی باکووری ئەفریقا جگە لە میسر بێت.[3] کۆچکردنی ڕوو لە زیادبووی ئەو جەماوەرەی وا کچان خەتەنە دەکەن ئەم کارەیان بۆ هەندێ لە وڵاتانی جیهانیش گواستووەتەوە؛ چوونکە ئێستا ئەم کارە لە ناو گرووپە پەنابەرەکانی وڵاتە وەرگەرکانیش ئەنجام دەدرێ، لەوانە لە ئوستڕالیا، کەنەدا، نیووزیلەند، ئەمریکا و هەندێ وڵاتی ئەورووپی.[4] دەتوانین بە ڕێژەیەکی سنووردارتر خەتەنەی کچان لە ئاسیا لە وڵاتانێکی وەک ئەندۆنسیا، مالێزیا، پاکستان، هیندوستان، عێراق و وەک ئەم توێژینەوە پیشانی دەدات لە ئێرانیش

---

1. بەدەر لە موسڵمان و مەسیحی و جوولەکەکان ئەم کارە لە ناو گیانباوەڕەکان یان ئانێمیستەکان و هەندێ ئایینی خۆجێیی دیکەش باوە.
2. UNICEF, 2013
3. Toubia, 1995
4. Boyle and Preves, 2000

هەیە.[1]

لە وڵاتی عێراق خەتەنەی کچان لە ناو کوردانی ئەهلی سوننە، هەندێ کۆمەڵگەی عەرەب و تورکەمەن باوە. توێژینەوەیەک کە هەندێ گرووپی نادەوڵەتی لەوانە گرووپێکی نادەوڵەتی ئەڵمانی (WADI) ئەنجامیان داوە دەرخەری ئەوەن کە برەوی خەتەنەی کچان لە ناو کوردەکانی عێراقدا پتر لە 60 لە سەدە.[2] لێکۆڵینەوەکانی دواتر کە بە هۆی دامەزراندنی کەمپەینی خۆجێی و ناوچەیی بۆ بەرەنگاربوونەوەی خەتەنەی کچان لەم ناوچەدا ئەنجام درا، ڕێژەی باوبوونی ئەم کارە لەوە کەمتر دەزانێ. بە پێی ڕاپۆرتێک کە حکومەتی فیدڕالی کوردستان، یوونیسف و گرووپە ناودەوڵەتییە خۆجێییەکان دەریانخستووە ڕێژەی خەتەنەی کچان لەم ناوچەدا بەوپەڕی خێراییەوە لە دابەزیندایە.

دەستڕاگەیشتن بە زانیاری متمانەپێکراو سەبارەت بە باوبوونی خەتەنەی کچان تا دێت زیاتر دەبێت. بەرنامەی دی. ئێچ، ئێس زانیاری نیشتمانی 6 وڵات لە مەڕ خەتەنەی کچانی کۆ کردووەتەوە: کۆماری ئەفریقای ناوەندی، ڕۆخی عاج، میسر، ئێریترە، مالی و سوودان. لەم وڵاتانەدا ڕێژەی خەتەنەی ئەو کچانەی وا دەگەنە تەمەنی باڵق بوون 43 لە سەد بۆ 97 لە سەد ڕاگەیێندراوە. زانیارییە کۆکراوەکان ئەوە دەردەخەن کە ڕێژەی خەتەنە لە ناو ئەو گرووپە ئێتنیکیانەدا جیاوازی هەیە. ئەم خەریتەی ژێرەوە بابوونی ئێستای خەتەنەی کچان لە سەر ئاستی جیهان پیشان دەدات.

1. Isiaka and Yusuff, 2013
2. Ghareeb and Dougherty, 2004, 226

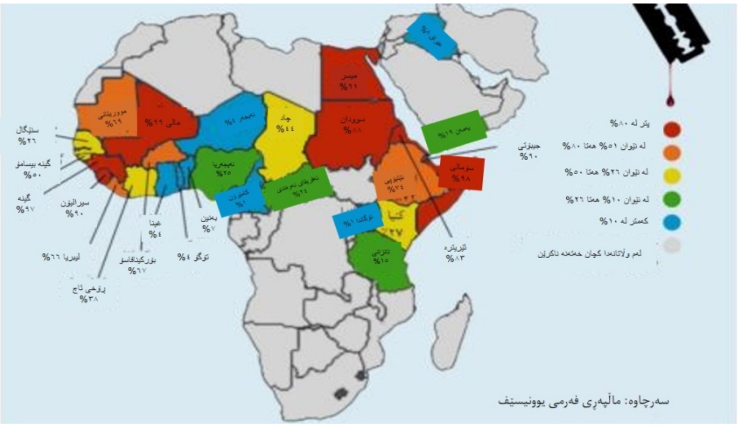

2013، یوونیسێف

خەریتەی سەرەوە پیشاندەری خەتەنەی کچان لە وڵاتە ئاماژە پێکراوەکانە. بە گوێرەی ئەم خەریتە ڕێژەی باوبوونی ئەم کارە لە عێراق 8 لە سەدە[1] و وەک دیارە لەم خەریتەدا هیچ ئاسەوارێک لە بابوونی خەتەنەی کچان لە ئێران بەدی ناکرێت.

سیاسەتی خەتەنەی کچان: ئەنگێزە و پاساوەکان

خەتەنەی کچان تێهەڵکێشی ئەو کۆمەڵگایانە بووە کە ئەم کارەی تێدا باوە. لەم کۆمەڵگایانەدا بۆ پاکانەی هەڵگرتنی بەشێک لە لەشی کچان هەموو جۆرە هۆکارێک هەیە. ئەم پاساوانە پەیوەندییەکی ڕاستەوخۆیان لەگەڵ ئایدۆلۆژیای ئەو کۆمەڵگایانە هەیە کە لە سەر بنەمای نایەکسانی ڕەگەزی پێک هاتوون. خاوەن تیۆرییەکان کۆنترۆڵکردنی ئارەزووی سێکسی لە کۆمەڵگا پیاوسالارەکان بە ئەنگێزەی سەرەکی خەتەنەکردنی کچان دەزانن. لە هەندێ حاڵەتیشدا وەک جۆرێ ڕێوڕەسمی چوونە ناو هەرەتی گەورەیی و لکان بە ژنە پێگەیشتووەکان لێی دەڕوانن. بەو حاڵەشەوە، ئەنجامدانی

1. UNICEF, 2013

ئەم کارە بە هاوکاری باوەڕە کەلتووری و ئایینییەکان ئەنجام دەدریێ کە خەڵک بۆ ئەم کارە هان دەدات؛ باوەڕگەلێک سەبارەت بە ڕەفتاری ڕەگەزی، جوانی، تەندروستی، پاکداوێنی و هتد. لە درێژەدا چاوێک دەخشێنین بە هەندێ پاساو کە ڕێخۆشکەری بەردەوامی و پەرەسەندنی خەتەنەی کچانن.

بە پێی هەندێ لەم باوەڕانە خەتەنەکردنی کچان زک و زایان باشتر دەکات، ئارەزووی سێکسی – وەک ئارەزووی مێوبازانەیان لاواز دەکات و ئاستی پابەندێتیان بۆ هاوسەرەکەیان بەرز دەکاتەوە. لە زۆرێک لە حاڵەتەکاندا بە مەبەستی پاراستنی پەردەی کچێتی و وەفاداری بۆ هاوسەر جۆری سێیەمی خەتەنە لە سەر کچان ئەنجام دەدرێ، بە واتایەک کونی شەرمگەیان دەدوورنەوە بۆ ئەوەی دەستەبەری ئەوە بکەن کە شەوی بووکێنی یان هەمان شەوی پەردە تەنیا مێردەکەی خۆی ئەم مۆر و مۆمە بکاتەوە. ئەمە دەستەبەری وەفاداری و بە ئەمەگبوونی ژنانە بۆ پیاوان و هەمیش دەستەبەری ڕاسپاردنی ئارەزووی سێکسی لە ڕادەبەدەرە بۆ پیاوان و بەم شێوە کارێکە لە پێناو ئارەزوو و خواستی پیاو.[1]

بەرگریکاران و پاڵنەرەکانی خەتەنەی کچان بۆ ئەم کارە ئاماژە بە ئەنگێزەی جۆراوجۆر دەکەن: لەوانە بەهێزتربوونی کچان، دەستەبەرکردنی هاوسەرگیریان و بەرگری لە ئابڕوو و ڕەج و ئەرزشتی بنەماڵە. هەندێ باوەڕی کەلتووری باو سەبارەت بە ڕەگەزێتی و ئارەزووی سێکسی ئەم نەریتە تۆکمە دەکات. ئەم باوەڕانە خەتەنەکردنی کچان گرێ دەدەنەوە بە جوانی، پاکداوێنی و ئابڕووی ژنان. بەڵام وەک ئاماژەمان پێدا زۆرێک لەو بڕوایەدان کە

1. Lindorfer, 2007

ئەنگێزەی شاراوەی ئەم کارە کۆنترۆڵی ڕەفتاری سێکسی ئافرەتانە بە مەبەستی پاراستنی پەردەی کچێتییان بەر لە هاوسەرگیری؛ پەردەی کچێتی مەرجی پێویستی هاوسەرگیرییە و لە هەندێ حاڵەتدا بنەماڵەکان (و زانایانی ئایینی) باوەڕیان وایە کە خەتەنەکردنی کچان دەبێتە هۆی هەرچی کەمتربوونەوەی دابەزینی ئاستی ئارەزووی سێکسیان لە دەرەوەی بازنەی ژن و مێردی. سەیر لەوەدایە بەم پێیە لە هەندێ لەم کۆمەڵگایانەدا کچە خەتەنەکراوەکان ڕێژەی خوازبێنیان زیاترە.

لیندۆرفێر لە کتێبەکەیدا دەڵێ هەندێ بیر و باوەڕی پاڵنەری خەتەنەکردنی کچان، ئەم کارە پەیوەند دەدەنەوە بە خاوێنی و جوانییەوە. هەندێ جار لەو کۆمەڵگایانەی وا ئەم کارەی تێدا باوە کچ و ژنە خەتەنە نەکراوەکان بە پیس و گڵاو لە قەڵەم دەدەن یان پێیان وایە ئەگەر کلاوە یان بەلۆکەی[1] ژنان نەبڕن گەورەتر و ڕەواڵەتی ئەندامی سێکسییان ناشیرینتر دەردەخات.[2] بە گوێرەی ئەم باوەڕە کە ئەندامی زا و زێی ئافرەتان ناشیرین و پیسە، خەتەنەکردنی کچان بە کردەوەیەک دەزانن کە ئەندامی زا و زێیان جوان و خاوێن دەکات. لە هەندێ کۆمەڵگادا خواردنی دەستی ژنی خەتەنە نەکراو بە حەڵاڵ نازانن.

ڕاستە خەتەنەی ئافرەتان لە ناو کۆمەڵی موسڵمان، مەسیحی و هەندێ گرووپی جوولەکەی وەک بەتا ئیسرایل و فلاشاش باوە. بەڵام دەبێ جەخت بکەمەوە کە نە لە کتێبی پیرۆز (بەڵێنی کۆن و بەڵێنی نوێ) و قورئان باسی خەتەنەی مێینە هاتووە و نە لە هیچ یەک لە دەقە پڕبایەخەکانی

---

[1] - وشەی بەلۆکەش بە کار دەهێنرێت.

[2] - Lindorfer, 2007

جوولەکــە، مەســیحی و ئیســلامی.[1] کەواتــە، خەتەنــەکردنی کچان لە ئایینەکانەوە نـەهاتووە؛ بـەڵام لـە هەنـدێ کۆمـەڵگادا ئایین بوو بـە بنەمایـەکی پاسـاودەر بـۆ پەرەپێدانی خەتەنـەی مێینـە، چوونکـە پەیوەنـدیان داوە بـە پاکـداوێنی ئـافرەت، و خەتەنە بوو بە بەڵگەیەک بۆ پاکداوێنی ژنـە بڕوادارەکـان لـە لای خودا.

جیا لەمانە، ناتوانین چاوپۆشـی لـە ئـەنگێزە ئابوورییـەکان بکەین، ئەم هۆکارانـە لـە هۆکارەکـانی دیکـە گرینگتـرن. لـە هەنـدێ کۆمـەڵگادا کچێـک کـە خەتەنـە نـەکراوە بـارگرانی بنەماڵەیــە و خــەڵک کچــانی خەتەنــە نــەکراو بــە شــیاوی هاوسـەرگیری نـازانن. لـە ئەنجامـدا، وەهـا کچێـک دایـک و باوکی خۆی لە وەرگرتنی «شیربایی» بێبەش دەکەن. بە دەر لەمە، هەنـدێ لـە زانایـانی ئـایینی سـەرکردەی کۆمـەڵگاکان، کوێخـــای گونـــدەکان، ماماکـــان، قـــەرەج و خەتەنـــەچیانی نـەریتخواز دەورێکـی گرینگیـان لـە پەرەپێـدانی خەتەنـەی مێینە لە ناوچە گوندییەکان هەیـە. لـەم نێوەنـدەدا خەتەنـەچیان دەورێکی پڕڕەنگتریان هەیە، چوونکە بۆ دەستەبەری داهاتی بەردەوامیان دەبێ درێژە و برەو بەم نەریتە بـدەن. بێگومـان ئـەوان هـەرچی زیـاتر خەتەنـە بکـەن، داهـاتێکی زیاتریـان دەبێت.[2]

---

1. Rouzi, 2013

2. هەڵبەت وەک لە بەشـی کۆتـایی ئـەم کتێبـەدا تیشـک دەخەمـە سـەری هەر ئەم گرووپە دەتوانن لە ڕەوتی نەهێشتنی خەتەنەی ئافرەتانیش ڕۆڵێکـی دیاریکەریان هەبێت. ڕێگری کردن لەم کارە بەندە بە گۆڕینی ڕوانگەی ئەم پیشـەدارانەوە و ئەمـەش بەسـتراوەتەوە بـەوەی بـەدیلێک بـۆ دەسـتخسـتنی داهاتیان دابین ببێت. هـەر بۆیـە، ئـەو کەسـانەی چاویـان لـە وەرچـەرخان و گەشەیە دەبێ لە ڕێگەی دوواندنی ئەم ماما و خەتەنەکەرانەوە ڕازییان بکەن بۆ ئەوەی لە دژی ئەم نەریتە هێز و توانای خۆیان بخەنە گەڕ.

ڕەوتی دابەزینی خەتەنەی کچان

هەڵکشانی ئاستی وشیاری و ئاشنابوون لەگەڵ دنیای مۆدێرن ئاڵوگۆڕێکی زۆری لە شێوە ڕوانینی خەڵک بۆ خەتەنەی کچان بەدی هێنا و هەڵسوکەوتیان گۆڕانێکی زۆری بە خۆوە بینیوە. ڕێکخراوە چالاکەکان لە بوارە مرۆڤدۆستییەکان و گەشەی جیهانی، خەتەنەی کچان بە توند و تیژی دەزانن، بەتایبەت توند و تیژی لە دژی ئافرەتان و منداڵان. بە پێی پێناسەی ڕێکخراوی نێودەوڵەتی لەم کارە کە وەک «نموونەیەک لە نایەکسانی بنچینەداری ڕەگەزێتی کە ژنان لە ئاستێکی زۆر نزمدا ڕادەگرێت.» لێی دەڕوانێ، لە ماوەی دەیەی ڕابردوودا هەم لە سەر ئاستی جیهان و هەمیش لە سەر ئاستی ناوچەیی لەم بوارەدا هەنگاوی گرینگ نراون.

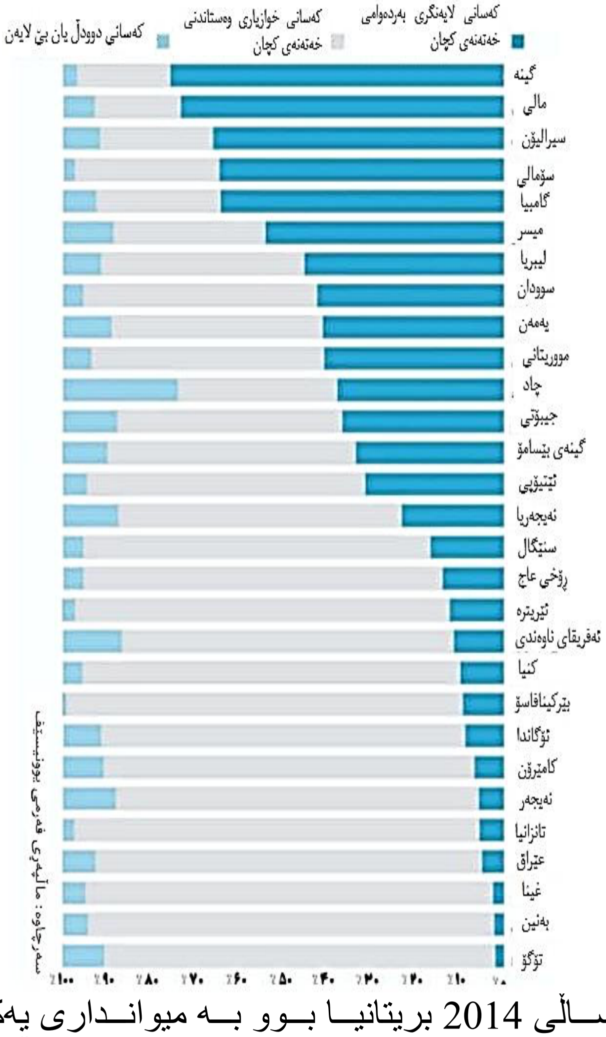

لە ساڵی 2014 بریتانیا بوو بە میوانداری یەکەم کۆنگرەی جیهانیی کچان کە بۆ تەیارکردنی هەڵمەتی نیشتمانی و نێودەوڵەتی لە پێناو کۆتایی هێنان بە خەتەنەی کچان و هەروەها خەبات لە دژی هاوسەرگیری پێشوەختە و

زۆرەملێ بەڕێوە چوو.[1] میوانداریێکی دیکەی ئەم بەرنامە یوونیسێف بوو. زۆر وڵات بەشداری ئەم کۆنگرە بوون و بڕە پارەیەکی زۆر بۆ خەبات لە دژی خەتەنەی کچان کۆ کراوە. وردە وردە زۆرێک لەو کەسانەی وا خۆیان ئەنجامدەری خەتەنەی کچان بوون، لە دژی وەستان. لە زۆر وڵاتدا ڕەوتی نەهێشتنی خەتەنەی مێینە دەستی پێکردووە. یەکێک لە هۆکارە کاریگەرەکانی ئەم وەرچەرخانە ئەوەیە کە بە پێچەوانەی ڕابردوو، لە ئێستادا لە بڵاڤۆک و ڕاگەیاندنە ئەلیکترۆنی و تۆڕە کۆمەڵایەتییەکان تەنانەت لە کۆڵان و بازاڕەکاندا لە مەڕ خەتەنەی مێینە قسە دەکرێت.

بە ئاگاداربوونی خەڵک، کەمپەینەکانی خەبات لە دژی خەتەنەی کچان توانیان ئەم تابۆیە بشکێنن و خەتەنەی کچان بکەن بە بابەتی لێدوانی گشتی. لە هەندێ لەو ناوچانەی وا ئەم کارەی تێدا باوە، ڕێژەی خەتەنەی کچان ڕەوتی دابەزینی بە خۆوە بینیوە و لە شێوەی ڕوانین بۆ ئەم بابەتە گۆڕانکارییەکی باش بەدی هاتووە. توێژینەوەی ئەم دواییەی ناوەندی لێکدانەوەی تەندروستی بنەماڵە لە یەمەن گوزارشی داوە کە بە هەوڵی دەوڵەت و دیکەی گرووپە چالاکەکان، خەتەنە کردنی کچان ئێستا ڕەوتی ڕوو لە دابەزینی گرتووەتە بەر.[2]

بەم چەشنە، ڕێبەرانی بۆرکینافاسۆ ڕاشکاوانە خەتەنەی کچان بە پرسێکی پەیوەندیدار بە مافەکانی ئافرەت و منداڵ دەزانن و بە نیازن بە گرتنە بەری ڕێکارێکی یاسایی و بە هاوکاری شێوازگەلی وەک ڕاهێنان، هەڵمەتی پشتیوانی و بەدواداچوونی یاسایی دژی ئەم کارە بووەستنەوە. لەم بارەوە، هەر دوو دەوڵەتی عێراق و میسر کۆمەڵێکیان گرتووە و هەندێکیان خستوونەتە گرتووخانە. دواڕاپۆرتێک

1. Girl summit, 2014
2. Al-Khulaidi et al., 2013

کە یوونیسێف بڵاوی کردووەتەوە و بەرهەمی توێژینەوە لە سەر سەدان بنەماڵە لە هەرێمی کوردستانە، دەریخستووە کە ئەنجامدانی ئەم کارە لەم ناوچەدا لەوپەڕی دابەزینداییە. ڕێژەی خەتەنەی کچان لە بەنین، کۆماری ئەفریقای ناوەندی، عێراق، لیبیا، نەیجەرییەش گەیشتووەتە نیوەی ڕێژەی جارانی خۆی. بە پێی ڕاپۆرتەکان، گرینگترین هۆکاری ئەم دابەزینە، گۆڕانی ڕوانگەی ئەو ژنانەیە وا خۆیان سەردەمانێک ئەم کارەیان بە سەردا سەپاوە. بە باوەڕی هەر هەموو قوربانیان ئەمە کارێکی بێسوودە و دەرد و ئازار نەبێ هیچی دیکەی بۆ کچان تێدا نییە، هەربۆیە بە توندی ئەم کارە ئیدانە و پڕۆتستۆی دەکەن. بەم چەشنە، ڕاپۆرتێکی دیکەی یوونیسێف دەرخەری ئەوەیە کە خەتەنەی کچان لە ناو 2 هەزار کۆمەڵگەی سەرتاسەری ئەفریقا زۆر کەم بووەتەوە.[1] ئەم ڕەوتی دابەزینی ڕێژەی خەتەنەکردنی کچان پیشاندەری دروستبوونی سەردەمێکی نوێیە لە گۆڕانکاری گەلان و کۆمەڵگاکانی .... ئەفریقا. دەتوانین بەم هێڵکارییەی ژێرەوە ڕەوتی ڕوو لە دابەزینی خەتەنەی کچان پیشان بدەین.

1. Pandit, 2012

ئاستی دابەزینی خەتەنەی کچان لە هەندێ لە وڵاتەکان بە پێی لێکدانەوەی ژنانی 15 بۆ 49 ساڵ

سەرچاوە: ماڵپەڕی فەرمی یوونیسێف

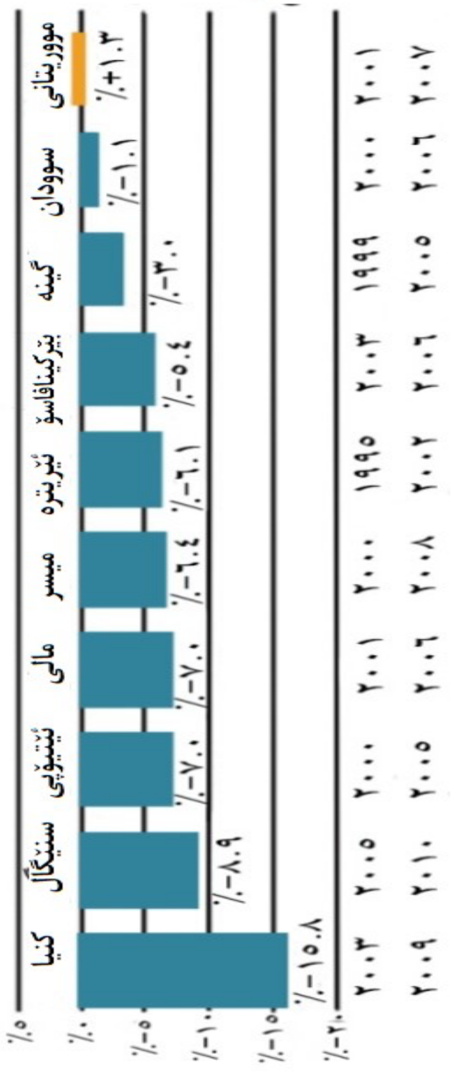

بەشی دووهەم: باوبوونی خەتەنەی کچان لە ئێران

پرسی خەتەنەی کچان لە ئێران

خەتەنەی کچان تەنیا لە ناو موسڵماناندا ڕوو نادا و تەنیا لە خۆرهەڵاتی ناڤینیش باوە نییە و وەک وتمان بۆ ڕیشەکەی دەبێ بەر لە ئیسلام و لە ناو ئەفریقاییە ناموسڵمانەکاندا لێی بکۆڵرێتەوە. بەو حاڵەشەوە ناتوانرێ نکۆڵی لەوە بکرێ کە ئەم کارە لە هەندێ کۆمەڵگا و وڵاتانی موسڵمانی خۆرهەڵاتی ناڤینیشدا باوە.

خەتەنەکردنی کچان لە ئێران و عێراق لە ناو ئەهلی سوننە مەزهەبی شافێعی مێژوویەکی دوور و درێژی هەیە. لە ئێران جۆری یەکەمی ئەم کارە (بە پێی پۆلێنبەندی ڕێکخراوی تەندروستی جیهانی) لە ناوچەکانی باشوور و ڕۆژئاوای وڵات، زیاتر لە ناوچە گوندنشینەکان و لە پەراوێزی شارەکانی پارێزگاکانی هورموزگان، کرماشان، کوردستان و ئازەربایجانی ڕۆژئاوا باوە.[1] لەم ناوچانەدا هێشتا کەسانێک هەن کە بە گوێرەی باوەڕی کەلتووری و ئایینی خۆیان خوازیاری ئەنجامدانی ئەم کارەن. خەتەنەی

---

1. ئەم چوار پارێزگایەی کە ئاماژەی پێکرا بەدەر لە خەتەنەی کچان لە مێژوودا هەموو جۆرەکانی توند و تیژی دژ بە ژنانیان بە خۆوە بینیوە، لەوانە هاوسەرگیری منداڵان، هاوسەرگیری زۆرەملی، فرەژنی و هەندێ جار قەتڵی ناموسی. جیا لەمانە، بەربەستە نەریتیی و کەلتوورییەکانیش خۆسوتاندن یان جۆرەکانی دیکەی خۆکوژی ژنان و کچانی لەم ناوچەدا لێ دەکەوێتەوە (Keddie, 2000)

کچان لە ئێران و هەروەها لە هەرێمی کوردستان لە ناو ئەو کوردە سوننە مەزهەبی سەر بە شافیعیانە باوە کە بە شێوەزاری سۆرانی و یان هەورامانی ئاخافتن دەکەن و نە لە ناوچەکانی کرمانج زمانی ئێران، عێراق، تورکیا و یان سووریا ئەگەرچی ئەوانیش شافیعی مەزهەبن (Meho, 1997).[1]

مەزهەبی فەرمی لە ئێرانی ئەورۆ شیعەی دوازدە ئیمامیە کە 90 لە سەد بۆ 95 لە سەدی پێکهاتەی جەماوەری خەڵکی ئێران پێک دێنێت. نزیکەی 4 بۆ 8 لە سەدی خەڵکی ئێران ئەهلی سوننەن و زۆرینەیان نەتەوەی کورد و بەلووچ و فارسەکانی ناوچەکانی باشوور و کەمینەی تورکەمەن لە باکووری ئێرانن.[2] نزیکەی 2 لە سەدی پاشماوەش کەمینە ئایینییە ناموسڵمانەکانن.[3] لە کوردستانی ئێران، خەتەنەی کچان لە هەندێ ناوچەی سوننەنشین وەک گوندەکانی سەر سنووری نزیک لە هەرێمی کوردستان باوە. سەرباری ئەمەش، برەوبوونی ئەم کارە لەم دەڤەرانەدا بە شێوەی لێکبڵاوە و ڕێژەکەی لە ناوچەیەکەوە بۆ ناوچەیەکی دیکە جیاوازە، تەنانەت لە ناو گوندە هاوکەوشەنەکانیشدا.

لە ئێراندا هەمیشە جۆرێک نکۆڵی لە پرسی خەتەنەی کچان لە ئارادا بووە، چ لە لایەن دەوڵەت و ڕێکخراوە فەرمییەکانەوە و چ لە لایەن هەندێ کەس یان گرووپی

---

1. زمانی کوردی شێوە زار و زاراوەی جۆراوجۆر لە خۆ دەگرێت، بەڵام بە شێوەی گشتی دوو پۆلن: کوردی کرمانجی و کوردی سۆرانی. کرمانجی زمانی زۆرینەی کوردەکانی سووریا و تورکیا و ڕێژەیەک لە خەڵکی هەرێمی کوردستان و کوردەکانی باکوور و ڕۆژئاوای ئێرانیشە. زمانی سۆرانیش لە ناوچەکانی نزیک سلێمانی لە هەرێمی کوردستانی عێراق، باشووری ئازەربایجانی ڕۆژئاوا و هەروەها کرماشان و ئیلام و خانەقینی عێراقیش باوە. بۆ شێوەزاری دیکەی کوردیش دەتوانین ئاماژە بکەین بە کرماشانی، ئیلامی، لەکی و کەلهوڕی.

2. Cheng and Beigi, 2012

3. Ameli and Molaei, 2012

پانئێرانیستەوە. هەر لەبەر ئەمەش هەتا هەنووکە هیچ هەوڵێکی قورس و قایم لە لایەن دەوڵەت یان دیکەی گرووپەکان بۆ بەرەنگاربوونەوی ئەم کارە نەدراوە: نە توێژینەوەیەک و نە خوێندنەوەیەکی جیدی و گشتگیر لەم بارەوە، نە جێبەجێکردنی یاسایەک لە پێناو نەهێشتنی، نە ڕێگەدان بە چالاکڤانان لەم بوارەدا یان پاڵپشتی کردنیان و نە وشیار کردنەوەی گشتی. ئەوەی هەتا ئێستا بینیمان ڕواڵەتێکی بە پێچەوانەی ئەمە بووە. وەک لە بەشی داهاتوودا دەبینین لە زۆرێک لە وڵاتان ئێستا لە لایەن ڕێکخراوە نێودەوڵەتییەکان یان دەوڵەتەکان و هەمیش لە لایەن چالاکڤانان و گرووپە ناودەوڵەتییەکان هەوڵ بۆ نەهێشتنی ئەم نەریتە دەدرێت. لە خۆرهەڵاتی ناڤیندا کە حکومەتی فیدراڵی کوردستانی عێراق بۆ بەرەنگاربوونەوەی خەتەنەی کچان جیا لە پەسندکردنی یاسایەک کە بە شێوەی تایبەت هی باشووری هەرێمی کوردستان بە یارمەتی ڕێکخراوە ناودەوڵەتییە خۆجێییەکان و گرووپە نێودەوڵەتییەکان قۆڵی بنەبڕکردنی خەتەنەی کچانیان هەڵماڵیوە و لەم کارەشدا تا ڕادەیەکی زۆر سەرکەوتوو بوون (HRW, 2010). بەڵام لە ئێراندا خەتەنەی کچان هێشتا نەبۆتە بابەتێک بۆ وتوویژی گشتی و بە دەگمەن قسەی لە سەر دەکرێت. وێدەچێ ئاگادارکردنەوە لەم بوارەدا کەمە و ڕێکخراوە فەرمییەکانیش زۆر حەزیان لە ئیش کردن لە سەر بابەتە ئێتنیکی و خۆجێییەکان نییە.

بەم شێوە، لە زانکۆ و توێژینگەکانی ئێرانیش خەتەنەی کچان بابەتێکی ناسراو و جێی باس نییە. سەرەڕای ئەوەی چەندین تێزی ماستەر لەم بارەوە نووسراوە، توێژینەوەی سەربەخۆ و جیدی سەبارەت بەم بابەتە دەگمەنە. بە هۆی نەبوونی پشتیوانی دەوڵەت و نیگەرانییە ئاسایشییەکان، ڕێژەی لێکۆڵینەوەی جیدی و هەمەلایەنە سەبارەت بە خەتەنەی کچان ناگا بە پەنجەکانی دەست. نە تەنیا بۆ

پـڕۆژەی گشـتی لــەو ناوچانــەی وا خەتەنــەی تێـدا بــاوە، پـارەیەک تـەرخان نـەکراوە، بـەڵکوو مۆڵـەتیش بـەم چەشـنە توێژینەوانە نادەن. هەر بۆیە هەڵی بەرەو پێشبردنی پڕۆژەی تاقیگـەیی بـۆ دیـاریکردنی ڕێـژەی وردی بـرەوی خەتەنـەی کچان و بەراوردکردنی ڕاهێنـانی گشـتی لـە خـەباتی دژ بـەم کـارەش بـوونی نییـە. زۆربـەی ئـەو توێژینەوانـەش کـە لـەم بارەوە ئـەنجام دراون، لـە سـەر دەسـتی کچـانی خوێنـدکاری ناخۆجێیی بووە کە زۆریان گشتگیرییەکی ئەوتۆیان نییە و بە گوێرەی 40، 200 یـان 400 حاڵـەتی لێـدوان لـە ناوچەیـەک یان شـوێنێکی جوگرافیـایی ئـەم پرسـەیان شـی کردووەتـەوە. زۆربــەی ئــەم توێژینەوانــە لــە ڕووی ڕەهەنــد، شــێواز و ئاراستە هاوشێوەن و زیاتر هەوڵی خۆیان لە سەر زانیارییـە گشتییەکان دادەنا نەک شیکاری و خستنە ڕووی ڕێگە چارە. لە بەشی دواتردا بۆ ئاشـناکردنتان لەگـەڵ توێژینـەوە ئـەنجام دراوەکــان لــەم بــوارەدا، گرینگترینــەکانی دەناسـێنم و پێیـدا دێمەوە.

هەندێ توێژینەوە سەبارەت بە خەتەنەی کچان لە ئێران[1]

یەکێک لە یەکەمین توێژینەوە ئەنجام دراوەکان سەبارەت بە خەتەنەی کچان لە ئێران هی هوما ئەحەدییە کە ئەو کات خوێندکاری مامایی بوو. خاتوو ئەحەدی لە ساڵی 1381 لێکۆڵینەوەکەی خۆی لە ژێر ناوی «خەتەنەی ژنان و ڕوانگەی ژنان بۆ ئەم پرسە لە میناب» ئەنجام دا. ئەم توێژینەوە لە نۆرینگەی شەهید قادری شاری میناب کە دەکەوێتە پارێزگای هورموزگان و بە پێی پشکنین و دواندنی 400 ژن و کچی تەمەن 15 بۆ 49 ساڵ ئەنجام دراوە کە بۆ ئامانجی چارەسەری نەخۆشی سەردانی ئەم نۆرینگەیانە کردبوو. خاتوو ئەحەدی ئیدعای ئەوە دەکات کە جۆری یەکەم و لە هەندێ حاڵەتدا جۆری دووی خەتەنە لە ناو ژنانی میناب‌دا بەدی دەکرێت. ئاکامی کۆتایی ئیشی ئەحەدی بەم شێوەیە کە ئاگاداربوونی کەسانی خۆجێی لە مەترسییەکانی خەتەنەکردنی کچان، چاودێری پزیشکی، ڕاهێنان و گۆڕینی ڕوانینی خەڵک بۆ ئەم پرسە دەتوانێ ڕۆڵێکی گرینگی لە بنەبڕکردنی ئەم نەریتە هەبێت. بەشێک لەم توێژینەوە دواتر لە گۆڤاری زانکۆی پزیشکی قەزوێن چاپ کرا و دوای ئەوەیش لە گۆڤاری نێودەوڵەتی ژنان و منداڵبوون بڵاو بووەوە (Ahadi, 2009).

توێژینەوەیەکی دیکە سەبارەت بە خەتەنەی کچان هی پەریسا ڕەزازادە جەلالی خوێندکاری ماستەری زانستە کۆمەڵایەتییەکانی زانکۆی ئازادی ئیسلامی ڕوودیهێنی تارانە. خاتو جەلالی تێزەکەی لە ساڵی 1386 لە ژێر ناوی

1- وەک دەبینین بەشێک لەم توێژینەوە ئەنجام دراوانە لە چوارچێوەی تێزی ماستەر لە بوارە جیاجیاکاندا بووە. بۆ ناساندنی ئەم توێژینەوانە وێڕای پێداچوونەوەی گشتی سوود لە پوختە و ئاکامی کۆتاییان بینراوە. ئەم تێزانە بە گشتی پوختەی فارسییان نییە و لە ڕووی ناچارییەوە بابەتی پوختەی ئینگلیزییەکیان وەرگێڕدراوەتەوە سەر زمانی فارسی.

«تاوتوێکردنی بوارە کەلتوورییەکانی توند و تیژی لە دژی ژنان بە داکۆکی کردن لە سەر خەتەنەی کچان لە بەندەری کەنگ» نووسی. ناوبراو بە شێوەی بەهەڵکەوت لە یەکێک لە نۆرینگەکانی بەندەری کەنگ لە پارێزگای هورموزگان 200 کەسی هەڵبژارد و وتووێژی لەگەڵ کردن. لە شرۆڤەی هۆکارە کەلتوورییە کاریگەرەکانی خەتەنەی کچان، ناوبراو تیشکی سەرنجی خستە سەر هەر دوو هۆکاری ئایین و خوێندکاری. ئەنجامی توێژینەوەکانی ئەوە پیشان دەدا کە خەتەنەی کچان لە ناو ئەهلی سوننەدا پشتیوانییەکی زۆری لێ دەکرێ تا لە ناو ئەهلی شیعەدا، ئەگەرچی کەمینەیەک لە ژنانی شیعەش کچەکانیان خەتەنە دەکەن و باوەڕیان پێیەتی. بە پێی ڕاپۆرتی بەڕێزیان، خوێندن ڕۆڵێکی زۆر گرینگی لە سەر ئەم بابەتە هەیە؛ ژنە خوێندکارەکان ئامادە نین کچەکانیان خەتەنە بکرێن و بەرهەڵستی دەنوێنن. ناوبراو کە لە تێزەکەیدا هۆکارە کەلتووری و ئایینییەکانی خەتەنەی کچان لە بەندەری کەنگ تاوتوێ دەکات لەم بۆچوونەدایە کە خەتەنەی کچان نموونەیەکە لە توند و تیژی سێکسی لە دژە مێینەکان کە بە ناوی باوەڕ و نۆرمی ئایینی و نەریتییەکان ئەنجام دەدرێت. ناوبراو دەنوسێت: هەندێ پێیان وایە کە بە گوێرەی ژیانی پێغەمبەر خەتەنەی کچان ڕێگەپێدراوە و تەنانەت پاداشتی خودای لێ دەکەوێتەوە. بە ڕای ئەو، ناوشیاری کارناسانەی دەوڵەتی ئێران لە مافەکانی ئافرەت هۆکارێکی دیکەی ئەم چەشنە توند و تیژییانەیە. جەلالی بەم ئاکامگرتنە کۆتایی بە تێزەکەی دێنێت کە زۆربەی کچانی ئەم ناوچە گەیشتوونەتە ئەم باوەڕەی کە خەتەنەی کچان نە تەنیا هیچ سوودێکی بۆیان نییە بگرە زیانبەخشیشە.

یەکێک لەو دەگمەن توێژینەوانەی سەبارەت بە خەتەنەی کچان لە ناو کوردەکانی ئێراندا کراوە هی فاتمە کەریمییە. بڕیار وا بوو ئەم لێکۆڵینەوە ببێتە تێزی ماستەری بەڕێزیان لە بواری توێژینەوەی ژنان لە زانکۆی عەلامەی تەباتەبایی

تاران لە ساڵی 1388، بەڵام بەرپرسانی زانکۆ لە دواقۆناغەکانی پێشکەشکردنی ئەم تێزەدا بە هۆی ئەوەی بابەتەکەی نەشیاو و زۆر هەستیارە ڕێگرییان لێ کرد. ساڵی دوایی، واتە لە ساڵ 1389، بەرهەمەکەی خاتوو کەریمی مۆڵەتی چاپی پێدرا و لە سایەی ڕۆشنبیران و توێژینەوەی ژنان کتێبی «تراژدیای لەش، توند و تیژی لە دژی ژنان» چاپ کرا.[1] ئەمە یەکەم جار بوو کە کتێبێک لە مەڕ بابەتی خەتەنەی ژنان لە لایەن وەزارەتخانەی فەرهەنگ و ئیرشادی ئیسلامییەوە مۆڵەتی چاپی وەرگرت، ئەویش لە بارودۆخێکدا کە لەوە دەچوو دەوڵەتی ئێران حەزی لە بڵاوکردنەوەی وەها توێژینەوەگەلێک نییە، ئەوە لە حاڵێکدایە وتاری پزیشکی کەم و دەگمەن لە سەر بابەتی خەتەنەی ژنان لە هەندێ گۆڤاردا چاپ کرا بوون.

تێزەکەی خاتوو کەریمی دەڕوانێتە شرۆڤەی لێدوانی ڕووبەڕووانە کە خۆی لەگەڵ 40 ژن لە شاری پاوە و دەورووبەری لە پارێزگای کرماشان ئەنجامی دابوو. شێوازە بە کارهێنراوەکانی لەم لێکۆڵینەوەدا بریتیین لە نموونەگیری ئامانجدار و زنجیرەیی. ئەم بەرهەمە وێڕای پێداچوونەوەیەکی گشتی بە خەتەنەی ژنان لە سەر ئاستی هەموو جیهان و هەوڵە نێودەوڵەتییەکان بۆ ڕێگری لەم کارە، لایەنێک لە ڕوانگە و بەڵگەی فێمێنیستی و کۆمەڵناسان دەخاتە ڕوو و بۆ ئەم بابەتە بەرهەمی کەسانی دیکەش دەقۆزێتەوە، لەوانە هەندێ ڕاپۆرتی سەرەتایی سەبارەت بە خەتەنەی کچان لە پارێزگاکانی ئازەربایجانی ڕۆژئاوا و کوردستان کە نووسەری ئەم کتێبە پێیدا.[2]

کەریمی وێڕای ددان پێدانان بە دەرهاویشتەکانی خەتەنەی

1. کەریمی، 1389

2. Ahmady, 2006

کچـان لــە ســەر جەسـتە و دەروونــی ئافرەتـان ئامـاژە بـەوە دەکات کە ڕەوتی ئەم کارە لـە ناوچـە کوردنشـینەکاندا بـەرەو دابەزین دەچێت، بەڵام هێشتا دەبـێ لێکۆڵینـەوەی زیـاتر لـەم بارەوە بکـرێ و داتـا و زانیارییـەکی زیـاتر کـۆ بکرێتـەوە و بـدرێ بـە نـۆرینگە و ناوەنـدەکانی ڕاهێنـانی خـۆجێیی، بـە جۆرێک کە وردە وردە ڕای گشتی بۆ لێکەوتەکانی ئەم کارە ئاگادار بکرێنەوە. بە بۆچوونی ئەو، زانایـانی ئـایینی بـۆ ئـەم مەبەسته دەتوانن دەورێکـی گرینگیـان هـەبێ و مزگەوتـەکان بکەن بە شوێنی وتاردانی ئایینی بۆ خەبات لە دژی خەتەنەی کچان و بەم شێوە ڕێگری بکـەن لـە پشتبەسـتنی بێبنـەما و بێبەڵگە بۆ ئایین.

ئیلهام مەندگاری خوێندکاری بواری ماف لە کۆلێژی مافی زانکـۆی شــەهید بێهێشـتی تـاران یەکــەم خوێندکارێکـە کـە بناغـەی ئیشـەکەی لـە سـەر پرسـە یاسـاییە دیاریکراوەکـان، بەتایبەت مافـەکانی بنەماڵـە، مافـە ئیسـلامییەکان و مافـەکانی سزا دارشت. تێزی ماستەری خاتوو مەندگاری لە ژێر نـاوی «پێشێلکردنی چڕوپڕی جەستەی ژنان لە ڕوانگەی مافەکانی مرۆڤـەوە» بـە پێـی توێژینەوەیـەکی مەیـدانی لـە ڕۆژئـاوا و باشووری ئێران نووسراوە. خاتوو مەندگاری بۆ ئەنجامـدانی ئــەم تێـزە بـۆ ماوەیـەکی کـورت پەیوەنـدی لەگـەڵ ژنـان و پیاوانی ئەو ناوچە ساز کرد و لە هەموو گرینگتر ئەوەی کـە ڕوانگەی هەندێ لە زانایانی ئایینی ناوچەکـەی کـۆ کـردەوە. کارەکەی زۆرتر ئاوڕدانەوەیە لە بۆچوونی کەڵەپیاوانی ئایین و زانایانی ئایینی ناسراو و هەروەها فـەرموودەی ئیمامـان و قورئانی پیـرۆز. بـە پشتبەسـتن بـە هەنـدێ لـەم وتانـە، چیتـر پێویست ناکا کچـان خەتەنـە بکـرێن. مەنـدگاری بـە پێـداگری نواندن لە سەر دەرهاویشتە مەترسیدارەکانی خەتەنەی کچـان لە سەر جەستە و دەروونیان، بەڵگەی ئەوە دێنێتەوە کـە نـابێ بــە بیــانووی ڕێژەییبــوون و هەمــەجۆری کەلتوورەکــان مافەکانی مـرۆڤ پێشـێل بکرێـت. نـاوبراو سـوورە لـە سـەر

ئەوەی خەتەنە کردنی کچان نموونەیەکی بەرچاوە لە پێشێل کردنی مافەکانی ئافرەتان و منداڵان و هەندێ لە مافە بنەڕەتییەکانیان پێشێل دەکا، لەوانە مافی یەکپارچەیی لەش، مافی تەندروستی جەستەیی، مافی ئەشکەنجە نەکران و نەکەوتنە بەر هەڵسوکەوتی دڕندانە و نامرۆڤانە و سەرشۆڕانە. ناوبراو پاشان ئاماژە بە ئەرکی دەوڵەت دەکات بۆ دەستەبەرکردنی مافی هاووڵاتیان و پابەندی نێودەوڵەتی بۆ گرتنە بەری سیاسەتی گونجاو لە ئاست گرووپە خەسار هەڵگرەکان و هەروەها ڕۆڵی کاریگەری ڕێکخراوی نێودەوڵەتی و دیکەی گرووپ و ڕێکخراوە نێودەوڵەتییەکان لە پێناو هەموو ئامانجەکانی مافی مرۆڤ لە سەر ئاستی جیهان. بە پێی ئەم ڕوونکردنەوانەی سەرەوە مەندگاری لە هەڵسەنگاندنی کارکردی دەوڵەتەکان و ڕێکخراوە نیشتمانی و نێودەوڵەتییەکان ڕوانگەیەکی بەراوردکارانە دەگرێتە بەر. بە پێی دەستکەوتەکانی ئەو، دەوڵەتەکان و ڕێکخراوە نێودەوڵەتییەکان لە نەهێشتنی نەریتی خەتەنەی کچان دەورێکی گرینگیان هەیە و هەڵمەتەکانیان لە نەهێشتنی ئەم کارە پڕبەرهەم بووە. مەندگاری نەبوونی بەڕێوەبەری لەم چەشنە سیاسەتدانانە لە ئێران بە گرینگترین هۆکاری بەردەوامبوونی خەتەنەی کچان لەم وڵاتەدا دەزانێ.[1]

لە چوارەمین کۆنگرەی نیشتمانی و یەکەمین کۆنگرەی نێودەوڵەتی سەبارەت بە تەندروستی، ڕاهێنان و پەرەپێدان کە لە لایەن کۆلێژی تەندروستی و خۆراک و ناوەندی توێژینەوەکانی خۆراکی زانکۆی زانستە پزیشکییەکانی پزیشکی تەورێز لە ساڵی 1390 بەڕێوە چوو، وتارێک ئاراستە کرا لە ژێر ناوی «باوبوونی خەتەنەی کچان و کاریگەری ڕاهێنانی تەندروستی لە سەر بنەمای مۆدێلی

1. مەندگاری، 1390

نیازی ڕەفتاری لە سەر ڕوانگە و ڕەفتاری ئەو ژنانەی کە سەردانی بنکە تەندروستییەکانی ڕوانسەر دەکەن.» نووسینی تاهیرە پاشایی و کەسانی دیکە.

بەشی یەکەمی ئەم توێژینەوانە بە پێی نموونەگیری گشتگیر لە 348 ژن بووە کە سەردانی 5نۆرینگەی پارێزگای کرماشانیان لە دەورووبەری شاری ڕوانسەر کردبوو. لەم توێژینەوەدا پرسیارنامەگەلێک بە کار هێنرا کە پێکهاتەیەکی وردیان بوو بۆ ئەوەی ڕێژەی پەرەسەندنی خەتەنەی کچان و هۆکارە کاریگەرەکانی بە وردی دەربکەوێت. لە شرۆڤەی داتاکان ئاماری پێناسەیی و بەرەنجامی هاوپەیوەندی پییێرسۆن بە کار هێنراوە.

بەشی دووهەمی ئەم توێژینەوە خوێندنەوەیەکی تاقیگەیی و ئەزموونییە کە بریتییە لە دەستێوەردان لە ئاراستەی ڕاهێنانی 50 ژن کە کاری خەتەنەی کچانیان بە سەردا سەپابوو. توێژەران بەم ئاکامگرتنە کۆتاییان بە ئیشەکەیان هێنا کە بنەبڕکردنی خەتەنەی کچان پێویستی بە بەشداری ڕێبەرانی ئایینی و کاربەدەستانی تەندروستی و هەڵبەت بەرزکردنەوەی ئاستی وشیاری خەڵک سەبارەت بەم کارە و لێکەوتەکانی هەیە. نووسەران ئاماژە بەوە دەکەن توێژینەوە بیانییەکان پیشانیان داوە هەر کات کۆمەڵگاکان بڕیارێک دەدەن خەتەنەی کچان قەدەغە بکەن، ئەم دیاردە دەستبەجێ لە ناو دەچێت.[1]

لە ساڵی 1390، ڕایەحە مزەفەریان خوێندکاری حەشیمەتناسی (دیمۆگرافیک) کۆلێژی ئابووری زانکۆی شیراز، تێزی ماستەرەکەی لە ژێر ناوی «لێکدانەوەی هۆکارە کۆمەڵایەتی – کەلتوورییەکانی پەیوەندیدار بە خەتەنەی مێینە لە دوڕگەی قیشم» خستە ڕوو کە

1. Pashaei, 2011

توێژینەوەکە بە شێوەی تایبەتی سەبارەت بە ژنانی 15 بۆ 49 ساڵ لە دوورگەی قیشم بوو. لەم تێزەدا 400 پرسیارنامە لە هەندێ نۆرینگە بڵاو کراوە بۆ ئەوەی خەڵکی ئەو ناوچە بە هاوکاری کاربەدەستانی ئەو ناوەندە پڕی بکەنەوە. بە پێی پوختەی تێزەکە، شێواز و تەکنیکی چەندایەتی بۆ کۆکردنەوەی داتاکان بە کار هێنراوە. ئەم لێکۆڵینەوە زیاتر حەشیمەتناسی و ئامارییە و پرسیارەکانی زیاتر لە سەر پێوەری کۆمەڵایەتی و حەشیمەتییە. مزەفەریان خۆی لە پوختەی تێزەکەیدا دەڵێ:

تاقیکردنەوەی گریمانەکان دەرخەری ئەوەیە کە پەیوەندییەکی مانادار لە نێوان خەتەنەی کچان و بگۆڕی سەربەخۆدا هەیە وەکوو پیشە، خوێندن، ئەزموونی خەتەنەی کچان لە بنەماڵەی ئەو کەسەدا، ڕاگەیاندنەکان، کۆنترۆڵی سێکسی ژنان، ڕوانگەی ژنان، تەمەنی ژنان و تەمەنی هاوسەرگیری. هەروەها ئەنجامەکان پیشاندەری ئەوەن کە هیچ پەیوەندییەکی مانادار لە نێوان بگۆڕە لکاوەکان و بگۆڕە سەربەخۆکان وەکوو جۆرەکانی دیکەی توند و تیژی لە بنەماڵە، ئاستی گرینگی بنەماڵە، ڕێژەی منداڵەکان و ڕەگەزیان بەدی ناکرێ.[1] ئەم تێزە لە دوو تویێی کتێبێکی ئەلیکترۆنی لە لایەن ماڵپەڕی «ناکجا» لە ساڵی 1392 بڵاو بووەوە.

تێزێکی دیکە لە مەڕ خەتەنەی کچان لە ئێران هی فەهیمە حەسەنیان خوێندکاری ماستەری زانکۆی ئەهلی ئیسلامی لە بواری مافی نێودەوڵەتییە بە ناوی «قەدەغەبوونی خەتەنەی کچان لە بەڵگە نێودەوڵەتییەکان بە پێداگری لە سەر کارکردی وڵاتە گیرۆدەکان»ـە. توێژینەوەکەی هاوشێوەی ئیشەکەی مەندگاری لە سەر خەتەنەی کچان لە بەستێنی مافە

1. Mozafarian, 2011

نێودەوڵەتییەکان چڕ بووەتەوە، هەڵبەت بە زانیاری و شیکاری کەمترەوە. ناوبراو بە پێی خەباتی یاسایی نێودەوڵەتی سەرکەوتوو لە دژی خەتەنەکردنی کچان ڕاپۆرتێک لە یاسا جیاوازەکان کە لە وڵاتە جۆراوجۆرەکاندا بۆ دژایەتی کردنی ئەم کارە پەسند کراوە دەخاتە ڕوو و لە کۆتاییدا لەم بارەوە کۆمەڵێ پێشنیار ئاراستە دەکات. هەندێ لە داتاکانی ئەم تێزە سەبارەت بە خەتەنەی کچان بەتایبەت ناوچەکانی ئازەربایجانی ڕۆژئاوا و کوردستانە کە گەڕاوەتەوە سەر هەمان ئەو داتا سەرەتاییانەی وا نووسەری ئەم کتێبە دابووی بە خاتوو فاتمە کەریمی.[1]

حەسەنیان لە پوختەی تێزەکەی خۆیدا دەڵێ کە لە هەندێ لە ناوچەکانی وڵات چەند جۆر خەتەنەی کچان هەیە و بە داخەوە هەتا هەنووکە دەوڵەت ئاوڕێکی قورس و قایم لەم پرسە کە پرسێکی گرینگی مافەکانی مرۆڤە، نەداوەتەوە. ناوبراو لەم ڕێگەوە داوا لە دەوڵەت دەکات کە لە هەمبەر کردەوەی نامرۆڤانە هەر هەموو پێوەرە پێویستەکانی پشتیوانی لە ئافرەتان لەبەر چاو بگرێت. هەروەها حەسەنیان خوازیاری ئەوەیە کە دەوڵەت بۆ خەتەنەکردنی کچان هەنگاو بنێ، سزا دیاری بکات و قەرەبووی مادی و نامادی قوربانیەکانیش بکاتەوە. حەسەنیان دەڵێ لە هەندێ بەڵگەی نێودەوڵەتی خەتەنە وەک تاوان دەناسرێت یان لانیکەم پێشنیارێک بۆ نەکردنی هەیە، بەڵام پرسەکە ئەمەیە کە ئایا دەستەبەرێکی کردەیی بۆ ئەم فەرمانە هەیە یان نا؟ وا دیارە لە بەڵگە نێودەوڵەتییەکان وەها دەستەبەرییەکی کردەیی لە گۆڕا نییە. بە بۆچوونی ناوبراو وڵات و دەوڵەتەکان دەبێ بەرپرسایەتی پێشێلکردنی ئەم مافانە بگرنە ئەستۆ و ئێستاش لە زۆرێک لە وڵاتان بە گوێرەی بەڵگە نێودەوڵەتییەکان

---

1. Ahmady, 2006

پشتیوانی کۆمەڵایەتی و یاسایی لە ژنانی قوربانی خەتەنە دەکرێت.[1]

جیا لەو تێزانەی وا هەتا ئێستا ئاماژەیان پێ کرا، کۆمەڵێ وتاریش سەبارەت بە خەتەنەی کچان لە چاپ دراون. ڕاگەیاندنەکان زیاتر ساڵێ جارێک واتە شەشەمی فێبریوێری ڕۆژی جیهانی نەسازان لەگەڵ خەتەنەی کچان سەبارەت بەم بابەتە وتوویژ دەکەن. سەرەڕای ئەوەی زۆرینەی ڕاگەیاندنەکانی ناوخۆی ئێران بە هۆی کۆمەڵێ تێبینی ئاماژە بە بابەتی خەتەنەی کچان ناکەن، هەندێ لە بیرمەندان و چالاکڤانانی سیاسی و بەرگریکارانی مافەکانی ئافرەت بۆ ڕاگەیاندنە فارسی زمانەکانی دەرەوەی وڵات و ماڵپەڕەکانی دەنگوباسی فێمێنیستی بابەت دەنووسن یان لێدوان دەدەن. لەوانە پەروین زەبێحی، چالاکی مافەکانی ژن خەڵکی پارێزگای کوردستان، لە گوندەکانی دەوروبەری شاری مەریوان ڕێژەیەکی کەمی لێکۆڵینەوەی مەیدانی ئەنجام داوە بۆ ئەوەی ڕێژەی باوبوونی خەتەنەی کچان لە هەندێ لە گوندەکانی ناوچەی هەورامان دەربخات. ناوبراو لەم باوەڕەدایە کە خەتەنەی کچان پێویستییەکە لە لایەن پیاوانەوە بۆ ملکەچکردنی ژنان. ناوبراو ئەم کارە بە هێمایەکی دیکەی نادادپەروەرانە بوونی بۆنەی دەسەڵاتی هەر دوو ڕەگەز دزانێ و وەک نموونەیەک لە سەپاندنی دەسەڵاتی پیاو بە سەر لەشی ژنان سەیری دەکات. زەبێحی کۆمەڵێ لێدوانی ڕادیۆیی و ئۆنلاینی بۆ ئەم مەبەستە ئەنجام داوە.

هەر بەم شێوە، پڕۆفێسۆر مێهرئەنگیز کار، مافناس و نووسەری بواری مافی مرۆڤ لە ئێران لە هەندێ لە وتوویژەکانی خۆیدا خەتەنەی کچان بە یەکێک لە بێژومارترین شێوەکانی پێشێلکردنی مافەکانی ئافرەت لە

---

1. حسێنیان، 1391

قەڵەم دەدات.

بەدەر لەمانە هەندێ لە هونەرمەندانیش گرینگیان بە بابەتی خەتەنەی کچان داوە. چیمەن ڕەحمانی کچی «یەدوڵڵا ڕەحمانی» مەقامبێژی خەڵکی کرماشانە. ناوبراو کە لە ژێر دەستی باوکی فێری مۆسیقا بووە، ژەندنی تاری لە لای ئیسماییل مەسقەتی یاد گرتووە و بۆ فێربوونی ویالۆن لە ژێردەستی مەحموود مێرئاتی کاری کردووە. ئەم خانمە لە گۆرانییەکیدا بە ناوی «یەک لە هەزاران» بۆ یەکەم جار لە 1394 لە ئێران لە سەر بابەتی خەتەنەی کچان و هاوسەرگیری منداڵان ئیشی کردووە.

پاش پێداچوونەوەیەکی کورت لە سەر لێکۆڵینەوە گرینگە ئەنجام دراوەکان، ئەم لێکۆڵینەوە و ئەنجامەکانی دەخرێتە ڕوو.

ئەم توێژینەوە لێکۆڵینەوەیەکی گشتگیرە و دەڕوانێتە هەموو ناوچەکانی ئێران کە دەریدەخات جۆری یەکەمی خەتەنەی کچان (بە پێی پۆلێنبەندی ڕێکخراوی تەندروستی جیهانی) لە ناوچە گوندنشینەکانی بەشگەلێک لە هەر سێ پارێزگای ڕۆژئاوایی و پارێزگایەکی باشووری ئێران باوە، واتە لە پارێزگای ئازەربایجانی ڕۆژئاوا (بەشە کوردنشینەکەی باشووری ئەم پارێزگایە) و کوردستان و کرماشان و هورموزگان و دووڕگەکانی.[1] زۆربەی

1. وەک دواتر دەبینین بۆ لێکدانەوەی باوبوونی خەتەنەی کچان لە ئێران دەتوانین بڵێین زۆربەی پارێزگاکانی ئێران تاوتوێ کراون و هۆی سەرەکی چڕبوونەوە لە سەر ئەم چوار پارێزگایە، بابوونی لەم ناوچانە و نەبینرانی ئەم کارە لەم ناوچەیە. ئەمە ئەوە ناگەیێنێ کە هەموو پارێزگاکانی ئێران بە چڕ و پڕی لێک دراونەتەوە و تەنانەت بەو مانەش نییە کە هەموو ناوچەکانی چوار پارێزگایە کاکی بە کاکی تاوتوێ کراون. بەڵکوو دەرخەری بەو مانایەیە کە ئەوەندەی کرا و سەرەڕای کێشە و بەربەست لە هەر شوێنێک سەرەداو و ئەدرەسی ئەم کارەمان بینی بە دواداچوونمان بۆ کرد.

حەشیمەتی پارێزگای کوردستان ئەهلی سوننەی شافیعی مەزهەبن و هەندێ کۆمەڵگەی شیعەشی تێدایە. حەشیمەتی سێ پارێزگاکەی دیکەش لە سوننە و شیعە پێک هاتوون. لەم نێوەندەدا گرووپی ئێتنیکی و ئایینی دیکەش وەک کەمینەی گەورەی شیعە تورکە ئازەرییەکان و کەمینەیەکی بچووکی تورکە یارسانەکان (دانیشتووی ئازەربایجانی ڕۆژئاوا لە نێوان شارەکانی مەهاباد و میاندواو)، کۆمەڵگەیەکی بچووکی مەسیحییە ئەرمەنییەکانی شاری ورمێ، شیعە کوردە کەلهوڕەکان و لەک و هەروەها کوردە یارسانەکان لە چەند دەڤەری کرماشاندا دەژین کە کچان خەتەنە ناکەن. بەو حاڵەشەوە، هەندێ لە ژنانی شیعە کە لە نزیک ناوچە سوننە نشینەکانی هورموزگان دەژین کچان خەتەنە دەکەن، هەروەها ئەوەی کە لە کۆنیشدا هەندێ لە ژنانی کوردی شیعە لە بەشگەلێک لە کرماشان و ئیلام کچان خەتەنە دەکەن.

دەبێ دیسان جەخت بکەمەوە کە خەتەنەی کچان زیاتر لە ناو کوردانی ئەهلی سوننەی مەزهەبی ئیمام شافیعی و سۆرانیدا باوە و لە ناوچەکانی کرمانجایەتی ئێران، عێراق و تورکیا و کوردستانی سووریا، ئەگەرچی ئەمانیش شافیعی مەزهەبن بوونی نییە. هەر بەم شێوە هیچ کام لە کوردانی یارسان، عەلەوی، ئێزەدی، کەمینە کوردەکانی ئەرمەنستان یان کوردە دوور خراوەکانی ڕۆژهەڵات و باکوری ئێران کچان خەتەنە ناکەن.[1] لە ڕاستیدا، خەتەنەی کچان لە کوردستانی ئێران لە ڕووی جوگرافیاییەوە زۆر لێک بڵاو و

1. لە بەشی سێیەم باسێک دەخەمە ڕوو سەبارەت بە ڕاستی ئەو ئیدعایە کە خەتەنەی کچان لە باوەڕە ئیسلامییەکاندا جێی نابێتەوە یان دەبێ پەیوەست بکرێتەوە بە شافیعی مەزهەبەکانەوە، چوونکە خەتەنەی کچان لە ناوچەی کرمانجایەتی و زۆرێک لە ناوچەکانی کوردستانی ئێران (کە خەتەنەی کچان هەتا دوو سێ نەوە بەر لەوان بەدی ناکرێت) باو نییە.

شپرزەیە.

بۆچوونێک هەیە کە ڕاست و ناڕاستەکەی ڕوون نییە ئەوەیە کە خەتەنەی کچان بە هۆی بازرگانی دەریایی لەگەڵ هیند و سومالی دزەی کردووەتە باشووری ئێرانەوە.[1] بەدەر لە باشووری ئێران، خەتەنەی کچان لە هەندێ بەشی ڕۆژئاوای وڵات وەکوو کوردستان و کرماشان و لە پارێزگای ئازەربایجانی ڕۆژئاواش ئەنجام دەدرێت.

وەک وتمان لە ئێران زیاتر جۆری یەکەمی خەتەنەی کچان (بە پێی پۆلێنبەندی ڕێکخراوی تەندروستی جیهانی) باوە و لە زۆربەی حاڵەتەکان وەک جێبەجێکردنی سونەتە. بە واتایەک لە وڵاتی ئێراندا ئەم کارە زیاتر بریتییە لە هەڵگرتنی بەشێک لە پێست یان هەمان پۆشەنی بەلۆکە، سەرەڕای ئەوەش، چۆنایەتی ئەنجامدانی ئەم کارە تا ڕادەیەک بەستراوەتەوە بە خەتەنەچییەوە. هەندێ جار بە هۆی هەڵە بۆ وێنە لەرزینی دەستی خەتەنەچی بڕینەکە قووڵتر دەبێتەوە.

لە هەندێ لەم ناوچانە کچان لە تەمەنی 3 بۆ 6 ساڵان بە تیغی تێژ یان چەقۆ خەتەنە دەکرێن و پاش ئەوە لە سەر ئەندامە بڕاوەکەیان خۆڵەمێشی تەنووری خۆجێی یان ئاوی ساردی پێدا دەکەن (ئێستا بە مادەی دژەهەوکردن وەک بیتادین و کەرەسەی پاقژی وەک گازستریل و هاوشێوەکانی بە کار دەهێنرێت.)

هەندێ لە دانیشتووانی خۆجێیی ئەم ناوچانە لەوانە پارێزگای هورموزگان لەم باوەڕەدان کە خەتەنە نەریتی پێغەمبەری ئیسلامە و ئەم کارە دەبێتە هۆی پاکبوونەوەی ژنانی خەتەنەکراو. بە پێی بۆچوونی کۆمەڵێکی دیکە، ئەمە دەبێتە هۆی پاراستنی پاکداوێنی و نامووسی کچان چوونکە

1. Mohajer, 2010

ئارەزوی سێکسیان کەم دەکاتەوە و بە پاراستنی پاکیزەییان بەر لە هاوسەرگیری، دەیانکا بە ژنانێکی وەفادار.

نەریتێکی خۆجێی دیکە کە لە چەند ناوچەی دەگمەن ئەنجام دەدرێ ڕێوڕەسمی چل تێغە. باوڕیان وایە کە ئەم کارە ئارەزووی سێکسی کچان دادەمرکێنێت، بۆنخۆشتر و لە ڕووی سێکسییەوە بۆ پیاوان سەرنجڕاکێشتر دەبن. لە باشوور و ڕۆژئاوای ئێران، کاتێک کە بنەماڵەیەک بەرگەی ئازاری دەرد و ئێشی کچی خۆیان ناگرن، خەتەنەچییە نەریتییەکان بە تێغ، ڕانیان کەمێک دەبڕن. لە عورفدا بەم کارە دەڵێن «تیغی محەمەدیی».[1]

لە هەندێ لە گوندەکانی کرماشان و کوردستان هەندێ لە ئافرەتان لەو باوەڕەدان کە کچان دەبێ بە مەبەستی تەندروستی و ئایینییەوە خەتەنە بکرێن، یان لانیکەم دەبێ لە ئەندامی زا و زێیاندا برینێکی بچووکیان هەبێ بۆ ئەوەی کەمێک خوێنی پیس لە لەشیان بچێتە دەرەوە، بە باوەڕی ئەمان لە ڕووی ئایینییەوە ئەمە کارێکی شیاوە و هەمیش چارەسەرە.[2]

بە پێی توێژینەوەی ڕەزازادە جەلالی هەندێ لە دانیشتووانی بەندەری کۆنگ، کە دەکەوێتە 5 کیلۆمەتری بەندەری لەنگە لە باشووری ئێران، ژنان بە بوونەوەرانێکی نگریس لە قەڵەم دەدرێن کە لە سایەی خەتەنە شەیتان توخنیان ناکەوێت. لێرەدا، کاتێک کچان 40 ڕۆژە یان کەمێک زیاتر بن بە تیغ خەتەنەیان دەکەن. بە پێی ئەم توێژینەوە لەم شارە بەندەرییەدا 70 لە سەدی کچان خەتەنە کراون.[3]

---

1. Mohajer, 2010

2. خەڵکی ئەو ناوچانە بەم نەخۆشییە دەڵێن پەژالە و لەو باوەڕەدان کە ئەمە دەبێتە هۆی پێشگری لەم نەخۆشییە.

3. ڕەزازادە جەلالی، 1386

زۆربــەی ئــەو گرووپانــەی کــە لــە ئێـران کچـان خەتەنـە دەکەن بۆ پاکانەی ئەم کارە دەستەودامێنی بـاوەڕە ئایینییـەکان دەبـن. هەنـدێکیان لـەو بـاوەڕەدان کـە خەتەنـەی کچـان لـە سەرەتای ئیسلامدا ئەنجام دەدرا و ژنان و کچانی پێغەمبەر و ئیمامــەکان خەتەنــە کــراون. هەنــدێکی دیکــە پێیــان وایــە خەتەنەکردنی کچان ئـەرکێکی ئـایینی و نـەریتی ناوچەییـە و لەبــەر ئــەوەی دایــک و نەنکــەکانیان ئــەم کارەیـان دەکـرد، ئـەوانیش دەبـێ وا بکـەن، لـە حاڵێکدا گومـانی تێدا نییـە کـە زۆریان لە زیان و دەرهاویشتەکانی خەتەنەی کچان بۆ سـەر تەندروستیان بێئاگان.[1]

خەتەنەی کچان لە ئێراندا بابەتێکی شاراوە و نهێنییە، هەم بەر لە هەوڵـدان بـۆ ئـەوەی ئێـران لـە پێڕسـتی جیهـانی ئـەو وڵاتانەدا تۆمار بکرێ کە کچان خەتەنە دەکەن و هـەمیش لـە دوای ئەو، وەزارەتخانە پەیوەندیـدارەکان لـە دەوڵـەتی ئێـران نکۆڵـی لە بوونی دەکەن یان دەیشارنەوە.[2] ڕاپۆرتـی سەرۆکی ئەنجوومەنی زانستی یاریدەدەرانی ئێران دەڵێ کچـانی ئێـران لە ئێراندا کێشەیەکی ئەوتۆیان نییە و ئەمـە پرسـێکە کـە هـی ئەفریقایە و لە ئێراندا تەنیا لە چەند گونـد ئـەنجام د ەدرێ کـە حەشیمەتیان کەمتر لە 2 هەزار کەسە.

پێشینە و بواری لێکۆڵینەوە

سەرەتای ئەم توێژینەوە دەگەڕێتەوە بۆ ساڵی 2005 کە پـاش چەنــد ســاڵ لــە ئــەوروپا گەڕامــەوە بــۆ زێدەکــەم واتــە کوردستانی ئێران بـۆ ئـەوەی زیـاتر سـەبارەت بـە خەتەنـەی کچـان زانیـاری کـۆ بکەمـەوە. بـەر لـەوەی بگەڕێمـەوە بـۆ ئێـران، مـاوەی چەنـد سـاڵ هاوکـاری هەنـدێ لـە ڕێکخـراوە

1. هەمان

2. Alawi and Schwarts, 2015

نادەوڵەتییە مرۆڤدۆستەکانم کردووە و لەم ڕێگەوە لەگەڵ پڕۆژە و هەنگاوە جۆراوجۆرەکانی یوونیسێف و ڕێکخراوە نێودەوڵەتییەکان بۆ بەرەنگاربوونەوەی خەتەنەی کچان لە وڵاتانێکی وەک سومالی، کنیا و سوودان ئاشنا بووم.

به پێی ئەو بیرەوەرییە ئاڵۆزەی کە سەبارەت بە خەتەنەی کچان لە بەشگەلێک لە کوردستانی ئێران هەیە، پاش گەڕانەوە بۆ ئێران یەکەمین توێژینەوەی سەرەتاییم لە بنەماڵە و خزم و کەسی خۆمەوە دەست پێ کرد. داتاکان گوزارشت لەوە دەکەن کە خەتەنەی کچان لە ناوچەکانی موکریان نەریتێکی کۆنە و نەنک، دایک و خوشکی خۆشم ئەم دیاردەیان بە سەردا سەپاوە.

بۆ ئەم بابەتە تا دەهات ئیشەکە بەرەو توێژینەوەی مەیدانی ئاراستە دەبوو و لە کاتی پێشڕەوی بۆ ناوچەکانی دەورووبەر و کۆکردنەوەی داتا، فیلم لە هەندێ لێدوان و وێنەی پەیوەندیداریش دەگیرا کە وەک لە پێشەکیدا وتمان نموونەیەکی نوێ لە فیلمێکی دیکۆمێنتاری خراوەتە ڕوو کە یەکەمین و تەنها فیلمێکی دێکۆمێنتارییە کە هەتا ئێستا سەبارەت بە خەتەنەی کچان لە ئێران لە ژێر ناوی «بە ناوی نەریت» چێ کراوە و هەڵگری ڕوانگەی دانیشتووانی خەڵکی گوند و ناوچە کوردنشینەکانی سەر بە شاری مەهاباد و هەندێ گوند و دێی دەوروبەری پارێزگای کوردستان و هەورامانە - ناوچەیەک کە دەکەوێتە نێوان کرماشان و کوردستان -.

توێژینەوەی مەیدانی لە ناوچەکانی مەهاباد – بۆکان.
وێنە لەکامیل ئەحمەدی

پاش لێکدانەوەی داتا وەدەستهاتووەکان لە فیلم و توێژینەوە سەرەتاییەکانی وێدەچێ بواری چڕبوونەوەی لێکۆڵینەوە دەبێ لە ناوچەیەکی شاری و گەورە شارەوە بگوازرێتەوە بۆ ناوچە گوندیەکان، چوونکە بەڵگە کۆکراوەکانی ئەم لێکۆڵینەوە پێشەکییە و هەروەها فیلمی دێکۆمێنتاری گوزارشتن لەوەی کە لەوە ناچێ لە ئێستا لە ناوچەی شاریدا کچان خەتەنە بکرێن. هەروەها ئەوەی کە نەبوونی سەرمایە و پارەی پێویست و هەڵبەت مۆڵەتی یاساییش لەم بڕیاردانەدا بێکاریگەر نەبوو. گرووپێک بۆ کۆکردنەوەی زانیاری ورد پێک هێنرا و لە دوای چەند ساڵ لە کاتی جۆراوجۆر، لە چەند بەشی جیا جیای وڵات کە پێشتر دەستنیشان کرا بوو، بە شێوەی ڕێندۆم چەند گوند تاوتوێ کران. پاش چەند ساڵ، بە شێوەی گشتگیر و بە هەمان ئامانجی ڕابردوو سەردانی ئەم گوندە دیاریکراوانەمان کرد و وێڕای کۆکردنەوەی داتا، ڕاهێنان و گەلاڵەی تاقیکاریش بە پلانی لێکۆڵینەوەکە زیادی کرد. (بڕوانە بەشی کۆتایی ئەم بەشە)

گوندی هەورامان، مەریوان پارێزگای کوردستان
وێنە لە کامیل ئەحمەدی

پانتای جوگرافیایی لێکۆڵینەوە

بە وتنێکی وردتر لە ساڵی 1384 هەتا 1394 لە ناوچە جیاوازەکانی ئێران داتاکان کۆ دەکرانەوە و چالاکی مەیدانی و ڕاهێنان و ئاگادارکردنەوە ئەنجام دەدرا. لە کاتی کۆکردنەوەی داتاکان و تاوتوێکردنی ناوچە جۆراوجۆرەکانی هەر پارێزگایەک، ئەم گومانە دروست بوو کە ڕەنگە دێهات و ناوچەکانی دەورووبەریش خەتەنەی کچانی تێدا باو بێ و بەم شێوە ئەم توێژینەوە پەلی هاویشت بۆ باشووری ئێران، واتە بۆ پارێزگای هورموزگان کە لەوێ ڕێژەی خەتەنەی کچان زیاتر لە سێ پارێزگا ئاماژە پێکراوەکان باو بوو. بۆ دڵنیابوون لەوەی کە ئاخۆ لە ناوچەکانی دیکەی ئێرانیش خەتەنەی کچان باوە، لە حاڵەتی جۆراوجۆر بە ئیشی مەیدانی لە پارێزگاکانی دیکەش خەتەنە تاوتوێ کرا، واتە لە پارێزگاکانی ئیلام، لوڕستان، چوار مەحاڵ و بەختیاری، کەهگیلوویە و بوویەر ئەحمەد، خووزستان، بووشێر، سیستان و بەلووچستان، گوڵستان، خوراسانی باکوور، باشوور و ڕەزەوی، گێلان و هەندێ ناوچەی ناوەندی ئێران وەکوو یەزد، سمنان و فارس.

توێژینـــەوەکان ئـــەوە دەردەخـــەن کـــە ســـەرباری بـــوونی حەشـیمەتی سـوننە مەزهـەب لـەم پارێزگایانـە، لای ئـەوان دیـاردەی خەتەنــەی کچانمـان بـەدی نـەکرد. ئـەم توێژینـەوە هەروەها دەرخەری ئەوەیە کە لـە سیستان و بەلووچستانیش کــە بەشــێکی زۆری حەشــیمەتەکەی موســڵمانانی ســوننە مەزهەبی حەنەفین، ئاسەوارێک لـە خەتەنـەی کچـان بـوونی نییە. هەر بەم شێوە لە ناو کوردانی دوورخـراوی خوراسـان و تورکەمەنــە حەنەفییــەکانی گوڵســتان. هــەروەها لــە نــاو حەشیمەتی بچووکی تورکە شافیعی مەزهەبەکان لە ئەردەبیل و ئازەربایجانیش هیچ بەڵگەیـەک لـە سـەر بـوونی خەتەنـەی کچان بەدی نەکرا. سەیر لەوەدایە لە دەڤەرە سوننیﻧشینەکانی ناوچـــەی لارســـتان لـــە پارێزگـــای فـــارس لـــە ســـنووری هورموزگــانیش دیــاردەی خەتەنـــەی کچــان نـــەبینرا. دەبـــێ ئــەوەش زیــاد بکــرێ کــە هەنــدێ ناوچــەی سوننەنشــین لــە پارێزگای هورموزگان هەن، وەکوو بەستەک و زۆر گونـدی دیکە، کە خەتەنە کردنی کچان لەوێ کەمە و ئەمە گەیێنەری ئەوەیە کە خەتەنە کردنی کچان لە ناوچە باشـووریترەکان و لە دووڕگەکانی ئەم پارێزگایەدا باوترە.

لە پارێزگای خووزستان و بووشێر نە لـە نـاو لـوڕە شـیعە مەزهەبـــەکان و نـــە لـــە نـــاو عەرەبـــە ئـــەهلی ســـوننەکان ئاسەوارێک لە خەتەنەی کچان بەدی نەکرا. سەرباری ئەمە، بەشـێکی بچـووک لــە گونـدەکانی دەورووبــەری پارێزگــای هورموزگان بە شێوەی لێکبڵاو کچانیـان خەتەنـە دەکـرد. لـە پارێزگاکانی لوڕستان و چوار مەحاڵ و بەختیاریش دیاردەی خەتەنە بەدی نەکرا. خەتەنەی ژنـان لـە نـاو کۆمـەڵی ژنـانی 50 ساڵە یان زیاتر لە ناو کوردانی شیعەی ئیلام و تـەنیا لـە ســەر ئاســتی چەنــد شــاری مێهــران لــە نزیــک پارێزگــای کرماشـان بینـرا. توێژینەوەکـەمان دەرخـەری ئەوەیـە کـە لـە ئێستادا کچانی کەم تەمەن و منداڵی خەتەنەکراو لـەم ناوچـەدا بوونیان نییە و وێدەچێ نەریتی خەتەنـەکردنی کچـان لـە نـاو

بەشی هەرە مەزنی کۆمەڵی کوردە شیعەکان، هەمیش لە ئیلام و هەم لە کرماشان هەڵوەشابێتەوە.

ئەم توێژینەوە لە بنەڕەتدا بە هاوکاری خەریتە، ڕێنیشاندەرانی خۆجێیی، هەڵسووڕاوانی پارێزگایی، زانایانی ئایینی و پەیوەندییە تایبەتییەکان بەرەو پێش چوو. لە هەندێ حاڵەتدا بە هۆی جادەی خراپ یان ڕەوشی نالەباری کەش و هەوا، لە ڕووی ناچارییەوە ڕێگەمان دەگۆڕی و گوندێکی دیکە دەستنیشان دەکرا. بەو پێیەی ئەم گەڕانە ئەرکێکی بەردەوام و تەواو کات نەبوو و لە هەندێ لە وەرزەکانی ساڵدا ئەنجام دەدرا، کاری کۆکردنەوەی داتا سەرەتاییەکان، ئیشی مەیدانی و ڕاهێنان و ئاگادارکردنەوە ماوەی دە ساڵی (1384 هەتا 1394) خایاند.

کۆ کردنەوەی زانیارییە سەرەتاییەکان.
وێنە لە کامیل ئەحمەدی

ئاراستەی لێکۆڵینەوە

بێگومان ئەم توێژینەوە ئاراستە، قۆناغ، ڕێکار و شێوازی هەمەچەشنی لە خۆ گرتووە، بۆ وێنە بە پێی هەستیاری و زمانی تایبەتی هەر شوێنێک باشترین شێواز ئەمە بوو کە بۆ ڕاهێنانی یاریدەدەرەکان نامیلکەی تایبەت بە هەمان شوێن ئامادە و بڵاو بکرێتەوە. لە هەندێ ناوچە وەک هەورامان و پاوە لە پارێزگای کرماشان، پارسیان و قیشم لە

هورموزگان، پیرانشار و مەهاباد لە ئازەربایجانی ڕۆژئاوا، کامێران و مەریوان لە کوردستان گەڵاڵەی تاقیکاری هەمەجۆر ئەنجام درا. ئەم گەڵاڵانە بریتی بوون لە چاوپێکەوتنی نزیک لەگەڵ سەرپەرشتانی ئەو کۆمەڵگایە و کۆبوونەوەی ئاگادارکردنەوە و وشیاری کە زیاتر بە ئامادە بوونی ژنە گەنجەکان ئەنجام دەدرا؛ لەم دانیشتنانە هەوڵمان دەدا کە بە شێوازی جۆراوجۆر، ئامادەبووان لە مەترسییەکانی خەتەنەی کچان و زیانەکانی ئاگادار بکەینەوە. هەستیارکردنی پیاوان بۆ ئەم بابەتەش بەشێکی دیکەی ئاراستەکانی ئەم توێژینەوە بوو. لە درێژەی لێکۆڵینەوەدا لە مزگەوت، دەرگای ماڵان و هەروەها زۆرێک لە شوێنە گشتییەکان کۆمەڵێ لە پیاوان قسەیان لەگەڵ کرا. لەگەڵ ڕێبەرانی ناوچەکە و هەروەها زانایانی ئایینی (چ ژن و چ پیاو) و هەروەها لەگەڵ شێخی ئەو شوێنە وتووێژ کرا بۆ ئەوەی پشتیوانییان بۆ ڕێگری لە خەتەنەی کچان وەدەست بهێنرێت و هەوڵ بدرێ لەم پێناوەدا فتوایەکی خۆجێیی دەربکرێت. پاش کۆتایی هاتنی ئەم خوولانە، بۆ ساڵی دوایی بە مەبەستی بەراوردکردنی ئاستی سەرکەوتن و کاریگەربوونی گەڵاڵە تاقیکارییەکان دیسان سەردانی ئەو گوندانەمان کردەوە وا پێشتر ڕاهێنان و توێژینەوە لەوێ ئەنجام دراوە.

شێوازی لێکۆڵینەوە

لە سەرەتای 1990 لە سەر ئاستی هەموو جیهان لە لایەن مۆدێلی جیای دی. ئێچ. ئێس سەبارەت بە خەتەنەی کچان داتا نێودەوڵەتییەکان کۆ کرانەوە. ئەم مۆدێلە بنکەیەکی زانیاری زۆر دەوڵەمەندی پێک هێنا کە بە هۆی ئەوەوە دەتوانین هەموو وڵاتان بەتایبەت وڵاتانی ئەفریقا پێکەوە هەڵبسەنگێنین. بەو پێیەی ڕێکخراوی نێودەوڵەتی، یوونیسێف یان ڕێکخراوە نێودەڵەتییەکانی دیکە هێشتا بابوونی خەتەنەی کچانیان لە ئێراندا بە فەرمی نەناساندووە. بڕیار بوو کە ئەم

توێژینەوە یەکەمین توێژینەوەیەکی گشتگیر بێ لە سەر ئاستی سەرتاسەری وڵات کە قۆڵیان بۆ کۆکردنەوەی داتاکان هەڵبماڵن و مۆدێلێکی هاوشێوەی مۆدێلی دی. ئێچ. ئێس بقۆزنەوە.

شێوازێک کە لەم توێژینەوەدا دەستنیشان کرا، بە گوێرەی تایبەتمەندی بابەتەکە شێوازێکی هاوبەشی بوو. شێوازی هاوبەشی بە شێوەی تایبەت بۆچوونی ژنان و کچان خۆیان واتە کۆمەڵگای ئامانجی ئەم بابەتە تۆمار دەکات، بە جۆرێک لە کۆتاییدا داتاکانی ئەم توێژینەوە ڕەنگدانەوەیەک بێ لە ڕوانگەی ڕاستەقینە و بێ مەبەستی ژنان خۆیان. هەتا ئەو جێی کرا زمانی لێدوانەکان سادە و دۆستانە بوو بۆ ئەوەی ناڕوونی و خراپ تێگەیشتنێک لە نێوان توێژەر و بەردەنگەکەی لە ئارادا نەبێت. وەک پێشتریش وتم ئەم توێژینەوە دە ساڵی خایاند، کەواتە شێوازەکەی ئاراستە و ڕێکاری هەمەجۆری لە خۆ گرتووە.

لەم کارەدا، بۆ کۆکردنەوەی داتاکان پرسیارنامگەلێک بە کار هێنران کە بە پێی ستانداردی جیهانی یوونیسێف بوو. پەیوەندی باش و بەکارهێنانی تۆڕە پەیوەندییەکان ئەم هەلەی ڕەخساند کە ئەم هەنگاوە ببێتە هۆی ڕاکێشانی پشتیوانی کەسانی خۆجێیی، هەندێ لە ڕێبەرانی کۆمەڵایەتی و ئاینی و زۆرێک لە خوێندکارانی زانکۆ.

کەڵکوەرگرتن لە کەسانی خۆجێیی لەم توێژینەوەدا پێویست بوو، ئەوان دەبوایە ڕاهێنانیان ببینیایە و هەروەها ئەو دڵنیاییە هەبوایە کە ئەمانە ڕچاوی پێویستییە ئەخلاقییەکان دەکەن و بزانن ئەم زانیارییانە نهێنین و لە هەستیاربوونە تایبەتییەکەی ئاگادار بن.[1] بە هۆی شووناسی

1ـ لەم شێوازەدا، مەبەست لە ئەخلاق هەر ئەوەیە کە خاتوو مێی دەڵێ: «کۆمەڵە پرەنسیپی ئەخلاقی کە دەبێ لە کاتی توێژینەوەدا ڕچاو بکرێن. ئەم ←

بابەتی لێکۆڵینەوە، داوامان لە بەشداربووانی ئاگادار کرد کە ئایا حەزیان لێیە سەبارەت بەم بابەتە بدوێن یان نا. بەر لە توێژینەوە ئەوان لە شێوازی بەکارهێنانی زانیارییەکان و ئەوەی کە ئەم زانیاریانە چ کەڵکێکیان هەیە، ئاگادار کرانەوە. لە هەندێ لە حاڵەتەکاندا لێدوانەکان بە شێوەی تەلەفۆنی ئەنجام دەدرا و کەسانی وتوویژ لەگەڵ کراو دەستەبەری ئەوەی پێ دەدرا کە پرەنسیپە ئەخلاقییەکان ڕچاو دەگیرێت.

بە گشتی 4 هەزار لێدوان لە سەر ئاستی پارێزگاکانی هورموزگان، ئازەربایجانی ڕۆژئاوا، کرماشان و کوردستان ئەنجام درا. بە واتایەک لە هەر پارێزگایەک هەزار لێدوان لەگەڵ 750 ژن و 250 پیاو ئەنجام درا و بۆ یەکەم جار لە ئێران، لەم توێژینەوەدا بڕیار بوو کە ڕا و بۆچوونی پیاوانیش تۆمار بکرێ بۆ ئەوەی لە خەتەنەکردنی کچاندا ڕۆڵیان لە بەر چاو بگیرێت.

ئاماری چەندایەتی خەتەنەی کچان

بە هۆی لێکبڵاوی ئەو کۆمەڵە ئایینی و ئێتنیکییە جۆراوجۆرانەی کە کچان خەتەنە دەکەن، کێشانەوەی خەریتەیەکی ورد لە بڵاویی جوگرافیایی ئەم ناوچانە لە سەر ئاستی هەر چوار پارێزگای ئاماژە پێکراو ئەستەمە. ئەوەی دەکرێ ئەوەیە کە ڕێژەی باوبوونی دیاری بکات و ڕەوتی ڕاستەقینەی دابەزینی پیشان بدات. ڕەوتی ڕوو لە دابەزینی خەتەنە کردنی کچان زۆر هۆکار لە خۆ دەگرێ کە

پرەنسیپانە پێیوستن، کەواتە جیا لە هەلومەرجی تایبەتی توێژینەوە دەبێ پێیان وەفادار بین. ئەم پرەنسیپانە بەرپرسایەتییەکانی توێژەر لە هەمبەر ئەو خەڵکەی کە سەبارەت بەوان توێژینەوە ئەنجام دەدرێ وەبیر دێنێتەوە.» خاتوو مێی لە درێژەدا دەڵێ بەشداربووان دەبێ بە بە مەیلی خۆیان بڵێن کە ئایا سەبارەت بە بابەتی تێوژینەوە زانست و زانیارییان هەیە یان نا. (May, 2011)

هەندێکیان بریتین لە ئاشنابوون بە جیهانی مۆدێرن، نەبوونی خەتەنەچی نوێ کە ببێتە جێگرەوەی خەتەنەچییە خۆجێییەکان، هۆگرنەبوونی نەوەی گەنجتر بە خەتەنە کردن، پەروەردە و ڕاهێنان، کاریگەری ڕاگەیاندنەکان و هەروەها پشتیوانی هەندێ لە زانایانی ئایینی ناوچەکە. لە ماوەی ئەو دەیەی کە ئەم توێژینەوە ئەنجام درا، تا دەهات خەتەنەی کچان ڕووی لە داکشان دەکرد، هەم لەبەر ئەو هۆکارانەی کە ئێستا ڕۆشناییمان خستە سەری و هەمیش بە هۆی ڕاهێنان و ئاگارکردنەوەی ناوچەکان لە میانە و لە لایەن ئەم توێژینەوە؛ دەوری ئەم فاکتەرەی کۆتایی بە سەردانی دووبارە بۆ ئەو ناوچانەی کە پێشتر ڕۆشتبووین و بە هەڵسەنگاندنی کاریگەری ڕاهێنانەکانی ئەم توێژینەوە بەراورد کرا.

هێڵکاریی ژێرەوە ڕەوتی ڕوو لە دابەزینی خەتەنە کردنی کچان لە ماوەی شەش ساڵی ڕابردوودا پیشان دەدات.

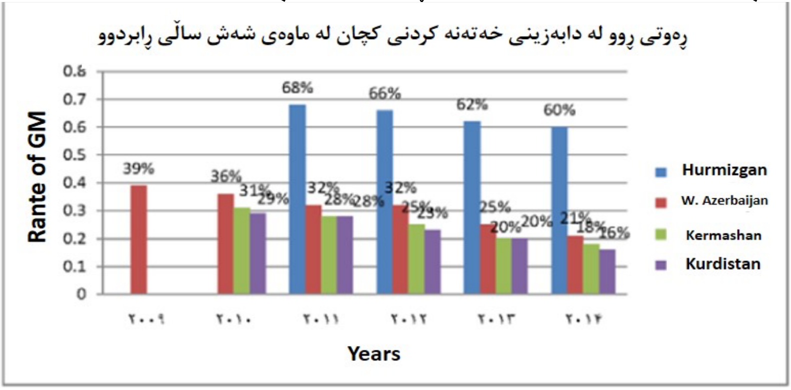

وەک پێشتریش وترا، ڕێژەی خەتەنەکردنی کچان لە سەر ئاستی جیهان ڕووی لە داتەپینە؛ ئەم پرسە ڕەوتە شاراوەکانی ئێرانیش دەگرێتەوە. بۆیە پێیان دەڵێین ڕەوتی شاراوە چوونکە دنیا سەبارەت بەو پارێزگایانەی ئێران وا خەتەنەی کچانی تێدا ئەنجام دەدرێ هیچ زانیارییەکی نییە. لە ئێرانیش لە ناو دانیشتووانی ئەو پارێزگایانەی وا کچانی تێدا

خەتەنە ناکرێ، کەم کەس لە ڕوودانی ئەم کارە لە ناوەوەی وڵات ئاگادارە. ئەم هێڵکارییە پیشاندەری گۆڕانی بە خێراییەکی کەم لە ماوەی شەش ساڵە کە دەستپێکەکەی ساڵی 2009 لە پارێزگای ئازەربایجانی ڕۆژئاوایە. لە درێژەی ساڵی 2010، کاریگەری شەپۆلی گۆڕانکاری لە سەر پارێزگاکانی کوردستان و کرماشانیش دەستی پێکرد و دەتوانین دابەزینی ڕێژەی ئەنجامدانی ئەم کارە بەدی بکەین. لە پارێزگای هورموزگان، ئەو شوێنەی خەتەنەی کچان لەوێ لە ڕادەبەدەر باوە، تەنانەت هەتا کۆتایی ساڵی 2014 ڕێژەی ئەنجامدانی ئەم کارە لە هەندێ لە گوندەکان پتر لە 60 لە سەد بوو. لە حاڵێکدا هەر لەو قۆناغەدا ڕێژەی پەرەسەندنی ئەم کارە لە هەندێ لە گوندەکانی ئازەربایجانی ڕۆژئاوا 21 لە سەد، کرماشان 18 لە سەد و کوردستان 16 لە سەد بوو. لەم هێڵکارییەی ژێرەوە بە ڕاشکاوی دەردەکەوێ کە پرۆسەی گۆڕانکاری دەستی پێکردووە و ئەو ناوچانەی وا کچان خەتەنە دەکەن، کاردانەوەیان بۆ گۆڕانکارییەکان بووە و گۆڕانکارییەکانیان قبووڵ کردووە.

ڕێژەی لە سەدی ژنانی وتووێژ لەگەڵ کراو

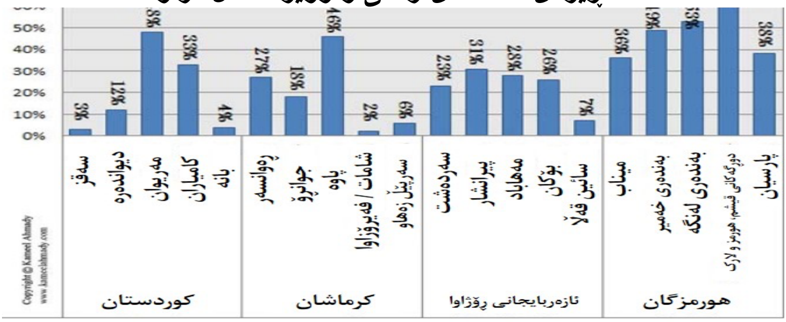

هێڵکاریی پارێزگا هەڵبژێردراوەکان
هورموزگان (کۆی حەشیمەت 1. 5 ملیۆن کەس)

لەم قۆناغەدا بە ڕیز هەر کام لەم چوار پارێزگا تاوتوێ دەکەین.

حەشیمەتی ئەم پارێزگایە هەم ئەهلی شێعە و هەمیش ئەهلی سوننەی مەزهەبی شافیعی لە خۆ دەگرێت داتاکان دەرخەری ئەوەن کە لە زۆربەی گوندەکانی دەورووبەری شاری میناب ڕێژەیەکی زۆری کچان خەتەنە کراون (هەندێ لە بنەماڵە شیعە مەزهەبەکانیش کچەکانیان خەتەنە دەکەن.) لە گوندەکان و هەندێ بەشی سەر بە شارە بچووکەکانی وەک بەندەری پێهێل، بەندەری کۆنگ، لەنگە، گاوبەندی (پارسیان) و خەمیریش ئەم کارەی تێدا باوە. خەتەنەی کچان لە دوورگە بچووکەکانی هورموز، لارک و کیشیش ڕوو دەدا و قیشم کە گەورەترین دوورگەی ئەم پارێزگایەیە. زیاترین ڕێژەی خەتەنەی کچان لە ناو دانیشتووان زۆرینە ئەهلی سوننەیە. قیشم هەروەها شوێنی دانیشتنی کۆمەڵانی پەنابەری ئەهلی شیعەیە کە لە میناب و بەندەر عەباس و دیکەی ناوچەکانی ئێرانەوە کە نەریتی خەتەنەی کچان لەوێ باوە یان کەمتر باوە، هاتوونەتە ئەوێ. تەنانەت لە کیشیش کە دوورگەیەکی گەشتیارییە و یەکێکە لە دەوڵەمەندترین ناوچەکانی باشووری ئێران، کەسانی خۆجێیی کچەکانیان خەتەنە دەکەن. توێژینەوەکان دەرخەری ئەوەن کە لەم ناوچانەدا خەتەنەی جۆری یەک باوە. هوما ئەحەدی لە بەرهەمەکەی خۆیدا سەبارەت بە خەتەنەی کچان تیشک دەخاتە سەر بەندەری لەنگە کە لە کۆی ئەو 400 کەسەی وا وتووێژی لەگەڵ کردوون 87.4 لە سەد خەتەنەی جۆری یەکیان بە سەردا سەپاوە.[1] ناوبراو هەروەها دەڵێ هەندێکیان خەتەنەی جۆری دوویان بە سەردا سەپاوە، بەڵام توێژینەوەی ئێمە ناتوانێ بوونی حاڵەتەکانی جۆری دوو و یان خەتەنەی جۆری سێ لە ئێران پشتڕاست بکاتەوە.

---

1. Ahadi et al., 2009

ئیماراتی یەکگرتووی عەرەبی

بەو پێیەی خەڵکی خۆجێی لە ناوچەی کەنداوی فارس و دیکەی وڵاتانی دەورووبەری کەنداو خزم و کەسیان زۆرە؛ بێشک ئەم گومانە دروست دەبێ کە خەتەنەی کچان لە وڵاتانی دەورووبەری کەنداوی فارسیش ئەنجام دەدرێت. بە گوێرەی دواندنی ئێرانییەکان لە باکووری وڵات (کە یان دوورەگەزین یان بوونەتە هاووڵاتی ئەو وڵاتەی وا بۆ ئەوێ کۆچیان کردووە) و هەروەها بە پێی کاری مەیدانی کە لە میانەی سەفەرێکدا کە بۆ ئیماراتی یەکگرتووی عەرەبی کرا، توێژینەوەکەمان بوونی ئەم کارە لە ناو بنەماڵە موسڵمانەکان پشتڕاست دەکاتەوە. موسڵمانە کۆچبەرەکان لە ئێران، عوممان، یەمەن، بەحرەین و دیکەی وڵاتان هێشتا کچەکانی خۆیان خەتەنە دەکەن. زۆربەی ناوچەکانی دەوروبەریان خەتەنەچی خۆماڵی خۆیانیان هەیە و زۆرێک لە بنەماڵەکان بەرنامەکانیان وەها ڕێک دەخەن کە کاتێک گەڕانەوە بۆ وڵاتەکانیان، لەوێ کچەکانیان خەتەنە بکەن.

دەتوانین ئاماژە بە ناوچەگەلێک لە شەهبا، نۆف، گڕاین لە شارجە و گەڕەکەکانی شەریشە و جۆلان لە ڕەئسولخەیمە و ستوە لە دووبەی بکەین کە هێشتا کچەکانی خۆیان خەتەنە دەکەن و خەتەنەچی تایبەت بە خۆشیانیان هەیە. لە نۆف 2 خەتەنەچی، لە جۆلان 1 خەتەنەچی و 2 خەتەنەچی خۆجێی و خەتەنەچییەکی بنەماڵەیی بوونی هەیە.

خشتەی ژێرەوە برەوی خەتەنە لە پارێزگای هورموزگان پیشان دەدا:

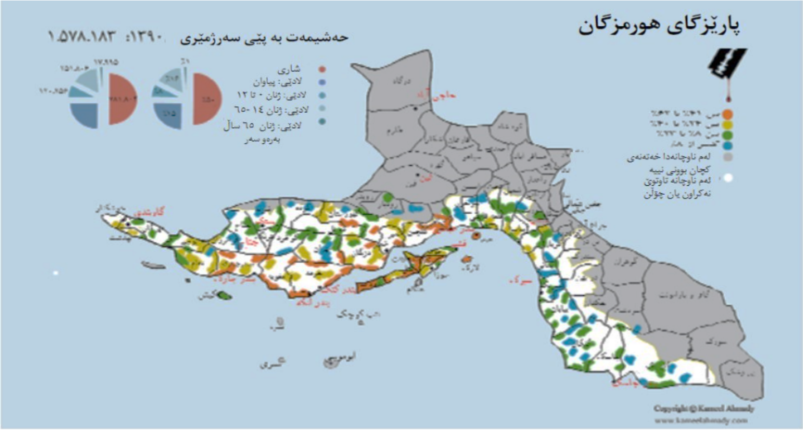

خەریتەی سەرەوە برەوی خەتەنەی کچان لە هەندێ لە گوندەکانی هورموزگان پیشان دەدات.

کرماشان (حەشیمەت 1.8 ملیۆن کەس)

حەشیمەتی ئەم پارێزگا کوردنشینە هەم ئەهلی شیعە و هەمیش ئەهلی سوننەی شافیعی مەزهەبیش لە خۆ دەگرێت، بەڵام لە ناویاندا کەمینەکانی یارسان و بەهاییش بەدی دەکرێن. زمانە سەرەکییەکانی پارێزگای کرماشان بریتین لە کوردی (جاف، فەیلی و کەلهوڕی)، هەورامی (هەندێ لە هەورامییەکان لەو بڕوایەدان کە زمان و ئەتنیکێکی جیایان لە زمان و ئێتنیکی کوردی هەیە)، فارسی و لەکی. کرماشان و کوردستان دوو پارێزگای ڕۆژئاوای وڵاتن کە زیاترین ڕێژەی خەتەنەی کچان لە خۆ دەگرن. خەتەنەی کچان زیاتر لە ناوچەی هەورامان (ناوچەیەکە کە هەتا ناو سنوورەکانی پارێزگای کوردستان درێژەی هەیە) و هەروەها لە دەڤەری هۆزی جافایەتی (کە هەم ناوی هۆزێکە و هەمیش ناوی زاراوەیە) باوە. گوندەکانی دەوروبەری کامێران، ڕوانسەر، جوانڕۆ، پاوە، نۆدشە، نەوسووت و شاهۆ (مەنسوور ئاقایی) ئەو ناوچانەن وا زیاترین ڕێژەی

خەتەنەی کچان هەیە و خەتەنە لێرە لە هەر ناوچەیەکی دیکە زیاترە. سەرباری ئەمەش، خەتەنە کردنی کچە عازەبەکان و بەتایبەت منداڵان زۆر کەمترە؛ ئەم حاڵەتە کامێران و پاوەش دەگرێتەوە، بەڵام لە هەموو گوندەکاندا. لە هەندێ لەم ناوچانەی سەرەوە دەبینین کە خەڵک ماوەی چەند دەیەیە کە وازیان لە خەتەنە کردنی کچان هێناوە. بەڵام کەمتربوونەوەی ڕێژەی خەتەنەی منداڵان لەوانەیە لە هەندێ لە ناوچەکان بە هۆی نەریتی خەتەنەی ژنان لە گەورەییدا بێت.

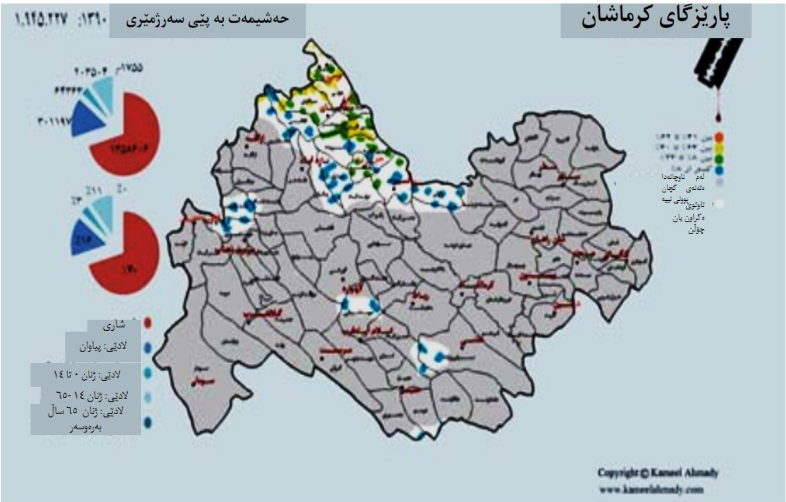

خەریتەی سەرەوە بڕەوی خەتەنەی کچان لە هەندێ لە گوندەکانی کرماشان پیشان دەدات.

کوردستان (حەشیمەت 1.3 ملیۆن کەس)

مەزهەبی زۆرینە لە پارێزگای کوردستان مەزهەبی سوننەیە؛ کەمینەیەکی کوردە شیعەکان و هەندێ تورکی ئەهلی شیعەش لە شارەکانی قوروە و بیجاڕ دەژین. زمانی سەرەکی لەم پارێزگایە کوردییە کە چەندین زاراوەی جۆراوجۆر دەگرێتە خۆی. زاراوەی سۆرانی، ئەردەڵانی زاراوەی زۆرینەن؛ زاراوە باوەکانی دیکە بریتین لە کەلهوڕی و هەورامی. ڕێژەی خەتەنەی کچان لە هەندێ لە

گوندەکانی پارێزگای کوردستان لە چاو کرماشان کەمترە. لە دەڤەری مەریوان و بەتایبەت لە گوندی هەورامانی تەخت (بەشی سەرووی هەورامان) ڕێژەی خەتەنەی کچان لە ئاستێکی بەرزدایە. گوندەکانی هەورامان کە پڕدانیشتووترین ناوچەکانی هەورامانن، زیاترین ڕێژەی خەتەنەی کچان لە هەر دوو دەڤەری هەورامان کە لە نێوان کرماشان و کوردستاندا دابەش کراوە، بەدی دەکرێت. سەرباری ئەمەش، لە دیکەی گوندەکانی وەک کەماڵە، بڵبەر و هەروەها لە هەندێ لە شارە بچووکەکانی ناوچەی سنە لەوانە سەقز بە گوێرەی وتەی دانیشتوانی خۆجێیی ئەوێ ماوەی چەند دەیەیە کە نەریتی خەتەنە کردنی کچان کەم بۆتەوە یان تەنانەت هەڵوەشاوەتەوە.

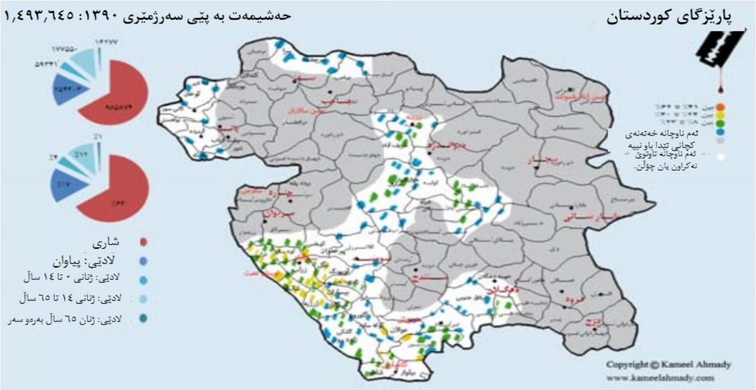

خەریتەی سەرەوە برەوی خەتەنەی کچان لە گوندەکانی پارێزگای کوردستان پیشان دەدات.

ئازەربایجانی ڕۆژئاوا (حەشیمەت 3 ملیۆن کەس)

حەشیمەتی کوردەکانی ئازەربایجانی ڕۆژئاوا زیاتر لە بەشی باشووری ئەم پارێزگایە دەژین، سەرباری ئەوەی کەمینەیەکی کوردە کرمانجەکانیش لە سەر سنووری تورکیا واتە لە دەوروبەری شنۆ هەتا ورمێ، خۆی و ماکۆش نیشتەجێن. توێژینەوەی مەیدانی دەرخەری ئەوەیە کە باوبوونی خەتەنە لە ناو ژنانی بەتەمەن زیاترە و جێی

خۆشحاڵییە کە ڕێژەی خەتەنەی کچۆڵەکان زۆر کەمە و ساڵ لەگەڵ ساڵیش کەمتر دەبێتەوە. ئەم توێژینەوە دەریدەخات کە لە هەندێ لە گوندەکانی دەڤەری موکریان ڕێژەی کەمی ئەو کچانەی کە ژوور تەمەن 10 ساڵن خەتەنە کراون. یەکێک لە هۆکارەکانی ئەم بابەتە لە باشووری پارێزگای ئازەربایجانی ڕۆژئاوا، هاتنە ژوورەوەی نایاسایی و وەرزی قەرەجەکانە لە هەرێمی کوردستانەوە بۆ کوردستانی ئێران (دانیشتووانی خۆجێیی پێیان دەڵێن دۆم یان قەرەچی) ئەم گرووپانە جیا لە فرۆشتنی شتومکی دەستکردی ناو ماڵ، لە ڕێگەی خەتەنە کردنی کچان لەم ناوچانە پارەیەکی باشیش دەست دەخەن؛ شێوازی خەتەنە کردنیان ناتەندروستانەیە و لەوانەیە ببێتە هۆی هەموو جۆرە نەخۆشییەک و تەنانەت کەم ئەندامی لێ بکەوێتەوە.

پاش لێکدانەوەی ڕێژی خەتەنەی کچان لە سەر سنوورەکانی ئێران و عێراق ئەم توێژینەوە گەیشتە ئەو ئەنجامەی کە لە بەشی هەرە زۆری پارێزگای ئازەربایجانی ڕۆژئاوا، بەتایبەت لە گوندەکانی نزیکە سنوور، ئەو کۆمەڵگایانەی وا کچان خەتەنە دەکەن زۆر جار بۆ ئەنجامدانی ئەم کارە پشت بەم گرووپە عێراقییانە دەبەستن. بە توند و تۆڵکردنی سنوورەکان لە لایەن سنوورپارێزانی ئێرانی و هەروەها بە هۆی شەڕی ناوچەیی لە عێراق و بە دوایدا دابەزینی نرخی ڕیاڵ لە ئاست دیناری عێراق، لە ماوەی ئەم چەند ساڵەی ڕابردوودا ئەم گروپانە کەمتر توانیویانە بە شێوەی نایاسایی سنوور ببەزێنن و هەر لەبەر ئەمەش ڕێژەی خەتەنەی کچان لەم پارێزگا تایبەتەدا دابەزیوە (پارێزگاکانی کوردستان، کرماشان بۆ زیندوو ڕاگرتنی نەریتی خەتەنەی کچان هێشتاش پشت بە بیبی و ژنانی خۆڕاهێنراو دەبەستن.)

پارێزگای ئازەربایجانی ڕۆژئاوا هەروەها شوێنی دانیشتنی هەندێ لە بنەماڵە قەرەجەکانی کوردی ئێرانە کە لە

هەندێ ناوچەی مەهاباد و بۆکان دەژین (ئەم گرووپانە لە شوێنە هەژارنشینەکانی شاری سەقز لە پارێزگای کوردستانیش بەدی دەکرێن). ئەم گرووپانە لە هەمبەر پارە یان مادەی خۆراکی کچان خەتەنە دەکەن. وێڕای بەرەو پێشبردنی ئەم توێژینەوە توانیمان هەندێ لەم بنەماڵانە لە مەترسییەکانی خەتەنەی کچان ئاگادار بکەینەوە و هانیان بدەین کە واز لەم کارە بێنن. بەو حاڵەشەوە بە بێ هەڵمەتی دەوڵەت بۆ دابینکردنی ئیش یان سەرچاوەیەکی بەدیلی داهات یان نایاسایی ڕاگەیاندنی خەتەنەی کچان لەوە ناچێ ئەم گرووپانە واز لەم کارە بێنن لەبەر ئەوەی ئەم کارە بۆ ئەوان سەرچاوەی داهاتە.

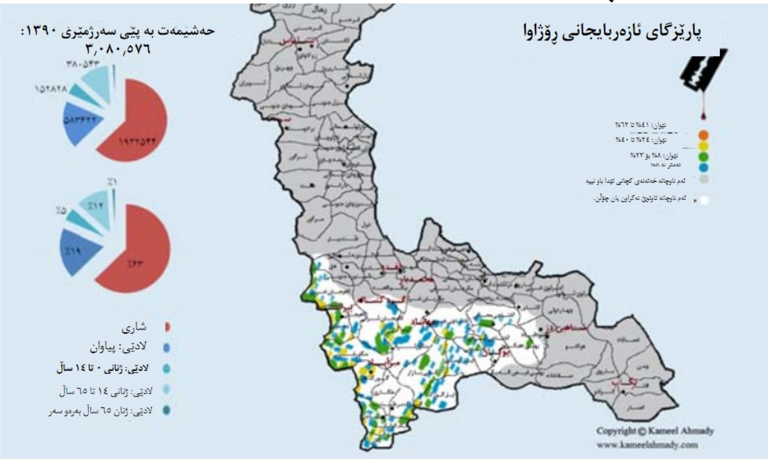

خەریتەی سەرەوە برەوی خەتەنەی کچان لە گوندە کوردنشینەکانی پارێزگای ئازەربایجانی ڕۆژئاوا پیشان دەدات.

کچان لە دوو مانگانەوە خەتەنە دەکرێن. وێنە لە ش. تەلندە

بابوونی خەتەنەی کچان بە پێی تەمەن

خشتەکەی ژێرەوە ڕێژەی ژنانی خەتەنە کراو بە پێی تەمەن لە سەر ئاستی هەر چوار پارێزگا ئاماژە پێکراوەکە پیشان دەدات. بە مەبەستی یەکدەست کردنی ئەنجامەکان، کۆمەڵێ گوند لە هەر پارێزگایەک بۆ ئەم توێژینەوە دەستنیشان کراون. ئەنجامە دەستکەوتووەکان ڕاشکاوانە ئەوە دەر دەخەن کە ڕێژەی باوبوونی خەتەنە لە ناوچەیەکەوە بۆ ناوچەیەکی دیکە جیاوازە. خشتەی یەکەم پیشانی دەدا کە ڕێژەی کچانی خەتەنە کراو لە هەندێ لە گوندەکانی پارێزگای هورموزگان زیاترە، بە جۆرێک کە لە هەندێ لە گوندەکانی دوورگەکانی قیشم و هورموز ڕێژەکەی دەگاتە 60 لە سەد و ئەم ڕێژە لە گوندەکانی پارسیان لە کەمترین ئاستدایە واتە 31 لە سەد. لە بەشەکانی باکووری ئەم پارێزگایە خەتەنە بوونی نییە.

پارێزگای کرماشان بە ڕێژەی 41 لە سەد لە هەندێ لە گوندەکانی پاوە، لە پلەی دووهەمدایە و لە پارێزگاکانی کوردستان و ئازەربایجانی ڕۆژئاوا ئەم ڕێژە تا ڕادەیەک کەمترە.

شرۆڤەکان پیشاندەری ئەوەن کە ڕێژەی ژنانی خەتەنە کراو لە نێوان تەمەنی 30 بۆ 49 ساڵ زیاتر لە ژنانی خەتەنە کراوی 15 بۆ 29 ساڵە. لە هەندێ لە گوندەکانی پارێزگای هورموزگان و دوورگەی قیشم 60 لە سەدی ژنان 29 بۆ 49 ساڵە خەتەنە کراون؛ لە لایەکی تریشەوە، لەوە دەچێ ئەم کارە لە دەڤەری لەکستانی کرماشان نەمابێت. لەوێ هیچ حاڵەتێکی خەتەنە لە ناو کچانی نێوان 15 ساڵ بۆ 29 ساڵ بەدی نەکرا. بەم شێوە ئەنجامە وەدەست هاتووەکان مزگێنی ڕەوتی ڕوو لە دابەزینمان پێ دەدەن، واتە ڕێژەی خەتەنەی کچان لە سەر ئاستی هەر چوار پارێزگاکە ڕووی لە داتەپینە. بۆ وێنە لە پیرانشار کە دەکەوێتە پارێزگای ئازەربایجانی ڕۆژئاوا، ئەم ڕێژە لە ناو نەوەی گەنجدا کەمتر لە 10 لە سەدە. هەر بەم شێوە لە جوانڕۆ کە دەکەوێتە پارێزگای کرماشان، دەبینین ئەم ڕێژە لە 41 لە سەدی ژنانی بەتەمەنەوە بۆ 9 لە سەدی کچ و ژنە گەنجەکاندا دابەزینی بە خۆوە بینیوە. لە هەندێ لە گوندەکانی ڕوانسەریش ئەم داتەپینە زۆرە و لە 43 لە سەدەوە بۆ 17 لە سەدە.

ڕێژەی ژنانی خەتەنە کراو لە گرووپەکانی 15 بۆ 29 ساڵ و 30 بۆ 49 ساڵ

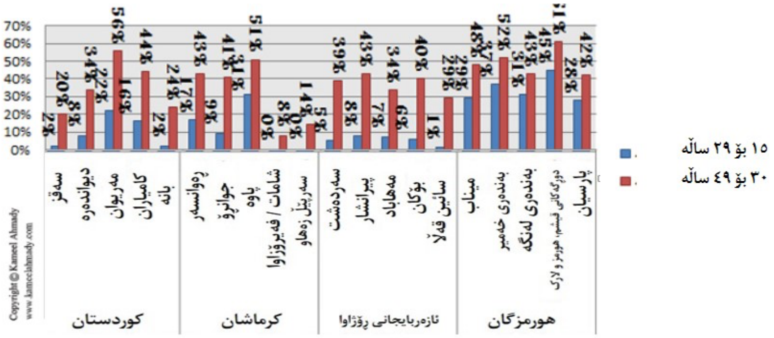

ڕێژەی خەتەنەی ژنانی 15 بۆ 29 ساڵ لە چاو ژنانی 30 بۆ 49 ساڵە

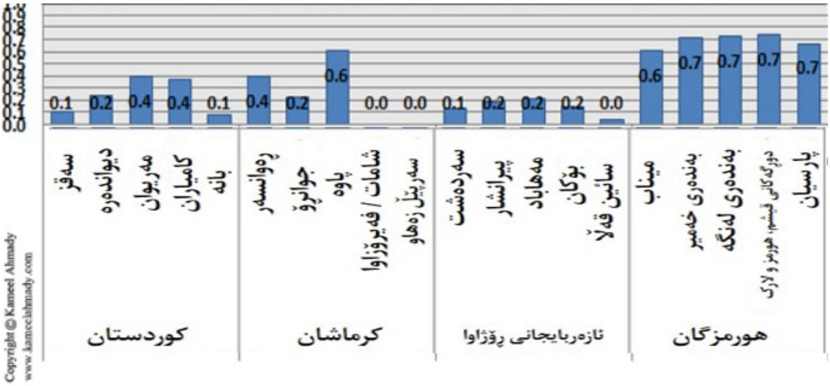

خشتەی 2-1 باوبوونی خەتەنەی ژنان بە پێی تەمەن پیشان دەدەن.

ڕەوتی خەتەنەی کچان لە ناو نەوە جیاوازەکاندا

پەیوەندی پێچەوانەی نێوان تەمەن و باوبوونی خەتەنەی کچان، دەریدەخات کە ئەو ژنانەی وا خەتەنە کراون، لە خەسارەتەکانی ئەم کارە ئاگادارن. توێژینەوەکان دەرخەری ئەوەن کە بەرەی نوێ بەرەیەکی وشیارترە و بۆ بەرەو پێشبردنی ژیانی خۆی بیرکردنەوەی خۆی هەیە. بەم پێیە، کاتێک ژن و مێردێک پێکەوە هاوسەرگیری دەکەن وایان پێ باشترە کچەکەیان بەرکەوتووی ئەو زیانانەی نەبێ کە ژنانی بەرەی پێشوو بە سەریان سەپابوو.

لە ڕێگەی پرسیار و شرۆڤەی جیاجیا، داتاگەلێک بۆ هەژماردنی ڕێژەی ژنانی خەتەنە کراو بە پێی تەمەن کۆ کراوە بۆ ئەوەی گۆڕانکاری ڕا و بۆچوونی دایکەکان لە درێژەی زەمەن بۆ خەتەنەی کچان شی بکرێتەوە. ئەنجامەکانی توێژینەوە دەرخەری گۆڕانکارییەکی مەزن بوون بۆ کۆتاییهێنان بە خەتەنەی کچان.

ژنان لە ئازەربایجانی ڕۆژئاوا کەمتر خەتەنە دەکرێن.
وێنە لە کامیل ئەحمەدی

خشتەی 2.2 ڕێژەی ژنانی خەتەنە کراو لە نێوان 15 بۆ 29 ساڵ پیشان دەدا کە لانیکەم کچێکی تێدا خەتەنە کراوە. جیاوازی نێوان ڕێژەی خەتەنەی نێوان مەودای تەمەنی 15 بۆ 29 ساڵ و 30 بۆ 49 ساڵ لە پارێزگای کرماشان زۆر بەرچاوە. بە جۆرێک کە لە جوانڕۆ و ڕوانسەر ئەم کارە بۆ پتر لە 90 لە سەد دابەزیوە و لە پاوە بۆ نزیکەی 50 لە سەد. وەک پێشتریش وترا، لە لەکستان هیچ حاڵەتێکی خەتەنەی کچان لە مەودای تەمەنی 25 بۆ 29 ساڵ بەدی نەکرا و هەر بەم شێوە لە سەرپێل زەهاویش. لە پارێزگای هورموزگان داتاکان ئەوە پیشان دەدەن کە ئەم کارە بۆ 50 لە سەد دابەزینی بە خۆوە بینیوە. لە ئازەربایجانی ڕۆژئاواش جیاوازی نێوان کچانی خەتەنە کراو لە نەوە جیاوازەکاندا 90 لە سەدە. لە کوردستانیش هاوشێوەی هورموزگان، لە هەندێ لە دەڤەرەکاندا ئەم کارە بۆ زیاتر لە 90 لە سەد کەم بووەتەوە.

بەراوردی دایکانی بە لانیکەم کچێکی خەتەنە کراو لە نێوان گرووپەکانی 15 بۆ 29 ساڵ و 30 بۆ 49 ساڵ.

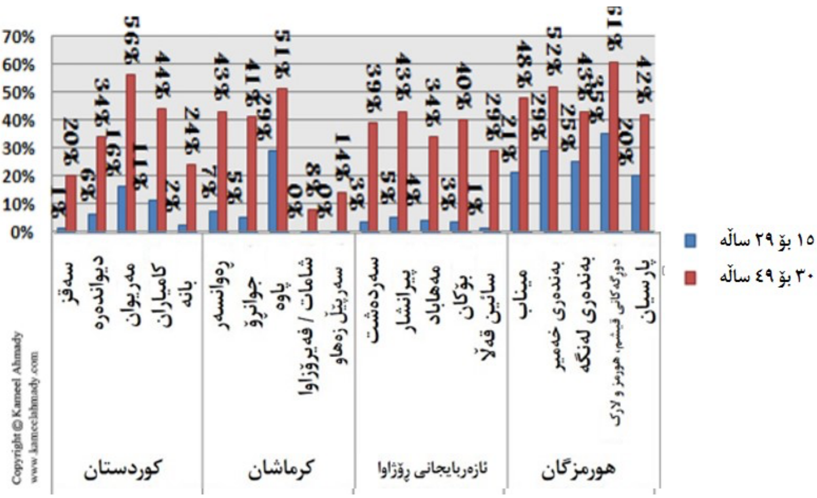

شایەنی ئاماژە پێدانە کە داتاکانی ژێرەوە هەندێ لەو دایکانە پیشان دەدا کە دەیانتوانی کچەکانی خۆیان خەتەنە بکەن بەڵام ئەم کارەیان نەکرد. زۆرێک لە دایکانیش وتوویانە کچەکانیان جارێ زۆر منداڵن و کاتی خۆی خەتەنەیان دەکەن.

بەراوردی دایکانی بە لانیکەم کچێکی خەتەنە کراو 15 بۆ 29 ساڵ و دایکانی تەمەنی 30 بۆ 49 ساڵ

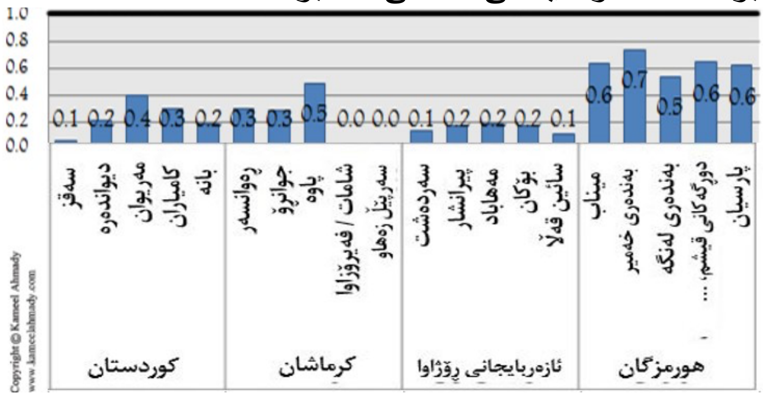

خشتەی 2-2 ڕێژەی ئەو دایکانەی وا لانیکەم کچێکی خەتەنە کراویان هەیە

کاریگەری هۆکاری خوێندن

بە پێی پێوەر و ڕێکارەکانی DHS و MICS، کۆمەڵێ داتا سەبارەت بە ئاستی خوێندنی دایکان کۆ کراوە بۆ ئەوەی پەیوەندی نێوان خوێندنیان و ڕێژەی خەتەنەکردنی کچەکانیان لێک بدرێتەوە.

خشتەکە گوزارشتە لەوەی کە بوونی دایکێکی خوێندکار کاریگەرییەکی بەرچاوی لە سەر ئەم بڕیارە هەیە کە کچەکەی خەتەنە بکرێ یان نا. بە پێی دەرەنجامەکان خوێندکاربوونی ئافرەت یەکێکە لەو فاکتەرە گرینگانەی کە لە سەر بڕیاردانی خەتەنە کردنی کچەکەی کاریگەری دادەنێت. توێژینەوەکان دەریدەخەن کە ژنانی خاوەن ئاستی باڵای خوێندن پێیان باشە کچەکانی خۆیان نەکەنە قوربانی ئەم کارە. بە پێی لێکۆڵینەوەکان هەرچی ئاستی خوێندنی دایک کەمتر بێت، ئەگەری ئەوەی کە کوێرانە ملکەچی نەریت بێ زیاترە و ئەم کارە بە بەهایەکی کۆمەڵایەتی یان ئەرکێکی ئاینی لە قەڵەم بدات. بەڵام لە ناو هەندێ لەو ئافرەتانەشی وا خاوەن بڕوانامەی خوێندنی باڵان هەندێ جار دەبینرا یەکێک لە کچەکانی خۆیانیان خەتەنە کردووە، ئەگەرچی ڕێژەی ئەم حاڵەتە لە هەندێ لەم چوار پارێزگایە زۆڕر کەم بوو و لە هەندێکیاندا هیچ حاڵەتێکی وا بەدی نەکرا. داتا کۆکراوەکانی ناوچە کوردنشینەکان ئەوە دەردەخەن کە بە هۆی بەرزبوونەوەی ئاستی خوێندن ئەم ڕەوتە ڕووی لە دابەزین کردووە.

هەروەها ئەنجامەکان ئەوە دەخەنە ڕوو ئەو ژنانەی وا بڕوانامەی خوێندنی باڵایان هەیە و لە ڕووی تەمەنەوە بەتوانان، بە گشتی ئەگەری زۆر کەمە کە پشتیوانی لە خەتەنە کردنی کچەکانیان بکەن. لە ناو کەسانی وتوویژ لەگەڵ کراو کەمتر لە 20 لە سەد هۆگری ئەم کارە بوون. بەو حاڵەشەوە بۆ ئەوەی وەها ڕوانگەگەلێک لە کردەوەدا ببنە سەرچاوەی کاریگەری، ژنانیش دەبێ بەتواناتر بن.

بەراوردی دایکانی خوێندەوار و نەخوێندەوار کە لانیکەم کچێکی خەتەنەکراویان هەیە

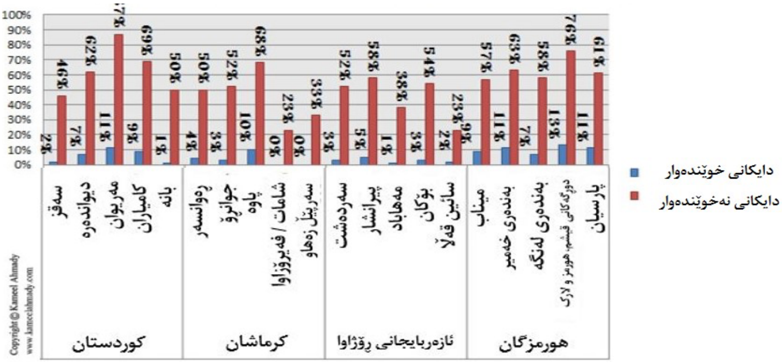

بەراوردی خەتەنەی کچانی دایکانی خوێندەوار و دایکانی نەخوێندەوار

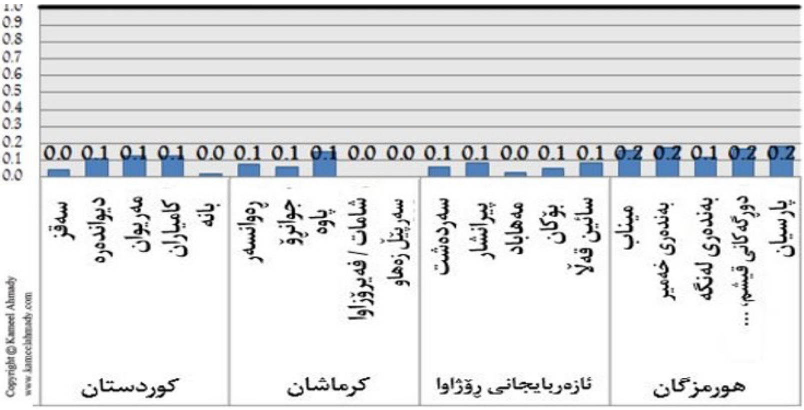

خشتەی 2-3 ڕێژەی دایکانی خوێندەوار و نەخوێندەوار کە لانیکەم کچێکی خەتەنەکراویان هەیە

کاریگەری ئایین

بـە ئەنجامـدانی لێکۆڵینـەوەکانی ڕابـردوو و ئـەم توێژینـەوە دەردەکـەوێ کـە خەتەنـەی کچـان نەریتێکـە کـە زۆربـەی کەمینـەکانی سـوننە مەزهـەبی دانیشـتووی ئێـران ئـەنجامی دەدەن. سـەرەڕای ئـەوەی هـەموو جیهـان خەتەنـە بـە کردەوەیـەکی ئیسـلامی لـە قەڵـەم دەدەن، بـەڵام تەنانـەت لـە ئـایینی ئیسلامیشـدا سـەبارەت بـە خەتەنـەی کچـان، ڕا و بۆچـوونی بـەناوبانگ هەیـە. بـە بۆچـوونی شـیعەکان کـە زۆرینـەی خـەڵکی ئێـران پێـک دێـنن و مەزهـەبی فـەرمی وڵاتیش شیعەیە، ئەم کارە هی ئـەهلی سـوننەیە و ئـەوان ئـەم کارە بە ئەرێکیکی ئایینی خۆیـان دانـانێن. هـەر بۆیـە ئاسـتی ڕێژەی خەتەنـەی کچـان لـە نـاو حەشـیمەتی شـیعەکاندا زۆر نزمە. دەرەنجامەکانی ئەم توێژینەوە سەبارەت بە بـوونی ئـەم نەریتە لە ناو ئەهلی شیعەدا پیشاندەری ئەوەیە کـە شـیعەکانی کوردسـتان کچـان خەتەنـە ناکـەن و لـە ئازەربایجـانی ڕۆژئـاواش لـە گونـدەکانی سـائین قـەڵا، تـەنیا 2 لـە سـەدی شیعەکان ئەم کارە دەکەن. لە گوندەکانی لەکستان و سـەرپێل زەهاویش ڕێژەی ئەنجامدانی ئەم کارە لـە نـاو شـیعەکاندا بـە ڕیز 4 لە سەد و 5 لە سەدە. لە پارێزگای هورموزگـانیش لـە گوندە هەڵبژێردراوەکاندا، حاڵەتی دەگمەن لە خەتەنەی کچـان لە ناو شیعەکان تۆمار کراوە کە دەریـدەخات سـەرەڕای کـەم بـوونی بـەڵام لـە نـاو شـیعەکانی پارێزگـای هورموزگـان خەتەنەی کچان بەدی دەکرێت.

بەراوردی خەتەنە لە ناو بنەماڵەی خاوەن ئایینی جۆراوجۆر

خشتەی 2-4 ڕێژەی خەتەنەی ژنان بە گوێرەی ئایین و ئایینزاکان

کاریگەری دۆخی ئابووری بنەماڵە

لە ئێراندا هەژاری پەیوەندییەکی چڕ و پڕی لەگەڵ خەتەنە کردنی کچان هەیە. بە مەبەستی پێواندنی کاریگەری دۆخی ماڵی، پرسیارنامەی DHS و MICS بە کار هێنراوە بۆ ئەوەی زانیاری پەیوەندیدار بە دارایی و سامانی بنەماڵەش لە پاڵ تایبەتمەندی شوێنی نیشتەجێبوون، وەکوو ڕەوشی ئاو و ئاوەڕۆ و بوونی ئاوی پاکژی خواردنەوە کۆ بکرێتەوە.

بۆ هەر داراییەک خاڵێک ڕچاو دەکرێت و ئەندامان بە پێی کۆی خاڵەکانی ئەو بنەماڵانەی وا تێیدا دەژین پۆلێنبەندی دەکرێن.

وەک لە خشتەکەدا دەبینرێ، ڕێژەی خەتەنەی کچان لە ناو ئەو ژنانەی سەر بە بنەماڵەیەکی دەوڵەمەندن، بە گشتی کەم دەبێتەوە. بەڵام لە نێوان دۆخی ئابووری بنەماڵە و خەتەنەی کچان هەمیشە پەیوەندییەکە یەکسان نییە. باوبوونی خەتەنە لە ناو ژنانی دەوڵەمەندی ئەم چوار پارێزگایە، کەمتر لە 15 لە سەد بوو.

ئەنجامەکان دەریانخستووە کە لەم چوار پارێزگا لێکدراوەدا، باوبوونی خەتەنەی کچان لە بنەماڵە دەوڵەمەندەکاندا یەکسانە. تەنیا لە گوندەکانی مەریوان لە

پارێزگـــای کوردســـتان و گونـــدەکانی پـــاوە لـــە پارێزگـــای کرماشان ئەم ڕێژە لە ناو بنەماڵە دەڵەومەندەکاندا زۆرە و بە ڕیز 23 لە سـەد و 19 لـە سـەدە. لـە حاڵێکدا کە لـە دیکـەی ناوچـەکان ئـەم ڕێـژە کـەمتر لـە 15 لـە سـەد بـوو. دۆخـی ئــابووری بــاش، ئاســانکاری بــۆ دەستپێڕاگەیشــتنی بنەماڵــە دەوڵەمەندەکان بە نیعمەتـەکانی ژیـان، خوێنـدەواری، پێگـە و دۆخی زانست باشتر دەکات و هەر لەبەر ئەمەش زەینییەتیان سـەبارەت بـە ژیـان جیـاوازە. سـەرەڕای ئەمـە لـە نـاو ئـەو بنەماڵانەی وا دەوڵەمەندن هەن کەسانێک کە هێشتا پێداگری لە سەر خەتەنە کردنی کچان دەنوێنن.

بـەراوردی ئـەو بنەماڵـە هـەژار و دەوڵەمەندانـەی وا لانیکـەم کچێکـی خەتەنەکراویان هەیە

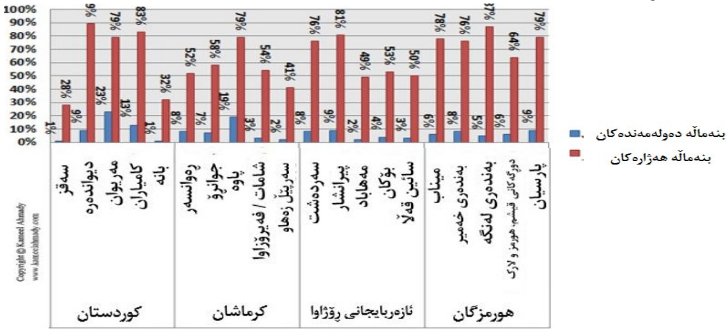

خشتەی 2-5: ڕێژەی ژنانی خەتەنەکراو بە پێی باری ئابووی

ڕۆڵی ڕوانگەی پیاوان و ئافرەتان بۆ خەتەنەی کچان

گرینگە کە تێبگەین کە چۆن ڕوانگەی پیاوان و ئافرەتان کاریگەری لە سەر بەردەوامبوونی خەتەنەی کچان دادەنێت و دیاری بکەین کە کێ لە بڕیاردان بۆ ئەنجامدانی ئەم کارە دەوری سەرەکی دەبینێ. ئەم لێکۆڵینەوە بە کەڵک وەگرتن لە پرسیارنامە ڕەگەزتەوەرەکان هەوڵی دۆزینەوەی ئەم وەڵامانەی دا.

داتاکان پیشاندەری ئەوەن کە کەسی دیاریکەر بۆ دەرکردنی بڕیاری خەتەنە کردنی کچان، ژنانن؛ زیاتر دایک یان نەنکی ئەو کچە و لە هەندێ حاڵەتی دیکەشدا ژنانی خزم و کەس. بۆچوونی پیاوانیش کاریگەرە، بەڵام زاڵ نییە.

ژمارەکان دەرخەری ئەوەن کە ڕێژەی پشتیوانی ژنان لە خەتەنەی کچان، لە هورموزگان و دووڕگەکانی قیشم، هورموز و لارک لەو پەڕی ڕێژەی خۆی واتە 44 لە سەددایە. لە حاڵێکدا ئەم ژمارە لای پیاوان 33 لە سەدە. لە پاوە و جوانڕۆی کرماشان پشتیوانی لە خەتەنەی کچان کەمترە و ڕێژەکەی لە ناو ژنانی 21 لە سەد و لە ناو پیاوان کەمتر لە 10 لە سەدە.

ئەنجامەکان دەرخەری ئەوەیە کە سەرەڕای شووناسی پیاوسالارانەی کۆمەڵگا، پیاوان کەمتر لە ژنان کەڵکەڵەی خەتەنەی کچانیان هەیە. سەرباری ئەمەش، ژنان لە ژێر زەختی نەبینراوی پیاوسالاریدان و ناچارن درێژە بەم نەریتە بدەن.

بەراوردی پیاوان و ژنانی لایەنگری خەتەنە

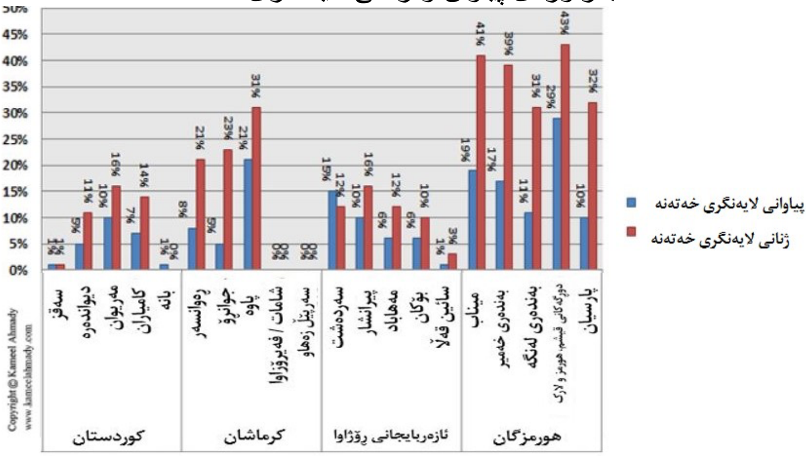

بەراوردی پیاوانی لایەنگری درێژەدان بە خەتەنە ژنانی لایەنگری درێژەدان بە خەتەنە

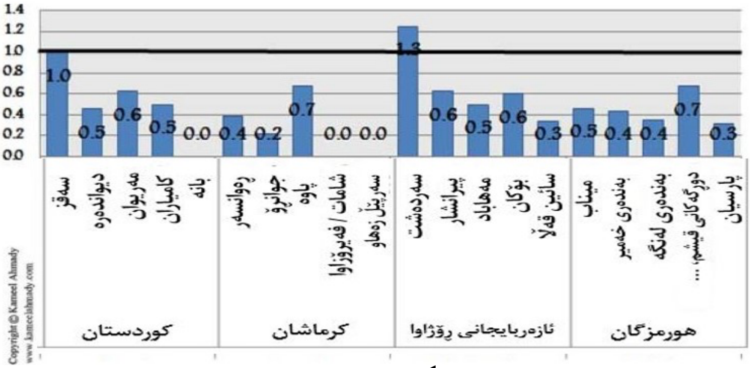

خشتەی 2-6: ڕێژەی لایەنگری کردن لە خەتەنەی کچان لە ناو ژنان و پیاوان

کاریگەری جۆری خەتەنەچی

یەکێکی دیکە لەو هۆکارە کاریگەرانەی کە درێژەپێدەری خەتەنەی کچانە، داهاتی ئەو خەتەنەچیانەیە کە لەم کۆمەڵگایانەدا بوونیان هەیە و لە هەمبەر ئەم ئیشە حەقدەستێ وەردەگرن، ئەم پارە تاکە سەرچاوەی داهاتی ژیانیانە. هەندێ لەم خەتەنەچیانە بە بێ حەقدەست و لە بەر خێر و باوەڕە ئایینییەکان ئەم کارە دەکەن. لە ئێران سێ تاقم کچان خەتەنە دەکەن: قەرەجەکان، بیبییەکان (ماماکان) و ئەندامانی بنەماڵە واتە ژنە بەتەمەنەکانی خێزان.

ژنی مینابی لە قیشم، وێنە لە ش. تەلندە

جۆری خەتەنە کردنی کچان لە پارێزگایەکەوە بۆ پارێزگایەکی دیکە جیاوازە. لە هورموزگان خەتەنەچییە خۆماڵییەکان لەوانە بیبییەکان ئەم کارە ئەنجام دەدەن و لە هەندێ ناوچە یان بە پێی هەلومەرجەکان، ئەندامانی بنەماڵەش لەوانەیە لەم کارەدا بەشداری بنوێنن. لە ئازەربایجانی ڕۆژئاوا خەتەنەچییەکان زیاتر ئەو قەرەجانەن

کە بە شێوەی نایاسایی لە هەرێمی کوردستانەوە دێنە پارێزگای ئازەربایجانی ڕۆژئاوەوە و هەر لەوێش دەمێننەوە. بەڵام بە هۆی نەبوونی پەساپۆڕت یان ڤیزای هەمیشەیی، هەمووکات لە مەعموورەکانی سەر سنووری ئێران دەترسن. ئەم گرووپانە بە هۆی خەتەنەی کچانەوە داهاتێکی باشیان هەیە. ئەمانە زۆر جار ڕێنماییە تەندروستییەکان ڕچاو ناکەن و شێوازی کارەکەیان دەبێتە هۆی دەرکەوتنی هەموو جۆرە نەخۆشییەک. شان بە شانی گرووپە قەرەجەکان، بە شێوەی لێکبڵاو خەتەنەچییە خۆماڵییەکان و ئەندامانی بنەماڵەش ئەم کارە دەکەن. لە گوندەکانی کرماشان و کوردستان زیاتر خەتەنەچییە خۆماڵییەکان ئەم کارە دەکەن؛ ئەوە لەگەڵ ئەوەدایە کە لە هەندێ لە گوندەکاندا قەرەج و بێبییەکانیش بەم کارە خەریکن. لەم ناوچانەدا خەتەنە بە کەرەسەگەلێ وەک تێغ، دەرزی یان چەقۆ و بە بێ بێهۆش کردن و بێهەست کردن ئەنجام دەدرێت و هیچ چەشن و شێوازێک لە خەتەنەی پزیشکی و تەندروستی بوونی نییە.

ژنانی لایەنگری بەردەوام بوونی خەتەنەی 15 بۆ 29 ساڵە و 30 بۆ 49 ساڵە

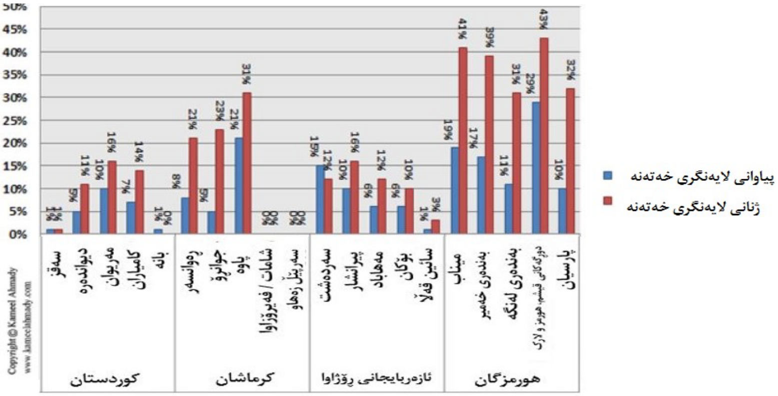

بەراوردی ڕێژەی ژنانی 15 بۆ 29 ساڵی لایەنگری خەتەنەی ژنان و ژنانی 30 بۆ 49 ساڵی لایەنگری خەتەنە

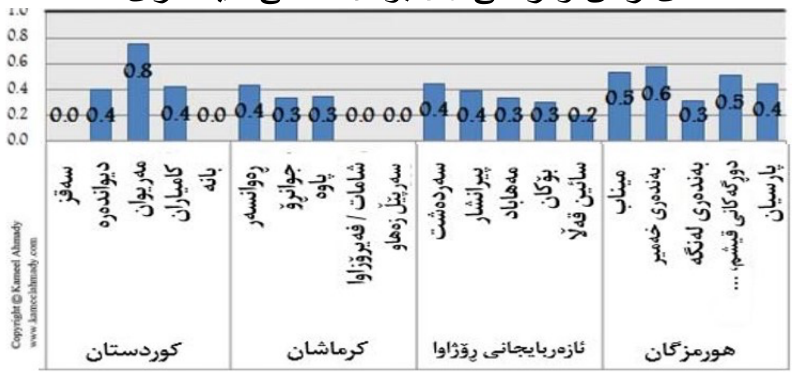

خشتەی 2-7: ڕێژەی خەتەنە بە پێی خەتەنەچی

ئافرەتانی خوێندەواری لایەنگری خەتەنەی کچان

خوێندەواری لە دروستکردنی بیر و ڕای تاکەکان و شێوازی تێڕامانیاندا دەورێکی گرینگی هەیە. بۆ تێگەیشتن لەم خاڵە کە ئایا ڕێژەی جیاوازی ئاستی خوێندن، کاریگەری لە سەر ئاستی پشتیوانی لە سەر خەتەنەی کچان هەیە یان نا، لە سەر ئاستی ئەم چوار پارێزگایە لێکۆڵینەوەیەک بەڕێوە چووە. دەرەنجامەکان ئەوە دەردەخەن کە ژنانی خاوەن بڕوانامەی

ئاستی باڵای خوێندن، کەمتر پشتگیری لەم کارە دەکەن. لە پارێزگای هورموزگان ڕێژەی ژنانی خوێندکاری پشتیوانی خەتەنە کردنی کچان کەمێک هەڵدەکشێت و دەگاتە 11 لە سەد بۆ 19 لە سەد. لە حاڵێکدا ئەم ڕێژە لە هەر دوو پارێزگای ئازەربایجانی ڕۆژئاوا و کرماشان زۆر کەمە و لە گوندەکانی جوانڕۆ، ڕوانسەر و پاوە بە ڕیز 6 لە سەد و 7 لە سەد و 18 لە سەدە. لە پارێزگای کوردستانیش دۆخەکە تا ڕادەیەک هەر بەم شێوەیە و ڕێژەیەکی کەمی ژنانی خوێندکار پشتگیری لە بەردەوام بوونی خەتەنەی کچان دەکەن و دیکەی ژنانی خوێندکار دژی ئەم کارەن. کەواتە، سەرەڕای ئەوەی کە خوێندن کاریگەری لە سەر هەڵسوکەوت، تێڕامان و بیر و باوەڕ دادەنێت، هۆکارەکانی دیکەش لەم گۆڕانکارییەدا بەشدارن.

ڕێژەی ژنانی لایەنگری خەتەنە بە گوێرەی خوێندەواری

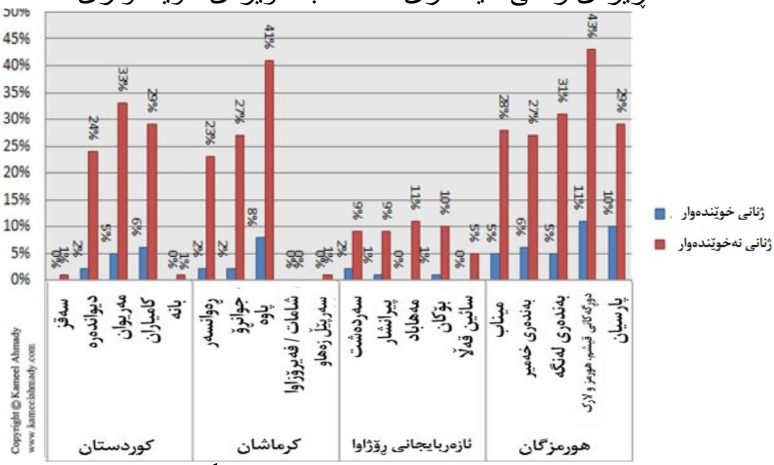

بەراوردی ژنانی خوێندەواری لایەنگری بەردەوامی خەتەنە لەگەڵ ژنانی نەخوێندەواری لایەنگری بەردەوامی خەتەنە

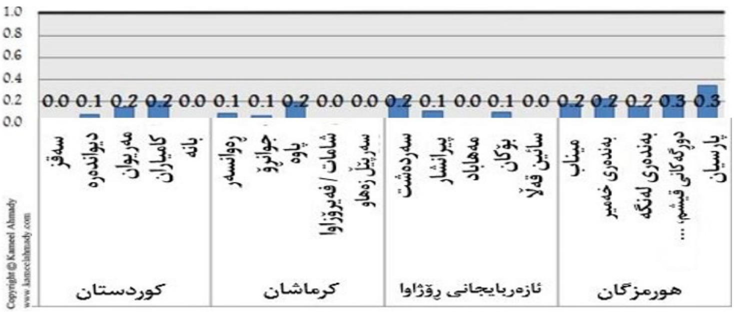

خشتەی 2-8 نرخی ژنانی خوێندەواری لایەنگری خەتەنەی کچان

کورتەی دەرەنجامەکان

بەشی هەرەسەرەکی ئەم توێژینەوە لە کۆتایی ساڵی 2014 ڕاگیرا. سەرەڕای هەموو کێشەکان، بە پێچەوانەی دەیەیەک توێژینەوە سەبارەت بە بابەتی خەتەنەی کچان لە ئێران دەستکەوتی زۆری لێ کەوتەوە. بۆ کۆکردنەوەی زانیاریی سەبارەت بە خەتەنەی کچان لە ئێران بە هەزاران کیلۆمەتر سەفەرمان کردووە. چووینەتە سەدان گوند و لادێ و پتر لە 4 هەزار ژن و هەندێ لە پیاوانمان لە چین و توێژە کۆمەڵایەتییە جیاوازەکان دواندووە. سەرەڕای ئەوەی ئەم توێژینەوانە هێشتا بە تەواوەتی هەڵنەسەنگێندراون، ئەنجامە سەرەتاییەکان پیشانمان دەدەن کە خەتەنەی کچان لە ناو ژنان و کچانی سەر ئاستی هەر چوار پارێزگای باکووری ڕۆژئاوا و ڕۆژئاوا و باشووری ئێران باوە. سەرباری ئەمەش هەر لەم پارێزگایانەدا خەتەنە کردنی کچان لە بەشەکانی باکووری ئازەربایجانی ڕۆژئاوا کە دانیشتووانی کوردە کرمانجەکانن و هەروەها لە بەشەکانی باشووری کرماشان و بەشەکانی باکووری هورموزگان خەتەنە بوونی نییە.

ژنانی خەتەنە نەکراو لە بووشێر.
وێنە لە کامیل ئەحمەدی

بە پێی ئەم دەرەنجامانە دەتوانین ئەم چوار پارێزگایە بە پێی ڕێژەی خەتەنەی کچان لە زۆرەوە بۆ کەم بەم شێوە پێڕست بەندی بکەین: یەکەم، پارێزگای هورموزگان کە زیاترین ڕێژەی خەتەنەی کچان (لە هەندێ لە گوندەکانی دوورگەکان هەتا 60 لە سەد) دەگرێتە خۆی؛ دووهەم، هەندێ لە گوندەکانی پارێزگای کوردستان (هەتا 42 لە سەد)؛ سێیەم، پارێزگای کرماشان کە ڕێژەی خەتەنەی کچان لە هەندێ لە گوندەکانی نزیکەی 41 لە سەدە؛ و لە کۆتاییدا، پارێزگای ئازەربایجانی ڕۆژئاوا کە لە ناو هەندێ لە گوندەکاندا ئەم ڕێژە 27 لە سەدە و کەمترین ڕێژە لە خۆ دەگرێت.

بە گشتی دەرکەوت کە ڕێژەی خەتەنە کردنی کچان لە نەوە گەنجترەکاندا کەمترە. بە پێی ئەنجامەکان ناتوانین هەر وا قەزاوەتی ئەوە بکەین کە ئایا خەتەنە کردنی کچان بەو پەڕی خێراییەوە ڕووی لە دابەزینە یان نا، ئەگەرچی لە ماوەی دە ساڵی ڕابردووی ئەم توێژینەوە ساڵ لە دوای ساڵ دابەزینی ڕێژەی ئەم کارەمان بینیوە.

چەند فاکتەری گرینگ هۆکاری ئەم دابەزینەن بۆ وێنە

ئاشــــنابوون بــــە دنیــــای مــــۆدێرن، دەستپێڕاگەیشــــتن بە ئامرازەکانی فێرکاری و خوێندکاری؛ هۆگرنەبوون بـە ئـایین لە لایەن گەنجەکانەوە؛ دەستڕاگەیشتنی زیـاتر بـە جۆرەکـانی ڕاگەیانـدنی نـوێ، جارجـار بـە هـۆی تەکنـەلۆژیای نـوێ؛ کاریگـەری کـۆچ کـردن لـە گوندەکانـەوە بـەرەو شـارەکان. شـایەنی باسـە ڕێژەیـەکی زۆر لـە گوندنشـینان لـە شـارەکانی نزیـک گوندەکـەیان خۆیـان مـاڵی دوو هـەمیان هەیـە. دەبـێ ئەوەش زیاد بکرێ کە بێبیە بەتەمەنەکان چیتـر نـاتوانن بـە نیازی خەتەنە کردنی کچان سەفەری دەڤەرەکانی دەورووبەر بکەن، هەروەها نەوەی نوێش نەبوونەتە جێگرەوەیان.

لـە ئەنجامـدانی ئـەم توێژینـەوەدا تـەکنیکی توێژینــەوەی هەمـەجۆر بـە کـار هێنـراوە. لـە لێدوانەکانـدا هـەم سـوود لـە پرسـیاری کـراوە بینـراوە و هـەمیش لـە پرسـیاری داخـراو. داتاکــانیش بــە هــۆی ئاوێتەیــەک لــە شــێوازە چەنــدیی و چۆنییەکان وەدەست هاتوون، چوونکە هەر کام لەم شـێوازانە تــەنیا نــاتوانن وێنەیــەکی ورد لــە بارودۆخــە ڕاســتەقینەکان ئاراستە بکەن. تەنانەت ئـەو کاتـەی وا هـەوڵ درا بـە نیـازی باشـتربوون کاریگـەریی فاکتـەرێکی سـادە بـەراورد بکـرێ، دەرکەوت کە ئەم کارە کۆمەڵێ ڕەوتی ئاڵۆز لـە خـۆ دەگـرێ کە بە شێوازێکی ئاسایی شیاوی ئەنـدازەگرتن نییـە. شـێوازە ئاوێتەییــەکان لــە ڕێگــەی ئاوێتــە کردنــی داتــای ئاشــکرا و شــاراوەی وەدەســتهاتوو لــە شــێوازی چۆنایــەتی و هــەروەها زانیـاری ئامـاری وەدەسـتهاتوو لــە شـێوازە چەندایەتییـەکان شرۆڤەیەکی گشتگیر لە مەسەلەکە دەخاتە ڕوو.[1]

بـۆ وێنــە خشــتەی 2-6 ئــەوە پیشــان دەدا کــە ڕێژەیــەکی زۆری ژنـان کـە پشـتیوانی و لایـەنگری لـە خەتەنـەی کچـان دەکەن لە چاو پیاوانی پشتیوانی خەتەنە ڕۆڵێکـی کاریگـەرتر

1. Bamberger, 2000

و تۆختریان هەیە. وڵامی ژنان بۆ پرسیاری سەرەکی توێژینەوەکە گوزارشتە لەوەی بە بۆچوونی ئەوان پاکیزەیی کچەکەیان بۆ دابینکردنی ئاسایشی داهاتوو گرینگایەتییەکی زۆری هەیە و پێگە و وەجی هاوسەرایەتی پێ دەبەخشێت. ئەگەر ئافرەتان نەتوانن پەردەی کچێتیان (پاکیزەییان) بپارێزن، ئەوە ئابڕووی بنەماڵەکەیان دەچێت. ئەمە وا دەکات کە ئەوان بە هەر چەشنێک بێ باری قورسی پاراستنی وەج و ئابڕووی بنەماڵە لە کۆڵ بنن و بە مەبەستی وەدیهێنانی ئەم ئامانجە، ژنان لە ناو بنەماڵەدا درێژە بە نەریتی خەتەنە کردن دەدەن.

دەستێوەردانە تاقیکارییەکان

پاش ئەوەی داتا سەرەتاییەکان کۆ کرانەوە، لە ساڵی 1389 چەندین پڕۆژەی تاقیکاریمان دەست پێکرد. ئامانج لەم پڕۆژانە ئەوە بوو کە بە نیازی دابەزاندنی ڕێژەی خەتەنەی کچان لە هەندێ لە بەشەکانی ئێران بە گوێرەی پێویستییە خۆجێییەکان وێڕای کەم و زۆرکردن شێوازی هەمەجۆر تاقی بکەینەوە. بۆ وێنە لە ناوچە فارس زمانەکانی باشووری ئێران و ناوچە کورد زمانەکانی ڕۆژئاوای ئێران، ئەم بەرنامە لە سەر ئەم گریمانەیە بوو کە بە دەستێوەردانی ئاگادارکەرەوە و بێدەنگ و هەرای پێناسە کراو و دیاریکراو دەتوانین دیاردەی خەتەنە لە لایەن ئەو ناوچانەوە بنەبڕ بکەین. بە واتایەک، ئێمە لەو بڕوایەدا بووین کە بە باس و وتوویژێکی ڕازیکەر لەگەڵ خەڵکی ئەو ناوچە و دەستڕۆیشتووان و بکەرانی خەتەنە دەکرێ بوار و بەستێنی خەتەنە کردنی کچان لەو ناوچانەدا کۆ بکرێتەوە و بە ڕازیکردن و هاوکاری دانیشتووانی ئەو شوێنە بەم ئامانجە بگەین. ئەم ئاراستە کە لە کەلتوور و نەریتی خۆجێییدا بوونی هەیە، ئاراستەیەکی گشتبینە، لە سۆنگەی هەستیار، هاوبەشە و لە سەر بنەمای مافەکانی مرۆڤ بناغەی

داکووتاوە.

زیارەتگەی پیری شالیار – هەورامان. وێنە لە کامیل ئەحمەدی

ئەم شێوە دەستێوەردانە بۆ سەر دوو پۆل دابەش دەکرا: پۆلی یەکەم دەڕوانێتە سەر کۆمەڵگای هۆکاری خەتەنەی کچان و بە واتایەک ئیشی دەستێوەردەرانەمان داڕشت کە بەتایبەتی هەڵوەدای ڕێگەگەلێک بێ بۆ ڕێگری لە خەتەنەی کچان. بێگومان وەها ئاراستەیەک دەبا بە شێوەی ناڕاستەوخۆ بوایە، چوونکە خەتەنەی کچان نەریتێکە کە تێهەڵکێشی ڕۆح و گیانی خەڵکی ئەو ناوچە بووە و هەر

چەشنە دەستێوەردانێکی ڕاستەوخۆ بە مەبەستی نەهێشتنی لەوانە بوو کۆی پلانی توێژینەوەکەمان هەڵبووەشێنێتەوە. پۆلی دووی ئەم دەستێوەردانانە لە سەر پەیوەندی ساز کردن لەگەڵ زانایانی ئاینی، کوێخاکانی گوند، بیبی و کەسانی کاریگەری خۆجێیی و ناوچەیی وەک نووسەران، شاعیران یان گۆرانیبێژانی خۆشەویستی ئەو ناوچە بە مەبەستی وەدەستهێنانی پشتیوانیان. ئەم کارە بریتیی بوو لە هاندانی خەڵکی خۆجێیی بۆ ئیشی بەکۆمەڵ بۆ ڕێگری لە خەتەنە کردنی کچان.

لەو ڕووەی کە ئەم پڕۆژانە تاقیکاری بوون، سەرچاوەی کەم بوو و بە پێی ڕەهەندەکانی ئەم پڕۆژە، یاریدەدەرە توێژینەوەییە ڕاهێنراوەکان بوون بە بەرپرسی پەیوەندی لەگەڵ خەڵکی ناوچەکە. پێویست بوو ئەم یاریدەدەرانە خۆیان کەسانی خۆجێیی و هی ئەو کۆمەڵگایە بن کە بڕیارە توێژینەوەیان لە سەر ئەنجام بدرێت. ئەمە دەبێتە هۆی ئەوەی باشترین حاڵەتی هاوکاری و متمانە لە نێوان هەر دوو لا ساز ببێت. لە ڕاستیدا ئەم یاریدەدەرانە ڕاهێنرا بوون بۆ ئەوەی بە شێوەی سەربەست و بەو پەڕی تواناوە لە ناوچە دیاریکراوەکاندا ئیشی مەیدانی بکەن و بەم پێیە زانیاری چڕوپڕتر کۆ بکەنەوە. لە سەرەتای کارەکەدا ئەوان ناوچەکانی پەیوەندیدار بە خۆیانیان ناساند و ڕاستەوخۆ بە ئامادە بوون لە بۆنە کۆمەڵایەتییەکانی وەک ئاهەنگی هاوسەرگیری، دانیشتنی فێرکاری قورئان و قورئانخوێنی، پرسە و سەرەخۆشی و هتد لە سەر ئەم بوارە دەکۆڵینەوە و ئەم هەلانەیان کرد بە بەستێنێک بۆ توێژینەوە. شێوازەکانیان زیاتر بریتی بوو لە بەرکەوتن لە نزیکەوە و هەندێ جار لێدوانی تەلەفۆنی. ئامانجی سەرەکی ئەم ڕێکارە دەستگەیشتنی باشتر بە خەڵک بوو. ئەم شێوازە بووە هۆی ئەوەی ئەم توێژینەوە ڕێژەی باوبوونی خەتەنەی کچان ئاشکرا بکات و ڕەوتەکەی لێک بداتەوە. تا دەهات چەقی

سـرنجی ئیشـەکە لـە دابینکردنـی چـاودێری پزیشـکی و دەروونییەوە دەگوازراوە بۆ وشیارکردنەوەی خەڵک لە پرس و کێشەکانی خەتەنەی کچان و بۆ وێنە بەشێکی کار تـەرخان دەکـرا بـە پەیوەنـدی سـازکردن لەگـەڵ سەرپەرشـتان و ڕێبەرانی ئایینی و کۆمەڵایەتی و وەدەستهێنانی پشتیوانیان.

ئەگـەرچی بـە هـۆی ئـەو سـنووردارییەتیانەی وا پێشـتر ئاماژەمـان پێکـرد هەڵسـەنگاندنی تێـر و تەسـەل و وردی ئاسەواری دەستێوەردانە تاقیکارییـەکان نەڕەخسـا، بـەڵام بـە شێوەی گشتی دەتوانین بڵێین ئەم دەستێوەردانانە سوودبەخش بوون و دەتوانێ بۆ ئیشی داهاتوو وانەبەخش و کلیل بێت.

بەشی سێیەم

لەم سەردەمەدا، بۆ کۆتایی هێنان بە دیاردەی خەتەنە کردنی کچان ڕێگەیەکی دوور و درێژمان بڕیوە؛ ئەم کارە گرینگە بەرهەمی خەبات و هەڵمەتێکی زۆر بووە کە لەم سەدەدا ئەنجام دراوە. سەرەڕای هەر هەموو ئەمانە، هێشتا بۆ کۆتایی هێنان بەم دیاردە زۆر ڕێگەمان لەبەرە. لەم بەشەدا سەرەتا لە بەستێنێکی مێژوویيدا خەبات لە دژی خەتەنە کردنی کچان تاوتوێ دەکەین و پیشانی دەدەین کە ئێستا لە کوێی ئەم گۆڕەپانەین. ئینجا یاسا نێودەوڵەتییەکانی دژ بەم کارە لێک دەدەینەوە و هەروەها ئاماژە بە خاڵە لاوازەکانی ئەم یاسایانە دەکەین. لە هەنگاوی دواییدا، چاوێک دەخشێنین بە قسە و باسی زانایانی ناوداری ئایینی سەبارەت بە بابەتی خەتەنەی کچان و ئەو فتوا جۆراوجۆرانەی کە لەم بوارەدا هەیە. و لە کۆتاییدا تیشک دەخەینە سەر دەوری ئەنجامدەرانی سەرەکی خەتەنەی کچان کە دەتوانن لە کۆتایی هێنان بەم کارە دەورێکی دیاریکەرەوەیان هەبێت و هەروەها بەرپرسایەتی و ئەرکەکانی دەوڵەت بۆ ئەم بابەتە وەبیر دەهێنینەوە.

چاوخشاندنێک بە مێژووی خەباتی دژ بە خەتەنەی کچان

بە گوێرەی بەڵگەکان، هەوڵدان لە دژی خەتەنەی کچان لە سەرەتاکانی سەدەی بیستەم لە ئەفریقا دەستی پێکرد، ئەگەرچی ئەگەری ئەوە لە ئارادایە کە خەڵکی خۆجێیی بەر

لەم بەرواره بەرەنگاری ئەم کاره بووبێتنەوه بەڵام لە مەڕ خەباتەکەیان هیچ بەڵگەیەک لە بەر دەستدا نییە.

بە هاتنی وڵاتگرانی ئەورووپی و بانگەشەکەرانی ئایینی ڕۆژئاوایی بۆ وڵاتی ئەفریقا باسی قەدەغەکردنی خەتەنەی کچان خێرا هاتە بەر باس. ئەم تازە هاتووانە خەتەنە کردنی کچانیان بە دژی بنەماکانی ئایینی مەسیحییەت لە قەڵەم دەدا و هەر لەبەر ئەوەش بەرهەڵستیان دەکرد، بەڵام هەوڵەکانیان بۆ کۆتایی هێنان بە خەتەنەی کچان ئەنجامێکی ئەوتۆی نەبوو. دژایەتیکردنیان بۆ ئەم کاره لە سەر ئەم بنەمایە بوو کە ئەم نەریتە پێچەوانەی ئەخلاقی مەسیحییەتە. کەمێک پاش داگیرکاری، زۆر یاسای دیکە پەسند کران کە ئامانجەکەیان نەهێشتنی خەتەنەی کچان بوو، بەڵام بەو پێیەی بنەمای ئەم یاسایانە لە سەر زانیاری ناپێویست و هەڵمەتی نایەکدەست بوو زۆری نەخایاند و لە ناو چوو.

لەساڵی 1929 ئەنجوومەنی بانگخوازی ئایینیی کنیا بۆ یەکەم جار دێڕی «بڕینی ئەندامی زا و زێی کچان»ـی بۆ ئاماژە کردن بە خەتەنەی کچان بە کار هێنا. لەم بارەوە، هێلدا ئێستامف کەسایەتییەکی زۆر کاریگەر بوو. خاتوو ئێستامف بانگخوازی ئایینیی ئەمریکا و لە توندترین دژبەرانی خەتەنەی کچان بوو کە لەم پێناوەدا گیانی خۆی بەخت کرد و بە گوێرەی ڕاپۆرتەکان بکووژەکەی بەر لە کوشتنی ئەندامی زا و زێی بڕیبوو.[1]

لە دەیەکانی 1960 و 1970 هەندێ گرووپی جۆراوجۆری ژنان بە پێکهێنانی کەمپەین و کۆبوونەوەی گەوره، وەک دژایەتیکردنی خەتەنەی کچان ناڕەزایەتی خۆیانیان دەربڕی. هەر لەم سەروبەندەدا پسپۆڕانی پزیشکی لەو وڵاتانەی وا کچانیان خەتەنە دەکرد بە چاپکردنی

1. Robert, 1996 #476

وتارگــەلێک لــە گۆڤــارە پزیشــکییەکاندا بزووتنــەوەی دژی خەتەنە کردنی کچانیان پێک هێنـا. ئـەم وتارانـە بـە گـوێرەی بەڵگەی تایبەتی لە مەڕ زیانە بالینییەکانی ئەم کـارە بـۆ سـەر کچانی قوربانی بوو. لە ساڵی 1979 ڕێکخراوی تەندروستی جیهـانی یەکـەمین کۆبـوونەوەی جیهـانی لـەم بـارەوە بـەڕێوە بـرد. تیشــکی ســەرنجی ئــەم کۆڕوکۆبــوونەوانە لــە ســەر دەســتکەوتەکانی ڕۆژنامــەوانی ئــەمریکی، خــاتوو فــڕان هۆسکێن بوو لە ئەفریقا کە قۆڵی بۆ توێژینـەوە لـە سـەر ئـەم بابەتە هەڵماڵی. هۆسکێن لـەم سیمینارەدا باسـی لـە پێویسـتی کۆتــایی هێنــان بــە هــەموو شــێوەکانی ئــەم کــارە نەریتییــە زیانبەخشە کرد، بەڵام دژایەتی هەڵمەتەکانی کـرا و پرسـەکە بە بێ چارەسـەر مایـەوە. بـەڵام بـە هـەر شـێوەیەک بـێ ئـەم ڕووداوانە، بۆ گەلاڵـەی پرسـیاری خەتەنـەی کچـان هـەلێکی نێودەوڵەتی ڕەخساند.

United Nations Entity for Gender Equality and the Empowerment of Women

لەو کاتەوە هەتا ئێستا لە سـەر ئاسـتی جیهـان زۆر هـەوڵ دراوە بـۆ ئـەوەی بەرپرسـان ڕازی بکـرێن کـە کۆتـایی بـە خەتەنــە کردنــی کچــان بێــنن. کاتێــک لــە ســاڵی 2012 ئەنجوومەنی گشتی ڕێکخراوی نێودەوڵەتی وەک نموونەیەک لە پێشێل کردنی مافەکانی مرۆڤ، خەتەنە کردنی کچـانی بـە فەرمی ناساند ئەم هەولانە بووژانـەوە. لـە سـەرەتادا تیشـکی سـرنجی کەمپـەینی خـەبات لـە دژی خەتەنـەی کچـان زیـاتر زیانی جەستەیی بە هـۆی بڕینـی بەشـێک لـە لەشـی ئـافرەت بوو. بەڵام لە دەیەی 1980 تا دەهات زیاتر خەتەنـەی کچـان

وەک پێشێلکاری مافەکانی مرۆڤ سەیر دەکرا و بوو بە درێژەی پێویستی ئەو ڕوانگەی کە پرسە ڕەگەزییەکان لە یاسادا دەگوونجێنێ. لە ماوەی دەیەی 1990 سەرهەڵدانی ناوەرۆکی «مافەکانی ژنان وەک مافەکانی مرۆڤ» و هەروەها توند و تیژی لە دژی ژنان سیمایەکی نێودەوڵەتی بەم کەمپەینە بەخشی و بووە هۆی ئەوەی زۆرێک لە وڵاتان ئەم کارە بە نایاسایی بناسێنن. لەم دەیەدا زۆر کۆنفڕانسی نێودەوڵەتی بەڕێوە چوو کە لە ڕوانگەی مافەکانی مرۆڤەوە ئیشیان لە سەر خەتەنەی کچان دەکرد؛ گرینگترین بابەتی ئەم کۆنفڕانسە جیهانییە بریتی بوو لە: کۆنفڕانسی جیهانی مافەکانی مرۆڤ لە ساڵی 1993 لە ڤییەن؛ کۆنفڕانسی نێودەوڵەتی حەشیمەت و گەشەدان (ICPD) لە ساڵی 1995 لە قاهیرە؛ و چوارەمین کۆنفڕانسی جیهانی ژنان لە ساڵی 1994 لە پێکەن (کۆنفڕانسی پێکەن)؛ و لە کۆتاییدا، وەک پێشتریش ئاماژەمان پێدا، لە ساڵی 2012 ئەنجوومەنی گشتی ڕێکخراوی نێودەڵەتی خەتەنەی ئافرەتانی بە پێشێلکاری مافەکانی مرۆڤ لە قەڵەم دا.

بەدەر لە هەڵمەتی ڕێبەرانی نێودەوڵەتی، ژنانی ئەفریقاش بۆ بنەبڕکردنی خەتەنەی کچان زۆریان هەوڵیان دا. ژنانی ئەفریقایی تەنانەت پاش بێئەنجام مانەوەی کۆنفڕانسی ڕێکخراوی تەندروستی جیهانی دەستەوەستان نەبوون و لە ساڵی 1984 لە شاری داکاری سنێگال کومیتەیەکیان لە سەر ئاستی وڵاتانی ئەفریقایی پێکهێنا، لە ژێر ناوی کومیتەی چاودێری کردنی ڕێوڕەسمە کۆنەکانی تێکدەری تەندروستی ژنان. ئەم کومیتە ئێستا لە سەر ئاستی 26 وڵاتی ئەفریقایی چالاکە و هەم دەوڵەت و هەمیش خەڵک لە زیان و لێکەوتەکانی خەتەنەی کچان وشیار دەکاتەوە.

خەباتی ژنانی ئەفریقایی گەیشتە ڕۆخی ئەنجام و لە فێبریوێری 2003 ئای. ئەی. سی (کومیتەی وڵاتانی ئەفریقایی) لە کۆنفڕانسێکدا لە ئادیس ئابابای ئیتیۆپی ڕۆژی

شەشەمی فێبریوێرییان بە ڕۆژی «دژایەتی کردنی خەتەنەی کچان» ڕاگەیاند. بۆ ساڵی دوایی ناوەندی توێژینەوەی ئینۆسێنتی یوونیسێف ڕاپۆرتێکی ڕەوتسازی بڵاو کردەوە بە ناوی گۆڕینی نەریتێکی کۆمەڵایەتی زیانبەخش: خەتەنەی کچان.

لەم ساڵانەی دواییدا، هەڵکشاندنی ئاستی وشیاری بە هۆی کەمپەینە زانیارییەبەخشەکان، ڕاهێنان و کۆمەڵێ پەیوەندی لە ناو دڵی هەڵمەتی دژی خەتەنەی کچانمان بەدی کردووە. چالاکڤانان بۆ سازدانی پەیوەندی لەگەڵ کۆمەڵانی خەڵک زۆر هونەر وەک مۆسیقا، شانۆ و فیلمیان بە کار هێناوە. بەدەر لەمە بەشی تەندروستی و ڕێکخراوەکانی مافەکانی مرۆڤیش زۆر چالاک بوون و لە بەرنامە فێرکارییەکانیاندا کە سەبارەت بە مافەکانی ئافرەتە و بۆ پارێزەران، دادوەر و کۆی خەڵک بەڕێوەی دەبەن، پرسی خەتەنەی کچانیشیان گونجاندووە.

یەکێک لە ڕووداوە گرینگەکانی ئەم ماوەی ڕابردوو، کە پێشتریش ئاماژەی پێکرا، یەکەمین کۆنگرەی نێودەڵەوتی کچانە کە دەوڵەتی بریتانیا بە بەشداری یوونیسێف لە مانگی جۆلای ساڵی 2014 لە بریتانیا بەڕێوەی برد.[1] لەم کۆنگرەدا کە چەقی سرنجی لە سەر پرسی هاوسەرگیری منداڵان و خەتەنەی کچان بوو، بەرپرسانێک لە وڵاتانی گیرۆدەی پرسەکە و بەرپرسانێک لە وڵاتانی پرداهات، ڕێبەرانی کۆمەڵایەتی، نوێنەرانێک لە بەشە تایبەتی و کەسایەتییە میدیاییەکان کۆ بوونەتەوە. ئامانج لەم کۆبوونەوە ئەوە بوو کە ئیرادەیەکی سیاسی ئامادە بکات، لە پابەندێتی دەوڵەتەکان و گرووپەکانی دیکە بۆ کۆتایی هێنان بە خەتەنەی کچان و دڵنیا ببێتەوە و هەروەها ئەرخایەن بێ کە بۆ هەڵمەتی دژی

1. RCW, 2014 #458

خەتەنەی کچان سەرمایەگوزارییەکی تەواو ئەنجام دەدرێت. یەکێک لەو بابەتانەی کە ئەم کۆنگرە زۆر جەختی لە سەر دەکاتەوە کۆتایی هێنان بە پێویستی کۆمەڵایەتی خەتەنەی کچان بوو. لە کۆتایی ئەم کۆنگرە 21 وڵات پابەند بوون بەوەی کە لە بزاڤی جیهانی بۆ کۆتایی هێنان بەم کارە چالاک دەبن. دێپارتمانی گەشەی نێودەوڵتی بریتانیا (دی. ئێف. ئای. دی)یش بە پێکهێنانی گرووپێک هاودەنگی خۆی بۆ چاودێری کردنی ئەنجامدانی پابەندییە دیاریکراوەکانی ئەم کۆنگرە دەربڕی.

United Nations Entity for Gender Equality
and the Empowerment of Women

پرۆژەی تۆستان لە ئەفریقاش سوود لە ئاراستەی نوێگەرایانەی ناڕاستەوخۆ دەبینن بۆ ئەوەی ئاستی وشیاری خەڵک سەبارەت بە لێکەوتەکانی خەتەنەی کچان بۆ سەر تەندروستی بەرز بکەنەوە. ئەم پرۆژە بەرنامەیەکی توانابەرزکەرەوەی گرووپیی گەلاڵە کردووە کە خەڵکی خۆجێیی هان دەدا بە پێی باوەڕەکانی خۆیان دۆخەکە بگۆڕن.[1] شێوازی زانستی ئەم پرۆژە بریتییە لە بەڕێوەبردنی خولی ڕاهێنان سەبارەت بە مافی تەندروستی و لەشساغی و هەروەها ژیانێکی بێبەری لە توندوتیژیی. بەرهەمی

1. Tostan, 2015 #461

هەوڵـەکانیان دەرکردنــی ڕاگەیانـدنی گشـتی وازهێنـان لــە خەتەنەی کچان لـە پتر لـە حـەوت هـەزار و 200 گرووپـی کۆمەڵایەتی جۆراوجۆر لـە جیبـۆتی، گینـە، گینـەی بیسـائۆ، مالی، مووریتانی، سنێگال و گامبیا بووە. سەرەڕای ئەمە، بە پێی ڕاپۆرتی تۆستان[1]، ئەگەرچی «ڕاگەیاندنە گشتییەکان لـە پرۆسەی وازهێنانی تەواوی ئەم کـارە ڕۆڵێکـی دیاریکـەر و بـۆ دروسـتکردنی پێویسـتیان بـە کۆمـەڵی ڕەخنـەگر هەیـە، بابەتێک کە خەتەنەی کچانی هەڵوەشاندووەتەوە، بەڵام هێشـتا سەد لە سەد سەر نەکەوتووە.»

یاسا نێودەوڵەتییەکان

بــە فــەرمی ناســاندنی هێورانــەی خەتەنــەی کچــان وەک پێشێلکاری مافەکانی مرۆڤ، کەمپەینێکی جیهانی پێک هـات کە ئامانجەکەی گەلاڵە و دانـانی یاسـایەک بـوو لـە دژی ئـەم کــارە. زۆرێــک لــە وڵاتــان بــە واژۆ کردنــی هەنــدێ لــە پەیماننامــە نێودەوڵــەتی و ناوچەییــەکانی چــاودێر بــە ســەر شـێوازە جیاوازەکـانی هـەڵاواردن و تونـد و تیـژی پابەنـدی پشتیوانی لە مافەکانی ژنان و منداڵان بوون. بۆ وێنە لە کۆی 28 وڵاتی ئەفریقایی کە کچانیان خەتەنـە دەکـرد نزیـەکی 17 وڵات یاسایەکیان هەیە کە ڕاشـکاوانە ڕێگـری لـە خەتەنـەی کچـان دەکـات، لەوانـە بێرکینافاسـۆ، سـنێگال، ڕۆخـی عـاج، غینا، جیبۆتی، گینە، تۆگۆ، تانزانیا، کنیا، کۆماری ئـەفریقای ناوەنـدی و میسـر. جیـا لەمانـە، وڵاتـانی سـنێگال، سـوودان، میســر و ئێتیــۆپی هــەنگاوی باشــتریان نــاوە و لــە یاســا سـزادانانەکانیاندا خەتەنـەی کچانیـان وەک تـاوان ناسـاندووە. زۆربەی وڵاتانی میوانـداری پەنابـەرانی ئـەو وڵاتانەشـی کـە کچـان خەتەنـە دەکـەن یاسـای تایبـەتیان بـۆ خەتەنـەی کچـان

---

1. Tosta یەکێکە لە چالاکترین ڕێکخراوە جەماوەرییەکانی ئەفریقا

داناوە. لە هەندێ وڵاتانی ئەورووپی وەک بریتانیا، سووید، نۆرویژ و بەلژیکا کۆمەڵێ یاسای تایبەتی دانراون کە بە پێی ئەم یاسایانە ئەم کارە بە تاوان دەناسرێت. لە حاڵێکدا، وڵاتانێکی دیکەی وەک فەڕەنسە بە پێی هەندێ مادەی یاسایی گشتیتری یاسا سزادانەکان لە خەتەنەی کچان دەکۆڵنەوە. لە ساڵی 2011 دەوڵەتی ئیسپانیا لە دژی ئەو بنەماڵە پەنابەرانەی وا کچەکانیان بە نیازی خەتەنە کردن دەبەن بۆ وڵاتانی دیکە، هەندێ هەڵمەتی دەست پێکرد. لە سەرەتاکانی 2015 پزیشکانی ئیسپانیا پلانێکیان پێشنیار دا کە بە پێی ئەو، هەموو کچانی بنەماڵە پەنابەرەکان دەبێ پشکنیان بۆ بکرێ و بنەماڵەکانیان بەڵێننامەی ئەوە واژۆ بکەن کە کچەکانیان خەتەنە نەکەن.

لاوازیی یاساکانی ڕێگری لە خەتەنەی کچان لە سەر ئاستی خۆرهەڵاتی ناڤین و ئێران

بە وتەی سەرۆکی ئەنجوومەنی زانستی یاریدەدەرانی کۆمەڵایەتی ئێران سەرەڕای ئەوەی کاری خەتەنەی کچان، لە هیچ داب و نەریتێکی ئێرانییەکاندا بوونی نییە بەڵام هێشتا لە هەندێ لە گوند و ناوچە دوورەدەستەکانی وڵات دەبینین کچۆڵە ئێرانییەکان دەبنە قوربانی ئەم تاوانە. هەواڵنێری کۆمەڵایەتی جیهان لە ڕاپۆرتێکدا ڕایدەگەیێنێ کە بە گوێرەی ئامارە بڵاوکراوەکانی ڕێکخراوی نەتەوە یەکگرتووەکان ڕۆژانە 6 هەزار کچۆڵەی عەرەب و ئەفریقایی و هەندێ لە وڵاتانی ئاسیایی دیکە ئەم تاوانەیان بەسەردا دەسەپێنرێت، کە هەموو ساڵێک دوو ملیۆن قوربانی لە خۆ دەگرێت. بە پێی ئەم ڕاپۆرتە کە لە هەندێ لە گوندەکانی ئێرانیشدا بەدی دەکرێ بۆ ئەم مەبەستەیە کە وروووژاوی سێکسی کچان کەم بکەنەوە. بە وتەی ئەنجوومەنی زانستی یاریدەدەرانی کۆمەڵایەتی ئێران، خەتەنەی کچان لە ئێران زۆر کەمە و دەتوانین بڵێین ئەم کارە تەنیا لە سەر ئاستی چەند گوند کە

حەشیمەتەکەیان ژێر دوو هەزار کەسە بوونی هەیە. ناوبراو هەروەها بە هەواڵنێری جیهانی وت: زیاترین شوێنێک کە ئەم کارەی تێدا ئەنجام دەدرێ وڵاتانی ئەفریقاییین. وڵاتانی دراوسێیش تا ڕادەیەک ئەم کارە ئەنجام دەدەن بەڵام ناوەندەکەیان وڵاتانی ئەفریقایی بووە.[1]

بەندەری لەنگە، وێنە لە کامیل ئەحمەدی

بەو پێیەی خەتەنەی کچان چەندین سەدە پێشینەیەتی و زۆر بە قووڵی تێهەڵکێشی کەلتوور و بەهاکانی کۆمەڵگا بووە. پەسندکردنی یاساگەلێک کە خەتەنەی کچان بە تاوان بزانێ یان تەنانەت زیادکردنی یاساگەلێک بە یاسای سزادانەکان بۆ ڕێگری لەم کارە، هەوڵێکە کە بەدیهێنانی ئەستەمە. لە خۆرهەڵاتی ناڤین خەتەنەی کچان بابەتێکە کە دەچێتە ڕیزی نهێنییەکانەوە یان بە واتایەکی دیکە تابۆیە و بە شێوەی فەرمی دانی پێدا نانرێت. هەر بۆیە دەرکردن و جێبەجێکردنی یاسا لە دژی شتێک کە بوونی بە فەرمی ناناسرێت، جێی باس نییە. بەو حاڵەشەوە هەندێ لە دەوڵەتەکان لە دژی خەتەنەی کچان هەندێ هەنگاویان ناوە. بۆ وێنە وەک پێشتر تیشکمان خستە سەری، حکومەتی فیدڕاڵی هەرێمی کوردستان بۆ بەرەنگاربوونەوەی خەتەنەی

1 - جەهان نیوز، 88

کچـان، یاسـایەکی دەرکـردووە کـە بەتایبـەتی هـی باشـووری هـەرێمی کوردستانە؛ بـەڵام هێشـتا بـە تـەواوەتی نەچووەتـە قۆناغی جێبەجێکردنەوە. لە میسریش ڕێژەی خەتەنەی کچان یەکجار زۆرە و لە دژی بکەرانی ئەم کارە هـەنگاوێکی کـەم نـراوە. بـەو حاڵەشـەوە، بزووتنـەوەی ناسـراو بـە «بـەهاری عەرەبی» دەرفەتی ئەوەی هێنایە ئاراوە کـە خەتەنـەی کچـان زیاتر بخرێتە بەر دیدەی گشتی.

لە ئێران بە هۆی نـەبوونی پاڵپشـتی دەوڵـەتی و نـەبوونی گرووپـی ناودەوڵـەتی ڕێکخـراو، خـەبات لـە دژی خەتەنـەی کچـان لـەویش دژوارتـرە. ئـەوەی کـە ئێـران هـەتا هەنووکـە ئامـادە نـەبووە کۆنوانسـیۆنی نەهێشـتنی هـەموو شـێوازەکانی هــەڵاواردنی دژی ژنــان واژۆ بکــات خــۆی یــەکێک لــەم هۆکارانەیە. لە خـولی سـەرۆک کۆمـاری محەمـەد خاتـەمی، پەرلـەمان وەک پشـتیوانی کـردن لـەم کۆنوانسـیۆنە پـڕۆژە یاسـایەکی پەسـند کـرد، بــەڵام شـۆرای نگابـان بـە هـۆی ناتەبابوونی لەگەڵ بنەماکانی ئیسلام ڕەتی کردەوە.

لـە یاسـای ئێرانـدا بـە ڕاشـکاوی باسـی خەتەنـەی کچـان نەهاتووە، کەواتە دەتوانین بڵێین مافەکانی ئێـران لـە هەمبـەر دژی خەتەنەچییەکان پشتیوانی لە ژنـان ناکـات.[1] بەوەشـەوە، ئێران کۆمەڵێ یاسای هەیە کە وێدەچێ بە پێی ئەوان بتوانرێ بە شێوەی یاسـایی بـە دواداچـوون بـۆ بڕینـی لـەش بکـرێ و سزای بدرێت. لێرەدا دەتوانین باس لـە جاڕنامـەکانی مـاف و بەرپرسایەتییەکانی ژنان تایبەت بە مافی ژیـان، یەکپارچـەیی لەش، پشتیوانی لـە ژنـان لـە هەمبـەر قوربـانی بـوون، مـافی تەندروسـتی زەینـی و جەسـتەیی و پشـتیوانی لـە ژنـان لـە هەمبەر توند و تیژییەکانی خێزان بکەیـن. سـەرەڕای ئـەوەی زۆربـەی ئـەم یاسـایانە کـەرتی و پـەرتی جێبـەجێ دەکـرێن،

1. Alawi, 2015#423

ئەستەمە حاڵەتێک بدۆزینەوە کە سکاڵای قوربانیانی خەتەنە لە دادگادا ئەنجامێک دەست بخەن.[1]

بە باوەڕی خاتوو شیرین تەلندە خاوەن بڕوانامەی ماف و دانیشتووی دوورگەی قیشم کە هەڵگری زیاترین ڕێژەی خەتەنەی کچانە لە ئێراندا، ئێران هەندێ یاسای گشتی سەبارەت بە ڕێگری لە بڕینی ئەندامانی لەش لە یاسای سزادانی خۆیدا گونجاندووە بە گوێرەی مادەی 479ـی یاسای سزا ئیسلامییەکانی پەسندکراوی 8/5/1370، 663 و 664 یاسای سزا ئیسلامییەکان پەسندکراوی 1392/2/1 سەبارەت بە بڕینی ئەندامی سێکسی ژنان خەسارەتێک دیاری کراوە کە هەڵبەت بە گوێرەی مادەی 12ـی یاسای بنەڕەتی وێدەچێ ئامانجی یاسادانەر لە دەرەوەی گشتگیری ئەم بازنە بێت.

ئەگەر ئەم کارە بچێتە ڕیزی ئاکار و یان ڕێوڕەسمە ئایینییەکان، ئەوە هیچ زیانمەندێک ناتوانێ لە دادگایەکی چاکخوازدا سکاڵا تۆمار بکات و بە پشتبەستن بە یاسا خوازیاری مافی لەدەستچووی بێت، نموونەی ئەم وتە مادەی 12ـی یاسای بنەڕەتی کۆماری ئیسلامی ئێرانە کە بەدەر لە بە فەرمی ناساندنی مەزهەبی جەعفەری دوانزە ئیمامی وەک مەزهەبی فەرمی کۆماری ئیسلامی ئێران و دیکەی مەزهەبە ئیسلامییەکان وەک حەنەفی، شافیعی، مالکی و زەیدی لە ئەنجامدانی ڕێوڕەسمی ئایینی و پڕەنسیپە تایبەتەکان سەربەست کردووە. بەو حاڵەوە مادەی 21ـی یاسای بنەڕەتی دەتوانێ ببێتە جۆرێک ململانێ بۆ پشتیوانی لەم توێژە زیانلێکەوتووە. مادەی 21ـی یاسای کۆماری ئیسلامی ئێران لە بڕگەی یەکەم دان بە ئەرکی دەوڵەت بۆ قەرەبوو کردنەوەی مافە مادی و مەعنەوییەکانی ژن دادەنێت.

---

1. Alawi, 2015#423

بەداخەوە لە یاسای مەدەنی ئێران هیچ ئاماژەیەك بەم بابەتە نەکراوە، تەنیا لە بەشی هاوسەرگیری و لێک جیابوونەوە (نیکاح و تەڵاق) لە بەشی مژارەکانی هەڵوەشاندنەوەی نیکاح لە بڕگەی سێیەمی مادەی 1122 قرتاوبوونی ئەندامی زا و زێ بە ڕادەیەک کە نەتوانێ سێکس بکا لە پیاودا دەبێتە مافی هەڵوەشاندنەوە بۆ ئافرەت.

و ڕەنگە بتوانین لە یاسای پشتیوانی لە منداڵان و مێرمنداڵانی پەسندکراوی 1381/11/10 کە لە لایەن شۆڕای نگابانەوە پەسند کراوە، بۆ خاڵی گرینگی پشتیوانی لەم بەشە زیان لێکەوتووە بگەڕێین. بە پێی مادەی یەکی ئەم یاسایە هەر چەشنە زیانێک بە منداڵان و مێرمنداڵان چ لە ڕووی جەستەیی، دەروونی و ئەخلاقییەوە بێ قەدەغەیە؛ کە بۆ تەواوکردنی لە مادەی 4ـی ئەم یاسایەدا بەدەر لە قەدەغەکردنی هەر چەشنە ئەشکەنجەیەک، سزای زیندان و سزای نەختی گونجێدراوە.

مادەی 5ـی یاسای پشتیوانی لە منداڵان و مێرمنداڵان ئازاردانی منداڵی وەک تاوانە گشتییەکان ناساندووە کە پێویستی بە سکاڵاکەری تایبەتی نییە.

بەڕێز مەنسوور ئیسکەندەری پارێزەری پلە یەکی دادگا لە دادگا پێی وایە کە: سەرەڕای ئەوەی لە یاسای سزادانی ئیسلامی ئێران خەتەنەی کچان بە تاوان نەناسراوە، بەڵام بە ڕچاوکردنی مادەکانی 21، 22 و 34ـی یاسای بنەڕەتی کۆماری ئیسلامی ئێران زیان لێکەوتوو بۆی هەیە لە دادگای چاکخواز سکاڵا تۆمار بکات و بە گوێرەی مادەی 3ـی یاسای دەستووری دادپرسی مەدەنی دادوەر ناتوانێ بە بیانووی بێدەنگی یان کورتی یان ناکۆکبوون لەگەڵ یاساکان لێی نەکۆڵێتەوە دەبێ پێی ڕابگات و فەرمانی بۆ دەربکات.

بەڕێزیان باوەڕیان وایە دادوەرانی هێژا دەتوانن بە پشتبەستن بە مادەی 4ـی یاسای پشتیوانی لە منداڵان و مێرمنداڵان پەسندکراوی 1381/10/11 کە دیاری دەکات

«هەر چەشنە زیان و ئازار و ئەشکەنجەی جەستەیی و دەروونی منداڵان و بە هەند نەگرتنی بە ئەنقەستی لەشساغی و تەندروستی دەروونی و جەستەیی و ڕێگری لە خوێندنیان قەدەغەیە و بە سێ مانگ و ڕۆژێک هەتا شەش مانگ زیندان یان بە دە ملیۆن (10000000) ڕیاڵ سزای نەختی سزا دەدرێت.» فەرمان دەربکات.

بەڕێزیان لە درێژەدا دەڵێن کە ئەم پرسیارە دێتە زەینەوە کە کێ دەتوانێ لە بری منداڵان سکاڵا تۆمار بکات؟

1- بە گوێرەی مادەی 5ـی یاسای پشتیوانی لە منداڵان و مێرمنداڵان، منداڵ ئازاری تاوانێکی گشتییە و پێویست بە سکاڵاکەری تایبەتی ناکات. هەر بۆیە دادستێن خۆی دەتوانێ بە بینین و یان ڕاپۆرتی کاربەدەستانی دادگا لێکۆڵینەوە ئەنجام بدات. (مادەی 15ـی یاسای دەستووری دادپرسی سزادان پەسندکراوی 1378/6/28 – مادەی 29ـی یاسای دەستووری دادپرسی سزادان پەسندکراوی 1392/12/4)

2- وەرگیراو لە مادەی 66ـی یاسای دەستووری دادپرسی سزادان پەسندکراوی 1392/12/4 «ڕێکخراوە ئەهلییەکان کە پەیڕەویان سەبارەت بە پشتیوانی لە منداڵان و مێرمنداڵەکان، ژنان وهتدە، دەتوانن لە دژی ئەو تاوانانەی وا لە بوارەکانی سەرەوەدا ڕوویان داوە سکاڵا تۆمار بکەن.»

تێبینی 2ـی دەستووری دادپرسی سزادان پەسندکراوی 1392/12/4 ڕایدەگەیێنێ: (کاربەدەستانی دادگا و بەرپرسانی داد ئەرکی ئەوەیان لە سەر شانە زیان لێکەوتووانی تاوانی بابەتی ئەم مادە لە هاوکاری ڕێکخراوە ئەهلییە پەیوەندیدارەکان ئاگادار بکەنەوە.)

کەواتە نەک هەر دەتوانرێ دژی ئەم تاوانە سکاڵا تۆمار بکرێ بەڵکوو دادوەرانی هێژاش لە سەریانە زیان لێکەوتووان ئاگادار بکەنەوە.

دوا وتە ئەوەی کە ئایا دایک و باوک ئەو مافەی هەیە ڕۆڵەی خۆی بخاتە بەر ئەم کارە؟ لەوە دەچێ وڵامی ئەم

پرسیارە نا بێت. چوونکە هەم لە ئایین و هەمیش لە یاسا دایک و باوک سەرپەرشتیاری منداڵن نەک خاوەنیان، بۆ ئەم بابەتە دەتوانین ئاماژە بە بڕگەی «ت» مادەی «158»ـی یاسای سزادانی ئیسلامی پەسندکراوی 1392/2/1 بکەین کە دیاری دەکات: (کاری دایک و باوک و سەرپەرشتانی یاسایی و سەرپەرشتانی منداڵە بچووکەکان و شێتەکان کە بە مەبەستی ئەدەب کردن یان پاراستنیانە شیاوی سزادان نییە.) کەواتە ئەگەر بە مەبەستی ئەدەب کردن یان پاراستنی منداڵ نەبێت شیاوی سزادانە.

بۆ ئەوەی بزانین ئەم کارە بۆ پاراستنی کچە چکۆلەکانە یان نا، دەبێ بگەڕێینەوە سەر بۆچوونی کەسانی بلیمەت و زانا. کەواتە پێشنیاری نووسەر بۆ یاسادانەری بەڕێز ئەوەیە کە پەسند کردنی یاسایەک سەبارەت بە خەتەنە کردنی کچان بەر لە تەمەنی باڵقبوون دەخاتە ئەستۆی بۆچوونی پزیشکی یاسایی و بەر لە تەمەنی باڵقبوون خۆی بڕیار بدات کە ئایا ئەم کارە لە سەری ئەنجام بدرێ یان نا.

دیارە یاسای توندتر دەتوانێ تا ڕادەیەک ڕێژەی خەتەنە کردنی کچان کەم بکاتەوە؛ بەڵام بنەبڕی ناکات. بنەبڕکردنی خەتەنەی کچان هەوڵ و پابەندی بەردەوام چین و توێژە جۆراوجۆرەکان بەتایبەت ڕۆشنبیران، زانایانی ئایینی، بیبییەکان (خەتەنەچییە کۆنەکان)، یاسادانەران و هەروەها دەوڵەتە خۆجێیی و ناوەندییەکانی گەرەکە.

هۆکارە سەرەکییەکانی خەتەنەی کچان

کۆتایی هێنان بە خەتەنەی کچان پێویستی بە هاوکاری نێوان چالاکڤانان و قوربانییەکانە. بەڵام کێ لە خەتەنە کردنی کچان دەوری سەرەکی دەبینێت؟

وڵاتانێکی وەک سنێگال کە لە دابەزاندنی ڕێژەی خەتەنەی کچان سەرکەوتوو بوون، شێوازی جۆراوجۆریان بەکار هێنا: «داهێنانی ڕێوڕەسمی بەدیل بۆ هاتنە ناو

جەرگەی ژنانـەوە، ئـەو کەمپەینانـەی وا تێیدا بـووک و زاوا پێکــەوە ڕایدەگــەیێنن کــە نــەریتی خەتەنــەی کچــان ڕەت دەکەنەوە و هەروەها وەدەستهێنانی پشتیوانی زانایـانی ئـایینی موسڵمان و مەسیحی بۆ ڕێگری لەم کارە.»

خەتەنـەی کچـان لـە بنەڕەتـدا بـۆ کـۆنترۆڵی ئـارەزووی سێکسی ژنان بـەدی هـاتووە، بەتایبـەت بـۆ ئـەو کاتانـەی کـە پیـاوان ناچـارن ماوەیـەکی درێـژ لـە ماڵـەوە دوور بـن. بـە بۆچـوونی سـەلام وودواڵ[1] ئـەم پرسـە پەیوەسـتە بـە بایـەخ و پەسـندکراوی کۆمەڵایـەتی ژنـان لـە کۆمـەڵگاکان و گرووپـە خۆجێییەکانی خۆیان. لەم بڕگـەدا، پێداچوونەویـەک بـە سـەر ڕۆڵێک کە کۆمەڵگا و هەندێ لە هۆکارە سەرەکییەکانی دیکە کە پەرە بە نەریتی خەتەنە کردنی کچان دەدەن، دەکەین.

سـەرەڕای ئـەوەی زۆر جـار دەوڵەتـەکان خۆیـان مـافی هاوولاتیان پێشێل دەکەن، وەدیهێنـانی زۆرێـک لـە مافـەکانی مـرۆڤ بــە بــێ پشــتیوانی دەوڵەتــەکان مەحاڵــە. ســەرباری ئەمەش وەک بـاوبوونی خەتەنـەی کچـان لـە ئێـران و میسـر پیشانی دەدا، تەنانەت ئـەو کاتـەی وا دەوڵـەت تێدەکۆشـێ بـۆ ئـەم مەبەسـتە کارێـک بکـات، زۆر جـار بـەها و کەلتـوورە پیاوســالارییەکان دەبنــە ســەرکەوتووی یارییەکــە. بەتایبــەت کاتێ باس لە مافەکانی ژنان و منداڵان دەکرێت. بـەو حاڵـەوە شـان بـە شـانی کەلتـووری پیاوسـالاری، سیسـتەم و پێکهاتـە سیاسـییەکانیش هـەر ئەوەنـدە بەرپرسـن و نـاتوانرێ ڕۆڵیـان پشتگوێ بخرێت.

خەتەنەی کچان بە بێ دەستێوەردانی ڕاستەوخۆی پیـاوان ئــەنجام دەدرێــت. ســەرەڕای ئەمــەش توێژینــەوەکان دەریانخستووە کە هەندێ لە پیاوان لە ناوچە کوردنشینەکان و باشووری ئێران لێی بە ئاگان. وێدەچێ «ناپەیوەندی» پیاوان

---

1. Salam Woodwall

بەم کارە دیکەی «پرسەکانی ژنان»یش دەگرێتەوە. زۆرێک لە لێکۆڵینەوەکان گوزارشتن لەوەی پیاوان هیچ زانیارییەکان لە مەڕ تەندروستی و لەشساغی منداڵبوونی ژنان نییە؛ لە زۆرێک لەو کۆمەڵگایانەی وا لێکۆڵینەوەمان لە سەر کردوون ئەم پرسە وەک بابەتێکی ژنانە یان نهێنییانە سەیر دەکرا و پیاوان لەم بارەوە هیچ دەستێوەردانێکیان نەبوو. بەڵام ئەو ئەگەرە لە ئارادا هەیە کە وتاردانی ئایینی زانایانی ئایینی و مامۆستایانی پێش نوێژ کە باس لە سوودە جۆراوجۆرەکانی خەتەنەی کچان دەکەن و وتاری ئایینی ئاماژە بەوە دەکەن کە ئەنجامدانی لە ئایین پێشنیار دراوە، کاریگەری لە سەر پیاوان دادەنێت.

سرنجدان بە ڕوانگەی هەندێ لەو ژنانەشی وا خەتەنە کراون جێی سرنجە. بە باوەڕی ئەوان، ئەو ژنانەی وا خەتەنە نەکراون «ژنی تەواو» نین. ئەوان خەتەنەی کچان بە پێویست دەزانن کە دەبێ ئەنجام بدرێ بۆ ئەوەی ڕێز و پێگە بۆ کچان و ژنان بە دیاری بێنێت و پاکداوێنی و ئابڕوویان بپارێزێ. ژنان لە پرسی خەتەنەی کچان ناکۆڵنەوە، چوونکە بە نەریتێکی دێرینی دەزانن. خاڵی سەرەکی لێرەدایە کە خەتەنەی کچان لە تەمەنی زۆر کەمدا ئەنجام دەدرێ و کچۆڵەکان تەمەنیان زۆر لەوە کەمترە کە لەم بارەوە بۆچوونیان دەرببڕن. هەتا ئەو کاتەی ژنان، کچەکانی خۆیان ئەسپاردەی تێغ دەکەن و ئەم کارە بۆ هاوسەرگیری بە پێویست لە قەڵەم دەدەن نەریتی خەتەنە هەمیشە برەوی دەبێت.

کۆمەڵێ خاڵی دیکە لە ڕوانگەی پیاوانەوە سەبارەت بە خەتەنەی کچان

ئاهەنگی هاوسەرگیری لە هەورامان، کوردستان. وێنە لە کامیل ئەحمەدی

سەرەڕای ئەوەی خەتەنەی کچان کارێکە کە لە بواری ژناندا ڕوو دەدا، بەڵام ناتوانین لەم نێوەندەدا دەوری پیاو بە هەند وەرنەگرین. هەندێ لە پیاوان لە پشت دەمامکی ئایین خۆیان حەشار داوە و هەر هەوڵێک لە پێناو کۆتایی هێنان بە خەتەنەی کچان بە پیلانی ڕۆژئاوا بۆ پەرەپێدانی بەڕەڵایی ژنانی دەزانن. جیا لەمە، خەتەنە لەوانەیە بۆریچەی منداڵدان تەسک بکاتەوە و چێژێکی زیاتری سێکسی بە پیاوان ببەخشێت؛ لە زۆربەی کۆمەڵگا مەحافزەکارەکاندا کە ئەم کارەی تێدا باوە پیاوان ئامادە نین لەگەڵ ئەو کچانە هاوسەرگیری بکەن کە خەتەنە نەکراون. هەندێ لە پیاوانی ئێرانی لەو ناوچانەی وا ئەم کارەی تێدا دەکرێ باوەڕیان وایە کە خەتەنەی کچان ئارەزووی سێکسی کچان کۆنتڕۆڵ دەکات و دەڵێن کۆمەڵگاکەیان لە چاو کۆمەڵگا شیعەکانی فارس یان تورک زۆر پاکترە و گرفتی ئەخلاقییان کەمترە. بە گومانی ئەوان بەو هۆیە کە ژنەکانیان خەتەنە دەکرێن کەمتر تووشی تاوان و گوناح دەبن. هەندێکیان تەنانەت دەیبەنەوە سەر ئەوەی کە دەڵێن: «سەیر بکەن ژنانی دیکە (مەبەستیان ژنانی شیعەیە) یان لە فیلم و بەرنامە

تەلەڤیزیۆنییەکاندا کە لە سەر بناغەی پەیوەندی سێکسین چ ڕوو دەدات؟ ئەگەر ئارەزوی سێکسی ژنەکانمان بە خەتەنە دانەمرکێنین، دەبێ خودا فریامان بکەوێ، چوونکە چیتر ناتوانین کۆنترۆڵیان بکەین.»

لە درێژەی ئەم لێکۆڵینەوەدا هەندێ لە پیاوان ئەم بابەتەیان لای ئێمە باس دەکرد کە لە ناوچەکانی دیکەی ئێران پەیوەندی سێکسیان لەگەڵ ژنانی خەتەنە نەکراو بووە و پێیان وایە سەرەڕای ئەوەی ڕواڵەتی ئەندامی زا و زێی ژنانی خەتەنە کراو زۆر نەرمتر، بچووکتر و بۆ پیاوان چێژبەخشترە بەڵام سەرباری ئەمەش ئیدعای ئەوەیان دەکرد کە ژنانی خەتەنە نەکراو لە بزواندنی مێردەکانیان بەر لە سێکس یان هەمان ورووژاندن باشتر ئیش دەکەن. پێویستە ئەوە بووترێ کە خەتەنە هیچ پەیوەندییەکی بە نەشتەرگەری جوانی بەر لە زک و زا نییە.

کۆمەڵێکی کەم لەو پیاوانەی وا وتووێژمان لەگەڵ کردن هیچ زانیارییەکیان لە سەر نەریتی خەتەنە نەبوو یان نەیاندەزانی کە هاوسەرەکانیان خەتەنە کراون یان نا. سەیر لەوەدایە کە کاتێک لە مەڕ مەترسییەکانی خەتەنەی کچان و کاریگەرییە نەرێنییەکەی لە سەر چێژی سێکسی قسەیان لەگەڵ کرا (بۆ وێنە ژنانی خەتەنە کراو لە هاوجێیەتی لەگەڵ مێردەکانیان چێژ نابینن چوونکە بەشێک لە بەلۆکە یان هەر هەمووی میتکەکەیان بڕدراوە و لەبەر ئەمەش ناورووژێن) زۆرێک لە پیاوان دانیان پێدا دەنا کە ئەم پرسەیان بۆ دەرکەوتووە و دەیانوت ژنەکانیان «تامەزرۆیی سێکسی»یان نەبووە یان گەرم نەبوون و «نەیاندەتوانی مێردەکانیان تێر بکەن». هەندێ لە پیاوان دانیان بەوە دادەنا کە بۆ تێرکردنی ئارەزووی سێکسی خۆیان هاوبەشی سێکسی دیکەیان هەڵبژاردووە و یان ئافرەتێکی گەنجتریان لە خۆیان مارە کردووە. بەو زانیارییە نوێیانەی وا سەبارەت بە خەتەنەی کچان پێیان درا، کاتێک پرسیاری ئەوەیان لێ

کرا ئێستا بۆتـان دەرکـەوت کـە خـەتەنـەی کچـان تامـەزرۆی سێکسیان کـەم دەکاتـەوە و بـەم شـێوە پەیوەنـدی سێکسـی بـۆ پیـاوانیش چێژبـەخش نابێـت، ئایـا هێشـتا ئامـادەن کچـەکانتان خەتەنە بکەن و ئایا قبـووڵی ئـەوە دەکـەن کچەکانیشـتان ئـەم ئازارە بچێژن و تەنانەت ڕەنگە هاوشـێوەی ژنـەکانی خۆتـان ببنە قوربانی ناپاکی مێردەکانی خۆیـان؟ هـیچ وڵامێکیـان پـێ نەدەدراوە و ڕوویان وەردەگێڕا.

ئایین: دژبەر یان ڕازی بە خەتەنەکردنی کچان؟

وەک لە بەشەکانی ڕابـردوودا ئاماژەمـان پێکـرد لـە ئێـران و زۆرێک لە وڵاتـانی موسـڵمانی دیکـە زۆر جـار بـە بەڵگـەی ئایینییـەوە پاکانـە بـۆ خەتەنـەی کچـان دەکـەن. سـاڵی 1998 کەمپەینێکی خەبات لە دژی خەتەنەی کچـان لـە سـوودان لـە لایەن زانایـانی ئیسـلامییەوە بـە تونـدی بەرهەڵسـتی کـرا کـە پێشنیاریان بە کۆمەڵگای موسڵمانان دەدا لـە هەمبـەر زەختـی ڕۆژئـاوا خـۆڕاگری بنـوێنن و لـە سـەر بـەها نەریتییـەکانیان پێـداگر بـن. هاوشـێوەی هــەر ئــەم حاڵەتــە، لــە هــەرێمی کوردسـتانیش هەنـدێ لـە مـەلایانی پـێش نـوێژ ئـەو کۆمەڵـە کەسانەی وا خەتەنەی کچانیان بە کـارێکی ئیسـلامی دەزانـی بە نەزان و گەمژە لە قەڵەم دەدا.

شایەنی وتنە زۆربەی موسڵمانانی جیهـان، کچـان خەتەنـە ناکەن یان ئاگادارییەکی ئەوتۆیان لە بـوونی نییـە. هـەر بۆیـە کــاتێ ڕاگەیاندنــە نێودەوڵەتییــەکان ڕۆشـنایان خسـتە سـەر بابـەتی خەتەنـەی کچـان، موسـڵمانانی ناشـافیعی مەزهـەبی جیهان هیچ کاردانەوەیەکیان بۆ ئەم پرسە نیشان نەدا.

دووڕگەی هورموز. وێنە لە فەدە فەرهەنگ

خەتەنەی کچان لە ئایینی ئیسلامدا واجبێکی شەرعی نییە و لە ڕاستیدا ئەم کارە لەگەڵ زۆرێک لە دیوەکانی ئایینی ئیسلام ناکۆکە. بەو حاڵەشەوە کەسانی ئاسایی کە زانیارییەکی کەمیان لە ئایینی ئیسلام هەیە خەتەنەی کچان بە جۆرێک پەیوەست دەکەنەوە بە باوەڕ و ئیمانی خۆیان. موسڵمانە دەمارگرژە شافیعییەکانیش خەتەنەی کچان بە بەشێک لە شێوازی ژیانی خۆیان دادەنێن و ڕژدانە پشتیوانی لێ دەکەن.

دەبێ لێبڕاوانە جەخت بکرێتەوە کە ئیسلام دامەزرێنەری خەتەنەی کچان نییە. لە زۆرێک لە هۆزەکانی سەردەمی حەزرەتی محەمەد (س.خ) نەریتی خەتەنەی کچان هەر بووە. کەواتە خەتەنەی کچان بەر لە ئیسلام لە ناویاندا باو بووە و بێگومان حەزرەتی محەمەدیش (د.خ) لە سەر خەتەنە هیچی نەوتووە. سارا عەلی لە کتێبەکەیدا لە ژێر ناوی ژنێک هەڕەشەی لە سەرە دەنووسێت: «قورئان وەک دەقێک کە ڕێنوێنییە سەرەکییەکانی ئامادە کردووە (دەقێک کە هەندێ فەرمان و یاسای بە شێوەی دیاریکراو تێدا هاتووە) هیچ ئاماژەیەک بە پرسی خەتەنە ناکات، نە بۆ پیاوان و نە بۆ ئافرەتان. بەڵام لە قورئاندا باس لە پەیوەندی سێکسی لە

هاوسەرگیری کراوە کە لە سەر بنەمای تێربوونی هەر دوو لایە و قورئان ئەمە بە نیعمەتێک لە لایەن خوداوە دەزانێ.»

قررئان ڕاشکاوانە ئاماژە بە گرینگی چێژبردنی هاوسەرەکان لە یەکتر دەکات: «لە شەوگاری ڕەمەزاندا تێکەڵ بوونتان لەگەڵ هاوسەرانتان بۆتان حەڵاڵ کراوە. ئەوان پۆشاکن بۆ ئێوە و ئێوەش پۆشاکن بۆ ئەوان ... (سووڕەتی بەقەرە، ئایەتی 187) وەرگێڕانی بورهان محەمەد ئەمین» و یان لە شوێنێکی دیکەدا دەفەرمێ «یەکێک لە نیشانە و بەڵگەکانی تری ئەوەیە: کە هەر لە خۆتان هاوسەری بۆ دروست کردوون بۆ ئەوەی ئارام بگرن لە لایدا و لە نێوانتان خۆشەویستی و سۆز و مێهرەبانی فەراهەم هێناوە.» (سووڕەتی الروم، ئایەتی 21 هەمان.) هەر کارێک کە پرۆسەی تێربوون لە پەیوەندی سێکسی بشێوێنێت ئەوە بە ڕوونییەوە لەگەڵ زاتی ئیسلام ناسازە. بە پێی کتێبی الفقە المنهجی علی مذهب الامام شافیعی کە کتێبێکە لە بواری فیقهی ئیسلامی: «ئەوەی کە ژنان و پیاوان توانای پەیوەندی سێکسیان هەبێ و چێژی لێ ببینن نێعمەتێکە کە لە لایەن خوداوە پێیان بەخشراوە. ئەم توانایە یەکێکە لە بەهێزترین خواستەکانی ئاژەڵان. بە پێی یاسا ئیسلامییەکان توانای چێژبردن لە پەیوەندی سێکسی یەکێکە لە ئامانجە گرینگەکان. کەواتە [تێرکردنی ئەم ئارەزووە] یەکێکە لە مافە سەرەتاییەکانی هەموو مرۆڤەکان» (الخن، 1413 ک.م)

نامیلکەی پرسیار و وڵام کە بنیاتی بریتانیایی توێژینەوە و گەشەی تەندروستی ژنان[1] بڵاوی کردووەتەوە ئاماژە بەوە دەکات کە «سەرەڕای ئەوەی قورئان ماف و ئەرکێکی زۆری بۆ ژنان دیاری کردووە، وەک دووگیانی، شیردان بە

1. Women’s Health Research and Development

ساوا، تەڵاق و هتد، سەبارەت بە خەتەنەی کچان هیچی نەوتووە.» قورئان فێرمان دەکات «لە ئافراندنەکانی خودادا هیچ کەم و کوڕییەک بەدی ناکرێت.» بەم شێوە دەتوانین خەتەنەی کچان بە جۆرێک دەست درێژی پیاوان لە قەڵەم بدەین کە لە ئافراندنی بێعەیبی خودادا نووقسانی دروست دەکەن و ژنان لە ماف و چێژێک کە خودا وەک مرۆڤ پێی بەخشیون بێبەش دەکات.

ئاهەنگی هاوسەرگیری لە باشووری ئێران. وێنە لە ش. تەلندە

هەندێ تێدەکۆشن بە گەڕانەوە بۆ فەرموودەکانی حەزرەتی محەمەد (س.خ) پاکانە بۆ خەتەنەی کچان بکەن. لەم بوارەدا فەرموودەی جۆراوجۆر زۆرن کە وەک بەرگرییەک لە خەتەنەی کچان شرۆڤەی دەکەن. یەکێکیان ناسراوە بە فەرموودەی خەتەنە بەم شێوەیە: «اخْفِضي وَلَا تَنْهَكي فإِنَّهُ أنْقضرُ لِلوَجهِ وأحظى عنْدَ الزَّوج»

«حەزرەتی محەمەد بە ئافرەتێک کە لە مەدینە پێیان دەوت ئوممە عەتییە و ئافرەتانی خەتەنە دەکرد وت: کاتێک ئافرەتێک خەتەنە دەکەی لە ئەندامی زا و زێی زۆر مەبڕە بۆ ئەوەی سیمای گەشاوە بێ و لای مێردەکەی خۆشەویستتر

بێت.»[1]

ئەم فەرمووده دوو واتای هەیە هەم لایەنگری خەتەنەی کچان پشتی پێ دەبەستن و هەمیش دژبەران. بە بۆچوونی لایەنگران گرینگ ئەوەیە کە بە پێی ئەم فەرمووده خەتەنەی کچان قەدەغە نییە و بە بۆچوونی دژبەرانی ئەم کارە، پێغەمبەر پێشنیاری داوە کە ڕێژەی بڕینەکە دەبێ لە کەمترین ئاستدا بێت، کە ئەمە واتە هیچ زیانێک بە کچان نەگات.

خوو و ڕەوشتی حەزرەتی محەمەد شانۆیەکی ڕاستەقینەیە لە وانەکانی قورئان. بەو پێیەی لە قورئاندا باس لە خەتەنەی کچان نەهاتووە، بایەخی ئەم فەرمووده جێی دوودڵی و پرسیارە و ئەبوو داوود (یەکێک لە گێڕەوەرانی فەرمووده) ئەمە لە ڕیزی فەرمووده «لاواز»ەکان دادەنێت. کۆمەڵەی ئەبوو داوود یەکێک لە شەش کۆمەڵەی کلاسیکی فەرموودەکانە کە ئەم فەرموودەی تێدا گێڕدراوەتەوە (بەشی 1888). بە باوەڕی سەید سابق، یەکێک لە زانایانی بەناو بانگ و نووسەری فقه السنه، هیچ کام لە فەرموودەکانی پەیوەندیدار بە خەتەنەی کچان جێی متمانە نین.

لەم بارەوە زۆر وتراوە و زۆرێک لە زانایانی ئیسلامی کۆمەڵێ بەڵگەیان بۆ پشتڕاستکردنەوە یان ناشیرین کردنی خەتەنەی کچان خستووەتە ڕوو. لە ساڵی 2006 لە زانکۆی ئەلئەزهەری قاهیرە لە میسر کۆنفڕانسێک بەڕێوە چوو کە زۆرێک لە زانایانی ناسراوی ئایینی تێیدا بەشدار بوون. لە کۆتایی ئەم کۆنفڕانسەدا ئەم ئەنجامە دەست کەوت کە خەتەنەی کچان دەبێ قەدەغە بکرێ چوونکە کارێکی ئیسلامی نییە. پرۆفیسۆر عەلی جوومعە، موفتی مەزنی میسری ئەو کات، لەم کۆنفڕانسەدا وتی: «خەتەنەی کچان چ لە ڕووی دەروونی و چ لە ڕووی جەستەییەوە زیان بە

1. سنن ابو داود لە ویکیپێد

ئافرەتــان دەگــەیێنێت. بــۆ پشــتیوانی لــە بــاڵاترین بــەها ئیسلامییەکان، کە هەمان زیان نەگەیاندن بە خەڵکە و بە پێی فەرموودەی پێغەمبەری ئیسلام «لا ضرر و لاضرار في الاسـلام» (زیـان و زەرەر گەیانـدن بـە خۆتـان و خـەڵک نەشیاوە)» دەبێ ئـەم کـارە وەلا بنرێت. ئینجا دەتوانین ئـەم کارە وەک دەستدرێژی بۆ سەر مرۆڤایەتی سەیر بکەین و بە شیاوی سزادانی بزانین.»

لــە ســاڵی 2010، کومیتــەی بــاڵای فتــوا لــە هــەرێمی کوردستانی عێراق فتوایەکی سەبارەت بـە خەتەنـەی کچـان دەرکرد. هەڵوێستی ئەم فتوایە ئەوە بوو کـە خەتەنـەی کچـان دەگەڕێتــەوە بــۆ بــەر لــە ئیســلام، کەواتــە هــەر چەشــنە پەیوەندییــەکی لەگــەڵ ئیســلام ڕەت دەکرێتــەوە، ســەرباری ئەمەش وترا بوو خەتەنەی کچان هـی ئـەهلی سوننەیە و بۆ ئەوانـەی وا دەسـت دەدەنـە ئـەم کـارە هـیچ سـزایەک دیـاری نەکراوە. هەڵبـەت دژبـەرانی خەتەنـەی کچـان پێشـوازییەکی ئــەوتۆیان لــەم فتوایــە نــەکرد. لــە کاتێکـدا کــە کۆنفرانسـی ئەلئەزهەر خەتەنەی کچان بە تەواوەتی ڕەت دەکاتـەوە و بـۆ کۆتـایی پێهێنـانی بەڵگـەی پتــەو دەخاتــە ڕوو، کومیتەیــەکی فتوای چاکساز بۆ درێژەدان بەم کارە ڕێک خست.

فتوای دەروەست بە خەتەنەی کچان لە هەرێمی کوردستان

بە گوێرەی یاسـاکانی خەتەنـەی کچـان لـە فیقهـی ئیسـلامی و هەروەها بە پێی کومیتەی بـاڵای فتـوا سـەبارەت بـەم بابەتـە، کومیتەی باڵای فتوای کوردستان بەم شێوە وڵامی دایەوە:

لــە ڕاســتیدا ئیســلام خەتەنــەی کچــانی دانــەهێناوە، ئەمــە نــەریتێکی کۆنــە کــە لــە کۆمــەڵگا کۆنەکانــدا بــاو بــووە. مێژوناسی بەناوبانگی یۆنانی کـۆن، هێـرۆدۆت دەڵـێ: ئـەو کۆمەڵگایانەی وا لە چاخە کۆنەکاندا کچانیـان خەتەنـە دەکـرد بریتــی بــوون لــە میســر، ئاشــوور، فینیقییــە و ئتیــۆپی. کۆمەڵگاکانی دیکە ئـەم کـارە لـە میسـرەوە فێـر بـوون. شـێخ مــەحموود شــەڵتووت، کە یەکێکــە لــە شــێخانی پێشــووی

ئەلئەزهەر، دەڵێ: خەتەنەی کچان کارێکی کۆنە. زۆرێک لە کۆمەڵگاکان لە سەرەتای مێژووەوە ئەم کارەیان دەکرد و هەتا دەرکەوتنی ئیسلامیش ئەم کارە درێژەی هەبوو.

ئایینزاکان و خەتەنەی کچان: ئاڵۆزییە ئایینییەکان لە وڵاتی ئێران

وەک لە بەشەکانی پێشوودا وتمان دەوڵەتی شیعە مەزهەبی ئێران ئامادە نییە خۆی لە بابەتی خەتەنەی کچان بدات و بە هی ئەهلی سوننەی شافیعی مەزهەبی دەزانن کە زۆرتر لە بەشە پەرە نەسەندووە کوردنشینەکانی سەر سنووری ئێران و کۆمەڵگا فارسی زمانە سوننە مەزهەبەکانی باشووری ئێران باوە. مێژووی ناکۆکی تاقمیی نێوان ئەهلی سوننە و شیعە چەندین سەدەیە. لە نێوان ئەم دوو مەزهەبەی ئیسلام لە بوارەکانی ئایین و ئێتنیک جۆرێک بێمتمانەیی بەدی دەکرێ و هەر لەبەر ئەمەش هەر چەشنە دەستێوەردانێکی دەوڵەت لە دژی خەتەنەی کچان لەوانەیە ببێتە هۆی تووڕەیی لە دژی دەستێوەردانی فەرماندەرانە یان هەمان فەرمان لە سەرەوە.

توصيـــــات المؤتمـــر

*****

بسم الله الرحمن الرحيم

انعقد "مؤتمر العلماء العالمي نحو حظر انتهاك جسد المرأة" في الأول والثاني من ذي القعدة ١٤٢٧ هـ الموافق ٢٢ – ٢٣/١١/٢٠٠٦م في رحاب الأزهر، وألقي فيه عدد من البحوث، وبعد مناقشات السادة العلماء والأطباء والمتخصصين والمهتمين من مؤسسات المجتمع المدني في مصر وأوربا وأفريقيا توصل المؤتمر إلى ما يلي :

١. كرّم الله الإنسان فقال تعالى: ﴿وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِيٓ ءَادَمَ﴾ فحرم الاعتداء عليه أيًا كان وضعه الاجتماعي، ذكرًا كان أم أنثى.

٢. ختان الإناث عادة قديمة ظهرت في بعض المجتمعات الإنسانية، ومارسها بعض المسلمين في عدة أقطار تقليدًا لهذه العادة دون استناد إلى نص قرآني أو حديث صحيح يحتج به.

٣. الختان الذي يمارس الآن يلحق الضرر بالمرأة جسديًا ونفسيًا، ولذا يجب الامتناع عنه امتثالاً لقيمة عليا من قيم الإسلام، وهي عدم إلحاق الضرر بالإنسان، كما قال رسول الله صلى الله عليه وسلم "لا ضرر ولا ضرار في الإسلام" بل يُعد عدوانًا يوجب العقاب.

٤. يناشد المؤتمر المسلمين بأن يكفوا عن هذه العادة، تماشيًا مع تعاليم الإسلام التي تحرم إلحاق الأذى بالإنسان بكل صوره وألوانه.

٥. كما يطالبون الهيئات الإقليمية والدولية بذل الجهد لتثقيف الناس وتعليمهم الأسس الصحية التي يجب أن يلتزموا بها إزاء المرأة، حتى يقلعوا عن هذه العادة السيئة.

٦. يُذكّر المؤتمر المؤسسات التعليمية والإعلامية بأن عليهم واجبًا محتمًا نحو بيان ضرر هذه العادة، والتركيز على آثارها السيئة في المجتمع، وذلك للإسهام في القضاء على هذه العادة.

٧. يطلب المؤتمر من الهيئات التشريعية سن قانون يُحرمّ ويُجرّم من يمارس عادة الختان الضارة فاعلاً كان أو متسببًا فيه.

٨. كما يطلب من الهيئات والمؤسسات الدولية مد يد المساعدة بكافة أشكالها إلى الأقطار التي تمارس فيها هذه العادة كي تعينها على التخلص منها.

بۆ ئەم توێژینەوە، بەدەر لە پەیوەندی ساز کردن و وەدەستهێنانی دەنگی ڕێبەرانی مەزهەبی سوننە لەو ناوچانەی وا کچانی تێدا خەتەنە دەکرێ، سەردانی هەر دوو شاری پیرۆزی قووم و مەشهەدیشمان کرد کە زۆربەی ڕێبەرانی تەقلیدی ئێران لەوێ جێگیرن و نووسینگەی

فـەرمی ڕاوێژییـان هەیـە.[1] ئـەوان لـە حەفتـەدا دوو ڕۆژ «حەڵقـەی مەعریفـەت» بـەڕێوە دەبـەن. داوای بۆچـوونی ڕاوێژکاری هەندێ لەم ئایەتە بەرزانە – یان ڕاستەوخۆ لە خۆیان و یان لە ڕێگەی نوێنەرەکانیان، سەبارەت بە بایەخی خەتەنەی کچان لە مەزهەبی شیعەمان کرد و بە پێچەوانەی ئەوەی هەندێ لە وڵامەکانیان لێک دژ بوون، هەر هەموویان سوور بوون لە سەر ئەوەی ڕیشەی خەتەنەی کچان زیاتر لە مەزهەبی سوننەدایە و بە سەر شیعەکاندا واجب نییە. ئەگەر لە ناو کەمینەکانی شیعە لە هەندێ لە دەڤەرەکانی ئێران و عێراقیش ئەم کارە باوە، زیاتر بە هۆی دراوسێیەتی و نزیکایەتی زۆرینەی سوننەیە، کەواتە بەر لە هەموو شتێک بە هۆی نزیکایەتی کەلتوورییە.

بە دڵنیاییەوە فتوای شیعەکان لە ناو ئەهلی سوننەدا زۆر برەوی نییە و جیا لەوە موسڵمانێکی ئەهلی سوننە زیاتر شوێنکەوتەی «سوننەت»ـە و چەمکی وەدوای فتوا کەوتن وەک لە ناو شیعەکاندا باوە، لای ئەهلی سوننە وا نییە.

باسەکەی سەرەوە گوزارشتە لەم کێشەی کە فتوا دەرکراوەکان لە لایەن زانایانی ئایینی خاوەن ڕای شیعە وەک ڕێبەرانی تەقلید لە دژی خەتەنەی کچان لە ناو ئەهلی سوننەی لایەنگری خەتەنەی کچان بایەخی نییە. کەواتە هەر چەشنە هەوڵێک بۆ سەپاندن یان بەڕێوە بردنی فتوا دەرکراوەکانی شیعە لە لایەن ڕێبەرانی مەزهەبییەوە، لەوانەیە ئەنجامی پێچەوانە و تووڕەیی گرووپە سوننەکانی لێ بکەوێتەوە. سەرباری ئەوەی شیعە، مەزهەبی فەرمی ئێرانە، پشتیوانی زانایانی ئایینی سوننە دەتوانێ دۆخێکی باشتر بۆ یاسادانان لە پەسندکردنی یاسای دژ بە خەتەنە

---

1. لە 25 ڕێبەری تەقلیدی شیعە 18 کەسیان لە ئێران و وەک وترا زۆربەیان لە مەشهەد و قوم دەژین.

کردنی کچان بێنێتە کایەوە.

مامۆستای ئایینی دژبەری خەتەنەی کچان. گوندی گامبرۆن لە هورموزگان وێنە لە کامیل ئەحمەدی

ڕوانگەی زانایانی ناسراوی ئایینی

لە درێژەی ئەم توێژینەوە 14 فتوای جۆراوجۆر، چەندین دەقی ڕێنوما و پێشنیارنامە لە زانایانی ئایینی ئەهلی سوننەی ئێران کۆ کراوە و پەیوەندییەکی پڕ بەرهەم لەگەڵ زۆربەی زانایانی ناسراو و بەرپرسانی فەرمی لە ئەنجوومەنی زانایانی ئایینی ئەهلی سوننەی پارێزگای کوردستان، ئازەربایجانی ڕۆژئاوا، کرماشان و هورموزگان ساز بوو. هەندێکیان خەتەنەی کچانیان ئیدانە دەکرد. ئەگەرچی فتوای دەرکراو لە ناوچەیەک لەوانەیە کاریگەرییەکی ئەوتۆی لە سەر دیکەی پارێزگاکان و لە هەندێ حاڵەتدا لە سەر گوندەکانی دەوروبەر نەبێت. بە ئاوڕدانەوە لەوەی کە هەر

گوندێک مزگەوت و مەلای تایبەت بە خۆی هەیە کە مووچەکەیان لە لایەن خەڵکی ناوچەکە دابین دەبێت، لەوانەیە زانایەکی ئایینی ناوچەکە فتوایەکی دەرکراو لە لایەن مامۆستایانی ئایینی هاوئاستی خۆی لە بازگەکانی دەوروبەر بە لاواز یان بێ بایەخ لە قەڵەم بدات.

لەم قۆناغەدا، ڕا و بۆچوونی هەندێ لە زانایانی ئایینی کە لە میانەی توێژینەوەدا کۆ کراوەتەوە دەخرێتە ڕوو. هەندێ لەم زانا ئایینییانە لایەنگری وازهێنان لە خەتەنەی کچان بوون و هەندێکیان پشتیوانیان لێ دەکرد. بیر و ڕای هەر دوو لا لە فیلمێکی دیکۆمێنتاریدا کە پێشتر باسمان کرد هاتووە.

مەلا تالب مووئەدی زادە، بەندەری پێهێل، پارێزگای هورموزگان،ساڵی 2010:

«بە پێی بابەتە سەلمێنراوە پزیشکی و دەروونناسییەکان لە مەڕ مەترسییەکانی خەتەنەی مێینە و بوونی بەڵگەی بینراو لە سەر ئەوەی کە خەتەنەی مێینە لە پرۆسەی هاوسەرگیریدا ساردبوونەوە و کێشەی سێکسی لێ دەکەوێتەوە و هەروەها بە ڕچاو کردنی ئەم ڕاستییە کە ئایین بەردەوام داکۆکی لە سەر زانست دەکات و پێغەمبەری ئیسلامیش فەرموویەتی «هەڵوەدای زانست بن، تەنانەت ئەگەر لە چین بێت.» و زۆربەی زانستەکانیش زیانەکانی ئەوەیان سەلماندووە و سوورن لە سەر ئەوەی ئەم کارە ئەنجام نەدرێت، کەواتە باشتر وایە ئەنجام نەدرێت.» من هاوسەرەکەم (ئەمینە مەولەوی) بەردەوام بە خەڵکی ئەم بەندەرە و گوندەکانی دەوروبەر پێشنیار دەکەین کە کچەکانیان خەتەنە نەکەن، بەڵام خەتەنە بۆ کوڕان بەسوودە و واجبە. (بەندەری پێهێل – پارێزگای هورموزگان – دیسەمبەری 2010).»

مەولەوی شێخ سەلاحەدین چارەکی، مامۆستای ئایینی

سوننە لە پارسیانی پارێزگای هورموزگان، ساڵی 2012:
«بەڵگەی باش لە بەردەستە کە چیتر پێویست بە خەتەنەی کچان ناکات. ئەمە زۆر کێشەی هەیە و لەوانەیە ببێتە هۆی ناپاکی پیاوان و هەڵبژاردنی ژیانی فرەژنی.» بەڵام ئیمام شافیعی دوو بۆچوونی جیاوازی لە بارەی خەتەنەوە هەیە و دیکەی مامۆستایانی ئەهلی سوننە لەو باوەڕەدا نین کە ئەم کارە واجب بێت. کەواتە بە بۆچوونی من ئەوەی کە سەلمێنراوە، ئەوەیە کە بۆ پەیوەندی سێکسی خەتەنە باش نییە و ڕێژەی وردی بڕینەکەی ناڕوونە، نەکردنی ئەم کارە باشتر و شیاوترە. من هیچ کام لە کچەکانی خۆمم خەتەنە نەکردووە چوونکە لە زیانەکانی بۆ سەر جەستە و دەروونیان دەترسم. (پارسیان – پارێزگای هورموزگان – ئاپریلی 2012)».
لەم نێوەندەدا سەرنجڕاکێشترین و لیبڕاڵیترین بۆچوونی حاجی مەلا سەید حەسەن واژی، مامۆستای ئایینی ئەهلی سوننەی پیرانشار لە پارێزگای ئازەربایجانی ڕۆژئاوا بوو.[1]

حاجی مەلا سەید حەسەن واژی پێی وایە زانستی نوێی پزیشکی جەخت لە سەر زیان و زەرەرەکانی خەتەنەی

1 . https://www.facebook.com/malahasan. vazhi?fref= pb&hc _ location = friends_tab&pnref= friends.all

کچان بۆ سەر جەستە و دەروونیان دەکاتەوە. ناوبراو دەڵێ بە پشتبەستن بە ئیمام شافیعی و فەرموودەکەی پێشوو، خەتەنەی کچان بۆ گەشبوونی ڕووخسار و هەڵکشانی ئارەزووی سێکسی و ئاسانکاری بۆ پەیوەندی سێکسی بەسوودە. ناوبراو لە درێژەدا دەڵێ بە ڕچاوگرتنی ئەم بابەتە، ئێمە ناتوانین بە تەواوەتی خەتەنەی کچان قەدەغە بکەین، بەڵام بە پێی تێگەیشتنی گشتی دەتوانین بڵێین ئیسلام بە کار یان کۆمەڵێ کارێک کە ببێتە هۆی زیان و خەسارەت، ناڕازییە، و بە گوێرەی ئەم ڕاستییە کە لە ئێستادا زانستی پزیشکی خەتەنەی کچان بە زیانبەخش دەزانێ و هەروەها بە ئاوڕدانەوە لە فەرمانی گشتی کە تەنیا کەمێک لە ئەندامی زا و زێ ببڕدرێت، ئیسلام بڕیاری خەتەنە کردنی خستووەتە سەر ئافرەتان خۆیان:

کچ بۆی هەیە بۆچوونی پسپۆڕ بپرسێ و ئەگەر خەتەنەچییەکی شارەزای دەست کەوت، پاش گەیشتن بە تەمەنی یاسایی، دەتوانێ بڕیار بدات کە ئەم کارە بکات یان نا.

خەتەنە کردنی کچان لە سەر دایک و باوک واجب نییە. بڕیاردان لە سەر ئەم بابەتە لە سەر ئەستۆی کوڕان و کچان خۆیانە. لەو حاڵەتانەی وا دایک و باوک دوودڵن یان سوورن لە سەر ئەوەی ڕۆڵەی خۆیان خەتەنە بکەن شوێنکەوتووانی مەزهەبی ئیمام شافیعی بۆیان هەیە بنەمای سێ قوتابخانەی دیکەی فیقهی سوننە بە کار بێنن کە خەتەنەی کچان بە واجب نازانن. بۆ ئەهلی سوننە لە هەلومەرجی تایبەتدا گۆڕینی قوتابخانە ڕێگەپێدراوە.

مەلا حەسەن دەڵێ: «بە ڕای من، خەتەنەی کچان سوودێکی ئەوتۆی بۆ کچان نییە و خۆشم لەم بارەوە هۆشداریم بە ئەندامانی بنەماڵە، کەسانی نزیک و دۆست و هاوڕێکانم داوە. من هەروەها لە وتارە ئایینییەکانمدا لە نوێژی هەینی سەبارەت بە خەتەنەی کچان پێشنیار و

ڕێنومایی دەدەم و نەمهێشتووە ئەندامانی بنەماڵەی خۆشم ئەم کارەیان بە سەردا بسەپێنرێت.» (مزگەوتی عەشەرەی موبەشێرە، پیرانشار، ئازەربایجانی ڕۆژئاوا، ئاپڕیلی 2015، هەروەها بگەڕنەوە سەر مەلا حەسەن بکەن)

مزگەوتێک لە مەهاباد، ئازەربایجانی ڕۆژئاوا. وێنە لە کامیل ئەحمەدی

ئیلهام مەندگاریش لە تێزەکەیدا، پێشێلکردنی یەکپارچەیی جەستەی ژن لە ڕوانگەی مافەکانی مرۆڤ، لە بۆچوونی دوو زانای ئاییني باشووری ئێران ڕاپۆرتێک ئاراستە دەکات: شێخ ئەحمەدی ڕەحمانی وتوویەتی «ئەگەری هەڵەکردن لە هەموو ئاییننێکدا هەیە. ئەگەر وا نەبوایە، ئیمام شافیعی خۆشی خاوەن دوو بۆچوون نەدەبوو (ناوبراو بڕینی ئەندامی زا و زێی ئافرەت هەم بە واجب دەزانێ و هەمیش بە موستەحەب). ئەم هەڵە لەوانەیە زۆر هۆکاری جیاواز لە خۆ بگرێت. یەکێک لە هۆکارەکان ڕەنگە ئەوە بێ کە ئیمام شافیعی وتەی پێش و پاشی هەیە (متقدم و متأخر). وتە پێشترەکانی هی ئەو کاتەیە وا لە عێراق دەژیا و ڕەنگە ئەو بۆچوونانەی لە مامۆستایان یان فەرموودەکان وەرگرتبێت. دواتر چوو بۆ میسر و بێگومان چاوی بە زانای نوێ کەوتووە و ئەوانی ناسیوە و لە هەندێ بابەتدا وازی لە بۆچوونە کۆنەکانی هێناوە.»

شـێخ محەمـەد مێهـدی، لـە دوورگـەی قیشـمەوە دەڵـێ: «بۆچوونی ئایین بۆچوونی هەموو گەورە پیاوانی ئایین نییە. سەردەمانێک ئەمـە زۆرەملـێ بـوو. ئـایین لـە بـواری خۆیـدا بۆچـوونی خـۆی هـەبوو. ئێسـتا زۆرێـک لـە فتواکـانی ئیمـام شافیعی لە هەندێ ناوچەدا کەڵکی نەماوە. هـەتا ئـەو جێگـەی کە هەندێ لـە فـەرموودەکانی پێغمبـەری ئیسـلام، لـە هەنـدێ شـوێندا هـیچ کـارکردێکی نییـە، چوونکـە ئیجتهـادین. ئەمـە خەتەنـەی کچـانیش دەگرێتـەوە. مەبەسـتم ئەوەیـە کـە ئەگـەر قوتابخانەی شافیعی لەو سەردەمەدا شـتێکی وتبێـت، تـەنیا لـە میسردا بە کار هاتووە. ئەو کات دۆخەکە تایبەتیی بوو و ئـەم فتوایـەی ئیمـام شـافیعی پێویسـت بـوو و ڕەنگـە نـەتوانرێ فتواکـەی لـە ئێرانـدا بـە کـار بهێنرێـت. بابەتـە فیقهییـەکان هـەرگیز نـاتوانن ببنـە فـەرمانێکی گشـتی، واتـە لەوانەیـە لـە لایـەن زانایـەک و لـە هەلومـەرجی تایبەتـدا دەرکـرابن، لـە شوێنێک واجب بـن و لـە شـوێنێکی دیکـەدا تـەواو بێکـەڵک بن.»

قوتابیانی وانە مەزهەبییەکان. وێنە لە ش. تەلندە

ئیلهام مەنـدگاری وتووێژێکیشـی لەگـەڵ مـەلا جەماڵـەدین واژی لە گوندی پەسوێ کـە دەکەوێتـە ئازەبایجـانی ڕۆژئـاوا ئەنجام داوە. ناوبراو پێی وایە بە هۆی زۆرێک لە پەیوەندییە سێکسییە ناڕەواکـانی پـاش هاوسـەرگیری، بـە پشتبەسـتن بـە زانیاری متمانە پێکراو، تێرنەبوونی لایەنەکانە لە پەیوەندییـە

سێکسییەکان. بە جۆرێک کە هەر کام لە لایەنەکان ئەوی دیکە بە تاوانبار دەزانێ و لە دەرەوەی بازنەی هاوسەرگیری لەگەڵ یەک یان دوو کەسی دیکە هەوڵی تێرکردنی خۆیان دەدەن. بە بۆچوونی ئەو ڕیشەی ئەم کێشە لە خەتەنەی نائیسلامی کچانە. بەدەر لەوە بە گوێرەی توێژینەوەکانی ئەو، پسپۆڕانی ژن لەو باوەڕەدان کە لە هەندێ حاڵەتدا ئەندازەی گەورەی لچی بچووکی شەرمگە پەیوەندییە سێکسییەکان تێک دەدات. لەم حاڵەتانەدا و بە پشتبەستن بە توێژینەوەکانی ناو کتێبە پزیشکییەکان، تەنیا دەتوانرێ بەشێک لەو ئەندامە ببڕدرێت. شایەنی ئاماژە پێدانە هەتا کاتی بڵاوبوونەوەی ئەم کتێبە، هیچ ڕاپۆرتێک لە سەر ئەوەی کە ئەندازەی گەورەی بەلۆکە تێکدەری پەیوەندییە سێکسییەکانە، بڵاو نەبۆتەوە.

گۆڕینی زەینییەتی خەڵکی ئاسایی بەرامبەر بە خەتەنەی کچان پەیوەندییەکی نزیکی لەگەڵ گۆڕینی بیرکردنەوەی زانایانی ئایینی سەبارەت بەم بابەتە هەیە. وردبینی سەبارەت بە بابەتی خەتەنەی کچان، زانایانی ناسراوی ئیسلامی ناچار کردووە زیاتر لە قورئان و فەرموودە ورد ببنەوە کە ئەمەش ئەنجامی ئەرێنی بۆ دەرکردنی فەرمانی دژ بە خەتەنەی کچانی لێ کەوتۆتەوە.

هەندێ لە شێخ و زانایانی ئایینی ناسراو، لەوانە هەندێ لە ڕێبەرانی بەجەرگی ئەهلی سوننە لە ئێرانیش ڕاشکاوانە ئیدانەی خەتەنەی کچانیان کردووە و بە کارێکی «مووستەحەب نەک واجب»ی دەزانن. ئەو گێڕانەوانەی وا پێشتر ئاماژەم پێکرد، دەرخەری لایەنێکی بەربڵاوە لە بەڵگە بەکارهاتووەکانی خاوەن بۆچوونەکانن. شێخ ئەلعوڕفەش لە وڵامی یەکێک لە پرسیارەکانمان سەبارەت بە خەتەنەی کچان، ئەم کارەی بە کارێکی زیانبەخش و خەسارەتبەخشی

زانی. ئەگەرچی هەر چوار قوتابخانەی فیقهی ئیسلامی[1] ئەم کارە بە واجب یا موستەحەب لە قەڵەم دەدەن، بەڵام هەندێ لە زانایانی زانکۆی ئەلئەزهەری قاهیرەش هەڵوێستی خۆیان هەیە کە لەگەڵ هەڵوێستی ئەم چوار قوتابخانە فیقهی ئیسلامە ناکۆکە.

قەرەبووکردنەوەی یاسایی خەتەنەی کچان

هەندێ لە زانایانی ئایینی لایەنگری خەتەنەی کچان لە کوردستان و باشووری ئێران بەرگری لەم کارە دەکەن و بە پێی ئەو فەرموودەی کە پێشتر لەم بەشەدا هات، بەڵگەکانیان تۆکمە دەکەن. ئەم فەرموودە دەتوانێ وەک ڕێکارێک شرۆڤە بکرێ کە خوازیاری ئەوەیە کە ڕێژەی بڕین لە خەتەنەی کچان دەبێ بگاتە کەمترین ئاستی خۆی. دیارە هەندێ لە شێوەکانی خەتەنەی کچان زۆرە و هەم لە ڕووی جەستە و هەمیش لە ڕووی دەروونییەوە زیان بە ژنان دەگەیێنێت، بۆ وێنە بڕینی لچەکانی شەرمگە.

فەقێکانی هەر چوار قوتابخانەکە ڕایدەگەیێنن کە بڕینی هەر دوو لچی شەرمگە وەبەر دییەی تەواو و بڕینی هەر لچێک وەبەر نیوەی دییەی تەواو دەکەوێت (خەتیب شەربینی، 1415 ک.م. 4 ل 74 ئەلجوینی، 1428ک.م. 438:16).

مەبەست ئەمەیە کە ئەو کەسەی وا توانای چێژبردن لە پەیوەندی سێکسی لە دەست دەدات، دەبێ قەرەبووی ماڵی یان هەمان دییەی تەواوی پێ بدرێ کە یەکسانە لەگەڵ کوشتنی نەفس. بۆ وێنە ئەگەر کەسێک پشتی کەسێکی دیکە بشکێنێ، کەسی قوربانی دەبێ دییەی تەواو بۆ کەمئەندامی و دییەیەکی تەواویش بۆ لە دەستدانی پەیوەندی سێکسی وەربگرێت. لە حاڵەتێکدا کە کەسەکە بتوانێ سێکس بکات

1- وەک دەزانین فیقهی ئەهلی سوننە لە چوار قوتابخانەی حەنبەلی، مالکی، حەنەفی و شافیعی پێک هاتووە.

بەڵام شاوەتی نەبێ، دیسانیش ئەم یاسایە دەیگرێتەوە. (ئەلهەیتەمی، 1357 ک.م، 8:482؛ ئەلجووەینی 1428ک.م، 16:437)

بەدەر لە قوتابخانە هزرییەکانی سەرەوە، «تحفه» یەکێک لە سەرچاوەکانی پڕبایەخی شافیعییە، ڕاشکاوانە ڕایدەگەیێنێ کە کەسی قوربانی بتوانێ سێکس بکات بەڵام چێژی لێ نەبینێ، دەبێ دییەی تەواو وەربگرێ. کەواتە ژنێکیش کە خەتەنەی فیرعەونی کراوە دەبێ دییەی تەواو وەربگرێ. (ئەلهیتەمی، 1357 ک.م، 8:482)

سەرەڕای ئەوەی خەتەنەی ژنان وەک ڕێوڕەسمێکی ئایینی سەیر دەکرێ، پرسی دییە و سزاکان بابەتێکی دیاریکراوی بۆ تەرخان نەکراوە. بەهەر حاڵ یاسایەکی گشتی دیکە هەیە کە بە پێی ئەو ئەگەر کەسێک هەر چەشنە زیان یان خەسارەتێکی بە سەر هات کە قەرەبووکردنەوەیەکی بۆ دیاری نەکرابوو، سیستەمی داد دەبێ ڕێژەی قەرەبووەکەی بۆ دیاری بکات. ڕێژەی زیان بە جەستە و دەروون و دییەی هاوچەشن بۆ ئەوان دیاری کراون. سەرباری ئەمەش، بێبەشبوون لە چێژی سێکسی لەو مژارانەیە کە دەبێ دییەی تەواوی بۆ تەرخان بکرێت (خەتیب شەربینی، 1415 ک.م. 4: 482).

لە ئیسلامدا خەتەنەچییەکان بەرپرسی ئیشی خۆیانن چوونکە خەتەنە ڕێکارێکی دیاریکراو دەقۆزێتەوە و ئەگەر کەسێک بە وردی ئەم ڕێکارە نەگرێتە بەر و ببێتە هۆی زیان گەیاندن بە ئەندامی زا و زێ، دەبێ دییەی تەواو بدات (بەیهەقی، 1366 ک.هـ. 8:325).

بەشی چوارەم: ئەنجامەکان، ڕاهێنانەکان و پێشنیارەکان

دەستکەوت

لە سەرتاسەری دنیادا مەبەست لە خەتەنە کردنی کچان مەلکەجکردنیانە و بە ناوی کەلتوور و ئایینەوە ئەنجام دەدرێت. وەک لە درێژەی ئەم پڕۆژەدا بەدی کرا ئەم کارە هیچ بنەمایەکی ئایینی نییە، بەڵکوو هەندێ بە ڕەپاڵکردنی خەتەنە بە ئایینەکان لەوانە ئایینی ئیسلام تێدەکۆشن چین و توێژە جۆراوجۆرەکانی کۆمەڵگا بۆ ئەنجامدانی ئەم کارە هان بدەن. سەیر لەوەدایە کە ژنان خۆیان لە درێژەدان بەم کارە دەوری سەرەکییان هەیە. ئەگەرچی دەتوانین بڵێین زێدی سەرەکی خەتەنەی ئافرەتان ئەفریقایە، بەڵام زۆر توێژینەوە ئەوەیان دەرخستووە کە خەتەنەی ئافرەتان تەنیا لە ئەفریقا سنووردار نەکراوەتەوە و لە خۆرهەڵاتی ناڤین، ئاسیا و تەنانەت لە کۆچبەرانی پەنابەری ئوستڕالیا، نیووزیلەند، کەنەدا، ئەورووپا و ئەمریکاش ئەم کارەی باوە. هەر بۆیە، چیتر وڵاتانی دیکە ناتوانن سەبارەت بەم کێشە کەمتەرخەمی بنوێنن.

داتاکانی یوونیسێف پیشانی دەدا کە ڕێژەیەکی زۆری ژنان لە سەر ئاستی هەموو جیهان ڕاستەوخۆ یان ناڕاستەوخۆ بە هۆی خەتەنەوە زیانیان پێ گەییوە و لەگەڵ لێکەوتەکانی دەست و پەنجە نەرم دەکەن. بە پێی ڕاپۆرتی یوونیسێف ڕێژەی ژنانی خەتەنە کراو 140 ملیۆن کەسە و بەم ڕەوتەی ئێستا ساڵانە 3 ملیۆن کچ مەترسی خەتەنەیان لە

سەرە (یوونیسێف، 2014 # 376). سەرەڕای ئەمەش لە زۆربەی وڵاتان ئەم کارە ڕووی لە دابەزینە و ڕوانگەی خەڵک بۆ ئەم کارە خەریکە دەگۆڕدرێت. سەرباری ئەوەی نەبوونی چاودێرییەکی دروست و شیاو، وای کردووە هەڵسەنگاندنی ئەم ڕەوتانە یان هەڵسەنگاندنی ڕادەی سوودمەندبوونی کەمپەینەکانی پێشوو لە جیهان لە دژی خەتەنەی کچان چەتوون بێت، دەتوانین ئەنجامێکی گشتی دەست بخەین کە لە ئیشی پێداچوونەوە و بەهێزکردنی دەستێوەردەر و سیاسەتەکانی پەیوەست بە وەستاندنی خەتەنەی هاوکاریمان دەکات.

لە بەشی 1 پاش ناساندنی خەتەنەی کچان و جۆرەکانی، تیشکمان خستە سەر خەتەنەی کچان لە سەر ئاستی جیهان و پێشینە مێژووییەکەی و ئەم کارەمان گرێ داوە بە شێوەکانی پیاوسالاریی هەزاران ساڵە. پیشانمان دا کە سەرەڕای ئەوەی خەتەنەی کچان لە ناو چین و توێژی موسڵمان، مەسیحی، جوولەکە و تەنانەت ئەو کۆمەڵگایانەی وا ئایینی یەکتاپەرستییان نییە، وەک دانیشتووانی ڕەسەنی ئوسترالیا باوە، بەڵام بناغەی ئەم کارە ئایینیی نییە.

لە بەشی 2 باوبوونی خەتەنەی کچانمان لە ئێراندا تاوتوێ کرد. توێژینەوەکانمان ئەوە دەردەخەن کە ئەم کارە لە ناویاندا باوە، خەتەنەی کچان دەورێکی سەرەکی لە پێکهاتەی دەسەڵاتی کەلتووری و کۆمەڵایەتیدا هەیە و بۆ نەهێشتنی پێویستمان بە هەوڵێکی بەربڵاو و بەردەوام هەیە. ئەم توێژینەوە زانیاری سەرەتایی پێویست بۆ دۆزینەوەی پەیوەندی نێوان ئەنگێزە و چوارچێوە کەلتوورییە شاراوەکانی ئەم کارە و باوبوونی دەخاتە ڕوو و هەڵبەت بۆ بۆ بەرەنگاربوونەوەی ئەم کارە ڕێکاری سادە و دڵنیا گەڵاڵە دەکات.

ئاهەنگی مارەبڕین، باشووری ئێران وێنە لە ش . تەلندە

ڕاپرسی لە ژنان سەبارەت بە خەتەنە، وێنە لە کامیل ئەحمەدی

لە ئێران، بە هۆی شووناسی توند و ناسازگاری خەتەنەی کچان، ئیشی چالاکڤانانی مافەکانی مرۆڤ و ڕێکخراوە پەیوەندیدارەکان بۆ بنەبڕکردنی خەتەنە زۆر کێشەدارە. سەرباری ئەمەش، ئەم لێکۆڵینەوە لە بەشی

یەکەمدا پیشانی دەدا کە خەتەنەی کچان لە زۆرێک لە وڵاتان ڕووی لە دابەزینە و ڕوانگەی خەڵک سەبارەت بەم نەریتە لە ئاڵوگۆڕدایە. ئەگەرچی داتاکان گوزارشتن لەوەی ڕێژەی خەتەنەی کچان لە هەندێ لە وڵاتانی دیکەدا گۆڕانێکی ئەوتۆی بە خۆوە نەبینیوە و وەک خۆیەتی. ئەگەرچی بە هۆی نەبوونی چاودێرییەکی شیاو لە سەر ئەم کارە ئەنجامی هەوڵی ئەم چەند دەیەی ڕابردوو بۆ کۆتایی هێنان بە خەتەنەی کچان بە وردی شیاوی هەڵسەنگاندن نییە، بە ئەنجام گرتنێکی گشتی لەم داتایانە دەتوانین گۆڕانی سەرچەشنەکانی جێبەجێکردنی ئەم کارە و ئاڵوگۆڕی ڕا و ڕوانگەی خەڵک بۆ ئەم کارە پشتڕاست بکەینەوە. تەنانەت هەر ئەوەندەش دەتوانێ لە ئیشی پێداچوونەوە و بەهێزکردنی ستراتیژییەکان، ئامانج، سیاسەتەکان و دەستێوەردان لە پێناو نەهێشتنی خەتەنەی کچان بەسوود بێت.

ئەنجامەکانی ئەم توێژینەوە هاوکاریمان دەکا بۆ ئەوەی لەم ڕاستییە تێبگەین کە خەتەنەی کچان پێشێلکردنی ئاشکرای مافەکانی ئافرەتە. تێگەیشتن لە پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکان، ئەو هێزانە دەخاتە ڕوو کە لایەنگر و پشتیوانی ئەم کارە دێرینەن. ئەم لێکۆڵینەوە بە ڕوونی پیشان دەدا کە جگە لە ئەفریقا لە دیکەی ناوچەکانی جیهان لەوانە وڵاتی ئێران ئەم کارە باوە. لە بەشی یەکەم باوبوونی خەتەنەی کچان لە جیهان، بنچینەی مێژوویی بۆ پتر لە 2 هەزار ساڵ و پەیوەندییەکەی لەگەڵ باوك سالاری پیشان درا. پەیوەندی ئەم دیاردە لەگەڵ ئایین ناڕوونە، چوونکە دەگەڕێتەوە بۆ بەر لە ئیسلام و مەسیحییەت و هەروەها لە بەشی یەکدا ئاماژەی پێکرا کە لە ناو جوولەکە و باوەڕی دانیشتووانی ڕەسەنی وەک دانیشتووانی خۆجێیی ئوستڕالیاش بینراوە. لە ناو مەسیحییەکانی بۆ وێنە ئێریترە و ئێتیۆپیش ئەم نەریتە دەپارێزن و لە ناو جوولەکەکان، گرووپەکانی

بێتائیسرایل و فالاشا.[1] قسەمان لە سەر ئەوە نییە کە پاساوە ئایینییەکان هەندێ جار وەک ئامرازێک بۆ سەرکووت کردنی ئارەزووی ژنان بە کار هێنراون. سەرباری ئەمەش، ژنان خۆیان لە گواستنەوەی ئەم نەریتە لە نەوەیەکەوە بۆ نەوەیەکی دیکە ڕۆڵیان بووە.

خەتەنەی کچان لە ئێران شتێکی تازە دەرکەوتوو نییە. نەبوونی زانیاری، دەبێتە هۆی ئەوەی ئەم کارە نەبینرێت. سەرەڕای هەوڵی پەیتا پەیتا لە لایەن نووسەری ئەم توێژینەوە، دەوڵەتەکانی پێشوو ئامادە نەبوون دان بە بوونی ئەم دیاردەدا بنێن و بەو پێیەی کۆی مەسەلەکە لە نهێنییەکانە یان تابۆیە، خەڵکی ئاسایی لەم بارەوە بێدەنگیان هەڵبژاردووە. بناغەی توێژینەوە و لێکۆڵینەوەکانی ڕابردوومان لە سەر ئەو توێژینەوانە بووە کە زیاتر لە چوارچێوەی تێزی ماستەر و بە هەوڵی خوێندکاران ئەنجام درا بوو و توێژەرەکانیان ئافرەت بوون و خەڵکی ناوچەی گیرۆدەی خەتەنەی کچان نەبوون. و ئەمە دەبێتە هۆی تێنەگەیشتنێکی قووڵ و ناڕاستەقینەتری بابەتی کۆمەڵایەتییەکەی.

لە بەشی 3 ڕۆڵی پەیماننامە نیشتمانی و نێودەڵەتییەکانمان بۆ کۆتایی هێنان بەم کارە تاوتوێ کرد. سەرەڕای ئەوەی خەتەنەی کچان لە لایەن ئیسلامەوە نەسەپێندراوە، بەڵام زانایانی ئایینی لە درێژەپێدانی دەوری سەرەکیان گێڕاوە. توێژینەوەکەمان ڕاشکاوانە پیشانی دا کە یاساکان بە تەنیایی ناتوانن بیر و باوەڕی خەڵک بگۆڕن و بۆ نەهێشتنی ئەم نەریتە پێویستە چین و توێژە کۆمەڵایەتیەکان و ڕێکخراوە دەوڵەتییەکان پابەندانە پێکەوە هاوکاری بنوێنن.

---

1. Favali and Pateman, 2003

کۆمەڵێ فێرکاری لە لێکۆڵینەوە و گەلاڵەی تاقیکراوەی تاقیگەیی

لە ماوەی ئەم دە ساڵی توێژینەوەدا زۆر شت فێر بووین و لــە کارەکەمانــدا لــە بەشــداری و هاوکــاری کــردن لەگــەڵ گرووپ و کۆمەڵگــە جۆراوجۆرەکــان لــە هــەموو ئاســتەکاندا سوودمەند بووین؛ هــەموو ئەمانــە دەبنــە هــۆی باشــتربوون و بەشــداری ئــەو گرووپانــەی وا دەمانویســت هەڵســووکەوتیان لەگەڵــدا بکــەین. لــە ئــەنجامی ئــەم توێژینــەوەدا، دەوڵــەت و ڕێکخراوەکانی مافەکانی مرۆڤیش زانیاری نوێیان ســەبارەت بــە مەترســییەکانی خەتەنــەی کچــان و نــاکۆکبوونی لەگــەڵ مافەکانی مرۆڤ دەست کەوتووە و ئەمەش شــەپۆلێکی نــوێی لــــە ئاگــــاداری خســــتۆتە ڕێ و لــــە سەرچەشــــنی بەرەنگاربوونەوەی ئەم کارە وەرچەرخانێکی بەدی هێناوە.

ئاهەنگی هاوسەرگیری، باشووری ئێران، وێنە لە ش.تەلندە

ئــەم وەرچــەرخانی ئاراســتەیە کاریگــەری لــە ســەر دەستێوەردانە تاقیکارییەکان داناوە و تا دەهات ئیشەکەمان لـە ئامادەکـاری چـاودێری پزیشـکی زیـاتر پـەلی دەهاویشـت و دەگــوازراوە بــۆ بــەڕێوەبردنی خــولی ڕاهێنــانی بــەربڵاو سەبارەت بە خەتەنەی کچان و هەوڵ بۆ ڕاکێشانی بۆچوونی هۆکارە دەستێوەردەکان و کەسـایەتییە ئایینییـەکان و خـەڵکی ناوچەکە. بە گشتی کەمپەینەکانی وشیار کردنەوە و پشتیوانی لە کچان و ژنان شێوازێکی گرینگ و شیاون بـۆ پەرەپێدانی

زانست، بەڵام بۆ بنەبڕ کردنی خەتەنە کردنی کچان بەس نین. هەر بەم شێوە، پەنجە دانان لە مەترسییەکانی ئەم کارە بۆ تەندروستی لەوانەیە تەنیا گرتنەبەری شێوازی چاککراوی خەتەنەی لێ بکەوێتەوە نەک تەواو نەهێشتنیی. کارامەترین شێواز بۆ کۆتایی هێنان بە خەتەنەی کچان ئاوێتەیەکە لە پشتیوانی لە ژنان، ئاگادار کردنەوەی کەسانی خۆجێیی و ئەگەر بە هەر هۆکارێک ئەم کارە کۆتایی پێ نەهات وەک دوا ڕێگەچارە لە چوارچێوەی پزیشکیدا بیگوونجێنن. بەدەر لەمە، دەستێوەردانی زیاتر پێویستە بۆ ئەوەی گرووپە کۆمەڵایەتییەکان بتوانن بگەڕێن و ڕێوڕەسمی پەسندکراوتر و کەمزیانتر بکەن بە بەدیلی چوونی کچان بۆ تەمەنی باڵقبوون.

ئەم توێژینەوە فێرمان دەکات کە پێویستی هەر چەشنە هەنگاوێکی سوودبەخش و هەرمان لە ئێران بەهێزکردنی هەستی متمانە لە ناو خەڵکی خۆجێیی و دەوڵەتە. سەبارەت بە خەتەنەی کچان کارامەترین و پڕمێژینەترین هاوکار و هۆکار بۆ کردنەوەی ڕێگەی دانوستانی زیاتر لەگەڵ وەزارەتخانە پەیوەندیدارەکان لە ئێران، ئاژانسەکانی UN و UNFPA لە تارانن کە متمانە پێکراوی سەرپەرشتانی کاروبار لە ئێرانن. بەو پێیەی ئەم ئاژانسانە و ڕێکخراوە نادەوڵەتییەکان دەتوانن لەگەڵ دەوڵەت لە سەر مێزێک دابنیشن، هاوکاری زیاتری ئەوان لە گواستنەوەی ئەزموون و زانیاریدا گرینگییەکی زۆری هەیە.

گۆڕانکاری لە کۆمەڵگا گیرۆدەکانی خەتەنە و ئاراستەی پەیوەندیدار بە گەشەی کۆمەڵایەتی ئابووری گشتگیر، کاریگەرترین ڕێگەن بۆ بەدیهێنانی گۆڕانکارییەکی هەمیشەیی. جیا لەمانە، هەموو گرووپە کۆمەڵایەتییەکان، چالاکڤانانی بواری تەندروستی و لەشساغی، ڕێبەرانی ئایینی و نائایینی و هەروەها بەرپرسانی خۆجێیی هەر هەموویان لە

کۆتاییهێنان بە خەتەنەی کچان دەوریان هەیە، شان بە شانی یەکتر، وەک کەسانێکی خاوەن بەرژەوەندی هاوبەش و کۆمەڵگا بەرەو ئامانجێکی گەورەتر تەیار دەکەن. لەوانەیە باشترین ڕێگەی گونجاو گرتنە بەری ئاراستەیەکی گشتگیرە کە وێڕای لەبەر چاو گرتنی پێویستی و کەڵکەڵە سەرەکییەکانی دیکە بابەتەکانی پەیوەندیدار بە تەندروستی و مافیش لە بەر چاو بگرێت. هەروەها دەبێ دەفرایەتی کۆمەڵگاکانیش بەهێز بکرێت بۆ ئەوەی وێڕای قبووڵ کردنی گۆڕانکاری، لە ناوەوەش بەتواناتر ببن. سەرەڕای ئەوەی ئیش کردن لەگەڵ ڕێبەرانی ئایینی لە میانەی دەستتێوەردانە تاقیکارییەکان زۆر دژوار بوو، دەرکەوت بۆچوونی ئەوان سەبارەت بەو گرووپانەی کە سوورن لە سەر ئەوەی خەتەنەی کچان بەشێکە لە ئیسلام، زۆر کاریگەر بوو.

یەکێک لە بەڵگەکانی ئەم توێژینەوە پەیوەستە بە ڕەفتاری دایکان لەو ناوچانەی کە خەتەنەی کچانی تێدا باوە. دەتوانین ئەم کارە بە نموونەیەک لە توند و تیژی خۆ لە دژی خۆ و لەم ڕووەوە توند و تیژی ژنان لە دژی ژنان بزانین. خەتەنەی کچان لە ناو ماڵەوە دەست پێدەکات؛ لە ناو ماڵەکاندایە کە دایکان خەریکی ئامادەکاری بۆ ئەو کارە دڕندانەن وا خۆیان بە سەریان هاتووە. دەوریان لە گواستنەوەی ئەم میراتە پڕ ئێش و ئەشکەنجەیە بۆ نەوەی دوایی حاشا هەڵنەگرە. هەڵبەت ئەنگێزەی سەرەکی ئەم دایکانە ژیانێکی خۆشە کە پێیان وایە کچەکانیان بە خەتەنە کران بەختەوەر دەبن، چوونکە بە باوەڕی ئەوان خەتەنە دەستەبەری هاوسەرگیری داهاتوویانە. بەم شێوە، لە کۆتایی تاوانباری سەرەکی کۆمەڵگایە و خەڵک دەبێ باش بزانن کە مل کەچکردنی ژنان لە ڕێگەی کۆنترۆڵی لەش و ئارەزووی سێکسی ئەوان کارێکی بێپاساو و زیانبەخش و بێسوودە.

ڕێگەی داهاتوو: پێشنیارەکان

ئەو پێشنیارانەی وا لەم کتێبەدا دەخرێتە ڕوو بە پێی ئەو دەستکەوتانەیە کە لە ماوەی یەک دەیە گوێ شل کردن بۆ بیر و باوەڕی چین و توێژە کۆمەڵایەتییەکان و دیکەی خەڵکی بکەری خەتەنەی ژنانە و هەڵبەت خەبات لە دژی ئەم باوەڕانەیە.

منداڵان لە میناب وێنە لە کامیل ئەحمەدی

ـ دەوڵەت لە خەباتی دژ بە خەتەنەی کچان ڕۆڵی سەرەکی دەبینێ. ئەوەی کە دەوڵەت خەتەنە کردنی کچان بە نموونەیەک لە پێشێلکردنی مافەکانی ژنان بزانێ، وا دەکات کۆمەڵانی خەڵک نەک تەنیا وەک کارێکی زیانبەخش سەیری بکەن و لە ڕووی ئەخلاقییەوە ڕەتی بکەنەوە، بەڵکوو لە ڕووی یاساییەوە بە تاوان لە قەڵەمی بدەن. ئەگەر دەوڵەت و ناوەندە هەڵسووڕاوەکان لە بواری مافەکانی ژنان لە ئێران لە پێشدا بوونی خەتەنە لە ناو کچاندا قبووڵی بکەن و ئینجا بە پێی ڕاستییەکان بە مەبەستی وشیارکردنەوە و ڕەخنەی پلاندار بۆ کەلتوورسازی بخەنە ڕوو بۆ ئەوەی دەوڵەت بە گوێرەی ئەو و بۆ بەرەنگاربوونەوەی خەتەنەی

کچـان ئاراسـتەیەکی مافـتـەوەر بگرێتـە بـەر. هـەنگاوی پێویست لەم ڕێگەدا سازدانی وتووێژ و گفتگۆی سیاسـی بـۆ هاوئاهەنگ کردنی هەر چەشـنە بەرنامەیـەکی جێبـەجێکردن لەگـەڵ پابەنـدێتی جیهـانی مافـەکانی مرۆڤـە. یـەکێک لـە ڕێکارەکـان بەشـداری پێکردنـی ڕێکخـراوە ئەهلییەکانـە. لـە هەمان کاتدا دەوڵەت دەتوانێ بە ڕادەستکردنەوەی هەنـدێ لـە بەرپرسـایەتییەکان و هـەروەها ئـازادی چـاودێری بـە ڕێکخـراوە نیشـتمانی و نێودەوڵەتییـەکانی بـوار بـۆ چـالاکی ئامادە بکات و زبەستێنی هەوڵ بۆ کۆتایی هێنان بە خەتەنەی کچان دابین بکات. هەروەها هاوکاری کـردن لەگـەڵ دیکـەی ئەو وڵاتانەی وا خەتەنەی کچـانی تێدا بـاوە بـەڵام ڕووی لـە دابەزینە بۆ خستنە ڕووی ڕێکارێکی ئـەزموونی یارمـەتیمان دەدات.

دەوڵەت دەتوانێ شێوازێکی بنەمایی دابنێ بۆ ئـەوەی دڵنیـا ببێتەوە کە بە مەبەستی پشتیوانی لـە کچـان و بڵاوکردنـەوەی زانیاری سەبارەت بە خەتەنەی کچان، پێوەرەکانی خەبات لـە دژی ئەم کارە لە بەرنامەی ڕاهێنـان و پـەروەردەی گشـتی و تەندروسـتی و لەشسـاغی نیشـتمانی بگوونجێنێـت. دەوڵـەت چوونە پـاڵ پەیماننامـە نێودەوڵەتییـەکانی ئێسـتای چـاودێر بـە سـەر مافـە بنیاتییـەکانی ژنـان و منـداڵان دەکـا بـە پاڵپشـتی کەلتـووری پتـەو لـە سـەر هـەموو ئاسـتەکانی کۆمـەڵگا. پەیماننامەگەلی وەک کۆنوانسیۆنی لابردنی هەموو شێوەکانی هەڵاواردن لـە دژی ژنـان، کۆنوانسـیۆنی مافـەکانی مـرۆڤ؛ پەیماننامـــەی مـــافی سیاســـی و هـــاووڵاتی؛ پەیماننامـــەی نێودەوڵـەتی مافـە کەلتـووری، کۆمەڵایـەتی و ئابووریـیـەکان؛ جاڕنامـەی بـەنجۆل و دیکـەی کۆنواسـیۆنە ئـەورووپایی و ئەمریکییـەکان (Rahman and Toubia, 2000). واژۆی ئـەم پەیماننامـە یەکـەم هـەنگاوە بـۆ گۆڕانکـاری کۆمەڵایـەتی، هـەنگاوی دوایـی دەتـوانێ پێداچوونـەوەیـەک بـێ بـە یاسـای

نیشتمانی بۆ سازگارکردنیان لەگەڵ ئەم پەیماننامانە.

ڕەپاڵ کردنی هەنگاوەکانی دەوڵەت لەگەڵ چالاکییەکانی خەڵک بە هاوڕێیەتی پاڵپشتی یاسایی دەتوانێ ببێتە دەستەبەری کۆتایی هێنان بە خەتەنەی کچان لە ئێران؛ لە هەمان کاتدا پشتیوانی بەرپرسانی دەوڵەتی لە هەوڵە ناوچەییەکان هەوێنی دڵگەرمی چالاکڤانانە بۆ درێژەدان بەم ڕێبازە. سرنجی تایبەتی دەوڵەت بۆ سەر هەر چوار پارێزگای هورموزگان، ئازەربایجانی ڕۆژئاوا، کرماشان و کوردستان و ئامادەکارییەکی تایبەت کە هاوکاری پێویستی لایەنە پەیوەندیدارەکان و بەرپرسانی پارێزگاییشی تێدا ڕچاو گیرابێ لەو هەنگاوانەیە کە لەم ئاراستەدا کاریگەر دەبێت.

وەزارەتی تەندروستی و پەروەردە و ڕاهێنان و ڕێکخراو و ڕێکخراوە بەرپرسەکانی خزمەتگوزاری وڵات وەک ڕێکخراوی چاکژیانەوە (بێهزیستی) دەتوانێ بۆ ئەو کۆمەڵگایانەی وا دەستیان بە شار ناگا یان کەمتر دەستیان پێ دەگا، سەرچاوەی تایبەت ئامادە بکەن. واتە چالاکی خزمەتگوزاری تەندروستی زیاتر قەتیس بکرێتەوە بە چارەسەری ئەو ژن و کچانەی کە خەتەنە دەکرێن؛ دانانی پیشەی بەدیل بۆ خەتەنەچی و بێبییەکان لەگەڵ ڕاهێنانیان و وشیارکردنەوەی خەڵک لە زیانەکانی ئەم کارە یەکێکە لە هەنگاوە گرینگەکان. بەرپرسانی پێشکەشکردنی خزمەتگوزاری کۆمەڵایەتی دەبێ بە هاوکاری گرووپە گەڕۆکەکان لە ناو کۆمەڵانی ئەنجامدەری خەتەنەی کچان دانیشتنی فێرکاری و دانیشتنی نزیک بەڕێوە ببەن و بۆ هەمووان لەوانە زانانیانی ئایینی کەمپەینی وشیارکردنەوە ساز بکەن. بەشی ڕاهێنان دەتوانێ لە باغچەی ساوایان و قوتابخانەکانەوە پەیوەندی لەگەڵ منداڵان ساز بکات بۆ ئەوەی زانیاری پەیوەندیدار بە تەندروستی و لەشساغییان پێ بدا و هەروەها کچانی خەتەنە کراو و دایک و باوکیان

بناسێنێت.

- تەنانەت ئەگەر دەوڵەت یاسایەک لە مەڕ خەتەنەی کچان دابیەزێنێ یان بە هەر جۆرێک یاسایەکی ڕێگری لەم کارە بقۆزێتەوە، جێبەجێکردنی یاساکان لە ناوچە کوردنشینەکان و باشوور کە لەوێ زانایان و پیاوان و ژنانی دەستڕۆیشتوو دەتوانن بە ناوی ئایین و کەلتوورەوە دەوری بزوێنەر ببینن، بووێرییەکی زۆری دەوێ. ڕێبەرانی ئایینی لە بەردەوامی خەتەنەی کچان لە فاکتەرە هەرە کاریگەرەکانن. کەواتە یەکێک لە سەرەکیترین هەنگاوەکان ڕازی کردنیانە لە بێبنەمابوون و زیانبەخشبوونی خەتەنەی کچان و بە دوای ئەم باوەڕەدا بە شێوەی خۆویستانە قەدەغەی خەتەنەی کچان ڕابگەیێنن و بەم شێوە لە خەباتی دژ بە خەتەنەی کچان هاوکاری کۆمەڵگاکەیان بکەن. لە ڕاستیدا دەستێوەردانە تاقیکارییەکان بۆ ڕێبەرانی ئایینی بەستێنێک دروست دەکا بۆ ئەوەی لە دژی ئەم نەریتانە قسە بکەن. ئەم چەشنە دەستێوەردانانە دەبێ درێژەیان هەبێ و زانایانی ئایینی لە ڕێگەی دانووستانەوە ڕازی بکرێن و بە ڕاشکاوی و ئەرخایەنییەوە بڵێن لە ئاییندا خەتەنەی کچان هیچ بناغە و بنەمایەکی نییە. ئەم کارە دەتوانێ لە چوارچێوەی کەمپەینێکی فەرمی ئەنجام بدرێ بۆ ئەوەی هەنگاوەکان بە دروستی جێبەجێ بکرێن و بە فەرمی بناسرێن.

دەستێوەردانی تاقیکاری لە کرماشان، وێنە لە کامیل ئەحمەدی

پوتانسییەلسازی گرووپە پێشکەشکارەکانی خزمەتگوزاری تەندروستیش زۆر گرینگە، بە جۆرێک کە ئەم گرووپانە بتوانن دەستیان بەو ژنانە بگات وا نەبوونەتە پێشەنگ و زیاتر گیرۆدەی خەتەنەن. پرسی پەیوەندیدار بە خەتەنە بۆ ژنان تێکەڵ بە شەرم و خەجاڵەتییە و هەر لەبەر ئەمەش پێیان خۆشە سەری بابەتەکە بنێنەوە. هەر بۆیە پزیشکانیش ناتوانن لێکی بدەنەوە و چارەسەری بکەن. هەر بۆیە، کادرێکی ڕاهێنراو لە پسپۆڕانی تەندروستی و لەشساغی پێویستە کە بتوانن کێشەکان لێک بدەنەوە و ڕاوێژکاری و پێشنیاری چارەسەر پێشکەش بکەن. لە دەستێوەردانە تاقیکارییەکانمان، ئەم کارە لە لایەن گرووپی خزمەتگوزارییە تەندروستییە گەڕۆکەکان ئەنجامی دەدرێت. ئەم چەشنە دەستێوەردانانە پێویستی بە دووپاتکردنەوە و سەرمایەگوزاری گونجاوە. دەوڵەت هەروەها دەبێ هەلومەرجەکە وەها دابین بکا کە سیاسەتەکانی تەندروستی و لەشساغی ئەندامی زا و زێ ژنانی قوربانی خەتەنەش بگرێتەوە.

ئێن.جی.ئۆ، وێنە لە کامیل ئەحمەدی

ـ هەروەها ژنان و کچانی خەتەنە کراو لـە چـاو کەسـانی خەتەنــە نــەکراو زیــاتر لــە بــەردەم کێشــەی دەروونیــدان؛ زۆربوونی ئەم کێشە دەروونیانە بە هۆی زۆر هۆکارەوەیـە، لەوانە بـواری کەلتـووری و لـەو چەشـنە و هـەروەها زۆری ڕێــژەی برینەکــەیان. پێویســتە لایەنــە دەروونــی و زیانبەخشــەکانی خەتەنــەی کچــانیش تــاوتوێ بکرێــت. ناسـینەوەی خەتەنـەی کچـان وەک پێشـێلکارییەکی مافـەکانی ژنان و منداڵان لە لایەن دەوڵـەت یارمەتییـەکی گەورەیـە بـۆ لێکۆڵینەوە لەم پرسانە. دەبێ بۆ پسپۆڕانی بـواری پزیشـکی، ڕاوێژکـاران و یاریـدەدەرانی گــەنجان بەرنامــەی ڕاهێنــان ئامادە بکەن بۆ ئـەوەی گرینگـی و جیدیبوونی مەسـەلەکەیان بـۆ دەربکـەوێ و بتـوانن بـە شـێوازێکی ورد و بـە بـێ هـیچ پێشـداوەرییەک لـە لێکەوتـە دەروونییـەکانی خەتەنـەی کچـان بکۆڵنەوە.

وەک پێشتریش وترا نەشتەگەری سارێژکردنەوە دەتوانێ بۆ قەرەبووکردنەوەی هەندێ لەو زیانانەی وا بە سەر ژنان و کچاندا هاتووە بەسوود بێت. پێشنیار دەکرێ دەوڵەت لە ڕێگەی هەنگاوی گونجاوەوە ئەم شێوە چارەسەرە لە ئێراندا بناسێنێ و بە کاری بێنێت. ئەم شێوازە دەتوانێ وەبەر بیمەی دەرمانی دەوڵەتی بکەوێت بۆ ئەوەی قوربانیانی هەژار و نەداریش کەڵکی لێ وەربگرن.
ڕاگەیاندنە خۆجێییە هاودڵەکانیش دەتوانن ڕیشەی چیرۆکی خەتەنەی کچان بگۆڕن. لە تاقیکردنەوە تاقیکارییەکانیشدا ڕاگەیاندنەکان وەک ئامرازێکی گرینگ بۆ خەباتی دژ بە خەتەنەی کچان بە کار هێنرا. گرینگیدانی ڕاگەیاندنەکان بە خەباتی خۆجێیی دژ بە خەتەنەی کچان زۆر بەقازانجە، بۆ وێنە ڕاگەیاندنە ئەنتەرنێتییەکان دەتوانن سەبارەت بە ئاسەوار و لێکەوتەکانی ئەم کارە وتووێژ لەگەڵ زانایانی ئایینی یان پسپۆڕانی پزیشکی بکەن.
پاش ئامادەکاری بەستێن پێویستمان بە کادرێکی ڕاهێنراوی گەنجانی خۆجێییە بۆ ئەوەی بە کەڵک وەرگرتن لە هێزی تۆڕە کۆمەڵایەتییەکان، بەشدارییەکی کاریگەریان بۆ ئەم بابەتە هەبێت. ڕاگەیاندنە چاپییە نەریتییەکان دەبێ هان بدرێن بۆ گرینگیدان بە پرسی خەتەنەی کچان. لەم پێناوەدا دەوڵەت دەتوانێ پانتایەکی گونجاو بۆ نووسەران دابین بکات بۆ ئەوەی بە بێ نیگەرانی لە لێکەوتەکانی لەم بارەوە بدوێن.
ڕووماڵی ڕاگەیاندنی گونجاو بۆ خێراتر کردنی پرۆسەی کۆتایی هێنان بە خەتەنەی کچان زۆر کارامەیە. پێویستە لە ناو ڕاگەیاندنەکاندا پتانسییەلساز بکرێ بۆ ئەوەی دڵنیا ببنەوە کە نووسەران لە نووسینی بابەتەکەی خۆیان لە سەر پرسە کەلتوورییەکان هەستیارن.
- بەرپرسانی ڕاهێنان دەتوانن بۆ ئەو ناوچە جیاوازانەی کە کچان خەتەنە دەکەن بەرنامەی تایبەت کە هەستیارییە

خۆجێییەکانی تێدا گونجێندرا بێ، گەڵاڵە بکەن.

ـ هەتا هەنووکە لە وڵاتدا ئێمە بۆ بەدواداچوون بۆ پرسی خەتەنەی کچان بەرنامەیەکی توێژینەوەیی نیشتمانیی گشتگیرمان نییە. بۆ دروست کردن و ئاسانکاری بۆ دەستێوەردەرە چالاکەکانی ئەم مەیدانە سەرمایەگوزارییەکی نوێ پێویستە. تەیارکردنی سەرچاوە یارمەتیدەرە بۆ گۆڕینی سەرچەشنی تاوتوێ کردنی خەتەنە کردنی کچان و ئەمەش بەش بە حاڵی خۆی لە بەها و نۆرمەکانی کۆمەڵگادا دەبێتە هۆی گۆڕانکاری بەردەوام. زۆر پێویستە ڕێکخراوە و تاکەکان بۆ لێکۆڵینەوەی مەیدانی نوێ بەهێز و پڕجیاز بکرێن و بە شێوەی گونجاو ئیشەکانیان چاودێری و بەراورد بکرێت. ئامادە کردنی ڕاپۆرتێکی نیشتمانی سەبارەت بە خەتەنەی کچان کە بە هاوکاری ڕێکخراوە ئەهلییەکان و ڕێکخراوە بەرپرسەکانی خزمەتگوزارییە کۆمەڵایەتی و چاودێرییە پزیشکییەکان ئەنجام درا بێ، بێگومان بۆ پیشاندانی ئەم پرسە ئامرازێکی کاریگەرە.

ـ بەدەر لە گرینگی یاسا و یاسادانان لەم بارەوە، پێشنیاری ئەم لێکۆڵینەوە ئەوەیە کە بۆ ئەو ناوچانەی کە خەتەنەی کچانی تێدا باوە ئاراستەیێکی هاوبەش بگیرێتە بەر. بۆ چاوپێکەوتن لەگەڵ ئەو ژن و کچانەی وا خەتەنە کراون، پێویستە لە دەستێوەردانی چالاکڤانەکاندا هەستیارییە کەلتوورییەکان لە بەر چاو بگیرێت و هەر لە بەر ئەمەش، هاوکاری لەگەڵ دانیشتووانی ئەم کۆمەڵگایانە بەشێکی گرینگی هەوڵدانە بۆ ڕێگری کردن لە خەتەنە کردنی کچان. هاوکاری وەرگرتن لە کەسانی دەسترۆیشتوو و ڕێبەرانی کۆمەڵگا، کە تەنانەت پیاوانیش دەگرێتەوە و پشتیوانی لە چالاکییە ناو کۆمەڵایەتییەکان بە مەبەستی گۆڕینی نۆڕمی

کۆمەڵایەتی بەردەوام، گۆڕانکاری هەمیشەیی لێ دەکەوێتەوە.[1] بەدەر لەمانە بەشداری چالاکڤانانی ژنانی گەنج بۆ ڕێگری لە نەریتێک کە هەم قوربانیانی سەرەکی و هەم تاوانبارەکان ژنان خۆیانن، زۆر گرینگە.

- دەبێ ئاستی پتانسییەلی ڕێکخراوە ناودەوڵەتییەکان (NGO) و ڕێکخراوی پشتبەستوو بە کۆمەڵگا خۆجێییەکان (CBO) لە پێناو ئەم ئامانجە ئاماژە پێکراوە هەڵبکشێت بۆ ئەوەی ئەم گرووپانە بتوانن وەک هۆکاری گۆڕان بە شێوەی کاریگەر دەوری خۆیان ببینن. بۆ پێکهێنانی ڕێکخراوی خۆجێیی دەبێ بوودجەی نێودەوڵەتی تەرخان بکرێ و دەوڵەتیش دەتوانێ بۆ دانوستان لەگەڵ ئاژانسەکانی ڕێکخراوی نەتەوە یەکگرتووەکان پێشەنگ بێت. هەروەها لقەکانی UNICEF و UNFPA جێگیرکراو لە ئێران، بۆ ئاگاداربوونەوە لە هەموو لایەنەکانی خەتەنەی کچان دەتوانن هاریکاری ڕێکخراوە خۆجێییەکان بکەن. ڕێکخراوی نەتەوە یەکگرتووەکان زانست و پسپۆڕی پێویستی بۆ بەرەنگاربوونەوەی خەتەنەی کچان هەیە، چوونکە بۆ نەهێشتنی ئەم کارە لە زۆربەی وڵاتانی ئەنجامدەری خەتەنەی کچان چالاکە. گرینگی ئەمە لەوەدایە کە ئەم ڕێکخراوانە خۆجێیین و لە ناویاندا چالاکی دەکەن، کەواتە ئەوان بۆ بەدیهێنانی ئەم ئامانجە دەبێ لەگەڵ گرووپێکی بەئەزموون و لێهاتوو ئیش بکەن.

1. de Souza and communication, 2007; Shrestha et al., 2014.

وێنە لە کامیل ئەحمەدی

ـ ئەوەی تاوتوێ کردنی ئەم بابەتە لە ئێراندا ئەستەم دەکات، ئەوەیە کە خەتەنە کردنی کچان لە کۆمەڵگا سوننە مەزهەبەکاندا باوە. ڕاپۆرت و ئەنجامەکانی هەموو چالاکییە ڕێکخراوەییە مەدەنی یان ڕێکخراوە نادەوڵەتییەکان، وێڕای پێشنیارەکانیان، ڕاستەوخۆ دەدرێ بە ڕێکخراوە دەوڵەتییەکان. کەواتە دەوری دەوڵەت لەم بابەتانەدا زۆر دیاریکەرە. هەڵکشانی هاوکاری و بواری دڵنیابوون ئاسانکاری بۆ خەباتی دژ بە خەتەنەی کچان دەکات. چالاکڤانانی کۆمەڵایەتی و بەرپرسانی دەوڵەتی بە ئاراستەیەکی کارناسانەوە بۆ ناسینی پێکهاتەی کەلتووری و بەها باوەکان، هەڵسووکەوتێکی سازێنەر بەدی دێنن. ئەم هاوکاری و هاودڵییە لە ئەزموونە ئۆبژەییەکاندا متمانەی نێوان ڕێکخراو و ئێتنیکەکان پتەو دەکات، کە هەر خۆی ڕێخۆشکەر دەبێ بۆ ڕێزی دوو لایەنە و بەشدارییەکی بەسوود و کاریگەر.

گریمانەی ڕوو لە گۆڕان

ڕاپۆرتێکی ناوخۆیی لەسەر خەتەنەی ژنان / شێواندنی کۆئەندامی زاوزێی ژنان - کچان لە ئێران
لەگەڵ پێشەکییەک سەبارەت بە خەتەنەی منداڵان / شێواندنی زاوزێی کوڕان - پیاوان لە ئێران

کامیل ئەحمەدی

سەرپەرشت و ڕێکخەر: کامیل ئەحمەدی
وه رگێر: نه سیم غوڵامی
هاوکـاران و یاریـدەدەرانی کـاری مەیـدانی: فەرخونـده خانـەگا، چیمـەن ڕەحمانی، هایده قوبـادی، پـەروین فەرهـەنگ، عـەلی باسـتانی، ئالالـه ئیبراهیمی
پێداچوونەوەی دەق: فەریبا ئەڵماسی
ڕازێنەری بەرگ: چیا سه رسپی
داڕێژەری خشته و چارتەکان: پێدرام وەرشۆیی
دووبارەخوێندنەوەی دەقی کوردی: چنوور مورادی
پەڕبەندی: ئومید موقەدەس

وێنه: ش تەلەنده

منداڵان لە دوورگەی قیشم
وێنە لە ف. فەرهەنگ

«لێــرە ژنێــک هــەبوو کــە لــە تەمــەنی 20 ســاڵاندا هاوسەرگیری کرد، کاتێک زانیان خەتەنە نەکراوە بە زۆری خەتەنــەیان کــرد، زۆر ئــازاری بینــی. خــەڵک دەیــانگوت کچێکــی بێشــەرم و گــڵاوە لەبــەر ئــەوەی خەتەنــە نــەکراوە. حەفتەیەک لە ناو پێخەفدا ماوە هەتا حاڵی باشتر بوو.»

وڵامدەر ژنی تەمەن 27 ساڵی گوندی هــەورامانی تــەخت – مەریوان – پارێزگای کوردستان

پێڕست

پێزانین و دەستخۆشی......................................165
پوختە 168
پێشەکی...171
خەتەنـە / شـێواندنی کۆئەنـدامی زاوزێـی ژنـان لـە ئێـران: پێش‌زەمینە و دەستکەوتەکان 175
ڕۆڵی دەوڵەت و ناوەندە خاوەنبەرژەوەندییەکان 179
پێداچوونـەوەیـەک بـە سـەر کاریگـەری بزووتنـەوەی دژە خەتەنە...183
ئامانجە دەستێوەردەرەکانی پایلۆت 185
شێوازناسی و تەکنیکەکانی توێژینەوە 187
ئەنجامەکانی ڕاپۆرت...189
پارێزگای ئازەربایجانی ڕۆژئاوا 193
نوێترین پێوەری دیاردەی خەتەنە: 193
پارێزگای کرماشان 196
پارێزگای کوردستان...199
پارێزگای هورموزگان 202
خەتەنەی پیاوان / شێواندنی کۆئەندامی زاوزێی پیاوان206
گرینگی بابەت 207
چەند پرسیار لە مەڕ خەتەنەی پیاوان / کوڕان.........215
ئەنجامگرتن و پێشنیارەکان.................................220

هێما و پیتە کورتەکان

AFGM	دژی شـێواندنی کۆئەنـدامی زاوزێـی ژنان
BBC	کۆمپانیای هەواڵنێری بریتانیا
ECM	هاوسەرگیری پێشوەختەی منداڵان
FGM / C	شێواندنی کۆئەندامی زاوزێی ژنان
MGM/ C	شێواندنی کۆئەندامی زاوزێی پیاوان
Mps	فێرخوازانی پزیشکی
NGO	ڕێکخراوی نادەوڵەتی
NHS	خزمەتگوزارییە تەندروستییە نیشتمانییەکان
PM	خولی بەڕێوەبردنی پڕۆژە
UN	ڕێکخراوی نەتەوە یەکگرتووەکان
UNICEF	سندووقی پشتیوانی لە منداڵان

پێزانین و دەستخۆشی

نووسین و ئامادەکردنی ئەم ڕاپۆرتە بەڕۆژکردنی ناوخۆییە، تووشی چەلێنجێکی زۆر هات. بە تایبەت کاتێک کە دەبا لە مەودایەکی کاتی کەمدا ئامادە و ئاراستە بکرێت. بە بێ هاوکاری پابەندانەی کەسانی خاوەن ئەزموون کە بە خۆشحاڵییەوە توانیم هاوکاری و پێشنیاریان لێ وەربگرم، هەلی کۆکردنەوە، لێکۆڵینەوە و نووسینی ئەم ڕاپۆرتەم بۆ نەدەڕەخسا.

بەو هیوایەی کە ئەم چەشنە لێکۆڵینەوانە ببنە ئامرازی ئاگادارکردنەوە سەبارەت خەتەنەی ژنان / شێواندنی کۆئەندامی زاوزێی ژنان بۆ ئەوەی دەنگی قوربانیانی شێواندنی کۆئەندامی زاوزێی ژنان لە گوتارە ناوخۆیی و جیهانییەکاندا ببیسرێت. ئەم توێژینەوانە هاوکاری کردین کە ڕۆژی نێونەتەوەیی شێواندنی کۆئەندامی زاوزێی ژنان لە ئێران بەڕێوە ببەین. ئەم چەشنە توێژینەوانە چوارچێوەیەکی بۆ دەستپێکی وتوووێژ سەبارەت بەم پرسە بەدی هێنا و ڕێگەی بۆ وتوووێژێکی کراوە خۆش کرد. لە شێوازی هەڵسوکەوتی ڕاگەیاندنەکان لەگەڵ هێنانە بەر باسی پرسی شێواندنی کۆئەندامی زاوزێی ژنان گۆڕانکارییەکی بەرچاو بەدی کرا. هەموو ئەمانە ئەنجامی هاوکاری و هەوڵی ئێمە بۆ لە لای یەکدانانی بەشەکانی توێژینەوە لای یەکترە.

من لەگەڵ کۆمەڵێکی دیکەی توێژەرە هاوبیرەکانم پێمان خۆشە دەستی هاوکاری درێژ بکەینەوە و لە پێناو هەوڵێکی

نیشتمانی بۆ بەرزکردنەوەی ئاستی وشیاری، دابینکردنی بواری دەست ڕاگەیشتن و تێوەگلانی جڤاکەکان و دەستپێکی وتووێژ لە نێوان ڕێکخراوە پەیوەندیدارەکان لە پێناو هاوشێوە کردنی پلانێکی کردەیی بە پابەندی لە سەر مافە هاووڵاتی و مرۆییەکانمان، بەرەو ئامانجێکی لێکچوو هەنگاو بنێین. لە درێژەی لێکۆڵینەوە لە سەر پرسی خەتەنەی ژنان لە ئێران، زۆر کەس و ڕێکخراوە بۆ تەواوکردنی ئەم توێژینەوە هاوکاری زۆریان کردم. ئەنجامدانی ئەم لێکۆڵینەوە بەتایبەت بەشەکانی کاری مەیدانی، تەنیا بە لێکۆڵینەوەی وەدۆزینەوە، ڕاهێنان لە سەر بنەمای مەیدان، پشتیوانی و هاوکاری ڕەخسا.

دەستخۆشی تایبەتم بۆ ئەم کەسانەیە کە بە کۆکردنەوە، شیکاری و دانانی چوارچێوە، هاوکاریان کردم کە ئەم کارە لە چوارچێوەی ڕاپۆرتێکی گشتگیردا بخەمە ڕوو. پێم خۆشە ئەوپەڕی پێزانینەکانم ئاراستەی هەموو ئەو کەسانە بکەم کە هەلی تەواوکردنی ئەم ڕاپۆرتەیان بۆ ڕەخساندم. سپاسێکی تایبەتی ڕاوێژکارەکەمان خاتوو حومێرا ناز لە وڵاتی پاکستان دەکەم کە بە پشتیوانیکردن و پێشنیاری پاڵنەرانە و هەروەها هاندانەکانی لە یەکڕیز کردنی گەڵاڵەکانی پێشوو، بەتایبەت بۆ نووسینی ئەم ڕاپۆرتە زۆر یارمەتی دام.

هەروەها پێم خۆشە دەستخۆشی لەو یاریدەرانە بکەم کە بە هۆی ئەوانەوە توانیمان کەرەستە پێویستەکان بۆ کۆتاییهێنان بەم کارە بەکار بێنین. دەستخۆشی تایبەت لە فەریبا ئەڵماسی دەکەم بۆ ئەوپەڕی یارمەتییەکانی بۆ نووسینی ئەم ڕاپۆرتە و هەروەها پێزانینی خۆم ئاراستەی ئەندامانی تیمی ئیشی مەیدانی لە پارێزگاکانی کرماشان، کوردستان و ئازەبایجانی ڕۆژئاوا، واتە فەرخوندە خانەگاە، چیمەن ڕەحمانی، هایدە قوبادی، پەروین فەرهەنگ، عەلی باستانی و ئالالە ئیبراهیمی دەکەم. هەروەها نیک پێتال و

سارا گانجێر کە لە کۆکردنەوەی ئەم بەشانەدا یارمـەتییان دام و سەبارەت بە ڕەوتی کارەکە هەندێ پێشنیاریان هەبوو و بـە هۆی هەوڵەکانیان بـۆ پێداچوونـەوە و بەشـێک لـە وەرگێـڕان دەستخۆشی تایبەتم هەیە. هەروەها بۆ ڕێکخستن و گەڵاڵـەی ئەم ڕاپۆرتە دەستخۆشی تایبەت لە پێدرام وەرشۆیی دەکەم.

کامیل ئەحمەدی

6ـی فێبریوێری 2017، ڕۆژی نێونەتـەوەیی بەرگەنـەگرتن لـە هەمبـەر شێواندنی کۆئەندامی زاوزێی ژنان.

پوختە

خەتەنەی ژنان لە بناغەی پێکهاتەی کەلتووری ئێرانی و لە سەر ئاستی هەر سێ پارێزگای ڕۆژئاوایی و پارێزگایەکی باشووری ئێران خۆی حەشار داوە و بە هۆی هۆگرنەبوونی کارگێڕان، پرسی خەتەنەی ژنان بۆ زۆربەی خەڵک بە نەناسراوی ماوەتەوە. لە ساڵی 1386ـی هەتاوی و لە هەندێ حاڵەتی بەر لەو، توێژینەوە سەبارەت بە خەتەنەی ژنان بەشێک لە بەرنامەی هەڵکشانی ئاستی وشیاری گشتی بوو. زۆر کەم وتار و تێزی زانکۆیی لەم بارەوە نووسراوە بەڵام ئەم چەشنە لێکۆڵینەوانە زۆرتربوون.

ژنێکی خەڵکی بەندەری چارەک. پارێزگای هورموزگان.
وێنە: کامیل ئەحمەدی

توێژینەوەکانی ڕابردوو[1] دەریدەخا کە خەتەنە / شێواندنی کۆئەندامی زاوزێی ژنان زیاتر لە لایەن کەمینە سوننە مەزهەبەکانەوە لە هەندێ لە گوندەکانی پارێزگای

1.https://kameelahmady.com/fa/fgm-in-iran

ئازەربایجانی ڕۆژئاوا، کرماشان، کوردستان و هورموزگان ئەنجام دەدرێت. ئەندازەگرتنی یەک لە دوای یەک بەردەوامی زانیاری کۆکراوە لە هەمان پارێزگانەدا دەردەخا و ڕەوتی ڕوو لە دابەزینی ئەنجامدانی ئەم نەریتە پیشان دەدات. ئەوە لە حاڵێکدایە کە هێشتاش لە هەندێ لە ناوچەکاندا ئاسەواری خەتەنە باوە. لێکدانەوەکان لە گوندە دەستنیشانکراوەکانی پایلۆت پیشانی دا کە دۆخەکە ڕووی لە باشتربوونە و ڕێژەی خەتەنەی کچان بە خەستی ڕووی لە کەمبوونەوەیە.

ئامانج لەم ڕاپۆرتە بەڕۆژکردنی بارودۆخ و ئاماری خەتەنەی کچان و کاریگەری هەڵکشاندنی ئاستی وشیاری بۆ سنووردارکردنەوەی ڕێژەی خەتەنەی ئافرەتان[1] لە پارێزگاکانی ئازەربایجانی ڕۆژئاوا، کرماشان، کوردستان و هورموزگان بوو و هەروەها خوازیاری ڕوونکردنەوەی گشتی دیاردەی خەتەنەی ژنانە. ئەم ڕاپۆرتە زانیاری بەڕۆژ سەبارەت بە خەتەنەی ژنان لە ئێران پاش دەستێوەردانی توێژینەوەی پایلۆت و لێکۆڵینەوەی لەمەڕ شێواندنی کۆئەندامی زاوزێی ژنان لە ئێران[2] لە چوار ناوچەی جوگرافیایی ئازەربایجانی ڕۆژئاوا، کرماشان، کوردستان و هورموزگان دەخاتە ڕوو.

---

1. https://www.bbc.com/persian/iran/2015/06/150604 nm fgm iran women

2. http://kameelahmady.com/wp-content/uploads/kameel%20-%20 FA%20final.pdf

ژنانی دانیشتوی هەورامان – پارێزگای کرماشان وێنە: هایدە قوبادی

پێشەکی

خەتەنە / شێواندنی کۆئەندامی زاوزێی ژنان نەریتێکی کۆنە کە دژی لایەنەکانی مافە ڕەگەزییەکانی ژنان و منداڵانە. ئەم نەریتە لە کۆمەڵگاکاندا بە هۆکاری تایبەتی ئایدۆلۆژیایی، کەلتووری، نۆرمی و ڕووانگەیی و سیستەمە ئابووری – سیاسییەکان باوە. سەرچاوەی خەتەنەی ژنان لە دابونەریتە کۆمەڵایەتییەکاندایە و پەرەسەندنەکەی لە کۆمەڵگا جیاوازەکاندا بە پێی باوەڕی ئایینی و عورفی پەیوەندی ڕاستەوخۆی لەگەڵ سیستەمی ئابووری – سیاسی ئەم کۆمەڵگایانەدا هەیە. هەژاری، نەخوێندەواری، نابەرانبەریە ڕەگەزییەکان و نەبوونی تەندروستی پێگەی ئەم نەریتەی پتەو کردووە. خەتەنەی ژنان بەدەر لە پێشێلکردنی مافە ڕەگەزییەکانی منداڵان و ژنان، کاریگەری لە سەر چێژبەخشبوونی پەیوەندییە سێکسییەکانی ژنان دادەنێ و دەبێتە هۆی نارەزامەندی لە ژیانی هاوبەشی هاوسەرەکان و ڕێژەی تەڵاق بەرز دەکاتەوە و هەندێجار مەترسی تەندروستی و زاوزێی دژواری بە دواوە بووە.

سەرباری ئەوەی کۆمەڵێ زانیاری لە چەندایەتی و چۆنایەتی و ڕادەی خەتەنەی ژنان لە ئێران لە ڕێگەی کۆمەڵێک تێزی خوێندکارانی زانکۆ و چەندین وتار لە بەر دەستە، بەڵام ئەم زانیارییانە لە سۆنگەی ڕێژە و ئەندازەی لێکۆڵینەوەوە لە ئاستێکی ئەوتۆدا نەبوون. بۆ یەکەم جار لێکۆڵینەوەیەک لە ژێر ناوی "بە ناوی نەریت"[1]،

[1]. ئەحمەدی، کامیل. بە ناوی نەریت (توێژینەوەیەکی گشتگیر سەبارەت بە

←

پێداچوونەوەیەکی گشتی بە سەر باوبوونی خەتەنەی ژنان لـە سەر ئاستی وڵات، بـە دەسـت خستنەسـەر ئـەو ناوچانـەی وا ئەم نەریتە زیاترین کاریگـەری لـە سـەریان داناوە لـە سـەر ئاسـتی هــەر سـێ پارێزگــای ڕۆژئــاوایی و پارێزگایــەکی باشــووری دەخاتــە ڕوو. ئــەم توێژینــەوە لێکۆڵینەوەیــەکی چەندین ساڵە بوو کە باوبوونی خەتەنەی ژنـانی لێـک داوە و بـۆ بەرەنگاربوونـەوەی ئـەم دیـاردە ڕێگـەچارەیەک دەخـاتە ڕوو.

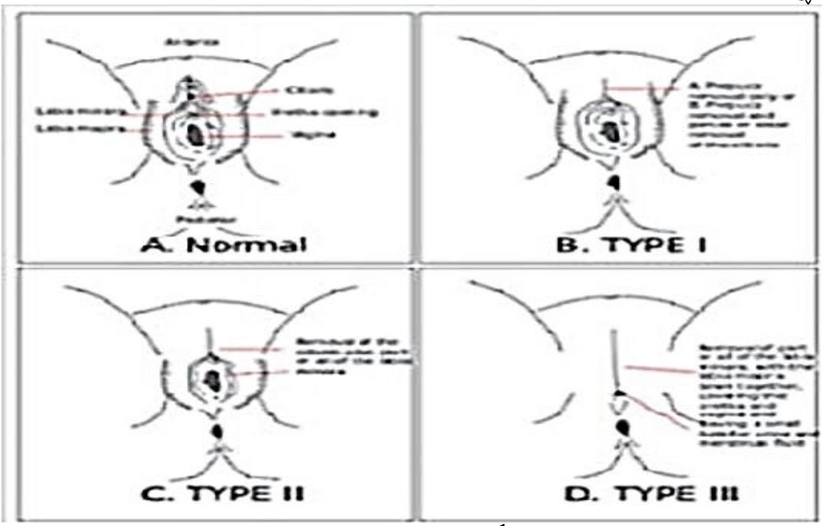

چوار جۆر خەتەنە: وەرگیراو لە کتێبی "بە ناوی نەریت". (1394 هەتاوی) چاپخانەی شیرازە. کامیل ئەحمەدی.

ئەم ڕاپۆرتـە بـەرۆژترین بـارودۆخـی دیـاردەی خەتـەنـەی ژنان پاش دوایین لێکۆڵینەوە لـە سـاڵی 1393 دەخاتـە ڕوو و بەرهــەمی توێژینەوەیــەکی درێژخایــەن، لێـدوانی مەیـدانی (دانیشــتووانی نــاوچەکە، زانایــانی ناوچــەیی و کەسـایەتییە ناسراوەکان) لە خـوولێکی چـوار مانگـە لـە سـاڵی 1395ــی

خەتەنەی ژنان لە ئێران). چاپخانەی شیرازە. تاران 1394 هەتاوی.

هەتاوییە. لە توێژینـەوەی ڕابـردوو هەنـدێ لـە گونـدەکان بـە شـێوەی پـایلۆت بــە مەبەســتی هەڵســەنگاندنی کاریگــەری ڕاهێنـانی خـەڵکی نیشـتەجێی نـاوچەکە سـەبارەت بـە لایەنـە نەرێنییەکانی شێواندنی کۆئەندامی زاوزێی ژنان ئەنجام درا.

ئاهەنگی زەماوەند لە دوورگەی قیشم. پارێزگای هورموزگان
وێنە: ش. تەلندە

لەم لێکدانەوەدا لە هەر کام لە چوار پارێزگاکەدا کۆمـەڵێ گوند دەستنیشان کراون و بۆ ئەندازەگرتنی ئاستی پێشکەوتنی دەستێوەردانە پێشووەکان، دیسان سەردانمان کردنەوە. ئامانج لە «بەرنامەی کەمکردنەوەی ڕێژەی خەتەنەی ژنـان» ئـەوە بـوو کـە بـۆ وەدیهێنــانی مافــەکانی ژنــان و کچــان جڤاکــە خۆجێییـەکان چـالاک بکرێنـەوە و زیـاترچەق بخرێتـە سـەر بابـەتی ڕێگـری لـە نـەریتی خەتەنـەی ئافرەتـان. دانووسـتان لەگـەڵ بەرپرسـان لـە سـەر ئاسـتی نیشـتمانی و نـاوچەیی بـە مەبەستی قەدەغەکردنی یاسایی خەتەنەی ژنان و لەخۆگرتنی پەسەندکراوە یاساییە نوێکان لـە یاسـای بەرنامـەی بنەماڵـەدا ئەنجام دراوە.

ئامانجێکی دیکەی ئەم لێکۆڵینـەوە، ئەنـدازەگرتنی ڕێـژەی

خەتەنەی ژنان لە بەشگەلێک لە ئێران، بەتایبەت دەڤەرەکانی ئازەربایجانی ڕۆژئاوا، کرماشان، کوردستان و هورموزگان بوو. لەم ناوچانە، هاوشێوەی ناوچەکانی دیکە، پیاوان ئەنجامدەرانی کۆمەڵگان و ئەم باڵادەستییە دەروونیکراو و سیستماتیک و خۆجێییە و لە بەهاکان، نۆرم و نەریتەکاندا ڕەنگ دەداتەوە و لەلایەن ڕێکخراوە خاوەنبەرژەوەندییەکانەوە بەرهەم دەهێنرێتەوە. لە وەها هەلومەرجێکدا دۆخی ژنان زیاتر چەتوون دەبێتەوە.

خەتەنە / شێواندنی کۆئەندامی زاوزێی زنان لە ئێران: پێشزەمینە و دەستکەوتەکان

لە کۆتایی دەیەی هەشتای هەتاوی توێژینەوەیەک بۆ هەڵسەنگاندنی باوبوونی خەتەنەی ژنان لە ئێران ئەنجام درا و ڕۆڵی فاکتەرە کاریگەرەکانی سەر ئەم دیاردە ڕوون کراوە.[1] هاوکات لەگەڵ دەستپێکردنی توێژینەوەی مەیدانی سەرەتایی و چوون بۆ ناوچەکان بە مەبەستی کۆکردنەوەی داتا، درامایەکی دێکۆمێنتاری لە وتووێژەکان ئامادە بوو و یەکەمین و تەنها درامای دێکومێنتاری "بە ناوی نەریت"ـە[2] کە لە لایەن کامیل ئەحمەدی لە کاتی ئیشی مەیدانی لە ناوچە کوردنشینەکانی مەهاباد، هەندێ لە گوندەکانی دەوروبەری کوردستان و ناوچەکانی هەورامان لە پارێزگای کرماشان و هەروەها پارێزگای هورموزگان لە باشووری ئێران درووست کرا. ئەم فیلمە دواتر لە لایەن هەواڵنێری BBC[3] بڵاو کراوە و لە فێستیڤاڵی فیلمی لەندەن نمایش درا. ئەم دێکومێنتارییە خەڵکناسییە بریتیە لە لێدوانی تۆمارکراو لە ناوچە و گوندەکانی دەوروبەری پارێزگاکانی کرماشان، هورموزگان و دوورگەکانی دەوروبەری (وەک قیشم، هورموزگان و کیش). ئەم دێکومێنتارییە بەدەر لە دواندنی ژنانی خۆجێیی و ژنە خەتەنەچییەکان، ڕەنگدانەوەی بیروباوەڕی پیاوانی ناوچەکە، کارمەندانی ناوەندە تەندروستی و پزیشکییەکان و زانایانی ئایینییە.

یەکێک لە ئامانجە سەرەکییەکانی ئەم لێکۆڵینەوە دابینکردنی داتای قووڵبین سەبارەت بە خەتەنەی ژنان لە ئێران و خستنەڕووی هاوکاتانەی بەربەستە پێکهاتەییەکانی

---

[1]ـ ئەحمەدی، کامیل. بە ناوی نەریت (توێژینەوەیەکی گشتگیر سەبارەت بە خەتەنەی ژنان لە ئێران). چاپخانەی شیرازە، تاران 1394 هەتاوی.

[2]. www.aparat.com/v/6OKyL

[3].http://www.bbc.com/persian/arts/2015/06/150604_aparat_22_2015

بەردەم بەرەنگاربوونەوەی خەتەنەی ژنان و خستنە ڕووی ئەم بابەتانە لە بەرنامەی کار بوو. لە پاڵ سەغڵەتی و گێر و گرفتی ئەم توێژینەوە لە کاتی چالاکی و ئیشی لێکۆڵینەوەدا، چەخماخەی لێکۆڵینەوەیەکی نوێ[1] لە سەر **هاوسەرگیری پێشوەختەی منداڵان لە ئێران** لێدرا[2]. لێکۆڵینەوەی هاوسەرگیری پێشوەختەی منداڵان دەستبەجێ پاش لێکۆڵینەوەی خەتەنەی ژنان ئەنجام درا کە سەرچاوەکەشی کار و ئیشی مەیدانی توێژینەوەی خەتەنەی ژنان بوو و لە سەر ئاستی حەوت پارێزگای وڵات ئەنجام درا. لە هەندێ لە ناوچە ڕووماڵکراوەکاندا، خەتەنەی ژنان بە جۆرێک ڕێگەی بۆ دیاردەی هاوسەرگیری منداڵان خۆش دەکرد و ئەم دوو کارە زیان بارە نەریتییە پێکەوە هاوپەیوەندن.[3]

بە ئاوڕدانەوە لە هەستیاری بابەتەکە ئاراستەی شێوازناسی بەکارهێنراو لە توێژینەوەی شێواندنی کۆئەندامی زاوزێی ژنان لە دەستپێکدا شێوازێکی هاوبەشانە بوو. سەرباری بەربەستە زۆر و دیارەکانی ئەم لێکۆڵینەوە، چەندین ساڵ توێژینەوەی بەردەوامی ئەم توێژینەوە ئەنجام و دەستکەوتی زۆری لێ کەوتەوە. ئیشی مەیدانی بریتیە لە: سەفەرکردن بۆ ناوچە گوندییەکان و دواندنی ژنان و پیاوانی ناوچەکە و چین و توێژە جیاوازە کۆمەڵایەتییەکانی وەکوو کەسانی سەرەکی، ڕێبەرانی کۆمەڵایەتی، زانایانی ئایینی بوو. ئەنجامەکان ئەوەیان خستە ڕوو کە خەتەنەی ژنان لە

---

[1]. ئەحمەدی، کامیل. زایەڵەی بێدەنگی (توێژینەوەیەکی گشتگیر سەبارەت بە هاوسەرگیریی منداڵان لە ئێران). چاپخانەی شیرازە. تاران 1396 هەتاوی.

[2]. http://kameelahmady.com/fa/ecm-in-iran/

[3]. بۆ زانیاریی زیاتر سەبارەت بە پەیوەندیی خەتەنەی ژنان و هاوسەرگیریی منداڵان بڕوانە:

http://kameelahmady.com/fa/wp-content/uploads/2016/10/Farsi-web1.pdf

هەندێ لە گوندە دەستنیشانکراوەکان زۆر باو بوو (لە هەندێ لە گوندەکانی دوورگەی قیشم کە دەکەوێتە پارێزگای هورموزگان، ڕێژەی خەتەنە دەگاتە 60 لە سەد و لە سەر ئاستی هەر سێ پارێزگا ڕۆژئاواییەکەی دیکە ئەم ڕێژە کەمێک کەمتر بوو). سەرباری ئەمەش لەم پارێزگایانەدا نەریتی خەتەنەی کچان لە سەرتاسەری پارێزگای ئازەربایجانی ڕۆژئاوا کە خەڵکەکەی تورکی ئازەری و کوردی کرمانجن، هەروەها لە هەندێ بەشی باشووری پارێزگای کرماشان و باکووری هورموزگان برەوێکی ئەوتۆی نەبوو. ئەم توێژینەوە بە زمانەکانی ئینگلیزی و فارسیش نووسراوە. پاش ڕوونوێنی و بەمیدیاییبوونی، سەرنجی هەموو جیهانی بەرەو لای خۆی ڕاکێشا و لە 14ـی جۆزەردانی ساڵی 1394ـی هەتاوی لە لایەن هەواڵنێری ڕۆیتێرز[1] و ڕۆژنامەی گاردییەن[2] و BBC[3] پیشان درا. میدیا نێودەوڵەتییەکان[54] و ڕێکخراوەی نەتەوەکان[6] بۆ ئاگادارکردنەوەی ئەنجومەنەکانی کۆمەڵگە نێودەوڵەتییەکان گەڕاونەتەوە سەر ئەم توێژینەوە و ڕێکخراوەی نەتەوەکان سەبارەت بە خەتەنەی ژنان و پابەندییە پێویستەکان بە فەرمی داوای ڕوونکردنەوەی لە کۆماری ئیسلامی ئێران کرد.

---

1. http://www.reuters.com/article/us-iran-fgm-idUSKBN0P60OF20150626

2. https://www.theguardian.com/world/2015/jun/04/female-genital-mutilation-iran-fgm

3. http://www.bbc.com/persian/iran/2015/06/150604_nm_fgm_iran women

4. http://rudaw.net/english/middleeast/iran/030720152

5. http://europe.newsweek.com/female-genital-mutilation-performed-young-girls-iran-328246

6. http://www.unwatch.org/en/

ڕوونوێنی لە کتێبی «بە ناوی نەریت» و کۆنفرانسی FGM لە ڕێکخراوەی نەتەوەکان وێنە: تۆیی لێڤین

لە درێژەی توێژینەوە پرۆژەیەکی پایلۆتیش لە سەر بنەمای ئەنجامەکانی ئەم لێکۆڵینەوە لە ناوچە ڕووماڵکراوەکانی ئەم بەرنامە دەست بە کار بوو. ئەم دەستێوەردانی پایلۆت بە مەبەستی کەمکردنەوەی برەوی شێواندنی کۆئەندامی زاوزێی ژنان لە ناوچە فارس و عەرەبنشینەکانی باشووری ئێران و ناوچە کوردنشینەکانی ڕۆژئاوای ئێران ئەنجام درا.

پرۆژە لە سەر ئەم گریمانە بوو کە دەستێوەردانە تایبەتە کەمپانتاکان دەتوانن لە لایەن خودی کۆمەڵگاوە بوار بۆ وازهێنان لەم دیاردە خۆش بکەن و نەک ئەوەی کە لە دەرەوەی کۆمەڵگاوە بە شێوەی سەپاندنی زۆرەملیانە بێت. توێژینەوە بەم ئاراستە کە سەرچاوەی ئەم دیاردە دەچێتەوە سەر نەریت و کەلتوور و هەندێجار پاساوی ئایینی، درێژەی بە ئیشەکەی خۆی دا. تیمی توێژینەوەیی ئاراستەیەکی هاوبەشانە، هەستیار بە کەلتوور و عورفێکی گرتە بەر کە ژێرخانێکی بتەو لە مافەکانی منداڵ و مرۆڤیشی لە خۆ گرتبوو. دەستێوەردانەکانی ئەم پرۆژە بۆ سەر دوو بەش دابەش کران: بەشێک سەرنج دەخاتە سەر کۆمەڵگا.

دەستێوەردانەکان بە شێوەی تایبەت بە جۆرێک گەڵاڵە کرابوون کە ئاسانکاری بۆ بەرەنگاربوونەوەی دیاردەی خەتەنەی ژنان بکەن. لە پێناو وەدیهێنانی ئەم ئامانجە پێویست بوو کە لێڕوانینێکی ناڕاستەوخۆ بگیرێتە بەر، چونکە خەتەنەی ژنان نەریتێک بوو کە لە سەر ڕۆحی خەڵکی ناوچەکە هەڵکۆڵرابوو و هەر چەشنە هەوڵێکی ڕاستەوخۆ بۆ لە ناو بردنی ئەم نەریتە دەیتوانی بۆ بەڕێوەبردنی ئەم پرۆژە و کاربەدەستانیشی کێشەساز بێت. دووهەمین بەش بە گوێرەی تۆڕسازی و پشتیوانی بوو کە زیاتر سەرچاوە خۆجێیییەکانی بۆ پێکەوە کارکردن و بە ئامانجێکی تایبەتەوە لە دەور یەکتر کۆ دەکردەوە.

بە هۆی کەموکۆڕی سەرچاوەکان لە دواساڵەکانی لێکۆڵینەوە دوو گرووپی گەڕۆکی پێکهاتوو لە یاریدەری کۆمەڵایەتی، دەروونناس و نەخۆشەوان کۆ بوونەوە. گرووپە گەڕۆکەکان بە جۆرێک ڕاهێنرا بوون کە دەیانتوانی بە کەڵکوەرگرتن لە هێزە ناوچەییەکان لە پێناو ڕووماڵکردنی باشتر بە شێوەی ڕاستەوخۆ ئەوپەڕی ئیشی مەیدانی ئەنجام بدەن. ئەندامانی تیمەکە خەریتەی ناوچەی ڕووماڵکراویان هەڵدەگرتەوە و دواتر بە کەڵکوەرگرتن لە ڕووداوە کۆمەڵایەتییەکانی وەک دەرفەتگەلی پەنگراو (وەکوو ئاهەنگی هاوسەرگیری و پرسە و سەرەخۆشی) بە شێوەی ڕاستەوخۆ دەست بە کار بوون. ئامانجی یەکەمی ئەم ڕێبازە ئەوە بوو کە باشتر و ئاسانتر لە ژنانی کۆمەڵگا نزیک ببێتەوە. ئیشی گرووپی گەڕۆک ڕوونی کردەوە کە خەتەنەی ژنان لە هەندێ لە گوندەکاندا لە ناو چوار پارێزگا ئاماژە پێکراوەکە برەوی هەیە.

ڕۆڵی دەوڵەت و ناوەندە خاوەنبەرژەوەندییەکان

لە ئێران خەتەنی ژنان بابەتێکی گشتی نییە و قسەکردن لە سەر ئەم بابەتە باو نییە. لە زۆربەی حاڵەتەکاندا بەرپرسانی

دەوڵـــەتی، نوێنـــەرانی فـــەرمی، کەســـان یـــان گرووپـــە نەتـــەوەخوازەکان و ڕێبـــەرانی ئـــایینی ئـــایینزای شـــێعە زۆر هـــۆگری قســـەکردن لـــە ســـەر پرســـی خەتەنـــەی ژنـــان نـــین، چوونکـــە بـــە گومـــانی ئـــەوان ئـــەم کـــارە تایبـــەت بـــە شـــوێنکەوتووانی ئـــایینزای ســـوننەیە و لەبـــەر هەنـــدێ تێبینـــی ڕوون نەکراو، نابێ ئەوان تێوە بگلێنین.

چوار پارێزگا ئاماژە پێکراوەکە کە خەتەنەی کچانیان تێدا باوە، کورتە مێژوویـەکیان سـەبارەت بـە جۆرەکـانی دیکـەی تونـــدوتیژی دژ بـــە ژنـــان بـــەدی کـــردووە؛ حاڵـــەتی وەک خۆســووتاندنی ژنــان (یــا دیکــەی شــێوازەکانی خۆکــوژی)[1]، هاوسەرگیری منداڵان، هاوسەرگیری زۆرەملـێ، فرەژنـی و لە هەنـدێ حاڵەتـدا قـەتڵی نامووسـی[2]. بـە بۆچـوونی دەوڵـەت خەتەنـەی ژنـان بازنەیـەکی سـنووورداری هەیـە و پرسـێکی تایبـــەت بـــە ئـــەهلی ســـوننەیە و لەبـــەر ئەمـــەش دەوڵـــەتی شێعەتەوەری ناوەندی بـۆ کۆتـایی هێنـان بـە خەتەنـەی ژنـان هیچ هەوڵێکی فەرمی و نافەرمی نادا و ڕەنگـە نیگـەران بـێ کە لە ئەنجامی خۆتێهەڵقورتان لەم بابەتـە متمانـەی لـەرزۆک و سستی جەماوەری سـوننە مەزهـەب لـە دەسـت بـدات. جیـا لەوە پرسی خەتەنەی ژنان هەتا هەنووکە نەیتوانیوە سەرنجی وەزارەتە گرینگە دەوڵەتییـەکان و ڕێکخراوەکـان بـەرەو لای خۆی ڕابکێشێت. خەتەنەی ژنان بۆ ناوەندە گشتییەکانی وەک خزمـەتگوزاری تەندروسـتی، خزمـەتگوزاری کۆمەڵایـەتی، زانکۆکـــان و بـــە شـــێوەی گشـــتی کۆمـــەڵگا، دیاردەیـــەکی نائاشـــنایە. ســـەرباری ئەمـــەش ئـــەم دەوڵەتـــە لـــەوە دەچـــێ

---

[1]. Aliverdinia, A. & Pridemore, W. A. 2009. Women's fatalistic suicide in Iran: a partial test of Durkheim in an Islamic Republic. *Violence against women*.

[2]. Keddie, N. R. 2000. Women in Iran since 1979. *Social research*, 405-438

سەرنجێکی زیاتری خستبێتە سەر بابەتە کۆمەڵایەتییەکان، مافە هاوڵاتییەکان و پرسە بنەماڵەتەوەرەکان و لەم دەوڵەتەدا کێشە و ئاریشە کۆمەڵایەتییەکان زیاتر لە جاران بە فەرمی ناسراون. لە ساڵانی دابەزاندنی ئەم لێکۆڵینەوە و بەتایبەت لەم ساڵانەی دواییدا ئەم دیاردە و ئەنجامەکانی لەگەڵ بەرپرسانی تەندروستی نیشتمانی، خزمەتگوزارییە کۆمەڵایەتییەکان و هەندێ لە نوێنەرانی پارلەمان و کۆمیسیۆنە تەندروستی و کۆمەڵایەتییەکانی ناو مەجلیسی شۆرای ئیسلامی، جێگریەتی سەرۆکایەتی کۆمار لە بەشی ژنان و کاروباری بنەماڵە و دەزگای داد خرایە ڕوو. لە دیدارێکی هاوبەش لە نێوان بەرپرسانی دەوڵەتی لە وەزارەتی تەندروستی، دەرمان و ڕاهێنانی پزیشکی، خزمەتگوزارییە کۆمەڵایەتییەکان و دەزگای داد هەندێ بەڵێن درا بەڵام هەتا ئێستا هیچیان نەچوونەتە بواری جێبەجێکردن.

نەبوونی پشتیوانی لە لایەن دەوڵەت و تەنانەت دڵەڕاوکێ ئاسایشییەکان وای کردووە کە جگە لە ژمارەیەک تێزی ماستەر کە دواتر بە شێوەی کتێب چاپ کران[1] و یان کۆمەڵێ وتار[2]، هیچ لێکۆڵینەوەیەکی گشتگیر و ناوخۆیی بۆ هەڵسەنگاندنی بابەتی خەتەنەی ژنان لە ئێراندا ئەنجام نەدرێت. هەر بۆیە هیچ چەشنە پڕۆژەیەکی پەیوەندیدار لە ناوچە تێوەگلاوەکانی دیاردەی خەتەنە پشتیوانی دارایی نەکراون و یان مۆڵەتی ئیشکردنیان نەبووە. هەر بۆیە بواری ئەنجامدانی بەرنامەی توێژینەوەیی پایلۆت بۆ تێگەیشتنی

---

[1] - کریمی، فاطمە (1388 هەتاوی)، تراژدی بدن، نشر روشنگران، الهام مندگاری، (1389 هەتاوی). نقل تمامیت جسمانی زنان از منظر حقوق بشر، چاپخانەی زانکۆی یاسا حقوق مظفریان، رایحە (1389 هەتاوی)، تیغ و سنت، چاپخانەی ناکجا

[2]. https://www.sid.ir/fa/Journal/ViewPaper.aspx?ID=417

AVAYEBUF.com

باوبوونی وردی خەتەنەی ژنان لە ئێران بوونی نییە و ناتوانین کاریگەری ڕاهێنان و خوێندن و دیکەی فاکتەرەکان بۆ بەرەنگاربوونەوەی دژ بە خەتەنەی ژنان بە دروستی و لە پێوەرێکی گەورەدا ئەندازە بگرین.

«ئەگەر ئێمە بزانین خەتەنە بۆ کچەکانمان زیانی هەیە، بێگومان ئەم کارە ناکەین. ئەوان بە ئێمەیان وت ئەم کارە مەکەن بەڵام نەیانوت بۆچی. هیچ کەس سەبارەت بە زیانەکانی قسەی نەکرد و ئێمە هێشتاش ئەم کارە دەکەین. ئێمە ئێستا دەیڕووشێنین، پێشتر زۆریان لێ دەبڕی، بەڵام ئێمە تەنیا تیغێکی لێ دەدەین.»

وڵامدەری ژن. گوندی گۆری هورمزگان

نومایەک لە هەورامان تەخت. مەریوان پارێزگای کوردستان
وێنە: کامیل ئەحمەدی

پێداچوونەوەیەک بە سەر کاریگەری بزووتنەوەی دژە خەتەنە

لێکۆڵینەوە لە سەر خەتەنەی ژنان لە ئێران بوو بە هۆی ئامادەبوونی ڕاپۆرتێکی گشتگیر و دیکەی بابەتە بڵاوبووەکان، سرنجی بیری کۆمەڵگەی مەدەنی و میدیاکانی ورووژاندووە و بۆ نەهێشتنی ئەم نەریتە بزاڤێکی پەیوەندیدارانەی بەهێزی هان دا و چالاکی گرووپە دژبەرەکانی خەتەنە لە ناو پسپۆڕانی پزیشکی، کەسایەتیە ئایینییەکان، کاربەدەستانی یاسایی و میدیایی، گرووپی گەنجان و کۆمەڵگای مەدەنی ئاسان کردووە.

لە ڕەوتی ئەم توێژینەوە پێکهاتەیەکی تایبەت بە کار هێنرا بۆ ئەوەی توانای هەموو ڕاپەڕێنەرە چالاکەکان لە بواری نەهێشتنی دیاردەی قەیرانی خەتەنەی ژنان بە ئاراستەی گشتبینانە باشتر بکات. پەرەپێدانی زانست و بەهێزکردنی تواناکان بە ڕەچاوکردنی زیانەکانی شێواندنی کۆئەندامی زاوزێی ژنان بە شێوەی بەردەوام کەڵکیان لێ وەرگیرا. ئەم کارە لە سەر دوو ئاست ئەنجام دراوە؛ ڕاهێنانی کاربەدەستان و هەڵکشاندنی ئاستی زانیاری لە کۆمەڵگەی ئامانج و هەروەها لە زانکۆکاندا. وا دەرکەوت کە بە پێی ئەم چالاکییە تواناسازییانە، ڕێژەیەکی بەرچاوی ئەندامانی کۆمەڵگەی ئامانج سەبارەت بە هەڕەشە و مەترسییەکانی خەتەنەی ژنان / شێواندنی کۆئەندامی زاوزێی ژنان هەستیار بوون. توێژینەوە لە دروستکردنی زانیاری بەکەڵک سەرکەوتوو بوو و توانی پشتیوانی کۆمەڵێکی زۆری خوێندکارانی زانکۆ، کەسانی مەدەنی و هەروەها بەرپرسانی ڕێکخراوی چاکژیانەوە و وەزارەتی تەندروستی، دەرمان و ڕاهێنانی پزیشکی بەرەو لای خۆی ڕابکێشێت.

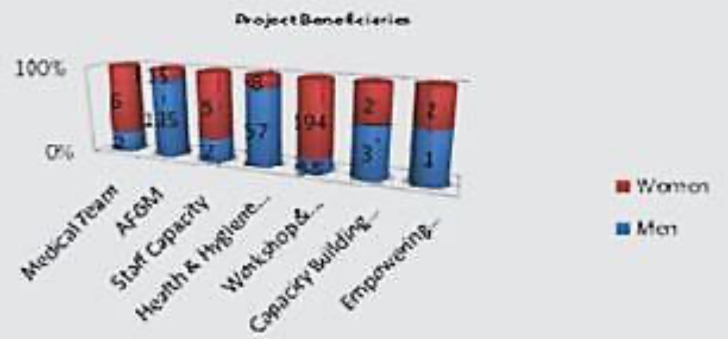

چارتی کەڵکوەرگرتن لە توێژینەوە بە پێی ڕەگەزی وڵامدەران.
کتێبی بە ناوی نەریت.

هــەر هــەموو پارێزگاکــان ڕێژەیــەکی زۆری ســوننە مەزهەبی قوتابخانەی ئیمام شافێعی و ئـەهلی شێعە لـە خۆ دەگرن. شایەنی ئاماژەیە کە هەندێ لەم پارێزگایانە هـەڵگری حەشـیمەتی تورکـزمـانی ئـازەری شـێعە (وەک بـاکووری ئازەبایجانی ڕۆژئاوا) و کوردە یارسانەکان (لە چەند دەڤەری ئیلام و کرماشان) کە هیچیان خەتەنەیان تێدا نییە. سەرەرای ئەمـە هەنـدێ لـە کچۆڵـە شێعەکانی پارێزگـای هورموزگـان هێشــتاش خەتەنــە دەکــرێن و چەنــد ناوچــەی کرماشــان و ئیلامیش خەتەنەیان ئەنجام دەدا بەڵام ئێستا خەتەنەی کچانیان وەســتاندووە. ئــەو گرووپــە ئامانجانــەی کــە بــە شــێوەی ناڕاستەوخۆ هەستیار بوون بریتی بوون لـە: زانایـانی ئـایینی پیاو، خەتەنەچییەکان و دانیشتووانی خۆجێیی دوورگەی قیشم لـە باشـووری ئێـران و خوێنـدکارانی پەرسـتاری. هـەروەها گرووپە قەرەج و چەرچییەکان کە لە بنەڕەتـەوە لـە هـەرێمی کوردسـتانەوە دێـن و هـەموو بـەهارانێک لــە سـنوورەکانی کوردستانی ئێرانەوە تێپەڕ دەبـن و وەک خەتەنـەچی منـداڵان خەتەنــە دەکــەن و لــەم مــاوەدا لــە دەرەوەی شــارەکانی وەک سەردەشــت، مــەهاباد، پیرانشــار و گونــدەکانی دەوروبــەری نیشتەجێ دەبن ئەمانەش وەک گرووپی ئامانجی دەستێوەردەر دەهاتنە هەژمار.

Mutilation Rate According To Age

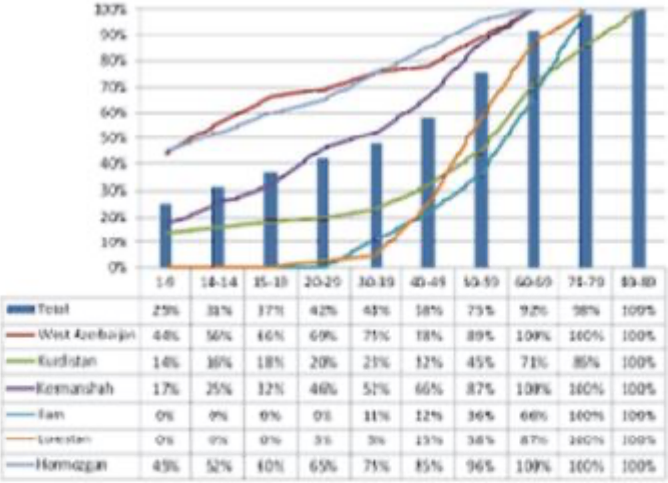

ڕێژە گشتییەکانی خەتەنەی ژنان لە دەڤەرە ڕووماڵکراوەکانی توێژینەوە وێنە: کتێبی بە ناوی نەریت.

ئامانجە دەستێوەردەرەکانی پایلۆت

بەرنامەی ئاگادارکردنەوەی دژ بە خەتەنە بەتایبەت بۆ ناوچە گوندییەکان ئامادە کرابوو. ئەم بەرنامە لە سەر هەڵکشاندنی ئاستی وشیاری چڕ ببووەوە و ئامانجەکانی بریتی بوون لە:

ـ هاندان و بەتواناکردنی ژنان و کچان لە ڕێگەی ڕاهێنان و پشتیوانی دەروونناسی و کۆمەڵایەتی.

ـ بەرزکردنەوەی ئاستی وشیاری سەبارەت بە لێکەوتە دەروونناسی و فیزیاییەکانی خەتەنەی ژنان، تەندروستی و ڕاهێنانی سێکسی لە ناو کۆمەڵگەی خۆجێیی بەتایبەت خەتەنەچی و گرووپە عەشایرەکان.

ـ ڕاهێنانی ژنان بە قسەکردن سەبارەت بە ئەزموونەکانی خۆیان، دەرد و ئازارەکانیان، بە شێوەی دواندنی تاکەکەسی و گرووپی لەگەڵ دەروونناسان.

ـ بەرزکردنەوەی ئاستی وشیاری لە مەڕ تەندروستی سێکسی پیاوان لە لایەن ئەندامە پیاوەکانی تیمەوە.

ـ سازدانی تۆڕی پەیوەندی لەگەڵ زانایانی ئایینی خۆجێیی

و ناوچەیی بۆ وەدەستهێنانی پشتیوانی.
- لۆبیگەری و بەرگری لە سیاسەتە دژەخەتەنەکان لە سەر ئاستی دەوڵەت، پارێزگاکان و کۆمەڵگەی ناوچەیی.
بەتواناکردن و یارمەتیدانی بواری زانکۆیی بۆ پشتیوانی لە توێژینەوە و چاپەمەنییە زانستییەکان، بەڕێوەبردنی دەیان کارگەی فێرکاری و کۆمەڵێ سێمیناری زانکۆیی لە تاران و شارە تێوەگلاوەکان و ئێن‌جی‌ئۆکان و کەمپەینە میدیاییەکان.

شێوازناسی و تەکنیکەکانی توێژینەوە

ئـــەم لێکۆڵینـــەوە مەیدانییـــە ســـەبارەت بـــە کاریگەرییـــەکانی دەســـتێوەردانی پـــایلۆت لـــە لایـــەن گەڕیـــدە ڕاهێنراوەکـــان، هاوکـــاری یاریـــدەدەرانی کۆمەڵایـــەتی، تـــۆڕی چالاکڤانـــانی ناســـــراوی کۆمەڵایــــەتی، هەڵســـــووڕاوانی ڕێکخـــــراوە نادەوڵەتییـــەکان و هـــەموو ئـــەو کەســـانەی وا تامەزرۆیانـــە لـــە پێناو ئامانجێکی هاوبەشدا هەوڵـەکانیان خستبووە گـەڕ، ئـەم لێکۆڵینـــەوە مەیدانییـــە ئـــەنجام درا. ئـــەم توێژینـــەوە بـــە بـــێ هاوکـــاری بێدرێغـــی کەســـانێک کـــە پیشـــاندانی ڕاســـتییەکانی کۆمەڵگای خۆیان کرد بە یەکەمایەتیی ئامانجەکانیان ئامانجی درێژمـــاوەی خـــۆی نـــەدەپێکا. لـــە پێشـــدا تیمـــی تـــوێژەرانی کۆمەڵایەتی چوار پارێزگای ئێرانیان وەک بەرزترین ڕێژەی خەتەنەی ژنان لـە درێـژەی چـوار مـانگی نیوەی دووهـەمی ساڵی 1395 هەتاوی تـاوتوێ کـرد. لـە لێکۆڵینـەوەی پێشـوو "بە ناوی نەریت" لە هەر پارێزگایەکدا بە گشتی 32 گوند بۆ ئەندازەگرتنی ڕێژەی کاریگـەری ڕاهێنـان هـەڵبژێردران کـە تێیانـدا 16 گونـد کەوتنـە بـەر ڕاهێنانـە دەسـتێوەردانەکانی پایلۆت و لە سەر ئاستی 16 گوندی دیکـە ئـەم دەستێوەردانە ئەنجام نەدرا. بۆ ئامادەکردنی ئەم ڕاپۆرتـە سـەردانی هـەمان گوندانـە کـراوە. ئـەم توێژینـەوە لـە پارێزگاگـەلێک بـە پلـە و ڕێژەی جیاوازی خەتەنەی کچانـەوە بـەڵام بـە پلـە و ڕێـژەی هاوشـێوەی منـداڵهاوسـەری و زاوزێـی پێشـوەختە ئـەنجام درابوو بۆ ئەوەی ڕێژەی خەسارهەڵگری منداڵان و لێکەوتـە نەخوازراوەکانی بۆ سـەر تەندروسـتی زکـوزا و سێکسـی و هــەروەها توانایــان لــە ڕاپەڕانــدنی ڕفتــاری دژایەتییانــە و پاڵپشتانە بەراورد بکرێت. توێژینەوەیەکی قۆناغی، پێکهاتوو لە قۆناغی کوالێتی پێشئەندازەگرتن و ئەندازەگرتن لـە کـاتی بەرۆژبوونەوەی بارودۆخی خەتەنەی ژنان ئەنجام درا کە بە گوێرەی ئەو دەستکەوتانە ئەم ڕاپۆرتە وەدەست دێت.

سێمینار و ڕاهێنانی خەتەنەی ژنان، زانکۆکانی زانستی
ئاسوودەیی و توانبەخشی تاران/ وێنە: مەعسوومە مەعارف وەند.

دانیشتنی پسپۆڕی و ڕوونوێنی لە کتێبی زایەڵەی بێدەنگی
(توێژینەوەی گشتگیر سەبارەت بە هاوسەرگیری پێشوەختەی منداڵان لە
ئێران) لە کتێبخانەی نیشتمانی تاران. وێنە لە: پێدرام وەرشۆیی

ئەنجامەکانی ڕاپۆرت

ئـەم توێژینـەوە دەریخسـت کـە لـە هەنـدێ حاڵەتـدا هۆکـارە بزوێنـەرەکانی خەتەنـەی ژنـان زۆر ئاشـکران و لـە هەنـدێ حاڵــەتی دیکــەدا تەنانــەت لــە گونــدەکانی دەوروبــەر بــە خۆشـحاڵییەوە ڕێـژەی خەتەنـەی ژنـان ڕووی لـە دابەزینـە. کۆمەڵگای ئێران وێڕای نـەریتخوازبوونی، ئەگـەر گـۆڕان بـە دەروونــی بکـرێ و لــە لایـەن ئەنجامـدەران و گرووپـە هۆگرەکانی گۆڕان بە کار بهێنرێ، دەتوانێ خـۆی بگۆڕێـت. پێداچوونەوە بە ئەنجامەکانی ئەم ڕاپۆرتە ئەوە دەسەلمێنێ کە ئەگـەر هەڵسـەنگاندن، ڕاهێنــان و ئاگــاداری بــە پێکهاتــە و هــاوڕێژەیی کــەلتووری گونجــاوەوە بدرێتــە دەســت خــەڵک، ئەنجامدانی ئەم نەریتە دەگۆڕدرێت.

تێپــەڕینی کــات، شــێوازی ژیــانی مــۆدێرن، مــەرگی خەتەنەچییـەکان و نـەبوونی بـەدیلێک بۆیـان، کاڵبوونـەوەی هـۆگری بەرەی گـەنجتر بـۆ قبـووڵکردنی خەتەنــەی ژنــان، کــۆچکردن بــەرەو شــارەکان، ئاســتی بــەرزی خوێنــدن، کاریگـەری ڕاگەیاندنـەکان و هـەروەها پشتیوانی هەنـدێ لـە کەســایەتییە ئایینیــەکان لــە فاکتــەرە دەســتێوەردەرەکانی دابەزینی ڕێـژەی خەتەنـەی ژنـان بـوون. نـەریتی خەتەنـەی ژنان هێشتاش لە ئێرانـدا بـوونی هەیـە بـەڵام مزگێنــی خـۆش ئەوەیە کە ئـەم دیـاردە سـاڵ لـە دوای سـاڵ ڕوو لـە دابـەزین دەکات. دۆخی هەر سێ پارێزگـای ڕۆژئـاوایی ئێـران باشـتر بــووە بــەڵام هەنــدێ بەشــی ناوچــەی هــەورامان (دەڤــەرێکی گــەورە لــە نێــوان ســنوورەکانی کوردســتان و کرماشــان) و هەروەها هەندێ لە گوندەکانی کامیاران، ڕوانسەر و پاوە لـە پارێزگای کرماشان و ڕۆخـە باشـوورییەکان و دوورگـەکانی هورموزگان لەم بارەوە بەرهەڵستی دەنوێنن.

پارێزگای هورموزگان هێشتاش یەکەمین پارێزگا لە لیست و پەسەندکراوی خەتەنەی ژنـان لـە ئێرانـە و ئـەم نەریتـە لـە دوورگــەکانی پارێزگــای هورموزگــان بەتایبــەت قیشــم

سەرەڕای ڕێژەی ڕوو لە دابەزینی گشتی، خەتەنەی ژنان هێشتاش باوە. گوندە دەستنیشانکراوەکان بۆ پرۆژەی پایلۆت لە هەر چوار پارێزگا ڕاهێنراوەکاندا باشتربوون و دابەزینی ڕێژەی خەتەنەی ژنانی پیشان دەدات. ئەمە خۆی لە خۆیدا کاریگەری ڕاهێنان و وشیارکردنەوەی خەڵکای دانیشتووی ناوچەکە دەردەخات.

پارێزگای کرماشان لە ڕووی باوبوونی خەتەنەی ژنانەوە لە پلەی دووهەمدایە و ئەم ڕێژە لە هەندێ لە گوندەکاندا 31 لە سەدە. سەرەڕای ئەمەش، ڕێژەکانی خەتەنەی ژنان لە پارێزگای کرماشان و پارێزگای سنە کەمترن و پارێزگای ئازەربایجانیش لە چاو ناوچەکانی دیکە ڕێژەکەی کەمترە.

شرۆڤەکان لە سەر ئەم بنەمایە بوون کە ڕێژەی خەتەنەی ژنانی 30 بۆ 49 ساڵ لە ڕێژەی خەتەنەی ژنان و کچانی 15 بۆ 29 ساڵ زیاترە. لە هەندێ لە گوندەکانی دوورگەی هورموزگان و قیشم برەوی خەتەنە لە ناو ژنانی گرووپی تەمەنیی 29 بۆ 49 ساڵ گەیشتە 61 لە سەد. لە لایەکی تریشەوە لە دەڤەرەکانی وەک لەکستانی کرماشان، لە نێو گرووپی تەمەنیی 15 بۆ 29 ساڵ خەتەنەی ژنانمان بەدی نەکرد.

ئەنجامەکان ڕەوتی ڕوو لە دابەزینی خەتەنە لە سەر ئاستی هەر چوار پارێزگاکە پیشان دەدات. بۆ وێنە لە پیرانشار و سەردەشت و شنۆ کە دەکەونە پارێزگای ئازەربایجانی ڕۆژئاوا، ڕێژەی خەتەنەی ژنان لە ناو بەرە گەنجەکاندا کەمتر لە 10 لە سەدە. لە جوانڕۆ کە دەکەوێتە پارێزگای کرماشان دابەزینێکی یەکجار زۆری دیاردەی خەتەنەی ژنان لە 31 لە سەدەوە بۆ 9 لە سەد لە ناو کچان و ژناندا بەدی دەکرێت. هەروەها لە هەندێ لە گوندەکانی ڕوانسەر لە هەمان پارێزگا، ڕێژەی خەتەنە لە 43 لە سەدەوە گەیشتووەتە 17 لە سەد.

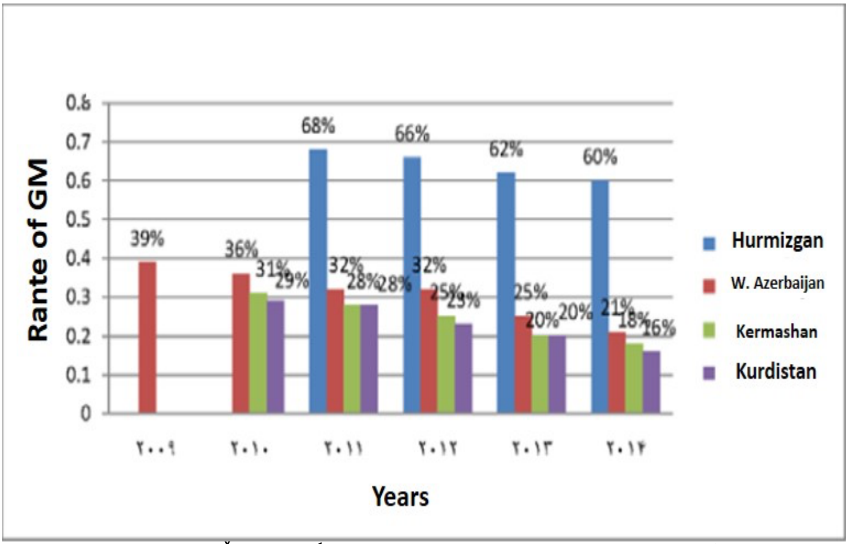

ڕێژەی ڕوو لە دابەزینی خەتەنە لە پارێزگا ڕووماڵکراوەکان
وێنە: کتێبی بە ناوی نەریت.

ئەم توێژینەوە پیشان دەدا کە خەتەنەی ژنان لە هەندێ لە ناوچە گوندییەکانی هەر چوار پارێزگای ئازەربایجانی ڕۆژئاوا (ناوچە کوردنشینەکانی باشووری ئازەربایجانی ڕۆژئاوا)، کوردستان، کرماشان و پارێزگای هورموزگان و دوورگەکانی دەوروبەری بەدی دەکرێت. پارێزگای کوردستان لە زۆرینەی سوننە مەزهەبی ئیمام شافیعی و کەمینەیەکی شیعە پێکهاتووە. پارێزگاکانی دیکە پێکهاتەیەکن لە ئەهلی سوننە، شیعە و دیکەی ئایینەکانی وەکوو کەمینەی یارسان (لە پارێزگای ئازەربایجانی ڕۆژئاوا لە شارەکانی مەهاباد و میاندواویش کەمینەیەکی تورک زمانی یارسان دەژین)، هەروەها کۆمەڵگەی بچووکی مەسیحییە ئەرمەنییەکانی ورمێ و کوردە کەلهووڕە شیعەکان و کوردە یارسانەکان لە هەندێ ناوچەی پارێزگای کرماشانن کە ژن خەتەنە ناکەن. سەرباری ئەمەش هەندێ لە ژنانی شیعە کە لە نزیک ناوچە سوننە مەزهەبەکانی هورموزگان دەژین ئەم کارە دەکەن و لە ڕووی مێژووییەوە ژنانی دانیشتووی

کۆمەڵێ گوندی پارێزگاکانی کرماشان و ئیلام کە شیعەن خەتەنە کراون.

هۆگری بۆ نوێگەرێتی و گەشەکردنی وشیاری گۆڕانکارییەکی زۆری لە سەر ڕوانگەی خەڵک سەبارەت بە شێواندنی کۆئەندامی زاوزێی ژنان بەدی هێناوە و ڕەوشتی کردەوە گشتییەکانی گۆڕیوە. کردەوەی گرووپە گوندییەکان لەوانەیە دژی ڕەفتاری کەسانی دانیشتووی ناوچەکە بێ، واتە ئەو جێگایەی کە خەتەنەی ژنان وەک هێمای جیاوازبوون لە حەشیمەتی وەرگر سەیر دەکرێت.

لەم ماوەی ڕابردووەدا لە سەر ئاستی جیهانی و ناوچەیی هەوڵێکی زۆر دراوە. ڕێژەیەکی زۆری بکەرانی خەتەنە ئێستا بە توندی لە دژی ئەم دیاردە بەرهەڵستی دەنوێنن هەر بۆیە زۆرێک لە وڵاتان لە ئێستاوە نەریتی خەتەنەیان تێدا کەم بۆتەوە. هۆکاری کاریگەری دیکە کراوەبوونی ئەم کۆمەڵگایانە بەرەو ڕووی باسی خەتەنە بە شێوەی میدیایی، چاپی بابەت و ڕاگەیاندنە ئەلیکترۆنییەکانە کە وای کردووە لە هەموو ناوچە ڕووماڵکراوەکان خەتەنەی ژنان ڕوو لە دابەزین بکات. سەرباری ئەمەش، گۆڕانی سەرەکی لە ناو ئەم کۆمەڵگایانە بە دەستێوەردانی دەوڵەتی و پشتیوانی ڕێکخراوە نادەوڵەتییەکان بە هاوکاری لەگەڵ ئەم ئاژانسانە بەدی هاتووە. ئەم ڕاپۆرتە لە بەشەکانی دواتردا شرۆڤەی چوار پارێزگاکە لە بواری کاریگەری دەستێوەردانی چالاکییەکانی دژی خەتەنەی ژنان لە ئێران دەخاتە ڕوو.

پارێزگای ئازەربایجانی ڕۆژئاوا

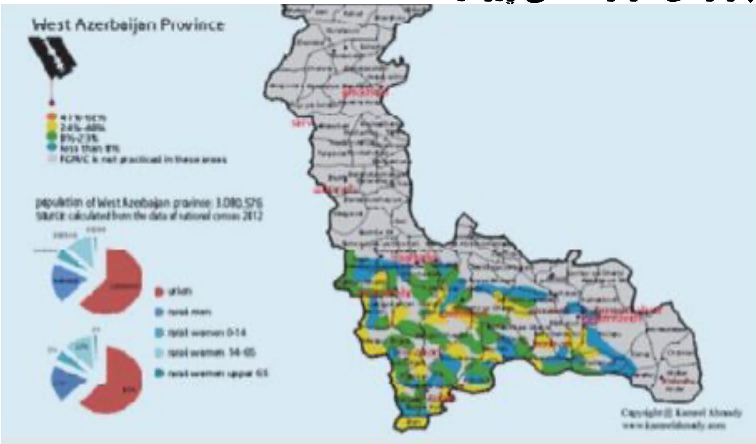

نوێترین پێوەری دیاردەی خەتەنە:

پارێزگای ئازەربایجانی ڕۆژئاوا بە پێکهاتەیەک لە کورد و تورکی ئازەری‌زمانەوە یەکێک لە ناوچە ڕوومالْکراوەکانە کە خەتەنەی ژنانی تێدا بەدی دەکرێت. ڕێژەکانی سەپاندنی خەتەنەی ژنان لەم ناوچە لە درێژەی بەڕۆژکردنی سالانە و کارگەی فێرکاری کۆمەڵایەتی بۆتە هۆی هەڵکشاندنی ئاستی وشیاری سەبارەت بە تەندروستی گشتی و ئەمە ڕەوتی دابەزین پیشان دەدات.

حەشیمەتی گشتی پارێزگای ئازەربایجانی ڕۆژئاوا سێ ملیۆن کەسە و کوردە سۆرانییەکان زیاتر لە باشووری ئەم پارێزگایەدا دەژین و لە لایەکی ترەوە کەمینەی کوردانی کرمانج لە نزیک سنووری تورکیا و لە شاری ورمێ هەتا ماکۆ نیشتەجێن. لە یەکەمین نموونەگیری هەندێ گوندی شارە ناسراوەکانی ئەم پارێزگایە کە خەتەنەی تێدا باوە، دەستنیشان کران کە بریتییە لە سەردەشت، مەهاباد، ورمێ، پیرانشار، بۆکان و میاندواو. لە ناویاندا هێشووی دووهەمی نموونەگیری لە ناوچەی گوندی دەستنیشان کرا: وەک زەنگۆڵان، ڕەبەت، بناوێڵەی بچووک، لەیلان، مزەفەرئاوا، کیتکە و هەنگاوا و هتد.

ئیشی مەیدانی پیشانی دا کە ڕێژەی خەتەنەی ژنانی بەتەمەن لە ئاستێکی بەرزدایە و لە بەرانبەردا ڕێژەی سالانەی خەتەنە لە ناو کچۆڵەکاندا زۆر کەم و ڕووی لە دابەزینە. لە هەندێ لە گوندەکانی دەڤەری موکریان (ناوچەکانی سەردەشت، پیرانشار، مەهاباد، ورمێ و بۆکان) ڕێژەیەکی زۆر کەمی کەسانی تەمەنی ژوور دە ساڵان خەتەنە کرابوون. یەکێک لە هۆکارەکانی دابەزینی ئەم ڕەوتە لە باشووری پارێزگای ئازەربایجانی ڕۆژئاوا دەگەڕێتەوە بۆ هاتووچۆنەکردنی نایاسایی عەشایرەکان (بە زمانی ئەو ناوچە دۆم یان قەرەچی) لە هەرێمی کوردستانەوە بۆ کوردستانی ئێران. ئەم گرووپانە بە خەتەنەکردنی ژنان لەم ناوچانە داهاتێکی باشیان دەست دەخست.

> وڵامدەری ژن – پارێزگای ئازەربایجانی ڕۆژاوا
> یەکێک لە کچەکانم تازە کچێکی بووە. پێنج مانگانە. بڕیارە ژنێک بێ و خەتەنەی بکات.
> وڵامدەری ژنی تەمەن 38 ساڵە – پارێزگای ئازەربایجانی ڕۆژاوا

> مامۆستای قوتابخانەی گوندەکەمان کچە تەمەن 14 سالانەکەی خەتەنە نەکرد، ئێمەش کچەکانمان خەتەنە نەکرد.
>
> وڵامدەری ژن– پارێزگای ئازەربایجانی ڕۆژاوا

وەک دیکـەی خەتەنەچییـەکان زۆربـەی ئـەم کەسـانە لـە خەتەنەکردندا شێوازی پارێزراو و تەندروست بە کـار نابـەن و زۆر جار بۆ بڕینی بەلۆکە (کلیتـۆریس) تیغـی ڕیش‌تاشـین بە کار دەبەن و مەترسی تووشبوونیان بە نەخۆشی فرەچەشن و تەنانـەت کـەمئەنـدامبوون بـەهێز دەکـەن. چەنـدین سـاڵ هەڵسەنگاندن و ئەندازەگرتنی برەوی خەتەنـەی لـە درێژایـی سـنووری عێـراق، ئـەم ئەنجامـە دەخاتـە ڕوو کـە زۆربـەی گونـدەکانی پارێزگـای ئازەربایجـانی ڕۆژئـاوا و گونـدەکانی دەوروبەری سنووری عێراق بەستراو بـەم گرووپـە گەڕیـدە کوردانەن بۆ ئەوەی کچەکانیان خەتەنە بکەن. توندکردنەوەی داپەڕی ئاسایشی و سیاسـەتی قەدەغـەی هاتووچۆ لـە ناوچـە سـنوورییەکان کـە لـەم سـاڵانەی دوایـدا لـە لایـەن دەوڵـەتی ئێرانەوە ئەنجام دراوە ئەوە دەگەیێنێ کە ڕێژەیەکی کەمی ئەم کەسانە توانیویانە بە شێوەی نایاسایی سـنوورەکان ببـەزێنن و هـەر ئەمـەش لـە درێژمـاوەدا بۆتـە هـۆی دابـەزینی ڕێـژەی خەتەنـەی ژنـان. سـەرەڕای ئەمـە بـە پێچەوانـەی پارێزگـای ئازەربایجـانی ڕۆژئـاوا، خـەڵکی پارێزگاکـانی کوردسـتان و کرماشان (بڕوانـە درێـژەی ڕاپـۆرت) پشـت بـە خەتەنەچییـە بەسەڵاچوو و ڕاهێنراوەکانی خۆیان دەبەسـتن بـۆ ئـەوەی لـە کۆمەڵگاکەیاندا نەریتی خەتەنەکردن بەردەوام بێت.

پارێزگای کرماشان

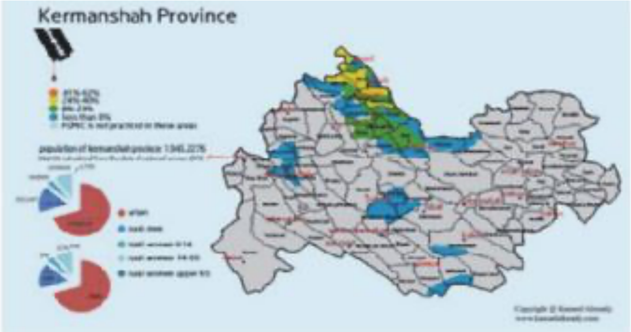

نوێترین پێوەری دیاردەی خەتەنە:

کۆی حەشیمەتی پارێزگای کرماشان 1/8 ملیۆن کەسە. ئەم پارێزگایە بۆ سەر چین و توێژەکانی ئەهلی شیە و ئەهلی سوننەی شافیعی مەزهەب دابەش بووە، بەڵام لە ناویاندا کەمینەکانی یارسان و لەکیش بەدی دەکرێن. زاراوە سەرەکییەکانی پارێزگای کرماشان بریتین لە کوردی (جاف، فەیلی و کەلهوڕی)، هەورامی (هەندێ لە هەورامییەکان لەو بڕوایەدان کە زمان و ئێتنیکێکی جیایان لە زمان و ئێتنیکی کوردی هەیە)، زمانی فارسی و لەکی.

خەتەنەی ژنان لە کوردستانی ئێران لە ناوچەگەلی تایبەتی ئەهلی سوننەی کوردستان کە بریتییە لە گوندەکانی نزیک سنووری هەرێمی کوردستان و هەندێ جار لە قووڵایی پارێزگاکاندا ئەنجام دەدرێت. سەرەڕای ئەمە، برەوی خەتەنەی ژنان لەم ناوچانەدا وەک یەک نییە و لە ناوچەیەکەوە بۆ ناوچەیەکی دیکە جیاوازە و لە هەندێ حاڵەتدا لە نێوان گوندە هاوساکاندا جیاوازییەکی زۆر هەیە. خەتەنەی ژنان بە گشتی لە ناوچەیەک بە ناوی هەورامان (بەشێک لە ناوچەی هەورامان دەکەوێتە بەشێکی پارێزگای کوردستان) و لە ناوچە جافنشینەکان بەدی کراوە (جافی یەکێک لە زاراوە کوردییەکانە). گوندە جۆراوجۆرەکانی دەوروبەری کامیاران، ڕوانسەر، جوانڕۆ، پاوە و هەروەها

گوندی گەورەی شاهۆ (بە فارسی پێی دەڵێن مەنسوورئاقایی) و دەوروبەری شاری پاوە لەو ناوچانەن کە لە پارێزگای کرماشاندا زیاترین ڕێژەی خەتەنەی کچان لە خۆ دەگرن. بۆ یەکەمین نموونەهەڵگرتنەوە، پێڕستێک لە گوندی شارەکان و شارە گەورەکان لە ئەنجامدانی خەتەنەی ژنان بەراورد کراوە (وەکوو جوانڕۆ، ڕوانسەر، پاوە، هەرسین و سونقور) کە لە ناویاندا هێشووی دووهەمی گوندەکانی ئەم شارانە دەستنیشان کران (وەکوو شاهۆ، دزاوەر، میوان، سپیاوە، کۆسەی هەجێج، باباعەزیز، گڵتماوا، سپێوەر و هتد.)

بەم حاڵەوە ئەنجامدانی خەتەنەی ژنان لە ناو ژنانی کەمتەمەن تا ڕادەیەکی زۆر کەم بۆتەوە و ئەمە کامیاران و پاوەش دەگرێتەوە بەڵام لە هەموو ناوچەکاندا وا نییە. لانیکەم دەبینین کە لە هەندێ لە ناوچە ناولێبراوەکانی سەرەوە خەڵک دەیان دەیەیە کە وازیان لەم نەریتە هێناوە. ئەگەری خەتەنەکردن بۆ منداڵان و مێرمنداڵان زۆر کەمتر بووەتەوە بەڵام لە ناو ژنانی بەتەمەنی 30 بۆ 35 ساڵ ڕێژەی خەتەنەی کچان بەرز دەبێتەوە. ئەم ڕێژە لە ناو ژنانی تەمەن ژوور 50 ساڵ تا دێ پتر دەبێت. سەرەڕای ئەمەش لێکدانەوەی ئەوەی کە ئایا ڕێژەی کەمی خەتەنە لە ناو منداڵان بە هۆی کاریگەری نەریتی خەتەنەی درەنگوەختە یان نا گرینگە. لە شوێنەکانی دیکەدا خەتەنەی درەنگوەخت زۆر کەم ڕوو دەدات.

لۆبیگەری لەگەڵ ڕێبەرانی ئایینی لە کاتی توێژینەوەی مەیدانی وێنە: کامیل ئەحمەدی

تیمی لێکۆڵینەوە بۆیان دەرکەوت کە ئەو ناوچانەی وا خەتەنەی ژنان بە پێی بەڕۆژکردنە ساڵانەکان پێویستی بە هۆشدارییەکی زۆرە، لە ڕووی کەلتووری و نەریتییەوە زۆر هۆگری گۆڕان نین. دارِشتەی زنجیرەی گواستنەوەی نەریتە کۆنەکان بۆ بەرەی نوێ لە ماوەی چەندین ساڵ بەردەوام بووە و گرتنەبەری شێوازی ژیانی ئەوڕۆیی بە شێوەی تیژتێپەڕ دزەی نەکردۆتە ناو دیواری نەریتەوە و بەرهەڵستیکردنی بەرنامەی دژی خەتەنەکردنی ژنان لە کوردستان و کرماشان و لە گوندی شارەکانی وەک ڕوانسەر، کامیاران، جوانرۆ و پاوە زیاتر لە هەموویاندا بینراوە. ڕەوتی ڕوو لە دابەزین و چاوەڕوانکراو لە ناوچە ڕووماڵکراوەکاندا سستتر و کاڵتر بوو.

من خۆم خەتەنە کراوم. بەڵام نەمهێشت کچەکانم خەتەنە بکرێن. پێشتر خاتوونێک بە ناوی کیژۆەر بۆ ئەم مەبەستە لە پاوەوە دەهات. بەڵام ئێستا مردووە و تەنیا بۆ ڕێزگرتن لەم نەریتە خەڵک تەنیا تیغ دەبەنە ژێر داوێنی کچان (بە بێ بڕین) و دەڵێن خەتەنە کرا. تیغی محەمەدیشی پێ دەڵێن.
دراوسێکەمان کچێکە کە دایکی 3 جار کۆئەندامی زاوزێی بڕی (چوونکە دروست خەتەنە نەکرابوو) دەڵێ هەستی عەشق یان ئارەزووی سێکسی نییە. لێم پرسی کێشەی نییە؟ وتی: هەتا بەیانی دەستم لێ بدەن، بە خۆم نازانم.»
وەڵامدەر ژنی تەمەن 33 ساڵە. گوندی هەجیج پارێزگای کرماشان.

«من خەتەنە کراوم. نازانم چ کاتێک بوو بەڵام کچەکەمم خەتەنە نەکرد هەرچی مەلای گوندەکەمان وتی ئەمە نەریتە و دەبێ بکرێت. کچەکەم تەمەنی 2 ساڵانە و مێردەکەم لەگەڵ زانایانی ئایینی پەیوەندی گرت. وتی بە ڕای من دەبێ ئەم کارە بکرێ بەڵام ئیتر خۆتان دەزانن. چەند ساڵ بەر لە ئێستا گرووپێک هاتنە گوندەکەمان و سەبارەت بە مەترسیی خەتەنەی ژنان بۆ سەر ڕۆڵەکانمان هەندێ بابەتیان فێر کردین.»
وەڵامدەر ژنی تەمەن 32 ساڵە گوندی شاهۆ

پارێزگای کوردستان

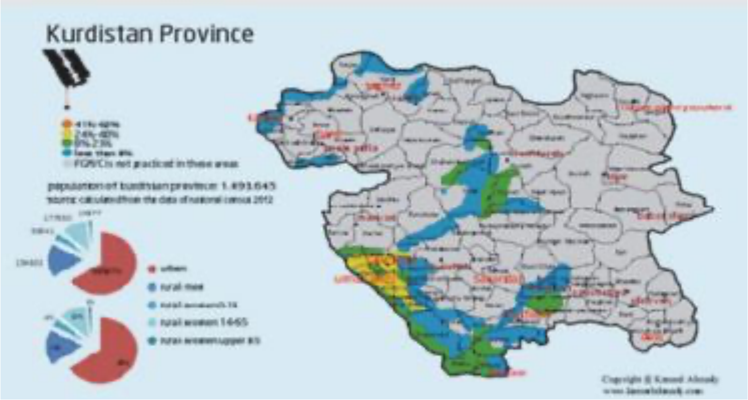

نوێترین پێوەری دیاردەی خەتەنە

کۆی حەشیمەتی پارێزگای کوردستان 3/1 ملیۆن کەسە. ئایینی پارێزگای کوردستان ئیسلامی ئایینزای سوننەیە؛ کەمینەیەکی کوردە شیعەکان و هەندێ تورک لە شارەکانی قوروە و بیجاڕ دەژین. زمانی سەرەکی لەم پارێزگایە کوردییە کە بە چەندین زاراوەی جۆراوجۆر قسەی پێ دەکرێت. زاراوەی سەرەکی سۆرانی / ئەردەڵانییە و زاراوە باوەکانی دیکە بریتین لە کەلهوڕی و هەورامی.

بۆ یەکەمین هێشوو لە نموونەهەڵگرتنەوە، پێڕستێک لە چەند گوند لە شار و شارۆچکە گەورەکان هێنراوە کە دیاردەی خەتەنەی ژنانیان تێدایە. (وەکوو بانە، دیواندەرە، کامێران، سەقز و مەریوان) کە لە ناویاندا هێشووی دووهەم لە ناو گوندی ئەم شارانەدا دەستنیشان کران (وەکوو کانیدینار، هەورامانی تەخت، کەماڵە، بڵبەر، باڵن، دەرەکاجی، حسێناوای خواروو و هتد.)

کوردستان و کرماشان لە ڕۆژئاوای ئێراندا زیاترین کاریگەری خەتەنەی ژنانیان لە سەرە. هەندێ لە گوندەکانی ناوچەی مەریوان و بەتایبەت هەورامان تەخت (بەشێک لە

ناوچەی هەورامانی سەروو) زیاترین ڕێژەی خەتەنەی ژنان لە خۆ دەگرن. گوندەکانی هەورامانی تەخت (کە لەم دواییەدا ئاماژەیان پێکرا) لە هەر دوو ناوچەی هەورامان زیاترین ڕێژەی خەتەنەی ژنان هەیە. بەم حاڵەوە گوندەکانی دیکەی وەکوو کەماڵە، بلبەر و کۆمەڵێکی دیکەی گوندەکانی سنە، سەقز و بانە لە ژێر کاریگەری خەتەنەی ژنان نین و ڕێژەکەیان بۆ نزیک سیفر دابەزیوە؛ تیمی توێژینەوەیی هەندێ بەڵگەی مزگێنیبەخش لە هەندێ لە گوندەکانی سنە و نزیک کامێران وەک ناوچەکانی سەربناو، سەرچی، کۆسارە و ماسان بەدی کردووە کە لەوێ خەتەنەی ژنان بنەبڕ بووە. دانیشتووانی ئەم ناوچانە پشتڕاستیان کردووەتەوە کە ئەم کارە ماوەیەکی زۆرە نەماوە و بە گوێرەی بۆچوونی دانیشتووان و وەڵامدەران هۆی ئەم نەمانە دەگەڕێتەوە بۆ ڕاهێنانی چەند ساڵ لەمەوبەر لە لایەن تیمە توێژینەوەییەکان، کاریگەری بانگەشەی میدیاکان لەم ماوەی دواییدا سەبارەت بە زیانەکانی خەتەنەی ژنان و کاناڵە سەتەلایتییەکانی هەرێمی کوردستان، کۆچکردن بەرەو شارەکانی دەوروبەر، خوێندەواربوونی ئەندامانی کۆمەڵگا کە وای کردووە ئاستی زانستیان بەرز ببێتەوە، مردنی خەتەنەچییە قەرەجەکان کە کچانیان خەتەنە دەکرد و نەبوونی جێگرەوە بۆ ئەم خەتەنەچییانە کە درێژەپێدەری کارەکەیان بێت.

من خۆم نەک هەر بۆ کچەکانی خۆم بەڵکوو بۆ هەموو کچانی گوندەکەمان ئەم کارەم دەکرد. من کارێکی شیاوم دەکرد بەڵام لە ئێستادا خەڵک زۆر کچەکانیان خەتەنە ناکەن. دوایین جارێک کە کچێکم خەتەنە کرد 20 ساڵ بەر لە ئێستا بوو. کاتێک کە تەمەنی یەک ساڵان بوو بە تیغ هێندەی نیسکێکم لێ بڕی. لەو کارەی کە دەمکرد پێ ڕازی بووم چوونکە نەریتێکی کۆن بوو.»

وڵامدەر 56 ساڵە، مەریوان، پارێزگای کوردستان

«4 یان 5 ساڵ بەر لە ئێستا، کچۆڵەکان لە کووچە و کۆڵان یارییان دەکرد، ژنێک بە چووکلێت یان بووکەڵەیەک هەڵیفریواندن و خەتەنەی کردن. خەتەنەچی بۆ ئەم کارە هیچ برە پارەیەکی وەرنەدەگرت چوونکە ئەم کارەی بۆ ڕەزابوونی خودا دەکرد. ئەوان تەنیا ئەمەیان بیستبوو کە ئەمە نەریتێکە لە سەردەمی پێغەمبەرەوە ماوەتەوە بۆ ئەوەی هەتا ئەو کاتەی پیاوان لە جەنگن ژنەکانیان هەتا کاتی گەڕانەوەیان هیچ تامەزرۆیی و ئارەزوویەکی سێکسییان نەبێت.

سەرەڕای ئەوەی چەند ساڵ بەر لە ئێستا کۆمەڵێ توێژەر وەکوو ئێوە هاتنە ئێرە و سەبارەت بە کێشەی خەتەنەی کچان هەندێ ڕوونکردنەوەیان پێداین و وتیان چیتر ئەم کارە مەکەن.»

وڵامدەری ژنی تەمەن 40 ساڵە، گوندی بلبەر – مەریوان، پارێزگای کوردستان.

پارێزگای هورمزگان

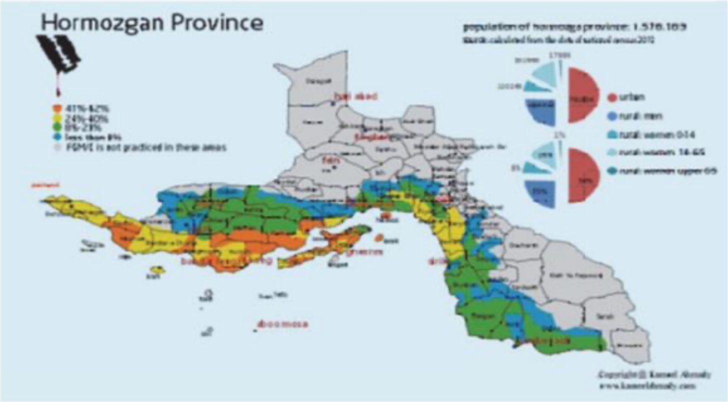

نوێترین پێوەری خەتەنە

کۆی حەشیمەتی هورموزگان 1/5 ملیۆن کەسە. داتاکان دەرخەری ئەوەن کە ڕێژەیەکی زۆری کچان لە زۆربەی گوندەکانی ئەهلی سوننەی شافیعی لە پارێزگای هورموزگان خەتەنە دەکرێن. هەندێ لە گوندەکانی شاری میناب (هەندێ لە بنەماڵە شیعەکانیش ژنان خەتەنە دەکەن.) گوند و شارەدێکانی شاری بچووکی وەک بەندەری پێهێل، بەندەری کەنگ، لەنگە، گاوبەندی (پارسیان) و خەمیریش کەوتوونەتە بەر کاریگەری خەتەنەی ژنان. خەتەنەی ژنان لە دوورگەی بچووکی هورموزیش باوە. قیشم، کە گەورەترین دوورگەی ئەم پارێزگایەیە، ڕێژەیەکی زۆری خەتەنەی ژنانی لە خۆ گرتووە. دوورگەی قیشم پەناگەی گرووپە مەزنە کۆچبەرە موسڵمانە شیعەکانی میناب، بەندەر عەباس و دیکەی شارە گەورەکانی ئێرانە کە تێیاندا خەتەنەی ئافرەتان ئەنجام نادرێت. تەنانەت لە دوورگەی کیش، کە ناوچەیەکی گەشتیارییە و یەکێک لە دەوڵەمەندترین ناوچەکانی ئێرانە، کچانی خۆجێیی خەتەنە دەکرێن. توێژینەوەکان ئەوە دەردەخەن کە جۆری 1ـی ئەم خەتەنە لەم پارێزگایە و دیکەی پارێزگاکان باوە.

«من لە شوێنێکدا خوێندوومەتەوە کە دەڵێ ئارەزووی سێکسی لە ژناندا 7 قاتی پیاوان بەهێزترە. هەر لەبەر ئەمەش شێخێک لەم ناوچەدا پێی وایە لەبەر ئەوە دەبێ ژنان خەتەنە بکرێن. وەک ملکەجینواندن بۆ ئەم شێخە هەر هەموو کچەکانم خەتەنە کراون. ئەگەر ئافرەتێ کۆئەندامی زاوزێی نەبڕدرێت چۆن ئارەزووی سێکسییەکەی کە 7 ئەوەندەی پیاوە کۆنترۆڵ بکا و پێی ڕابگات؟ بە بێ خەتەنەکردن لەم ناوچە گەرمەدا کە ئارەزووی سێکسی بەهێز دەکا، کۆی کۆمەڵگا بە لاڕێدا دەچن و گەندەڵ دەبن.

شۆفێرێکی تاکسی پیاو – گوندی حەسەناوا پارێزگای هورمزگان»

بۆ یەکەمین هێشوو لە نموونەهەڵگرتنەوە پێڕستێک لە گوندی شارەکان و شارە گەورەکان کە خەتەنەی ژنانی تێدا ئەنجام دەدرێ هێنراوە (سیرک، قیشم، جاسک، گاوبەندی، بەستەک و میناب) کە تێیاندا هێشووی دووهەم لە گوندەکانی ئەم پارێزگا و دوورگەی قیشم دەستنیشان کران (وەکوو گووری، دۆستکۆ، گۆرۆن، ڕۆدان، شیب دراز، میرهاشم و هتد).

هاوشێوەی پارێزگا ڕۆژئاواییەکان کە پێشتر باسمان کردن، توێژینەوە سەرەتاییەکان پێویستی بە 32 پارێزگای

ڕوومـــاڵکراو و ڕووماڵنـــەکراو هـــەبوو کـــە گـــرووپەکە ڕاهێنانیان بە دانیشتوانی 16 گوند کرد و لە 16 گوندی دیکە هیچ دەستێوەردانێکیان ئەنجام نەدا.

ئەنجامـەکان دەرخـەری پەیوەنـدی ڕاسـتەوخۆی نێـوان ڕاهێنـان و ئـەنجامی خەتەنـەی ژنـان لـە مـاوەی ئـەم چەنـد ساڵەی ڕابردووە. ئەگەر دانیشتووانی خۆجێیی کە زۆرینەیان نەخوێنـدەوارن و هـەروەها بەرە گـەنجترەکان ڕاهێنانیـان بـۆ بکرێ، ڕێژەی خەتەنەی ژنان بە شێوەی بـەرچاو دادەبـەزێ و بە پێچەوانەوە. بە گشتی، پارێزگای هورموزگان لە ڕووی خەتەنـەی ژنانـەوە لـە پلـەی یەکەمدایـە و هـەوڵ لـە پێنـاوی مانـــەوەی ئـــەم نەریتـــە دەدەن. ئـــەم پارێزگایـــە و ناوچـــە باشوورییەکانی کە لە زەریا و دوورگەی قیشمەوە نـزیکن لـە ســـاڵانی توێژینـــەوەی بەرۆژکردنـــەوەی زانیارییـــە پارێزگاییـەکان ڕێژەیـەکی زۆری خەتەنـەی ژنـانی لـە خـۆ دەگـرت کـە خێرایـی کەمبوونـەوەیان زۆر کەمـە و ئەمـە هـۆگری نـەریتی و ڕوانگـەی ئـایینی، نـاهۆگری خـەڵکی ناوچەکـە بـۆ خـۆ ڕێکخسـتن لەگـەڵ زانسـت و شـێوازەکانی ژیانی نوێ دەردەخات. بەم حاڵەشەوە بەرەی نـوێتر هـۆگری هەڵبژاردنی ئاراستەیەکی جیاواز لە بەرەی بـەر لـە خۆیـانن و بۆ وەرگرتنی شێوازی نوێی ژیان نەرمی نوێنترن.

«چەندین ساڵە کە لێرە کچان خەتەنە ناکرێن. ئەمە ئیشی کەسانی بێ‌مێشکە. هیچ قەرەجێک نەماوە کە ئەم کارە بکات. چەند ساڵ بەر لە ئێستا ڕێبەرێکی تەقلیدی ڕایگەیاند لە ڕوانگەی ئایینییەوە خەتەنەی کچان پێویست نییە و پاش ئەوە ئیتر کەس کچی خۆی خەتەنە نەکرد».

وڵامدەر ژن – لێدوانی بە کۆمەڵ

گوندی ڕۆدان، پارێزگای هورمزگان

«تەمەنم 15 ساڵان بوو کە خەتەنەیان کردم، ئەوان ژیانی منیان فەوتاند و ئارەزووەکانی ئێمەیان کوشت، تازە بۆیان دەرکەوتووە کە خەتەنە هۆکاری تەڵاقە.»

وڵامدەر ژنێکی تەمەن 27 ساڵە، زیرەی قیشم، پارێزگای هورمزگان

خەتەنەی پیاوان / شێواندنی کۆئەندامی زاوزێی پیاوان - کوڕان

خەتەنە یەکێک لە گرینگترین و باوترین ڕووداوەکانی تافی منداڵی لە هەندێ لە بەشە گرینگەکانی جیهانی ئەوڕۆیە. سەرباری ئەمە زانستێکی شیاو سەبارەت بەم دیاردە و ڕەهەندە کێشەدارەکانی ئەم دیاردە بوونی نییە. ئامانجی سەرەکی ئەم بەشە ناسینی زیاتر و سەرەتایی پرسی خەتەنەی پیاوانە. بۆ ئەم مەبەستە بە ئاوڕدانەوە لە چەند پرسی پەیوەندیدار بەم بابەتە هەوڵ دراوە بابەتێک باس بکرێ و ڕوون بکرێتەوە کە ئەم بەشە هەوڵ دەدا ڕوونی بکاتەوە. لە درێژەدا هەوڵ دراوە هەندێ لە گرینگایەتییەکانی ئەم بابەتە پیشان بدرێ کە بۆچی دەبێ ئەم پرسە زیاتر لێک بدرێتەوە.

گرینگیی بابەت

توێژینەوە و خوێندنەوەی لە مەڕ خەتەنەی کوڕان کە هەندێ لە چالاکڤانانی ئەم بوارە وەک شێواندنی کۆئەندامی زاوزێی پیاوان یان کوڕان سەیری دەکەن، ئەوەی گرینگە کە بزانین ئەم بابەتە سەرەڕای بەربڵاوی و بەرفرەوانییەکەی لە کۆمەڵگە نەریتی و ئایینپەروەرەکانی وەکوو ئێران، کەمتر ڕووبەڕووی پرسیار بۆتەوە و بە هۆی یەکدەستی و تەکووزی ڕوانگەکان نە تەنیا لە مەڕ بۆچیەتی ئەم کارە توێژینەوەی سەربەخۆ و گشتگیر ئەنجام نەدراوە بەڵکوو تەنانەت هەست بە لێکۆڵینەوە لە سەر ئەم بابەتە نەکراوە. ئەم بابەتە لە حاڵێکدایە کە خەتەنە لێکەوتە و دەرهاویشتەی ژیانی، کەلتووری، کۆمەڵایەتی، دەروونی، یاسایی و هتدی لە سەر ئەو کەسانە هەیە کە ئێستا و داهاتووی کۆمەڵگەی مرۆیی بە ژیانی تەندرووست، شیاو و دادپەروەرانەی ئەوان بەستراوەتەوە. منداڵان نزیکەی یەک

لە سەر سێی حەشیمەتی هەندێ کۆمەڵگای وەکوو کۆمەڵگای ئێرانیان لە خۆ گرتووە و هەر چەشنە کەمتەرخەمییەک لە ئاست ئەو منداڵانە بە واتای تێوەگلاندنی کۆی کۆمەڵگا بەم کێشانەیە. توێژینەوەی لەم چەشنە تێکۆشانگەلێکن بۆ ناسینی زانستیتری کێشەکە و پێشەکییەکی پێویست بۆ هەر چەشنە داپەڕ، پلان دارشتن و سیاسەتدانانی کۆمەڵایەتی لەم بوارەدان.

هەروەها ناوەندە بەرپرسەکانی وەکوو وەزارەتی تەندروستی و کۆمەڵگەی پزیشکان، دەبێ زانیاری تەواو و بەرۆژی دنیا لە مەڕ خەتەنە بڵاو بکەنەوە و لە حاڵەتی ڕێکلام و بانگەشەی یەکلایەنەی ئەم کارە بێنە دەرەوە و ڕوانگەی جۆراوجۆری جیهانی و ئەو ڕەخنانەی کە ئاراستەی ئەم کارە دەکرێ بخەنە بەر دەست خەڵک. لەم پێناوەدا دیاریکردنی پرۆتۆکۆلە بابەتییەکان و ڕێکارە گشتگیرەکان بۆ ئەنجامدانی هەر چەشنە کارێک لە سەر منداڵان وەکوو خەتەنە بە ڕەچاوگرتنی هەموو لایەنە یاسایی و تەندروستییەکان ناچارییە، بە جۆرێک کە لە مەڕ ئەنجامدانی هەر کارێک، مافەکانی منداڵیش دەبێ ڕەچاو بکرێت. نەهامەتی ئەوەیە کە ئەنجامدانی ئەم ئەرکانە بە تەواوەتی لە پێڕەوی کاری ئەم ڕێکخراوانەی وڵات دەرچووە و تەنیا بە ئەنجامدانی توێژینەوە دەتوانین تا ڕادەیەک ئەم بۆشاییانە پڕ بکەینەوە.

خەتەنەی کوڕان و کچان بە پێچەوانەی زۆرێک لە کارگەگەلێک و کەمپەینە ئەورۆپییەکان بۆ ئاگادارکردنەوە، کەمکردنەوە یان وەستاندنی لە سەر ئاستی جیهان، هێشتا ئەنجام دەدرێت. خەتەنەی کوڕان / پیاوان لە دنیادا لە خەتەنەی کچان / ژنان باوترە[1] و بە شێوەی بەربڵاو لە ناو

[1]. https://pophealthmetrics.biomedcentral.com/articles/ 10.1186/

←

کۆمەڵگـە ئیسـلامی و جوولەکەکانـدا ئـەنجام دەدرێـت. بـەو حاڵەوە، لە هەندێ هۆزی کۆن لـە ئـەفریقا، هەنـدێ هـۆزی خۆجێیی ئوستورالیا، چەند بەشی ئەورووپا و لـە سـەدەی 19 نـاوە نـاوە لـە نـاو کۆمەڵگـە کۆچبـەرەکان لـە ویلایەتـە یەکگرتووەکان ئـەنجام دەدرا.[1] چـاوەڕوانی ئـەوە دەکـرێ کـە خەتەنـە بـە تەندروسـتڕاگرتنی کۆئەنـدامی زاوزێـی پیـاو و کەمکردنەوەی ئارەزووی سێکسی ژن کارێکی بەسوود بێت.

لابردنی کـەلانی کۆئەنـدامی زاوزێـی پیـاوان بەشـێک لـە خەتەنــەی پیاوانــە. لــۆژیکی ئــەم کــارە خاوێنبوونــەوەی کۆئەنـدامی زاوزێــی پیـاوان و ڕێگـری لـە بڵاوبوونــەوەی نەخۆشییە. ئەم کارە زیاتر بە بێ بێهۆشکـردن یـان بـە بـێ سڕکردنی شوێنەکە ئەنجام دەدرێت. لەم حاڵەتـەدا، زۆر جـار خـزم و کــەس و میوانــەکان بــۆ ئاهــەنگگێڕان بانگهێشــت دەکــرێن (نــان خەتەنــە). بــۆ ئەنجامــدانی ئــەم کــارە کــوڕە دادەنیشـێ و هــەر دوو قــاچی دەکاتــەوە و ســومبەیەک کــە کاتێرێکـە لـە جۆری چێـو لەگـەڵ تیغێـک بـۆ خەتەنـەکردنی پێستی پێشەوە بەکار دەهێنرێن (لەم ساڵانەی دوایدا بە شێوەی لەیزریش ئەنجام دەدرێ). خەتەنە بە بێ بێهۆشـکردن تەقـەڵ و بـە کەرەسـتەی نائێسـتریل ئـەنجام دەدرێ و کـارێکی زۆر مەترسیدار و ئازاربەخشە کە کوڕان بیرەوەری ئەم کـارە بـۆ هەتـا هەتـایی لـە یادگـەیان دەمێنێتـەوە. پێشـتر خۆڵـەمێش و پێکهاتەی وەک کەرەی شلە، پشکەڵ یا میزیان بۆ وەسـتاندنی خوێنبــەربوون بــە کــار دەهێنــا بــەڵام ئێســتا مــادەی دژە هەوکەرەوە بە کار دەهێنرێت.

ئایینی فەرمی لە ئێران ئیسلامە. بـەم پێیـە لـە کۆمـەڵگای ئێراندا خەتەنەی پیاوان یەکێک لە پێویستییەکانی پیاوانـە. لـە

s12963 016-0073-5/tables/1

1 . وود، جولیا، زندگی جنسیتی. انتشارات آموزشی نلسون، 2012

شەرعدا خەتەنە ڕێسایەکە بۆ بڕینی پێستێک کە کۆئەندامی زاوزێی پیاوان دادەپۆشێت. لە ڕاستیدا جوولەکەکان یەکەمین کەسانێک بوون کە بە پاساوی ئایینییەوە ئەم کارەیان دەکرد. سەرەڕای ئەمە ئەم کارە لە خۆرهەڵاتی ناڤینی کۆندا مێژوویەکی دوور و درێژی هەیە و پەیوەندییەکی زۆر نزیکی لەگەڵ دابونەریتی پەیوەست بە خودایانی کۆن و خواژنی زکوزا هەیە. جوولەکەکان فەرمانی ئایینی ڕوونیان هەیە و ئەمان ئەم کارە گرێ دەدەنەوە بە پەیمانی نێوان خودا و ئیبراهیم.[1] هەندێ لە عەرەبەکانی بەر لە ئیسلام و کۆمەڵگە ئەفریقییەکانیش لە چاخە سەرەتاییەکانەوە بە ئەنجامدەری ئەم کارە ناوبانگیان بووە. ئەفریقاییەکان خەتەنەیان بە تێپەڕین لە منداڵییەوە بۆ گەورەساڵی لە قەڵەم دەدا.

جوولەکەکان سەبارەت بە فەرمانی خەتەنەی پیاوان زۆر ڕاشکاون بەڵام پاڵنەری ئیسلام ناڕوونە. ئەمە خاڵی جیاوازی خەڵکی جوولەکە بە پێی تەوراتە. سەبارەت بە موسڵمانان لە قورئاندا وەها شتێک نەهاتووە. بەڵام وەک نەریتێک لە لایەن پێغەمبەرەوە سەیر کراوە و بۆتە ناچاری. هاوشێوەی قورئان، لە دەقی فەرموودە سەبارەت بە هۆکاری خەتەنە لە ناو پیاواندا زانیارییەکی کەم هاتووە. لە لایەکی

1. بە گوێرەی تەورات، خودا فەرمانی بە ئیبراهیم دا: «وەک پەیمانێک لە نێوان خۆم و خۆت پێستی پێشەوەی خۆت خەتەنە بکە. لە هەشت ڕۆژەیی منداڵ، دەبێ هەموو منداڵێک کە لە تۆ دەبێتەوە لە درێژەی نەوەکاندا خەتەنە بکەی.» هەتا ئێستا خەڵکی جوولەکە ئەم پەیمانە نوێ دەکەنەوە و پاش لەدایکبوون لە ڕۆژی هەشتەمدا منداڵ خەتەنە دەکەن. ڕۆژی هەشتەم لە بەر ئەوە هەڵبژێردراوە کە حەوت ڕۆژی یەکەم هێمای خولقاندنی دنیای فیزیاییە. وەک دەڵێن ڕۆژی هەشتەم منداڵ دەگوازرێتەوە بۆ دنیای فیزیایی و ئامادەیە بۆ پەیمانی نێوان مرۆڤ و خودا.

تریشەوە خەتەنە وەک هێمایەک لە حاڵەتی کەسێک وەک موسڵمانێک، ئاماژە بە بڕوادارێک لە پێناو خودا دەکات. بە هەمان شێوە دابونەریتەکانی دیکە ئەوە فێر دەکەن کە کاروبارە ئیسلامییە تایبەتەکان پێویستیان بەوەیە کە ئەنجامدەرەکەی موسڵمانێکی خەتەنەکراو بێت. لەوانە دەتوانین ئاماژە بکەین بە گۆڕینی ئایینزا، زیارەتی مەکە، میراتگری و تەنانەت نوێژ. نەریتی شیعە ئەم کارەی بە لاوە ناچارییە و بۆ ئەم بابەتە هۆگری ئاراستەیەکی سەختگیرانەیە.

ئاهەنگی هاوسەرگیری لە پارێزگای هورموزگان وێنە: ش. تەلندە

ئەم باوەڕە هەیە کە خەتەنە لە پیاواندا ئەگەری پەرەسەندنی ئەیدز، تیمیسک، ڤایرۆسی سیمپلێکسی جۆری 2 و ڤایرۆسی وەرهەمی پێستی مرۆیی کەم دەکاتەوە[1]. بە بێ ڕەچاوکردنی سوودە تەندروستییەکانی خەتەنە، خەتەنەی پیاوان کۆمەڵێ مەترسی لە خۆ گرتووە. چەندین توێژینەوەی پڕبایەخ لە سەر ئاستی جیهان و لەم ماوەشدا توێژینەوەیەک لە ئێران پیشان دەدا کە بە هۆی خەتەنەوە لەوانەیە زیانی

1. وود، جولیا، زندگی جنسیتی. انتشارات آموزشی نلسون، 2012

پێشوەخت یان درەنگوەخت ڕوو بدات.[1] ئەم توێژینەوە دەریدەخات کە ئەگەر لە لایەن کەسانی ڕاهێنراو و خاوەنئەزموون و بە سەرچاوەی تێر و تەسەڵ و لە دۆخێکی تەندروستدا خەتەنە ئەنجام بدرێ، زیانەکانی خەتەنە دەگمەنە. بەم حاڵەوە بۆ ئەنجامدەرە ڕاهێنراو و ڕانەهێنراوە پزیشکییەکان پێویستمان بە بەرنامەی فێرکاری گشتگیر و بەردەوامە کە دەبێ بتوانێ هەموو لایەنەکانی خەتەنە و پاش خەتەنە لە خۆ بگرێ بۆ ئەوەی لە دۆخی جیاوازدا ڕێگری لەو نەخۆشییانە بکرێ کە پەیوەستن بە خەتەنەوە.

لێکدانەوەیەک لە ساڵی 1381 هەتاوی لە لایەن بۆیل و هاوکارەکان ئەنجام درا و دەرخەری ئەم بابەتە بوو کە: «ئەندامی زاوزێی پیاو کە دەستی لێ نەدراوە و تەندروستە هەڵگری هەزاران وەرگری هەستی زۆر هەستیار و هەروەها تێرمیناڵی عەسەبی زۆر ورووژێنەر (تێرکەر)ە کە زۆریان لە ئەنجامی خەتەنەدا دەفەوتن، کە ئەمەش دەبێتە هۆی دابەزینی حاشاهەڵنەگری هەست و ورووژانی سێکس لە پیاواندا. بە پێی ئەم لێکدانەوە دەتوانین ئەم ئەنجامە دەست بخەین کە تێکەڵبوونی سێکسی پیاوێکی خەتەنەکراو، کەمتر هەر دوو لایەنی سێکسییەکە تێر دەکات.» توێژینەوەیەکی دیکە لە ساڵی 1386 لە لایەن سوورێلز و هاوکارانی ئەوەی دەرخست کە هەستیاری کۆئەندامی زاوزێ لە پیاوانی خەتەنەکراو بە ڕێژەیەکی زۆر بەرچاو لە هی پیاوانی خەتەنەنەکراو کەمترە. لەم توێژینەوەدا لۆگۆگرامی (نەخشەی کۆئەندامی زاوزێ) تاقیکردنەوەی ساوین (لێککەوتن) بە پەتێکی نایلۆنی ئەم ئەنجامەی خستە ڕوو کە هەستیارترین شوێنی کۆئەندامی زاوزێی پیاوانی

---

1. یگانە، ر. آ، خیراللهی، آ.ر، صالحی، ن.ا و هاوکاران.
Ped Surgery Int 2006, 22: 442

خەتەنـەکراو، شـوێنی برینـی بـەجێماوی خەتەنەیـە (بڕینـی شوێنی خەتەنە). هەروەها پیاوانی خەتەنەنەکراو، 5 شوێنیان لە پێست (پێستێک کە لە خەتەنەدا هەڵدەگیرێتەوە) هەیـە، کـە لە شوێنی بڕینی خەتەنە لە پیاوانی خەتەنـەکراو هەسـتیارترە و بـە لێککـەوتنێکی بچووک دەبزوێت. لـە خەتەنـەدا ئـەم 5 شوێنە لا دەبرێن. ئەمـە لـە حاڵێکدایـە کـە لـە توێژینەوەیـەکی کۆنتر کە لە ساڵی 1345 ئەنجام درا لە نێوان ئاستی هەسـتی گرێکانی کۆئەندامی زاوزێ لە نێوان پیـاوانی خەتەنـەکراو و خەتەنەنەکراو هیچ جیاوازییەک بەدی نەکرا.

بە پێی بۆچوونی کۆمەڵـەی پزیشـکانی پسپۆڕی منـداڵانی کانادا،خەتەنە شێوازی چارەسەر نییـە. واتـە ئەنجامـدانی ئـەم کـارە لـە ڕووی پزیشـکییەوە پێویسـت نییـە. ئـەو دایـک و باوکانەی وا منداڵەکانی خۆیان خەتەنە دەکەن لەبەر هۆکاری ئایینی – کۆمەڵایەتی و یان کەلتووری ئەم کارە دەکەن. پاش خوێندنـەوەی ئەنجامـە زانسـتییەکان لـە بـواری لایـەنگری و ڕەتکردنەوەی خەتەنە کۆمەڵەی پزیشکانی پسپۆڕی کانادا بـە شێوەی بەردەوام (واتە کارێـک کـە هـەموان دەبـێ بیکـەن) پێشنیاری ئەم کارە نادەن و زۆرێک لە پزیشکان خەتەنە ئەنجام نادەن.[1]

زانستی نـوێی سێکسـۆلۆژی لـەو باوەڕەدایـە کـە ئەنـدامی خەتەنەنـەکراو لـە کـاتی سـێکس باشـتر میتکـەی هـاوڕێ سێکسـییەکەی دەبزوێنـێ و کـاردای کۆئەنـدامی زاوزێـی خەتەنەنەکراو لـە چـاو کۆئەنـدامی زاوزێـی خەتەنـەکراو بـۆ ورووژاندنی هاوبەشە سێکسییەکەی زۆر باشترە.

زۆر کـەس لـە دنیـا لـەو بـاوەڕەدان کـە خەتەنـەی پیـاوان

---

[1] - بە گێڕانـەوە لـە کەمپـەینی بەرەنگاربوونـەوەی خەتەنـەی کـوڕان و کچـان: بڕوانە:
https://www.facebook.com/khatne/posts/378800242231167

سێکس کردنی نێوان ژن و مێرد ناتەندروست و ناخۆش دەکات[1]. بابەتی زانستی و زانکۆیی زۆر باشتاوتوێکراو سەبارەت بە زیانەکانی خەتەنەی پیاوان و ئاسەوارە ئەگەرییەکەی لە سەر نەبوونی پەیوەندی سێکسی تەندروست خراوەتە ڕوو. بە گێڕانەوە لەم وتارانە، خەتەنە ماوەی سێکسکردن بە شێوەی بەرچاو کورت دەکاتەوە و بە خێراکردنی ئۆرگاسم (تێربوونی پیاو) دەبێتە هۆی کۆتاییهاتنی ماوەی سێکس و تێرنەبوونی ژن. لە کۆمەڵەی زانستی و زانکۆیی و سێمیناری پەیوەست بەم بابەتە کۆمەڵێ پرسیار گەڵاڵە دەکرێن و هەروەها چالاکڤانانی دیکە لە تۆڕە کۆمەڵایەتییەکاندا ئەم بڕوایەیان ڕوون کردووەتەوە کە خەتەنەی پیاوان زیانبەخشە و هاوشێوەی ژنان بۆ پیاوانیش بە کارداچەوت سەیری دەکەن.

هاوکات لەگەڵ کاری مێژوویی کە خەتەنەی پیاوانی کردووە بە نەریتی هاوبەشی کۆمەڵگا، لە جیهاندا زۆر وڵات و کۆمەڵگا هەن کە خەتەنە ئەنجام نادەن.

ئێستا لە ئێرانیش گەنجان و خوێندەوارەکان، خوێندکارانی زانکۆ و دیکەی خەڵک بۆ ئەم بابەتە هۆگرییان پیشان داوە و لەو بۆچوونەدان کە ئەم حەقیقەتە کە خەتەنەی پیاوان ڕاشکاوانە سوودی نەریتی و ناچاری هەیە خستوویانەتە ژێر پرسیار[2] و پیاوان لەوەی کە خەتەنە بکرێن یان نەکرێن دەبێ مافی هەڵبژاردنیان هەبێ نەک وەکوو ئەوڕۆکە کە بە ناچاری خەتەنە دەکرێن. نامەگۆڕینەوە و پرسیار لە کۆڕە زانکۆییەکان و کۆبوونەوە پەیوەندیدارەکان لە نووسەری ئەم

---

1 - https://www.instagram.com/explore/tags/%D9%86%D9%87_%D8%A8%D9%87_%D8%AE%D8%AA%D9%86%D9%87_%D9%BE%D8%B3%D8%B1%D8%A7%D9%86/

2. /https://www.instagram.com/no_to_fgm_and_mgm

لێکۆڵینـەوە کـراوە و هـەروەها هەنـدێ لـە چالاکڤانـانی تـۆڕە کۆمەڵایەتییەکان دەستیان داوەتە پەرەپێدانی ئـەم ئایدیایـە کـە بـڕین / خەتەنــەی کۆئەنــدامی زاوزێ بــۆ ژنــان و پیــاوان سـوودی نییـە. هەنـدێ لـە خـەڵک کـە نـەوەی گـەنجترن و بەتایبەت لە شارە گەورەکانی ئێران حەزیان لە خەتەنەکردنی ڕۆڵەکانی خۆیان نییە و هەتا گەیشتن بـە تەمـەنی 18 سـاڵان ئـەم بڕیارەیـان خستۆتە ئەستۆی خۆیـان. ئەگـەر بـەستێنی ڕوونکەرەوانــەی زانکـۆیی و کۆمەڵایـەتی بـۆ لێکۆڵینـەوەی ئامانجداری ئەم بابەتە کەلتووری – زانستییە ئامادە بێ، ئەوە ڕێگە بۆ توێژینەوەی زۆر سەبارەت بەم بابەتە دەکاتەوە.

چەند پرسیار لە مەڕ خەتەنەی پیاوان / کوران

1. ئـەوەی بـە شـێوەی تایبـەت سـەبارەت بـە کۆمـەڵگای ئێرانی زۆر گرینگە ئەمەیە کە زانیاری لـە مـەڕ خەتەنـە بـە شـێوەی یەکلایەنــە و یــەک ئاراسـتە بـە تـەواوەتی لـە پێنـاو داکــۆکیکــردن لـــە ســـەر خەتەنـــە و ئەنجامـــە ئەرێنییـــە ئەگەرییەکانیـەتی و ڕەوتـی ئازادانــەی زانیارییــەکان بــەو جـۆرەی کـە جـەماوەری خـەڵک لـە پـاڵ خاڵـە ئەرێنییـەکان، لەمـەڕ لێکەوتـە و خەسـارە ئەگەرییـەکانی خەتەنـە زانیـاری وەدەسـت بێـنن بـوونی نییـە و دیـارە بەرپرسـانی دەوڵـەتی و زانستی دەبێ ئەنجامەکانی لێکۆڵینەوە و خوێندنـەوەی جیهـان بخەنــە بــەر دەســت خــەڵک. لــە ڕوانگــەی توێژینــەوەیی و پزیشکییەوە دوو بۆچوونی جیاواز و لێـکدژ لەمـەڕ خەتەنـە بوونی هەیـە و ئەمـە مـافی خەڵکـە کـە لـە پـاڵ زانینـی خاڵـە ئەرێنییــەکانی وەکــوو ڕێگــری لــە نەخۆشــیی هــەوکردنی ســـەبارەت بـــە خاڵـــە نەرێنییـــەکانی وەک کەمبوونـــەوەی ئارەزووی سێکسیش زانیاری وەدەست بێنن.

2. جەختکردنە سەر ئەنجامدانی ڕێوڕەسم و ئەنجامـدانی سەرچەشنە ئایینییـەکان دەسـەڵاتێکی زۆری هەیـە هـەتا ئـەو جێگایــەی کــە هەنــدێ کــەس لــەو بۆچوونــەدان کــە هــیچ

ڕێگایەکی دیکە جگە لە لاساییکردنەوەی ڕابردووانی خۆیان بوونی نییە تەنانەت ئەگەر ناچار بن ئێش و ئازارێکی زۆر بەئەزموون بکەن. ئەمە لە حاڵێکدایە کە زانست و زانیاریی گشتیی خەڵک لەبارەی ڕەگی خەتەنە و هۆکار و فاکتەرەکانی دەرکەوتن و بەردەوامبوونی تەواو نییە و ئەگەر لەم بوارەدا زانیاریش بڵاو بکرێتەوە، دایک و باوکانێکی زۆر بە ڕێگای باب و باپیرانی خۆیاندا دەچنەوە بەڵام لە نەبوونی زانیاری تەواو و زانیاریبەخشی، ئەم ڕەوتە وەک میراتێک لە درێژایی مێژوودا نەوە لە دوای نەوە دەگوازرێتەوە و ئەو باوکانەی کە خۆیان ئازار و دەردی خەتەنەیان بەئەزموون کردووە، نە وێنایەکیان سەبارەت بە بەرەنگاربوونەوەی ئەم نەریتانە هەیە و نە تەنانەت توانا و ئامانجێکیان بۆ ئەم کارە هەیە و تەنیا بە چنۆککردنی منداڵەکانیان بە هەر شێوازێک بۆیان بڕەخسێ، تێدەکۆشن ئازارەکانیان سارێژ بکەنەوە.

3. ئەو کەمە لێکۆڵینەوانەش لە ڕوانگەی زانستی پزیشکییەوە خەتەنەیان لێک داوەتەوە کە زۆربەی ئەم توێژینەوانە لە ئاراستەی ئەنجامە ئەرێنییەکانی ئەم کارە و پتەوکردنی شەرعییەتیی خەتەنە بووە ئەمە لە حاڵێکدایە کە ڕوانگە و ئاراستەی کۆمەڵگەی ئەوڕۆیی لە ئاست خەتەنە هەمەجۆرە. ئەم کارە کە بە ڕێژە و فرەیی زۆرەوە لە کۆمەڵگە موسڵمان و جوولەکەکاندا بەردەوامە لە هەندێ لە ناوچەکانی جیهاندا باو نییە بەڵام نەبوونی زانیاری گشتگیر و ڕێکلامی یەک ئاراستەیی لە ئێران بۆتە هۆی ئەوەی خەڵک کەمتر بیر لە هۆی ئەم کارە بکەنەوە، چوونکە ئەم وێنایە هەیە کە ئەم کارە لە هەموو جیهاندا ئەنجام دەدرێت. نەبوونی زانیاری پێویست و گشتگیر لەمەڕ خەتەنە، باڵادەستی کەلتوور، نەریت و ئایین لە هۆکارە گرینگەکانی بەردەوامی خەتەنە لە هەندێ لە کۆمەڵگاکانی وەکوو ئێرانە. بەڵام لە پاڵ هەموو ئەمانە نابێ دەوری زەختە

کۆمەڵایەتییەکان لە سەر بەردەوامبوونی ئەم کارە بە هەند وەرنەگرین؛ لە کۆمەڵگایەکدا کە خەتەنەکران بە واتای لە ئایین‌دەرکران دێ و شوورەییە و کوڕانی خەتەنەنەکراو گاڵتەیان پێدەکرێ، دایک و باوکەکان تەنانەت ئەگەر بیریان لە هۆی ئەم بابەتە کردبێتەوە، دیسان لەوانەیە بۆ ڕاکردن لەم زەختە کۆمەڵایەتییە منداڵەکەیان خەتەنە بکەن بەتایبەت ئەوەی کە زانیاری گشتگیر و تەواو لەمەڕ زیان و ئەنجامەکانی خەتەنەشیان نەبێ و بە شێوەی یەکلایەنە ڕووبەڕووی شەپۆلێک لە ڕێکلامی پزیشکی و دەرمانی دەبنەوە کە داکۆکی لە سەر خەتەنە دەکات. لەمەڕ هۆکارەکانی ڕەزامەندی و داکۆکی‌کردن لە سەر خەتەنە لە لایەن کۆمەڵگەی پزیشکان لە بەشی دووهەمی ئەم کتێبەدا بە چڕوپڕی قسەی لە سەر کراوە بەڵام ئەوەی ڕاستی بێ قازانجی زۆری بازرگانی خەتەنە لە پیشەسازی پزیشکیدا وای کردووە خەسارەت و دەرهاویشتە ئەگەرییەکانی خەتەنە لە لایەن هەندێ لە پزیشکانەوە چاوپۆشی لێ بکرێت. بەتایبەت ئەوەی کە یاسا و ڕێسا دەوڵەتییەکانی ئێران لە ئاراستەی داکۆکی‌کردن لە سەر خەتەنەیە و مۆڵەتی پێویستیش دەردەکرێت. مۆری قبووڵکردنی ڕێکخراوە دەوڵەتییەکان لە سەر ئەم کارە لە نۆرینگە پڕجیازەکانەوە بگرە تا دەگاتە ئەو کەرەستانەی کە ڕۆژ لە دوای ڕۆژ پێشکەوتووتر دەبن، بەدی دەکرێت. ئێستا ئەو پسپۆڕانەی کە لە نۆرینگە ڕازاوە و جوانەکاندا منداڵان خەتەنە دەکەن بوونەتە جێگرەوەی خەتەنەچییەکان. ئەم کارە لە چوارچێوەی نەخۆشخانەکاندا لە کاتی لەدایکبوون بەدەروونی کراوە و تێچووی خەتەنەی کوڕان لە سەر پسوولەی لەدایکبوون تۆمار دەکرێ و دیارە نە تەنیا سوودی بەلاشی ئەنجامدانی خەتەنە دەبێتە هۆی چاوپۆشیی کۆمەڵگەی پزیشکان لە خەسارەتە ئەگرییەکانی خەتەنە، بەڵکوو دەتوانێ بە لایەنگری هەمەلایەنە ڕێکلام و بانگەشەی بۆ بکات. لە

درێژەدا شەرعێتی و ڕەداواری ئایینی، کەلتووری و نەریتی و ڕێکارە یاساییەکان دەتوانێ پەرە بە ئامانجە بازرگانییەکانی خەتەنە بدات.

4. ڕەگە قووڵەکانی ئەنجامدانی خەتەنە لە مێژوو و ئایین و سەرەڕای ئەوەی لە قورئانیشدا هاتووە کە ئێمە مرۆڤمان بێکێشە ئافراند، باڵادەستیی کەلتوور و نەریت، بازرگانی خەتەنە لە پیشەسازی و مافیای پزیشکی، ڕێوڕەسمی نان خەتەنە و ئەو دیارییانەی کە لەم ئاهەنگەدا وەدەست دەهێنرێ، پێداگریی ئایینی و بۆشاییە یاساییەکان ئەو حاڵەتانە بوون کە ئاستەنگی بەر دەم هەر چەشنە گۆڕان و چاکسازییەکن. بەڵام سەرەڕای ئەمانە ئەوەی گرینگە و نابێ پێشێل بکرێ ڕێزگرتن لە مافەکانی منداڵان و حەقی ئەو منداڵانە لە سەر لەش و تەندروستییانە و دەستبردن بۆ تایبەتیترین ئەندامی لەشی منداڵێک وەک کارێک کە دژی مافەکانی منداڵانە ئایا دەتوانێ پاساوی هەبێ و ئایا ئێمە ئەم مافەمان هەیە دەست لە تایبەتیترین ئەندامی منداڵێک بدەین و بیشێوێنین و ئەگەر لە گەورەساڵیدا ڕووبەڕووی ئەم پرسیارەی منداڵ ببینەوە کە بە فەرمانی کێ تایبەتیترین ئەندامی لەشیمان قرتاندووە؛ چ وڵامێک بدەینەوە؟ خاڵی گرینگ لێرەدا پرسی حەقداربوون لە سەر لەش و مافەکانی منداڵە و ئەوەی کە ئایا ئێمە وەک دایک و باوک، ئەو مافەمان هەیە کە بە ناوی نەریت یان بە هۆی زەختی کۆمەڵایەتی یان فەرمانی ئایینی تایبەتیترین ئەندامی لەشی منداڵەکەمان بقرتێنین یان باشتر وایە منداڵەکە بۆ ئەم کارە سەرپشک بکەین کە پاش گەیشتن بە تەمەنی 18 ساڵان خۆی هەڵبژێرێت.

5. ئەوەی ڕەهەندە جیاوازەکانی پرسی خەتەنەی کوڕان گرینگتر دەکا، ئەو کەسانەن کە ئەم کارەیان لە سەر ئەنجام دەدرێ چوونکە چ کوڕان و چ کچان، لە تەمەنی ساوایەتی و منداڵیدا خەتەنە دەکرێن. بە واتایەکی دیکە ئەوان لە

تەمەنێکدا خەتەنە دەکرێن کە نە تەنیا توانای بڕیاردانیانی نییە بەڵکوو هیچ تێگەیشتنێکیشیان لەم کارە نییە و هەر ئەمە بۆتە هۆی ڕخنەگیرانی زۆر. نابێ ئەوەمان لە بیر بچێ کە چەمکی منداڵی لە کۆمەڵگا جیاوازەکاندا پێناسەی جۆراوجۆری هەیە، پێناسەگەلێک کە سەرەڕای بوونی لێک-دژی خاڵێکی هاوبەشیان هەیە و ئەویش نەبوونی پێگەیشتوویی لە ڕەهەندە جیاوازەکانی تەمەنی منداڵی و ئاشنانەبوونی منداڵ بە مافەکانیەتی و ڕەنگە هەر ئەمەش وای کردبێ کە مرۆڤ لە درێژایی مێژووی ژیانی کۆمەڵایەتی خۆی وەک کەسانێکی ناتەواو و شیاوی خاوەنیەتی و لە ئەنجامدا بێبەش لە مافە کۆمەڵایەتییەکان سەیری مرۆڤی بێبەری لە گوورانی عەقڵی و زەینی (وەکوو منداڵ و شێت) کردووە. بە جۆرێک کە ئەم بابەتە بۆ وێنە ئەو هەستەی کە خاوەنیەتی لە ئاست منداڵ و ئەوەی کە منداڵ لە هەر حاڵەتێکدا هی دایک و باوکی خۆیەتی لە هۆکارە سەرەکییەکانی کەمتەرخەمی و خەمساردیی لە ئاست مافەکانی منداڵان سەیر دەکرێت. ئەم کەمتەرخەمی و خەمساردییە دەتوانێ لایەنێکی بەربڵاوی ئەو ڕووداوانە بگرێتەوە کە بە سەر منداڵاندا دەسەپێنرێ کە لە خراپترین حاڵەتەکانی توندوتیژی دژی منداڵان و هەندێ جار خەتەنەی کچان قەدەغەن و بە تاوان دانراون. نابێ ئەوەشمان لە بیر بچێ کە خەسارەتە جەستەیی و ڕۆحییەکان کە لەوانەیە بە هۆی کەمتەرخەمی و خەمساردیی دایک و باوک یان کۆمەڵگا بە سەر منداڵدا بسەپێنرێ تەنیا بەرۆکی منداڵان ناگرێ و لە درێژماوەدا دەتوانێ گرووپ و ناوەندگەلی وەکوو هاوڕێیان، بنەماڵە، قوتابخانە و ... کە تاک دەبێتە ئەندامیان بخاتە ژێر کاریگەری خۆی و لێکەوتەی نەرێنیی زۆری لێ دەکەوێتەوە.

ئەنجامگرتن و پێشنیارەکان

ئەم ڕاپۆرتە بە جێبەجێکردنی پڕۆژەیەکی سەرەتایی، گۆڕانکارییە بنیاتییەکان سەبارەت بە خەتەنە / شێواندنی کۆئەندامی زاوزێ بڵاو دەکاتەوە. سەرەڕای ئەوەی بەشێک لەم گۆڕانکارییە لەوانەیە ئەنجامی هەلومەرجی کۆمەڵایەتی و ئابووری ناپەیوەست بەم توێژینەوە و پڕۆژەی ڕاستەوخۆی پێشوو دژی خەتەنەی ژنان هاوشێوەی کۆچکردن بەرەو شار، ڕاهێنانی ژنان سەبارەت بە زیانەکانی خەتەنە بێ، پێوەری گۆڕان لە خولی کورتماوە ئەوە دەردەخا کە لانیکەم هەندێ سەرمایەدانانی پڕۆژەیی سوودی باشیان بووە. هەروەها پیشان دەدا کە ئەم هەوڵانە لە ئێستادا لە پێگەیەکی گرینگی مێژووی خۆیاندان و دەبێ بەردەوام بن کە بتوانین ڕوونی بکەینەوە کە کاریگەرترین شێواز و ئاراستەکان چین.

لە پێشدا کەمکردنەوە و کۆتایی‌هێنان بە خەتەنەی ژنان پێویستی بە هەوڵی هاوبەشی ڕزگاری‌بەخشان و قوربانیان و زەمەنە. لەم پەیوەندییەدا پێویستە چالاکڤانانی سەرەکی ئەم بابەتە بناسێنین. بەم بەڵگانە کە خەتەنەی ژنان زیاتر لە بواری پێکهاتە کۆمەڵایەتی و پەیوەندییەکانی دەسەڵات / ڕەگەز لە پەیوەندی لەگەڵ سێکس و زکوزایە، چیتر بۆ بەرهەمهێنانی زانیاریی پتر سەبارەت بە زیانی دەرمانی و سێکسی جۆرە جیاوازەکانی خەتەنەی ژنان پێویست بە سەرمایەدانانی بەرفراوان ناکات. وەها توێژینەوەیەک زانیاریگەلێک لە خۆ دەگرێ کە لە بەشێکی بچووکی پەیام و کاردا پێویستەکان بۆ وەستاندنی ئەم کارە بە کار دەهێنرێت. بۆ گەشەپێدانی پەیامە ڕێگرە شیاوەکان پێویستمان بە سەرمایەدانانی زیاترە. تێگەیشتنی کارناسانە و زانستییانە لە کەلتوور و فەرهەنگی خۆجێیی و هەروەها نەریتە باوەکانی ئەم ناوچە کلیلی چوونە ناو ئەم کۆمەڵگایانەیە و گرینگی‌دان بە ڕێبەرانی ئایینی و نەریتخواز و هەروەها

خەتەنەچییەکان بە شێوەی هەڵبژاردنی گرووپ‌گەلێک بە ئامانجی گۆڕان، بەشێکی دیکەی سەرمایەدانانی ئێستایە کە پێویستە شی بکرێتەوە. ژنان و کچان ئەو چینە کۆمەڵایەتییە سەرەکییانەن کە ڕاستەوڕاست بە هۆی ئەم کارەوە دەناڵێنن و بە شێوەی پەستێنراو فاکتەرگەلێکن کە کۆتایی بە خەتەنە دێنن. بۆ بەرەنگاربوونەوەی دژی خەتەنەی ژنان، زۆر پێویستە کە هاوکاریکردنی ڕێکخراوە نێودەوڵەتییەکان، ڕێبەرانی سیاسی و نەریت‌خواز، ڕاگەیاندن، کۆمەڵگەی مەدەنی و کۆمەڵگەی پزیشکی تێهەڵکێش بکرێ بۆ ئەوەی نەوەی داهاتوو واز لە خەتەنەی ئافرەتان بێنێت. هەروەها بەرنامەی پایلۆت و ئاگاداری کۆمەڵایەتی پیشانی دا نەوە گەنجەکانی دیکە لە سەر ئاستی هەر چوار پارێزگاکە کە حەشیمەتی ئامانجی ئەم لێکۆڵینەوەن و خەڵک بۆیان هەیە ڕاهێنان ببینن و بۆ وازهێنان لەم نەریتە مەترسیدارە زانست دەست بخەن. ئەگەر هەر چەشنە بزووتنەوەیەکی بەکەڵک بە نیازی چارەسەرکردنی ئەم دیاردە لە باشووری ئێرانەوە واتە پارێزگای هورمزگان و یان لە پارێزگای کرماشانەوە کە هێشتا زیاترین ڕێژەی خەتەنەی ژنانی لە خۆ گرتووە دەست پێ بکا ئەوە دەستکەوتی شیاوتر وەدەست دێنێت. بەرپرسایەتیی دابینکردنی ڕاهێنان و زانیاریدان بە دانیشتووانی خۆجێیی لە ئەستۆی دەوڵەت و خزمەت-گوزارییە کۆمەڵایەتییەکانە. هەروەها وەک لەم توێژینەوەشدا هاتووە، ئەگەر ڕاهێنانی ساکار بتوانێ وەها گۆڕانێکی مەزن بەدی بێنێ، بەرنامە داڕشتنی گشتگیر لە لایەن دەوڵەت دەتوانێ زۆر بەسوودتر بێت. خەتەنەی ژنان و هاوسەرگیری منداڵان هەندێ‌جار هاوتەریبی یەکترن. بێگومان هەموو کەس دەتوانێ ڕۆڵێکی گرینگی هەبێ بەڵام ڕۆڵی سەرەکی دەبێ لە لایەن دەوڵەتەکان بێ بەڵام دەبێ بە هاوکاری ڕێکخراوە نادەوڵەتییەکان و کەڵکوەرگرتن لە توانا خۆجێییەکان جێبەجێ ببێ و دەبێ یاسادانەر،

یاساگەلێکی شیاو و قەدەغەی ئەم بابەتە پەسەند بکا، دەوڵەت جێبەجێی بکا و لە لایەن پاڕلەمانەوە چاودێری بکرێت.

هیوابەخشی سیاسەتڤانان، پسپۆڕان، قۆستنەوەی ئەزموونە جیهانییەکان، ڕێبەرانی ئایینی و کۆمەڵایەتی لە سەر هەموو ئاستەکان بۆ وێنە ڕاگەیاندنە هاوکاریبەخشەکان لە سەر کاریگەریدانان لە سەر ئەو ڕەوتانەی وا لە ئاراستەی نەهێشتنی خەتەنەی ژنانە بابەتگەلێکی گرینگن. بە هەمان شێوە، ئەنجامی لێکۆڵینەوەکان سەبارەت بە کێشەی خەتەنەی ژنان دەبێ لە چوارچێوەی سێمینار و کارگەدا ئاراستە بکرێت.

لەو وڵاتانەی وا خەڵک بە هۆی باوەڕی ئایینییەوە ژنان خەتەنە دەکەن، پاساوی خەتەنەی ژنان ئەمەیە کە خەتەنە بەشێک لە ئایینە. جێبەجێکردنی یاسا پێویستی بە ئیرادەیەکی ڕاشکاو لە ناوچە کوردنشینەکان و باشووری ئێرانە کە تێیاندا زانایانی ئایینی و ژنانی دەستڕۆیشتوو بە ناوی ئایین و کەلتوورەوە دەتوانن دەورێکی کاریگەریان هەبێت. لە قۆناغە سەرەتاییەکاندا ڕۆڵی ڕێبەرانی ئایینی لە سۆنگەی دەستڕۆیشتووییەوە، کاریگەرترین ڕۆڵ بۆ نەهێشتنی خەتەنەی ژنانە. کەواتە پێویستە ئەوان بۆ خستنەڕووی ڕاگەیاندننامە یان فتوایەک (هاوشێوەی زۆر وڵاتی دیکەی وەکوو میسر) لە سەر کەمکردنەوە و کۆتاییهێنان بە خەتەنەی ژنان ڕازی بکرێن بۆ ئەوەی توانای قسەکردن بۆ کۆتاییهێنان بە خەتەنەی ژنان بە کۆمەڵگاکانی خۆیان بدەن. دەستێوەردانە سەرەتاییەکان هەلی ئەوەی بۆ ڕێبەرانی ئایینی ڕەخساندووە کە لە دژی ئەم داب و نەریتە زیانبەخشە قسە بکەن. ئەم دەستێوەردانانە دەبێ بەردەوام بن کە لە ڕێگەی لۆبیگەرییەوە پشتیوانی زانایانی ئایینی ڕابکێشرێ و ڕازی بکرێن کە خەتەنەی ژنان هیچ بنەمایەکی ئایینی نییە. ئەم داپەڕانە دەبێ ببنە کەمپەینێکی فەرمی بۆ ئەوەی هەوڵەکەیان بە شێوەی شیاو جێبەجێ ببێ و جێی دەستخۆشی بێت.

لۆبیگەری لەگەڵ کەسایەتییە ئایینییەکان لە کاتی کاری مەیدانی
وێنە: کامیل ئەحمەدی

ئەگەرچی لە ئێراندا کۆمەڵێ بزووتنەوەی بچووک لە دژی خەتەنەی ژنان پێشکەوتنێکی باشیان وەدەست هێناوە بەڵام لە قۆناغی سەرەتایی خۆیان‌دان و قەدەغەکردن و بە تاوان‌زانین نابێتە هۆی کۆتایی‌هاتنی خەتەنە و دەبێ بە تێگەیشتنی درووست و خەڵکناسی نەریت، ئایین و فەرهەنگی زاڵی ناوچە خەتەنەدارەکان و بە کەڵکوەرگرتن لە ئەزموونە جیهانییەکان، بەرنامەیەکی گشتگیر و پێکهاتەدار لە لایەن دەوڵەت و بە هاوکاری کارناسانی بەئەزموونی ئەم بوارە ئامادە بکرێ و باشتر وایە لە لایەن کەسانی خۆجێیی ئەو ناوچانە بەرنامەکە جێبەجێ بکرێت. ئەم نوێگەرێتییانە ئەگەر پەیوەندیی نێوان هەوڵەکان و دەوڵەت بە شێوەی گشتی‌تر و بە هاوکاری زیاتر لە سەر ئاستی پڕۆژەدا بێ، کاریگەرترە. یەکدەستێتی لە هەمبەر خەتەنەی ژنان ئەگەر لۆبیگەری لەگەڵ بێ، بەهێزترە و بۆ گەیشتن بە ئەنجامێکی بەردەوام و سەرکەوتنی ئەم بەرنامە کاریگەرترە.

ستراتیژیە شیاوەکان دەبێ ئاوێتەی سیاسەتە تەندروستییە گشتییەکان بێ بۆ ئەوەی خەتەنەی ژنان وەک بابەتێکی تەندروستی گشتی وەلا بنرێت. دەتوانین ستراتیژیە وشیارکەرەوەکان لە چوارچێوەی ئەرکی کاربەدەستانی ناوەندەکانی تەندروستی و دەرماندا بگونجێنین. بۆ وێنە دەتوانین ئاماژە بکەین بە کاریگەری زیانبەخشی خەتەنەی ژنان لە سەر زکوزای سروشتی و کەمبوونەوەی ئارەزووی سێکسی بۆ ژنان و ئاسەواری ڕۆحی و دەروونی و ناڕەزایەتی ژن و مێرد لە پەیوەندی سێکسی.

پەروەردە بابەتی سەرەکی نەهێشتنی خەتەنەی کچانە. نەبوونی ڕاهێنانی سەرەتایی، هۆکارێکی بنەڕەتی بۆ بەردەوامبوونی کۆمەڵایەتی لە سەر تەوەری بابەتی دەروونناسییانە وەک کاردانەوەیەک بۆ خەتەنەی ژنانە کە لێهاتوویی کچان بۆ جەخت خستنە سەر پەروەردە وەدوا دەخا کە ئەمەش پێگەی ئابوورییان نزمتر دەکات. نەبوونی پەروەردە بە شێوەی ڕاستەوخۆ لەگەڵ بابەتەکانی هاوسەرگیری منداڵان لە پەیوەندیدایە. بەرنامەی کەم-کردنەوە و کۆتاییهێنان بە خەتەنەی ژنان پێویستی بە پاڵپشتی کردن لە پەروەردەی کچانە و هەروەها ڕاهێنانی پیاوان و کوڕانیش سەبارەت بە بابەتی خەتەنەی ژنان و پیاوان بە هەمان ئەندازە گرینگە.

ئەمە بابەتێکی زۆر ڕوونە کە بەرنامە و خوێندنەوەی توێژینەوەیی سەبارەت بە کەمکردنەوە و نەهێشتنی خەتەنەی ژنان لە ئێران بۆ کاریگەریدانان دەبێ دان بە بوونەکەی بنرێ و مووچەیەکی بەردەوامی بۆ تەرخان بکرێت. ڕاپۆرتی بارودۆخی ئێستای ژنان لە سەر ئاستی جیهان، بەتایبەت لە ڕێکخراوی نەتەوەکان و ڕێکخراوی تەندروستی جیهانی، بۆ دەستەبەری ئەوەی کە ڕێکخراوە نادەوڵەتی و خێرخوازییەکان لە درێژماوەدا پشتیوانی دەکرێن، پێویستە. هەروەها دەستپێکی جیهانی سەرنجێکی زۆر دەپرژێنێتە

سەر کۆتاییهێنان بە بابەتە تەندروستی و هەژارییەکان لە جیهان و هەروەها نەهێشتنی کاری ڕەگەزتەوەر. سەرباری ئەمە، خەتەنەی ژنان بابەتێکی تەوەرییە کە لەگەڵ ئەم قەیرانانە و کۆتاییهێنان بە نەریتە زیانبەخشەکان لە پەیوەندیدایە و ڕاستەوخۆ پەیوەستە بە گەشەی ئامانجەکان لە درێژەی چەندین هەزار ساڵە.

لە پاڵ ئاگادارکردن سەبارەت بە خەتەنەی ژنان و کچان گەڕانی ئازادانەی زانیاری لە لایەن دەوڵەتەکان لەمەڕ قازانج و زیانی خەتەنەی پیاوان یان کوڕانیش پێویستە بخرێتە چوارچێوەی کارەوە و دەستڕاگەیشتنی شارۆمەندان بە زانیاری پزیشکی بێلایەنانە ئاسان ببێتەوە.

خەتەنەی پیاوان یان کوڕان / شێواندنی کۆئەندامی زاوزێ لایەنی گشتی و هەمەگیری هەیە بەڵام سەبارەت بە زیانە ئەگەرییەکان و یان ڕوانگەی لێکدژ و جیاواز لە هیچکام لە ڕێکارە تەندروستییەکان و پرۆتۆکۆلە دەرمانییەکانی وەزارەتی تەندروستی و دیکەی ڕێکخراوە خاوەن بەرژەوەندییەکان جیا لە سوود و دنەدان بۆ ئەنجام-دانی خەتەنە نەبێ هیچ زانیارییەکی دیکە بوونی نییە. ئەنجامدانی خەتەنە بە ڕێژەی 99 لە سەد لە ئێران وەک بازرگانییەکی پڕقازانج و ملیاردی دێتە هەژمار کە کۆمەڵگای پزیشکی و بە دوایدا وەزارەتی تەندروستی پشتیوانی لە خەتەنە دەکەن و بۆ ئەنجامدانی ئەم کارە لە کۆمەڵگا هانی خەڵک دەدەن. بە پێی گرنگی گەڕانی ئازادی زانیاری و مافە شارۆمەندییەکانی کۆمەڵگا، تاکەکان دەبێ بتوانن دەستیان بە زانیاری هەمەچەشن و بێلایەنگرانە سەبارەت بە خەتەنەی منداڵەکانیان بگا و لە ئەگەری هۆگرنەبوون بە خەتەنەی کوڕەکانیان بە خەتەنە نەکردنیان ئەم مافە بە منداڵەکانیان بدەن کە کاتێک کە گەیشتنە تەمەنی یاسایی خۆیان بۆ ئەنجامدانی ئەم کارە بڕیار بدەن. پاڵپشتی فەرمی و لە بەردەستبوونی زانیاری لە چوارچێوەی

پرۆتۆکـۆلی بـاو و فـەرمی دەتـوانێ لـە درێـژەی زەمەنـدا ڕوانگەی کۆمەڵگا بگۆڕێ و ناونـاتۆرە لـە کەسـانی خەتەنـە نەکراو و بنەماڵەکان بسڕدرێتەوە.

ڕاپـۆرتی بـەڕۆژکراوی ئێسـتا شـرۆڤەیەک لـە نـوێترین پێـوەری بـارودۆخی خەتەنـەی ژنـان لـە وڵاتـی ئێرانـە و پێشەکییەک لەمەڕ خەتەنەی کوڕان یان پیاوانیشـە. خەتەنـەی ژنان، کارێکی بنەڕەتـی درێژماوەیـە کـە بـە شـێوەی ئـایینی، کـەلتووری و ئـایینزایی لـە هەنـدێ لـە گونـدەکانی چـوار پارێزگای ئێـران بـاوە؛ ئازەربایجـانی ڕۆژئـاوا، کوردسـتان، کرماشان و هورموزگان. داب‌ونەریت لـە سـەر ئاستی هـەر چـوار پارێزگاکـە ڕووی لـە کـەمبوونـەوەی بنەڕەتییـە ـ کـە ڕادەی خێراییەکـەیان جیـاوازە ـ لـە مـاوەی چەنـدین سـاڵدا شـانبەشـان لەگـەڵ توێژینـەوەی مەیدانییـە. توێژینـەوەی سەرەتایی گرینگی ڕاهێنانی کەمکردنەوە و کۆتـایی‌هێنـان بـە خەتەنەی ژنان و نەهێشتنی ئەم کارەی تاوتوێ کرد. ئەوە لـە حاڵێـکدایـە کـە دامـاڵینی ڕەگـە کۆنـەکانی نەریتـە زیـان-بەخشەکان لە سەر سیمای کۆمەڵگای نەریتخوازی ڕوو لـە مۆدێرنیتـەی وەکـوو ئێـران کـە هـیچ هۆگرییـەکی بـۆ گۆڕانکاری بنیاتی و خێرا لـە بـاوەڕە کەلتوورییەکانـدا نییـە ئەستەمترین کارە، ئەنجامەکانی پـرۆژەی ڕاهێنـانی پـلان بـۆ داڕێـژراو بـۆ ئەنجامـدەرانی خـۆجێیی و خۆمـاڵی لـە وڵاتـی ئێرانـدا ڕێـژەی خەتەنـەی کچـانی بـە شـێوەی بـەرچاو دابەزاندووە کـە دەتـوانێ ببێتـە بەسـتێنێکی شیاو بـۆ دەسـت-پێکردنـی بزووتنـەوە و بەرنامەیـەکی یەکدەسـت و پشتیوانی‌لێکراو لە لایەن دەوڵەتـەوە بـە مەبەسـتی ڕاهێنـان و دەستێوەردانی بنیاتی و زانستی وێڕای ڕەچـاوکردنی هـەموو لایەنـە کـەلتووری، نـەریتی و ئایینییـەکان بـۆ گرووپـە ئامانجەکانی ئەم چوار پارێزگایە.

لە پـاڵ زانیـاری‌بەخشـی لەمـەڕ خەتەنـەی ژنـان و کچـان گـەڕانی ئازادانـەی زانیارییـەکان لـە لایـەن دەوڵەتەکانـەوە

سەبارەت بە سوود و زیانی خەتەنـەی پیـاوان یـان کـوڕانیش پێویســتە بچێتــە چوارچێــوەی کـــارەوە و دەستڕاگەیشــتنی شارۆمەندان بە زانیاری پزیشکی بێلایەنانە گوونجاو ببێت.

کاری مەیدانی لە کرماشان وێنە: کامیل ئەحمەدی

سەرچاوە:

- قورئان
- ئەلبەیهنی، ئەحمەد کوڕی عەلی، (1366 کۆچی . هەتاوی) تاج المصادر، تاران: دامەزراوەی توێژینەوە و خوێندنەوەی کلتووری
- ئەلجووەینی، ئەبووالمعالی. (1428 کۆچی . مانگی). نهایة المطلب الرایة المن تحب. بەرگی شانزەهەم
- خەتیب شەربینی. (1415 کۆچی . مانگی) مغني المحتاج الی معرفه معانی الفاظ المنهاج. بەرگی چوارەم. دار الکتب العلمیه.
- ئەلخن، موستەفا، دکتۆر مستەفا ئەلبەغا، عەلی شەربجی. (1413 کۆچی مانگی) الفقه المنهجی علی مذهب الامام شافعی.
- کەریمی، فاتیمە (1389). تراژدی تن. چاپخانەی روشنگران و مەالعات زنان.
- مەندگاری، ئیلهام (1390). نفس تمامیت جسمانی زنان از منشور حقوق بشر. تێزی ماستەری. گرووپی ماف. زانکۆی شەهید بێهێشتی. تاران.
- ئەلهەیتەمی، ئەحمەد کوڕی عەلي کوڕی حەجەر، (1357 کۆچی . مانگی) تحفة المحتاج فی شرح المنهاج، بەرگی 8.
- جهان نیوز، 1388. لە ڕێگەی
http://jahannews.com/vdcutt.ak9714pcra.html

سنن ابوداود، سەردان لە ڕێگەی:

- http://fa.wikipedia.ir/wiki/%D8%A8%D8%B1%DB%8C%D8%AF%D9%84 %D8%A2%D9%854%D8%AA%D8%AA%D9%BE%D8%A7%%B3%D9%84%CE%BC%CE%B2%D0%BE%D%A7%D9%86%D8%AF%D8%B1_%D8%23%D8%B3%D9%84%D8%A7%D9%85#cite_ref=
- Adeniran, A. 1. 2008. Educational inequalities and women's disempowerment in Nigeria. Gender and Behaviour, 6, 1559-1576. *
- Ahadi, M., Khadizadeh, T. & Seyedialavi, G. 2009.

P887 Female circumcision and women's attitude to it, Minab, Iran, 2002-2003. International Journal of Gynecology & Obstetrics. 107,5664.

- Ahmady, K. 2006. FGM in Iran [Online]. Available: http://kameelahmady.com/2015].
- Alawi, I. & Schwartz, S. 2015. Female Genital Mutilation a Growing Problem in Iran. Availablefromhttp://www.weeklystandard.com/blogs/fema le-Renital-mutilationgrowing Roblemom Chat S tandard.com/blog/mol genital-mutilation growing problem-iran 824155.html?page=1"824155HYPERLINK "http://www.weeklystandard.com/blogs/femae-genital-mutilation-growing-problemiran824155.htm page .html oare=HYPERLINK "http://www weeklystandard.com blogs demae-genital-mutilation-growing.oroblem iran 824155 [Accessed April 18 2015]
- Ali, S.M. 2011. A Woman Under Threat, xlibris Corporation.
- Aliverdinia, A. & Pridemore, W. A. 2009. Women's fatalistic suicide in Iran: a partial test of Durkheim in an Islamic Republic. Violence against women.
- Al-Khulaidi, G.A., Nakamura, K. Seino, K. & Kizuki, M. 2013. Decline of supportive attitudes among husbands toward female genital mutilation and its association to those prartires in Yemen. Plos One, 8, e83140.
- Ameli, S. R. & Molaei, H. 2012. Religious affiliation and intercultural sensitivity: Interculturality between Shia & Sunni Muslims in Iran. International Journal of Interculturol Relations, 36, 31-40.
- Appiah, A. & Gates, H. L 2010. Encyclopedia of Africa, Oxford University Press.
- ARC.A.R.C.2013.Iranco Compilation[Online] Available: https www.reworld.org/pdfid/522ec5aa4pdf.
- Arora, V. 2014. MALDIVES: Cleric calls for FGM on Islamic grounds. Lapidomedia (Online) Available from: http://www.lapidomedia.com/node/3987.
- Bamberger, M. 2000. Integrating quantitative and qualitative research in development projects, World Bank

Publications.

• Banchoff, T. & Wuthnow, R. 2011. Religion and the Global Politics of Human Rights, Oxford University Press.

• Boyle, E. H. & Preves, S. E. 2000. National politics as international process: the case of anti-femalegenital-cutting laws. Low and Society Review, 703-737.

• Boyle, K. 1995. Stock-taking on Human Rights: The World Conference on Human Rights, Vienna 1993. Political Studies, 43, 79 - 95.

• Brown, 1 B. 1866. On the curability of certain forms of insanity, epilepsy, cotalepsy, and hysteria in females, Robert Hardwicke.

• Brunner, R. & Ende, W. The Twelver Shia in Modern Times: Religious Culture and Political History, Brill, 20.

• Cheng, K. K. Y. & Beig, A. B. 2012. Education ard religion in Iran: The inclusiveness of EFL (English as a Foreign Language) textbooks. International Journal of Educational Development, 32, 310-315.

• Dalton, M. 2014. Forensic Gynaecology. Cambridge University Press.

• Denniston, G. C., Hodges, F. M. & Milos, M. F. 1999. Male and Female Circumcision, Springer.

• de Souza, R. T. & Communication, P.U. 2007. NGOs and Empowerment: Creating Communicative Spaces in the Realm of HIV/AIDS in India, Purdue University.

• End FGM 2012. Campaign, End FGM European campaign run by Amnesty International.

• End FGM campaign, Iraqi Kurdistan http://www.stopigmmideast.org/

• Fatahi, K. 2007. Women's bill 'unites Iron and US (Online). Washington. Available: http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle east/6922749.stm.

• Favall, L. & Pateman, R. 2003. Blood, Land, and Sex: Legol and Political Pluralism in Eritrea, Indiana University Press.

• Female Genital Mutilation in Iraqi Kurdistan. Human Rights Watch, 86.

• Foldes, P, Cuzin, B. & Andro, A. 2012. Reconstructive

surgery after female genital mutilation: a prospective cohort study. The Lancet, 380, 134-141.

- Forward 2012. Female Genital Mulilatin-A Campaigner's Guide for Young Peuple. Atriud. Foundation for Women's Health, Research and Development.
- Ghareeb, E. A & Dougherty, B. 2004. Historical dictionary of Iraq, Scarecrow Press.
- Guiora, A. 2013. Freedom from Religion: Rights and National Security, Oxford University Press. USA.
- Harris-Short, S. 2013. Aboriginal Child Welfare, Self-Government and the Rights of Indigenous Children: Protecting the Vulnerable Under International Law, Ashgate Publishing Limited.
- Hassanian, F. 2012. Forbidden of Female Genitel Mutilotion (FGM) in International Documents with Emphosizes on involved Countries. Master, Azad University of Tehran.
- Hernlund, Y., Shell-Duncan, D., Doddy, J., Obiona, L.A., Talle, A., Johnsdotter, S., Rogers, 3. Piot, C., Kratz, C. & Johnson, M. 2007. Transcultural Bodies: Female Genital Cutting in Global Context, Rutgers University Press.
- HRW 2010. They Took Me and Told Me Nothing.
- Isiaka, B. T. & Yusuff, S. O, 2013. Perception of Women on Female Genital Mutilations and implications for health communications in Lagos State, Nigeria. American Acodemic & Scholarly Research Journal, 5, 8.
- Jalall, R., P. 2007. Analysis of the Cultural Origirs of Violence against Women, Emphasizing on Circumcision of Women in Bender Kong, Postgraduate, Islamic Azad University Karimi, F 2010 Tragedy of the Rody, Tehran, Roshangaran and women study publishing.
- Kassamn, A. 2015.FemaleGenital Mutilation[Online]. Madrid. Available: http://www.theguardian.com/society/2015/ 13/span parents declaration-stop-female-genital-mutilation protocol-catalonia.

Keddie, N. R. 2000. Women in Iran since 1979. Social •

research, 405-438.

• Kelly, 5. & Breslin, J. 2010. Women's Rights in the Middle East and North Africa: Progress Amid Resistance, Rowman & Littlefield Publishers.

• Khalife, N. & Watch, H. R. 2010. "They took me and told me nothing":female genital mutilation in Iroqi Kurdistan, Human Rights Watch.

• Krug, E. G. & Organization, W. H. 2002. World Report on Violence and Health, World Health Organization.

• League-MWL, M. W. 1999. Female Genital Mutilation [Online], Los Angeles. Available: http://www.mwlusa.org/topics/violence&harrassment /gm.html.

• Lightfoot-Klein, H. 1983. Pharaonic circumcision of females in the Sudan. Medicine and law, 2, 353.

• Lindorfer, S. 2007. Sharing the pain of the bitter hearts: Liberation psychology and gender-related violence in Eastern Africa, LIT Verlag Münster.

• Malmström, M., Moneti, F., Donahue, C., Toure, A. & Haug, W. 2011; UNFPA-UNICEF Joint Programme on Female Genital Mutilation-Cutt ng: Accelerating Change. Annual Report .2010Nurturing Change from Within.

• Mandegari, E. 2008. Violation of women's Bodiy Integrity from Human Right Point of View. Postgraduate, Shahid Beheshti University.

• May, T. 2011. Social research: Issues, methods and process, McGraw-Hill Education (UK).

• Meho, L. 1. 1997. The Kurds and Kurdistan: A Selective and Annotated Bibliography, Greenwood Press.

• Mohajer, D., F. 2010. Female Circumcision: Elegy for o Dream [Online]. Available: http://www.oracongenglish/articles en/Female-ircumcisionsfleky-for-Dream.html [Accessed April 1 2015].

• Momoh, C. 2005. Female Genital Mutilation, Radcliffe Pub.

- Morris, R. 1996. The culture of female circumcision. Advonces in Nursing Science, 19, 43
- Mozafarian, R. 2011. A survey on social-cultural foctors related to Female Genital Mutilation: A cose study of age 15-49 in Qeshrr Island, 2011. Master, Shiraz University.
- Nnaemeka, O. 2005. Female Circumcision and the Politics of Knowledge: African Women in Imperialist Discourses, Praeger.
- Nyangweso, M. 2014. Femole Genital Cutting in industrialized Countries: Mutilation or Cultural Tradition?, ABC-CLIO.
- NYT. 2014. Fighting Female Genital Mutilation Online]. New York. Available: http://www.ytimes.com/2014/11 /opinion fighting female genital mutuation html?_r=0.
- Pandit, E. 2012. UN STUDY SHOWS FEMALE GENITAL MUTILATION/CUTTING ON THE DECLINE IN AFRICA [Online]. Available: http://feministing.com/2012/02/07/un-studyshows female genital mutilationcutting on the decline in africa/
- Pashaei, T., Majlessi, F. & Rahimi, A. 2011. Health education Promotion Health Promotion Perspectives-An International Journal, 1,408.
- Rahman, A. & Toubia, N. 2000. Female genital mutilation: A procrical guide to worldwide laws & policies, Zed Books.
- RCW, T. R. C. 5. 2014. The Achievement of the Girl Summit. Available from. https://thercs.org/news/news-and-blog/the-achievement-of-the-girl-summit/.
- Rogo, K , Subayi, T. Toubia, N & Department, WRAROH D 2007 Female Genital Cutting, Women's Health and Development: The Role of the World Bank. Africa Region Human Development Department, World Bank.
- Rouzi, A. A. 2013. Facts and controversies on female genital mutilation and Islam. European Journal of Contraception & Reproductive Health Core, 18, 10-14.

• Salam, A. H. A. & De Waal, A. 2001. The Phoenix State: Civil Society and the Future of Sudan, Red Sea Press.

• Shapera, P. M. 2009. Iran's Religious Leaders, Rosen Pub.

• Shipley, 1. T. 2001. The origins of English words: A discursive dictionary of Indo-European routs, JHU Press.

• Shrestha, K. K., Ojha, H. R., McManus, P., Rubbo, A. & Dhote, K. K. 2014. Inclusive Urbanization: Rethinking Policy Practice and Research in the Age of Climate Change, Taylor & Francis.

• Slack A T 1988. Female rirrumrisian. Arritiral appraisal Human Rights Ourterly, 486.

• Smith, C. & Heinrich-Böll-Stiftung 2006. On The Sidelines Clapping: Gender in Southern Africa, Heinrich Böll Foundation.

• Stepan, A. & Linz, 1. 1. 2013. Democratization Theory and the Arab Spring". Journal of Democracy, 24, 15-30.

• StoproM.2014.ratwüagainst GM[Online]. Available. http://www.stophemmideast.orgfatwas-against-tem/

• StopFGM 2014b Populor Soud Sheikh Alarefe worns of the way FGM is done [Online] Iran. Available: http://www.stopfgmmideast.org/popular-saudi-sheikh-alarete-wams-of the wayfam is done! • Tankiwala, 5. 2014. Arab Spring Women's Nightmare, self-published via lulu.com

• Taskforce. 2010. Iraq: Fatwo underlines that FGM is considered Sunnah in most Islamic Law Schools [Online]. Iraq. Available: htt//www.taskforcefgm.deen/2010/07/irakfatwa-genitalverstuemme une erlaubt/

• Taus, D.P.A. 2014. The Ecumenicol wolence from a gender perspective, LULU Press.

• Tostan. 2015. Cross Cutting issues [Online]. Available: http://www.loctanorg/female genital-cutting.

• Toubia, N. 1995. Female Genital Mutilation: A call for global action.

- Toubia, N. F. & Sharief, E. 2003. Female genital mutilation have we made progress? International Journal of Gynecology & Obstetrics, 82, 251-261.
- Unicef 2010. Legislative reform to support the abandonment of female genital mutilation/cutting. New York: UNICEF. UNICEF 2013. Female Genital Mutilation/Cutting: A statistical overview and exploration of the dynamics of change. New York: UNICEF.
- UNICEF 2014a. Female Genital Mutilation & Cutting [Online]. Available: http://data.unicer.org/child-protection/gmc
- UNICEF. 2014b. UNICEF and Partners Release First-Ever Survey of FGM in Northern Iraq [Online] Available: http://www.unicef.ee/mena/MENA: KAP Survey Key Cindings HCWA UNICER Linal.df
- WHO 1996. Female genital mutilation; report of a WHO technical working group, Geneva, 19-17Iuly 1995.
- WHO 2008. Classification of female genital mutilation [Online]. Available: http://www.who.int/ reproductivehealth/ topic/to/overview/en/
- WHO 2011. An update on WHO's work on female genital mutilation (FGM): Progress report.
- Wikipedia 2015. Kurdistan, Wikipedia

IN THE NAME OF TRADITION

A Comprehensive Research Study on
Female Genital Mutilation / Cutting (FGM/C)
With a appendixes

Country Report on Female Genital Mutilation/ Cutting (FGM/C), with an introduction to Male Circumcision / Male Genital Mutilation (MGM/C)

KAMEEL AHMADY

PAINTER: GODFREY WILLIAMS
BOOK COVER DESIGNER: CHIA SARSPI

ئەم توێژینە گشتگیرە هەستاوە بە لێکدانەوە، شرۆڤە و تاوتوێکردنی خەتەنەی کچان یان ژنان لە سەر ئاستی ئێران و دەریدەخا کە ئەم کردەوە لە سەر ئاستی هەر چوار پارێزگای هورمزگان، کرمانشان، کوردستان و ئازەربایجان ڕۆژاوا باوە. خەتەنەی کچان نەریتێکی زۆر دێرینە کە سەرەڕای پێشێلکردنی دیوە جیاوازەکانی مافە سێکسییەکانی منداڵان و ژنان ئێستاش هەر باوە. هەندێ باوەڕ، نۆرم، ڕوانگە و سیستەمی سیاسی و ئابووری لە بەردەوامبوونی ئەم نەریتە دەوریان هەیە. پێشتر سەبارەت بە پەرەسەندنی خەتەنەی کچان لە ئێران کۆمەڵێ زانیاری کۆ کرابوونەوە، بەڵام لە ئاستێکی سنووردارد ا بوون. ئەم توێژینەوە بە ئامانجی کۆکردنەوەی داتا توێژینەوەیی و ورد سەبارەت بە خەتەنەی کچان لە ئێران ئەنجام درا و هاوکات هەوڵی دا بناغەی بەرنامەیەکی هەمەلایەنە بۆ بنبڕکردنی خەتەنەی کچان لە ئێران ئامادە بکات. ئەنجامەکانی ئەم توێژینەوە لە دوو ڕووەوە گرنگن: یەکەم ئەوەی کە بۆ لێکۆڵینەوە و توێژینەوەکانی داهاتوو لە ئێران کە زۆر پێویستیشن بناغەیەک دابین دەکا و دووهەم ئەوەی کە بۆ هەڵکشانی ئاستی وشیاری سەبارەت بە بەردەوامیی خەتەنەی کچان لە ئێران کاریگەرە.

هەر لە کتیبە دا راپۆڕتی بەڕۆژکراوی شرۆڤەیەک لە نوێترین پێوەری بارودۆخی خەتەنەی ژنانە و پێشەیەکییەک لەمەڕ خەتەنەی کوڕان یان پیاوانیش پیشکە ش دە کریت. خەتەنەی ژنان لە سەر ئاستی هەر چوار پارێزگاکە ڕووی لە کەمبوونەوەی بنەڕەتییە. ئەوە لە حاڵێکدایە کە داماڵینی ڕەگە کۆنەکانی نەریتە زیانبەخشەکان لە سەر سیمای کۆمەڵگای نەریتخوازی ڕوو لە مۆدێڕنیتەی وەکوو ئێران کە هیچ هۆگرییەکی بۆ گۆڕانکاری بنیاتی و خێرا لە باوەڕە فەرهەنگییەکاندا نییە لە ئەستەمترین کارەکانە، ئەنجامەکانی پرۆژەی ڕاهێنانی پلان بۆ دارێژراو بۆ ئەنجامدەرانی خۆجێیی لە وڵاتی ئێراندا ڕێژەی خەتەنەی کچانی بە شێوەی بەرچاو دابەزاندووە کە دەتوانێ ببێتە بەستێنێکی شیاو بۆ دەستپێکردنی بزاڤ و بەرنامەیەکی یەکدەست کە لە لایەن دەوڵەتەوە بە مەبەستی ڕاهێنان و دەستێوەردانی بنیاتی و زانستی وێڕای ڕەچاوکردنی هەموو لایەنە کەلتووری، نەریتی و ئایینییەکان بۆ پیشتیوانی لی دەکرێت گروپە ئامانجەکانی ئەم چوار پارێزگای.

لە پاڵ زانیاریبەخشی لەمەڕ خەتەنەی ژنان و کچان گەڕانی ئازادانەی زانیارییەکان لە لایەن دەوڵەتەکانەوە سەبارەت بە سوود و زیانی خەتەنەی پیاوان یان کوڕانیش پێویستە بچێتە چوارچێوەی کارەوە و دەستڕاگەیشتنی شارۆمەندان بە زانیاریی پزیشکیی بێلایەنانە مومکین ببێت.

ISBN:978-87-94295-23-9